

2025

**ROCZNIK
KULTURY
POLSKIEJ**

	O ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU W KULTURZE Robert Piaskowski Dyrektor Narodowego Centrum Kultury	6
1.	TŁO I STAN OBECNY	9
	• KATASTROFA KLIMATYCZNA. NA CZYM STOIMY? I DLACZEGO STOIMY? Mateusz Galica Lata Dwudzieste	10
	• KULTURA W RÓWNOWADZE: POLSKIE POLITYKI KULTURALNE WOBEC KONWENCJI UNESCO O RÓŻNORODNOŚCI KULTUROWEJ (2005–2025) Joanna Matyjasiak Departament Ochrony Zabytków Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	21
	• CZYTANIE KSIĄŻEK, BIBLIOTEKI I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ Roman Chymkowski Biblioteka Narodowa	33
2.	TWÓRCZOŚĆ I SD	43
	• ZRÓWNOWAŻONA PRODUKCJA FILMOWA. GREEN FILMING W POLSCE – NOWE STANDARDY, STAN I WYZWANIA BRANŻY AUDIOWIZUALNEJ Marta Mielcarek, Katarzyna Prędka Fundacja Slow Media Production	44
	• CZY REKLAMA MOŻE BYĆ LEPSZA DLA ŚWIATA? Mateusz Cukierski Sweetspot	63
	• STORYTELLING JAKO MOST MIĘDZY TRADYCYJĄ A WSPÓŁCZESNOŚCIĄ – SENSORYCZNE NARZĘDZIE ROZWOJU KULTURY Alia Kubicz Fundacja Fabuła	78
	• SZTUKA MELANCHOLII WOBEC ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU Hanna Schudy	90
3.	TURYSTYKA KULTURALNA A SD	103
	• WSKAŹNIK WALORÓW KULTUROWYCH Piotr Łysoń, Wacława Kraśniewska, Izabela Jakubowska, Marek Więckowski Departament Badań Społecznych i Rynku Pracy Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych Główny Urząd Statystyczny	104

- ZMIANY KLIMATU A DZIEDZICTWO KULTUROWE: STRATEGIE ADAPTACYJNE I WYZWANIA. WYNIKI BADAŃ OPINII OPIEKUNÓW POMNIKÓW HISTORII I MIEJSC ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO
Karolina Grabowska-Garczyńska, Anna Kozioł-Słupska
Narodowy Instytut Dziedzictwa
Agnieszka Konior, Weronika Pokojska
Stowarzyszenie Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK 116
- DZIEDZICTWO KULTUROWE WOBEC KATASTROF KLIMATYCZNYCH. STUDIUM PRZYPADKU STRAT W ZABYTKACH PO POWODZI WE WRZEŚNIU 2024 R.
Paulina Surowiec-Rozwadowska, Joanna Banik
Narodowy Instytut Dziedzictwa 127
- ZRÓWNOWAŻONA TURYSTYKA KULTURALNA
Carolina Pietyra
Krakowskie Biuro Festiwalowe 136
- CZY FESTIWAL MOŻE BYĆ ETYCZNY? LUBLIN – MIASTO ETYCZNYCH FESTIWALI
Agnieszka Wojciechowska, Aleksandra Kołtun
Warsztaty Kultury w Lublinie 144
- ZNACZENIE TYGODNIA KULTURY BESKIDZKIEJ – NAJWIĘKSZEGO I NAJSTARSZEGO FESTIWALU FOLKLORYSTYCZNEGO W POLSCE – W KONTEKŚCIE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
Sabina Słowiak-Wandzel
Regionalny Ośrodek Kultury w Bielsku-Białej 156
- KLIMA BIENNALE WIEN. JAK MIASTO MOŻE KOMUNIKOWAĆ SIĘ Z MIESZKAŃCAMI POPRZEZ FESTIWAL SZTUKI POŚWIĘCONY KLIMATOWI
Agnieszka Becler 164
- MUZEALNY ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
Antonina Hejwowska
Narodowy Instytut Muzeów 170
- 4. FINANSOWANIE I DOTACJE W KONTEKŚCIE SD 181
- ZATRUDNIENIE I WYNAGRODZENIA W PRZEMYSŁACH KULTURY I KREATYWNYCH W POLSCE W LATACH 2019–2023 W KONTEKŚCIE 8. CELU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
Agnieszka Czeka, Ewa Bińczycka, Anna Kowacka
Ośrodek Statystyki Kultury
Urząd Statystyczny w Krakowie 182

- JAK IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JEST REALIZOWANA
W INSTYTUCJI KULTURY NA PRZYKŁADZIE PROGRAMU
KPO DLA KULTURY
Karolina Kalinowska
Oddział specjalistyczny ds. Programów Wsparcia
Narodowy Instytut Muzyki i Tańca 191
- PROGRAMY DOTACYJNE NCK JAKO WSPARCIE ZRÓWNOWAŻONEGO
ROZWOJU W KULTURZE
Martyna Rutka, Anna Jermacz, Anna Pasznik
Dział Programów Dotacyjnych
Narodowe Centrum Kultury 200
- 5. REALIZACJA SD W KULTURZE – CASE STUDIES 213
 - ZIELONA ZMIANA W KULTURZE: ROLA ORGANIZATORÓW
I SAMORZĄDÓW W EKOLOGICZNEJ TRANSFORMACJI
Joanna Tabaka 214
 - OD ODDOLNOŚCI DO CERTYFIKACJI. W KIERUNKU INSTYTUCJI
ODPOWIEDZIALNEJ
Bartosz Rief 222
 - WDROŻENIE MISJI SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI W MUZEUM
NARODOWYM W KRAKOWIE: FILAR ZARZĄDZANIA
Anna Berkowicz, Agata Jabłońska
Muzeum Narodowe w Krakowie 232
 - STRATEGIA ESG W DZIAŁANIACH CENTRUM NAUKI KOPERNIK
Anna Miętkowska
Centrum Nauki Kopernik 240
 - BEZ PARASOLKI. ZIELONY ZESPÓŁ W SAMORZĄDOWEJ INSTYTUCJI
KULTURY
Beata Frankowska, Milena Stryjewska
Mazowiecki Instytut Kultury 247
 - ZWINNE I ODPOWIEDZIALNE INSTYTUCJE KULTURY
A CELE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. STUDIUM PRZYPADKU
WROCŁAWSKIEGO INSTYTUTU KULTURY
Anna Bieliz, Romana Pomianowska
Dział Programów Wsparcia i Rozwoju
Wrocławski Instytut Kultury 253
 - KULTURA, SPOŁECZNOŚĆ, ŚRODOWISKO – WOLSKIE CENTRUM
KULTURY W WARSZAWIE JAKO PRZYKŁAD INSTYTUCJI
ZRÓWNOWAŻONEJ
Marta Dermańska 261

- DZIEDZICTWO KULTUROWE A ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
W REGIONALNYM CENTRUM ANIMACJI KULTURY W ZIELONEJ GÓRZE
Lucyna Majewska
Dział Edukacji, Badań i Animacji Kultury
Regionalne Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze 268
- DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO ELEMENT ZRÓWNOWAŻONEGO
ROZWOJU
Dorota Pociask-Frącek
Instytut im. Wojciecha Korfańskiego w Katowicach 275
- MAPOWANIE KOMPETENCJI CYFROWYCH W KONTEKŚCIE
TRANSFORMACJI EKOLOGICZNEJ: STUDIUM PRZYPADKU
PUBLICZNOŚCI NOSPR
Maja Gawryłek-Osińska, Bogna Halska-Pionka
Stowarzyszenie Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK
Katarzyna Spyra
Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia 283
- 6. POLSKIE MIASTA W DRODZE PO TYTUŁ EUROPEJSKIEJ
STOLICY KULTURY 293
- DOŚWIADCZENIA I DZIEDZICTWO APLIKACJI BIELSKA-BIAŁEJ
DO TYTUŁU EUROPEJSKIEJ STOLICY KULTURY 2029 POD HASŁEM
„TKAMY DOBROSTAN”
Jakub Krajewski
Miasto Bielsko-Biała Urząd Miejski w Bielsku-Białej 294
- ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ I PRZYSZŁOŚĆ KULTURY. LUBLIN
OCZAMI MIESZKAŃCÓW
Marta Ryczkowska
Centrum Kultury w Lublinie
Mateusz Stępiak
Urząd Miasta Lublin 300
- 7. PODSUMOWANIE 307
- DZIAŁANIA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W KULTURZE
Aleksandra Skrzypińska
Dział Badań i Analiz
Narodowe Centrum Kultury 308
- KULTURA JEST ZMIANĄ – ROLA SEKTORA KULTURY
W KSZTAŁTOWANIU AGENDY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
Magdalena Jedlicka
Dział Współpracy Międzynarodowej i Polityk Regionalnych
Narodowe Centrum Kultury 319

O ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU W KULTURZE

Robert Piaskowski

Dyrektor Narodowego Centrum Kultury

Integracja kultury i zrównoważonego rozwoju (ang. *Sustainable Development* – SD)¹ staje się coraz bardziej istotnym kierunkiem działań. Narodowe Centrum Kultury od kilku lat prowadzi program badawczy dotyczący kultury nadmiaru², która nierozzerwalnie łączy się z zagadnieniami takimi jak konsumpcjonizm czy stosunek do generowanych odpadów. Efektem programu są publikacje: *Badanie etnograficzne dotyczące postrzegania odpadów w kulturze nadmiaru*³ i *Kultura nadmiaru w perspektywie lokalnych instytucji – strategie i taktyki zarządzania odpadami*⁴, czy też debata o społeczno-kulturowych uwarunkowaniach nadmiaru⁵. W 2024 r.

- ¹ Zrównoważony rozwój w koncepcji „Rocznika Kultury Polskiej” 2025 rozumiemy zgodnie z definicją dostępną na portalu [www.gov.pl](https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/zrownowazony-rozwoj): <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/zrownowazony-rozwoj> [dostęp: 26.06.2025] i niejednokrotnie używamy międzynarodowego skrótu SD odnoszącego się właśnie do zrównoważonego rozwoju.
- ² <https://nck.pl/badania/projekty-badawcze/kultura-nadmiaru> [dostęp: 26.06.2025].
- ³ <https://nck.pl/badania/publikacje/postrzezenie-odpadow-w-kulturze-nadmiaru> [dostęp: 13.02.2025].
- ⁴ <https://nck.pl/badania/publikacje/raport-kultura-nadmiaru-w-perspektywie-e-lokalnych-instytucji-strategie-i-taktyki-zarzadzania> [dostęp: 13.02.2025].
- ⁵ <https://nck.pl/badania/aktualnosci/nagranie-debaty-o-spoeczno-kulturowych-uwarunkowaniach-nadmiaru> [dostęp: 13.02.2025].

NCK zostało także patronem głównym raportu *Ziemia nie Atakuje!*⁶. Dane zaprezentowane w tym raporcie potwierdziły, że temat zrównoważonego rozwoju jest istotny dla wielu aktorów społecznych. Wynika z nich, że Polacy przyzwyczajają się do życia z katastrofą klimatyczną w tle, a kwestie zanieczyszczenia środowiska i zmiany klimatyczne martwią ich mniej niż w 2022 r. W ciągu ostatnich sześciu lat zmniejszył się też odsetek osób, które uważają, że „człowiek i jego obecne działania zagrażają środowisku naturalnemu”. Stało się dla nas zatem oczywiste, że zebranie głosów sektora kultury na temat zrównoważonego rozwoju ma tym większe znaczenie.

W Polsce działanie w duchu zrównoważonego rozwoju stanowi prawo podstawowe ujęte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁷, a dodatkowym postanowieniem, które obliuguje nas w tej kwestii, jest m.in. Agenda 2030⁸ z 2015 r. Dokument ten docenił rolę kultury w zrównoważonym rozwoju, odnosząc się do niej w wielu wyznaczonych celach zrównoważonego rozwoju (ang. *Sustainable Development Goals* – SDG). Jej wkład odzwierciedla się np. w dziedzictwie kulturowym, lokalnej kulturze i produktach, społecznościach i materiałach lokalnych czy różnorodności kulturowej⁹. Samo Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego odgrywa rolę resortu wspomagającego realizację kilku z celów¹⁰ – mowa o dobrej jakości edukacji, wzroście gospodarczym i godnej pracy, zrównoważonych miastach i społecznościach oraz partnerstwach na rzecz celów.

Innym istotnym dokumentem obrazującym rolę kultury w zrównoważonym rozwoju jest także publikacja *Culture/2030 Indicators*¹¹ wydana w 2019 r. przez UNESCO. Zawiera ona zestaw wskaźników tematycznych, które służą do mierzenia i monitorowania wkładu kultury w realizację celów oraz zadań zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym i krajowym do 2030 r. Celem tej publikacji jest wspieranie i uzupełnianie globalnych wskaźników ustalonych w ramach Agendy 2030. W tekście UNESCO

⁶ Raport *Ziemia nie Atakuje!*, Lata Dwudzieste, Kantar, 2024.

⁷ <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/1.htm> [dostęp: 11.02.2025].

⁸ Pełna nazwa dokumentu opisującego owe cele nosi nazwę *Przekształcenia naszego świata: Agenda na rzecz Zrównoważonego Rozwoju – 2030*.

⁹ Raport *Culture/2030 Indicators*, 2019.

¹⁰ Raport *Realizacja Celów Zrównoważonego rozwoju w Polsce*, 2023.

¹¹ <https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators/> [dostęp: 2.07.2025].

*The Tracker: culture & public policy*¹² znajdujemy wskazówki, jak kultura może pomóc w osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju. W opracowaniu czytamy np., że wzorce związane z konsumpcją energii kształtowane są przez zachowania kulturowe oraz że kultura może inicjować zmiany zachowań prowadzące do bardziej zrównoważonych wzorów konsumpcji i produkcji.

Decydując się na podjęcie tematu zrównoważonego rozwoju w „Roczniku Kultury Polskiej” 2025, chcieliśmy, aby stał się on kompendium informacji na temat działań prowadzonych w tym obszarze w sektorze kultury. Naszym celem było zebranie i rozpowszechnienie wiedzy z prowadzonych do tej pory analiz, nakreślenie obrazu działań podejmowanych w sektorze, a także zainspirowanie do włączenia się w aktywność z obszaru zielonej zmiany.

Wiemy, że wiele jednostek ma zasób wiedzy i praktyk w zakresie różnych obszarów zrównoważonego rozwoju. Chcąc dać im głos i stworzyć przestrzeń dialogu – także międzysektorowego – zdecydowaliśmy się pierwszy raz w historii publikacji „Rocznika” – poza personalizowanymi zaproszeniami wysyłanymi rokrocznie – otworzyć również procedurę *open call*. Decyzja ta okazała się dobrym posunięciem. Odzew okazał się imponujący i tak oto przedstawiamy jedną z najbardziej obszernych edycji „Rocznika” od początków jego istnienia. Uzyskany efekt pokazał, jak bardzo temat zrównoważonego rozwoju jest ważny dla sektora kultury. W publikacji czytelnik i czytelniczka zapoznają się z perspektywą ministerialną, instytucji kultury, fundacji, podmiotów prywatnych oraz specjalistów w swoich dziedzinach.

Wszystkim autorom i autorkom artykułów składamy serdeczne podziękowania i gratulacje.

Czytelnikom i czytelniczkom natomiast życzymy inspirującej lektury.

Robert Piaskowski
Dyrektor Narodowego Centrum Kultury

¹² <https://nck.pl/en/badania/raporty/kultura-i-polityki-publiczne-monitoring-kultura> [dostęp: 2.07.2025].

1.

TŁO I STAN OBECNY

KATASTROFA KLIMATYCZNA. NA CZYM STOIMY? I DLACZEGO STOIMY?

Mateusz Galica
Lata Dwudzieste

Budowałem na piasku
I zważyło się.
Budowałem na skale
I zważyło się.
Teraz budując zaczynę
Od dymu z komina.

Leopold Staff, *Podwaliny*¹

JAK DOPROWADZILIŚMY DO KRYZYSU KLIMATYCZNEGO

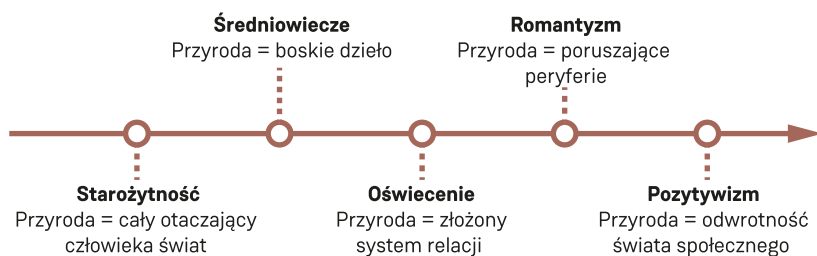
Rewolucja przemysłowa nie byłaby możliwa bez zmiany kulturowego pojmowania przyrody. Już w starożytności natura została ujęta jako byt abstrakcyjny, co pozwoliło na jej personifikację i przyznanie boskiego statusu. W średniowieczu była traktowana jako boskie dzieło, zasługujące na szacunek. W oświeceniu utraciła sakralny charakter i została zdegradowana do zbioru zasobów, które mogą być zagospodarowane przez człowieka. Francis Bacon mówił: „Nauka powinna wydzierać tajemnice natury, jak wydziera się prawdę podczas tortur”². Pozytywizm dokonał radykalnego podziału na kulturę i naturę, umożliwiając etyczne uzasadnienie eksploatacji środowiska.

¹ L. Staff, *Podwaliny*, [w:] tegoż, *Od Staffa do Wojaczka. Poezja polska 1939-1988. Antologia*, cz. 2, Łódź 1991, s. 31.

² F. Bacon, *Novum Organum*, Natal Publishing, LLC 2024.

Dzięki pozytywistycznej narracji rewolucja przemysłowa przez wiele dekad była przedstawiana jako epoka postępu: dała nam zniesienie niewolnictwa, poprawę warunków życia, rozwój technologii. Koszty środowiskowe były marginalizowane. Dopiero po II wojnie światowej zaczęto dostrzegać degradację ekosystemów. Katastrofy w Bhopalu i Czarnobylu oraz problem dziury ozonowej pokazały, że skutki industrializacji są globalne. Sukces protokołu z Montrealu³ utwierdził jednak wielu w fałszywym przekonaniu, że nauka poradzi sobie z każdym zagrożeniem.

ROLA PRZYRODY W DZIEJACH LUDZKOŚCI

Źródło: opracowanie własne

Po upadku żelaznej kurtyny triumfował wolnorynkowy kapitalizm. Pojawił się nowy bóg, a jego imię to Wzrost. Konsumpcja stała się celem samym w sobie. Kenneth Boulding powiedział: „Ktoś, kto wierzy w wykładniczy wzrost na skończonej planecie, musi być albo szaleńcem, albo ekonomistą”⁴.

³ Protokół montrealwski w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową – międzynarodowe porozumienie dotyczące przeciwdziałania dziurze ozonowej podpisane w Montrealu 16 września 1987 r.

⁴ Źródło (anglojęzyczne): według Quote Investigator pierwszy znany drukowany zapis przypisujący ten cytat Kennethowi Bouldingowi pojawił się w jesienno-zimowym numerze pisma „Daedalus” z 1973 r., we wprowadzeniu do numeru zatytułowanego *The No-Growth Society*, autorstwa Mancura Olsona. Stwierdzono w nim: „Kenneth Boulding has said that anyone who believes exponential growth can go on forever in a finite world is either a madman or an economist” (tłum. autora artykułu). Choć słowa te zostały przypisane Bouldingowi, to dotychczas nie odnaleziono ich w jego oryginalnych pracach – więc w sensie ścisłym jest to cytat przypisywany w źródle wtórnym, przytaczanym później także m.in. przez Davida Attenborough.

KORZYŚCI I KOSZTY REWOLUCJI PRZEMYSŁOWEJ

KORZYŚCI

Postrzeganie przyrody jako bytu odrębnego od człowieka oraz możliwość wykorzystania energii silnika parowego zapoczątkowały erę rewolucji przemysłowej. Ważną rolę w legitymizacji nowego okresu odegrało przekonanie zachodnich społeczeństw o własnej wyższości. Źródłem takiego myślenia była zdolność człowieka do opanowania elementów świata natury.

- Między 1750 a 2023 r. populacja ludzi na świecie zwiększyła się dziesięciokrotnie – z ok. 800 mln do ok. 8 mld.
- Długość życia uległa niemal dwukrotnemu wydłużeniu, a rozwój nowych technologii stał się normą.
- Dzięki uprzemysłowieniu przeciętny członek zachodnich społeczeństw zaczął doświadczać wygód i luksusów, które wcześniej nie były osiągalne nawet dla najbogatszych ludzi z mniej rozwiniętych części świata.
- Zwiększenie efektywności rolnictwa doprowadziło do przekształcenia dominujących form działalności ekonomicznej – coraz więcej ludzi zaczęło pracować w sektorach przemysłu i usług.

NIEOCZYWISTE KOSZTY

Osiągnięcia rewolucji przemysłowej opierają się jednak na często pomijanych lub niedoszacowanych w tradycyjnej dyskusji obciążeniach środowiskowych i społecznych. Ekonomia neoklasyczna skupia bowiem uwagę niemal wyłącznie na wymiarach finansowym oraz materialnym, pozostawiając naturę poza głównym nurtem dyskusji.

- Ponad połowa całej dostępnej wody pitnej na świecie jest obecnie wykorzystywana przez ludzi.
- Skala i obserwowany trend wzrostu produkcji odpadów mają doprowadzić w 2050 r. do sytuacji, w której masa plastiku w oceanach będzie większa od masy wszystkich pływających w nich ryb.
- W ostatnim stuleciu uległa podwojeniu wielkość obszaru upraw. W tym samym okresie światowy obszar lasów zmalał o 20%.
- Od 1900 r. bogactwo gatunków w najważniejszych lądowych habitatach spadło o 20%. Natomiast od 1970 r. populacja inwazyjnych – obcych środowiskowo – gatunków wzrosła o ok. 70% na kraj.
- Jednym z kluczowych obszarów zagrożeń środowiskowych, który ma swoje źródło w ludzkiej działalności, jest zjawisko globalnego ocieplenia, będące efektem emisji gazów cieplarnianych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie m.in.: H. Fukuhara, *Historical development of the global population and economy*, „Journal of World History” 2018, nr 3, t. 29, s. 345–368; P.J. Crutzen, *Albedo enhancement by stratospheric sulfur injections: a contribution to resolve a policy dilemma?*, „Climatic Change” 2006, nr 34, t. 77, s. 211–220; R. LeB. Hooke, J.F. Martin-Duque, J. de Pedraza, *Land transformation by humans: A review*, „GSA Today” 2012, nr 12, t. 22, s. 4–10; *The Sustainable Development Goals Report 2019*, UN Department of Economic and Social Affairs (DESA); R. McKie, *Earth has entered a new age of environmental breakdown, scientists warn*, „The Guardian”, 18.11.2017, <https://www.co2levels.org/> [dostęp: 26.06.2025].

W 2015 r. porozumienie paryskie⁵ dało nadzieję na wspólne działania. Nie było jednak wiadomo, czy bez społecznego nacisku i edukacji

⁵ Porozumienie paryskie – porozumienie wieńczące 21. Konferencję ONZ w sprawie zmian klimatu w 2015 r. Porozumienie zobowiązywało wszystkie kraje do przedstawienia do 2020 r. długoterminowych scenariuszy ograniczenia emisji gazów cieplarnianych zgodnie z metodologią przyjętą przez IPCC.

klimatycznej uda się zatrzymać wzrost temperatury. Mimo przyjęcia porozumienia do dziś nie możemy ograniczyć ocieplenia o 1,5°C. Nadal też wskutek braku edukacji i zrozumienia natury problemu społeczeństwa nie wywierają odpowiedniego nacisku na swoich przywódców.

INTERPRETACJE BIERNOŚCI SPOŁECZNEJ W OBliczu KATASTROFY

Oliver Burkeman na łamach „The Guardian” napisał kiedyś: „Gdyby siwa złych psychologów zgromadziła się w tajnej podwodnej bazie, aby wymyślić kryzys, do poradzenia sobie z którym ludzkość byłaby beznadziejnie przygotowana, nie mogłoby zaproponować nic lepszego niż zmiana klimatu”⁶.

Dlaczego gatunek, który zdominował planetę, rozwinął naukę i wzniósł się w kosmos, nagle – jak powiedział sekretarz generalny ONZ António Guterres – zaczęła pędzić „autostradą do piekła klimatycznego, trzymając nogę na pedale gazu”⁷?

Kryzys klimatyczny to nie tylko problem środowiskowy, lecz także kryzys historii, tożsamości i wyobraźni. Wciąż dominujący podział na naturę i kulturę sprawił, że historia człowieka ignorowała wpływ środowiska, uznając przyrodę za tło. Pomimo rosnącej świadomości zmian klimatu od XIX w. ludzkość nie podjęła skutecznych działań m.in. z powodu przekonania o braku wpływu człowieka na przyrodę. Tymczasem człowiek stał się nową siłą geologiczną.

Równocześnie destabilizacji uległ autorytet nauki. Zmiany społeczne i komunikacyjne (w tym rozwój internetu i mediów społecznościowych) prowadzą raczej do dezinformacji i chaosu narracyjnego. Media społecznościowe rozmywają granice między wiedzą a opinią, a wielkie korporacje celowo podważały ustalenia naukowców, chroniąc swoje interesy. Polaryzacja polityczna i medialna dodatkowo utrudnia porozumienie.

Na kryzys wpływa także tożsamość konsumencka. Zachodni styl życia oparty na konsumpcji zdominował system wartości, wypierając troskę o środowisko. Przedmioty stały się narzędziem budowania tożsamości, a zmniejszenie konsumpcji – zagrożeniem dla społecznych aspiracji.

⁶ O. Burkeman, *We're all climate change deniers at heart*, „The Guardian”, 8.06.2015.

⁷ Wypowiedź ze szczytu klimatycznego COP27, 2022, Reuters.com.

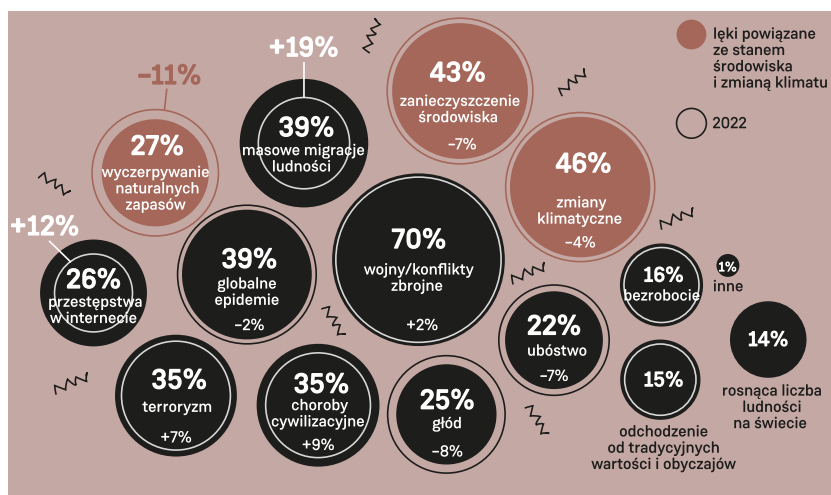
Wreszcie – kryzys ten jest również kryzysem wyobraźni. Kapitalistyczny realizm w kulturze masowej ogranicza zdolność do wyobrażania sobie alternatyw. Zamiast zmian systemowych promowane są rozwiązania technologiczne, które często wymagają dalszej eksploatacji środowiska. Brakuje alternatywnych narracji przyszłości – takich, które pozwolą wyobrazić sobie i wspólnie wybrać lepszy scenariusz.

UŚPIONE SPOŁECZEŃSTWO

PRZERAŻENI, CHOĆ NIE DO KOŃCA WIADOMO CZYM

Prowadzony od 2019 r. cykliczny projekt Ziemia nie Atakuje! monitoruje stan wiedzy Polek i Polaków na temat środowiska naturalnego i zmiany klimatu oraz ich potencjał do modyfikacji zachowań konsumpcyjnych i wyborczych w kontekście katastrofy klimatycznej.

MAPA LĘKÓW POLAKÓW A.D. 2024

N = 1001

Źródło: Ziemia nie Atakuje!, Kantar, Lata Dwudzieste, 2024, treść pytania: „Które ze zjawisk, jeśli którekolwiek, uważasz za największe zagrożenia dla świata, w którym żyjemy?”

Do 2024 r. każdorazowo pierwsze rozdziały raportu wyglądały bardzo obiecująco. Zmiana klimatu i zanieczyszczenie środowiska znajdowały się na podium zjawisk, które Polki i Polacy uważali za zagrożenie dla świata. Przeważająca większość (2/3 badanych) była zdania, że „stan, w jakim znalazła się Ziemia, jest poważny i wymaga natychmiastowych działań”.

Badani również rozszyfrowali, że to człowiek i jego działania zagrażają środowisku naturalnemu⁸. I tu kończą się dobre wiadomości płynące z raportu.

EFEKT STEREO: CO POLACY MOGĄ USŁYSZEĆ I PRZECZYTAĆ O KATASTROFIE KLIMATYCZNEJ

Źródło: opracowanie własne

Polacy zapytani o rozwiązania rozkładają ręce. Mało tego, źle odszyfrowują główne zagrożenia środowiskowe, wskazując głównie problem odpadów i wycinkę drzew, nie rozumieją natomiast mechanizmu zmiany klimatu i zupełnie nie dostrzegają problemu zanikającej różnorodności biologicznej. Trudno zresztą mieć o to do nich pretensje, przecież nie uczyli się o tym w szkole. Jedyne źródła wiedzy, którymi dysponują Polki i Polacy, to media oraz wypowiedzi polityków, co jest bardzo problematyczne, gdyż ani przedstawiciele jednych, ani drudzy nie przedstawiają całościowej i mądrej analizy sytuacji, nie proponują też jednoznacznie kierunków działań. Dziennikarze często starają się straszyć skutkami katastrofy klimatycznej (a wyniki badań pokazują, że w ten sposób można czytelnika co najwyżej wpędzić w depresję, a nie zmotywować do zmiany zachowań)⁹. Media potrafią zamieszczać na swoich okładkach tytuły typu *Wielkie zie-*

⁸ *Ziemia nie Atakuje!*, Kantar, Lata Dwudzieste, European Climate Foundation, UN Global Compact Network Poland, 2022.

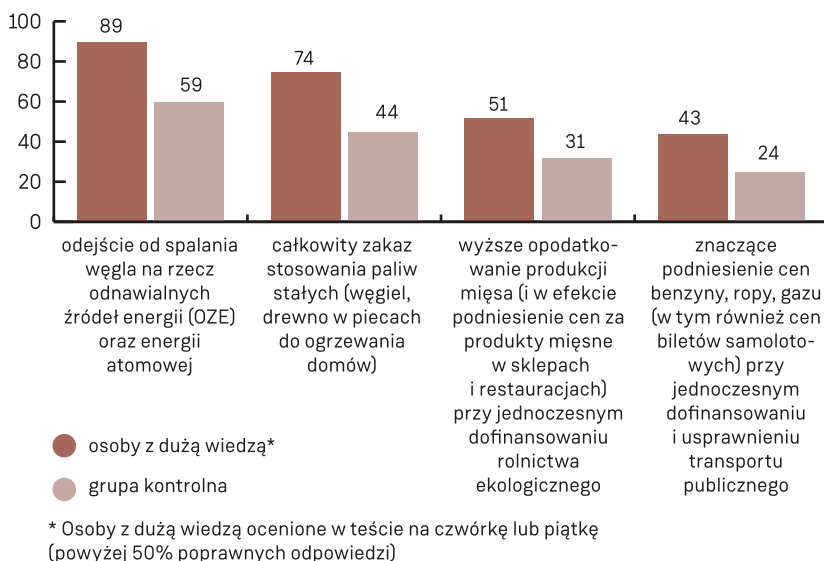
⁹ Eksperyment przeprowadzony w badaniu *Ziemia nie Atakuje!* w 2019 r. pokazał, że grupy badanych, które zobaczyły różne negatywne scenariusze przyszłości, nie różnią się w swych deklaracjach zmiany zachowań od grupy kontrolnej, która żadnego scenariusza nie widziała.

lone oszustwo czy *Globalne klimakterium*. Trudno więc się dziwić, że przy braku edukacji klimatycznej Polakom nie jest łatwo wyrobić sobie zdanie na temat przyczyn i następstw zmiany klimatu.

NIEDOUCZENI

Polki i Polacy całkiem nieźle oceniają stan swojej wiedzy na temat środowiska naturalnego. Najczęściej deklarują, że jest ona przeciętna (49%) lub dość duża (31%)¹⁰. Gdy jednak poprosi się ich o odpowiedzi prawda – fałsz w dziesięciopunktowym teście, poziom ich wiedzy – używając skali szkolnej – można ocenić na dwójkę z plusem!

WPŁYW WIEDZY NA GOTOWOŚĆ POPARCIA ROZWIĄZAŃ SYSTEMOWYCH (W %)

N = 4004

Źródło: *Ziemianie Atakuj!*, Kantar 2019, treść zagadnienia: „Rozpatrywane są różne rozwiązania systemowe, które mogą zapobiec katastrofie ekologicznej. Jak bardzo zgadzasz się lub nie zgadzasz na wprowadzenie w Polsce poniższych zmian w ciągu najbliższych lat? (pytanie na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza «zdecydowanie nie zgadzam się», a 5 «zdecydowanie zgadzam się»)”. Na wykresie przedstawiono tylko odsetek odpowiedzi „zdecydowanie zgadzam się” i „raczej zgadzam się”.

¹⁰ *Ziemianie Atakuj!*, Kantar, 2019–2024.

Czy chcielibyśmy jeździć samochodami skonstruowanymi przez inżynierów, którzy zaliczali na dwójkę z plusem? Bez samochodu jednak można się obyć, a katastrofa klimatyczna – jeśli nic z nią nie zrobimy – może położyć kres łaadowi społecznemu i gospodarczemu, jaki znamy.

O niezwykłym potencjale wiedzy na temat przeciwdziałania katastrofie świadczą kolejne wyniki badania *Ziemiańskie Atakuj!* Osoby o wysokich wynikach testu wiedzy środowiskowej (powyżej 4 w skali szkolnej) – jak widać na wykresie – znacznie chętniej przyjmują nowe regulacje, ograniczają konsumpcję i niemal dwukrotnie częściej zgadzają się z koniecznością znaczącego podniesienia cen paliw!¹¹. To wiedza okazuje się kluczem do naszego potencjału poradzenia sobie z katastrofą klimatyczną.

MAMY PROBLEM

Pierwsza edycja projektu *Ziemiańskie Atakuj!* miała miejsce jeszcze przed wybuchem pandemii, jesienią 2019 r. Szczyty swojej popularności osiągały w tamtym roku młodzieżowe strajki klimatyczne. W tym czasie Greta Thunberg mówiła do uczestników szczytu klimatycznego ONZ: „ukradliście moje marzenia”. Media zachwycały się postawą młodych ludzi, ale szeroki dyskurs uświadomił czujność społeczną, powstało przekonanie, że oni – świadomi, aktywni – jakoś wymuszą na władzach i korporacjach naprawę błędów poprzednich pokoleń. Pierwsze pytania po premierze raportu brzmiały więc: „Dlaczego młodzi nie są bardziej skorzy do działań niż reszta społeczeństwa?”. Niestety, okazało się, że ruchom klimatycznym w szczytowym momencie udało się zaangażować zaledwie ok. 1-1,5% populacji młodych ludzi, natomiast olbrzymia większość młodego pokolenia nie przywiązywała do tematu zbyt dużej wagi.

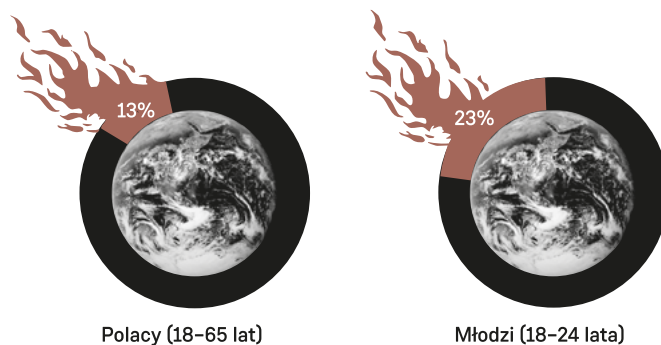
Zimny prysznic przyszedł trzy lata później. W edycji badania z 2022 r. młodzi ludzie wykrzykali: „To inni są odpowiedzialni za katastrofę ekologiczną, nie zamierzamy nic z tym robić”¹². Młodzi, wchodząc w dorosłość, zaczęli doświadczać samych kryzysów (pandemia, wojna, inflacja, kryzys populizmu) i zdali sobie sprawę z najważniejszego z nich – kryzysu klimatycznego. Wychowywani w atmosferze wzrostu, bogacenia się rodziców i obietnicy lepszego jutra, w pewnym momencie zrozumieli, że lepsze jutro było wczoraj.

¹¹ *Ziemiańskie Atakuj!*, Kantar, 2019.

¹² *Ziemiańskie Atakuj!*, Kantar, Lata Dwudzieste, European Climate Foundation, UN Global Compact Network Poland, 2022.

Dziś młodzi dorośli, którzy zakończyli edukację w szkołach średnich, wołają o pomoc. Dostrzegają wszechobecne kryzysy i widzą, że przywódcy niespecjalnie mają pomysł czy ochotę, by się nimi zająć. W badaniu *Debiutanci '23* oznajmniają, że „Polska to kraj rządzony przez dziadów wybieranych przez dziadów”, a jako drugi najważniejszy postulat wymarzonej partii politycznej młodzi wyborcy typują „poprawę dostępności wsparcia psychicznego dla dzieci i młodzieży”¹³. Wyzwanie jest zatem znacznie większe niż tylko edukacja klimatyczna.

ODSETEK OSÓB ZGADZAJĄCYCH SIĘ ZE STWIERDZENIEM: „TO INNI SĄ ODPOWIEDZIALNI ZA KATASTROFĘ EKOLOGICZNĄ, NIE ZAMIERZAMY NIC Z TYM ROBIĆ”

N = 1000

Źródło: *Ziemia nie Atakuje!*, Kantar 2022, treść polecenia: „Obecnie coraz częściej można usłyszeć, że stoimy na krawędzi katastrofy ekologicznej. Ludzie wyrażają wobec niej różne postawy. Spójrz na nie i zaznacz, na ile sam(a) zgadzasz się z każdą z nich”. Do analizy wzięto odsetek odpowiedzi: „zdecydowanie zgadzam się” i „raczej zgadzam się”.

Rok 2024 to już prawdziwy kubek zimnej wody dla tych, którzy liczyli na to, że społeczeństwo znajdzie w sobie odpowiednią siłę i wrażliwość, by pozwolić na zmianę stylu życia na mniej dewastujący naturę. Ostatnia edycja projektu *Ziemia nie Atakuje!* (2024) pokazała dobitnie, że Polacy odwracają się od problemu katastrofy klimatycznej. „Stan, w którym znalazła się Ziemia, jest poważny i wymaga natychmiastowych działań” – z tym stwierdzeniem zgodziło się 63% badanych, podczas gdy w rekordowym

¹³ *Debiutanci '23*, Lata Dwudzieste dla Profeina i Clean Air Fund, 2023.

2020 r. było to 78%. Ponaddwukrotnie spadła też liczba osób, które rozumieją naturę relacji człowieka ze środowiskiem i są gotowi do zmiany zachowań oraz akceptacji prośrodowiskowych działań firm, samorządów czy polityków. Przez pięć lat nie drgnął także poziom wiedzy o środowisku i klimacie. Włożyliśmy jako społeczeństwo psychiczny pancerz i staramy się po prostu korzystać z życia.

CZY KULTURA POMOŻE NATURZE?

Wielkie rewolucje miały swoje pieśni, swoje obrazy. Rewolucja w myśleniu o relacji z naturą takiej pieśni wciąż nie ma¹⁴. Wygląda na to, że czas sięgnąć po dokonania kultury (i to tej wyższej, oraz np. dorobek marketingu), żeby stworzyć pieśń, która porwie tłumy. Skoro nie udaje nam się to nawet w obliczu tak srogiej katastrofy, być może należy uruchomić wyobraźnię jeszcze raz – idąc za słowami Leopolda Staffa – „zacząc od dymu z komina”¹⁵.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Bacon F., *Novum Organum*, Natal Publishing, LLC 2024.
- Burkeman O., *We're all climate change deniers at heart*, „The Guardian”, 8.06.2015.
- Crutzen P.J., *Albedo enhancement by stratospheric sulfur injections: a contribution to resolve a policy dilemma?*, „Climatic Change” 2006, nr 34, t. 77.
- *Debiutanci '23*, Lata Dwudzieste dla Profeina i Clean Air Fund, 2023.
- Fukuhara H., *Historical development of the global population and economy*, „Journal of World History” 2018, nr 3, t. 29.
- McKie R., *Earth has entered a new age of environmental breakdown, scientists warn*, „The Guardian”, 18.11.2017.
- Staff L., *Podwaliny, [w:] tegoż, Od Staffa do Wojaczka. Poezja polska 1939–1988. Antologia, cz. 2*, Łódź 1991.

¹⁴ W ostatniej edycji projektu *Ziemia nie Atakuje!* autorzy poszukiwali form narracji o katastrofie klimatycznej także w popkulturze – powstała playlista *Ziemia nie Atakuje!* na Spotify.

¹⁵ L. Staff, dz. cyt., s. 31.

- *Ziemia nie Atakuje!*, Kantar, Lata Dwudzieste, European Climate Foundation, UN Global Compact Network Poland, 2022.

O autorze:

Mateusz Galica,

lider projektu *Ziemia nie Atakuje!*,

partner zarządzający w Latach Dwudziestych,

mateusz.galica@lata-dwudzieste.pl

KULTURA W RÓWNOWADZE: POLSKIE POLITYKI KULTURALNE WOBEC KONWENCJI UNESCO O RÓŻNORODNOŚCI KULTUROWEJ (2005–2025)

Joanna Matyjasiak

Departament Ochrony Zabytków

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

WSTĘP

Rok 2025 to jubileusz 20-lecia przyjęcia przez UNESCO Konwencji w sprawie ochrony i promocji różnorodności form wyrazu kulturowego. Dokument ten odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu nie tylko międzynarodowej polityki kulturalnej, lecz także polityk krajowych państw stron, które go ratyfikowały – jest ich obecnie 193. Choć często postrzegana jako narzędzie ochrony kulturowych tożsamości narodowych, konwencja ma znacznie szerszy zakres. Jej celem jest kształtowanie polityk wspierających twórców i profesjonalistów pracujących w kulturze, zapewnianie równego dostępu do kultury oraz, szczególnie ostatnio, ochrona twórczości artystycznej w dobie globalizacji i cyfryzacji. Cele te mają wiele wspólnego z zasadami zrównoważonego rozwoju i dlatego łatwo wpisały się w założenia Agendy 2030.

Polska zobowiązała się do realizacji zasad konwencji z 2005 r., ratyfikując ją w 2007 r. Dwie dekady po złożeniu deklaracji, w obliczu dynamicznych zmian społecznych, technologicznych i ekonomicznych, a także nowych wyzwań, takich jak epidemie czy wojny, dokument ten nabiera nowego znaczenia. Wyzwania związane z cyfryzacją, rosnącymi nierównościami społecznymi na poziomie globalnym oraz ochroną twórczości w przestrzeni internetu stawiają przed politykami kulturalnymi nowe, trudne wyzwania.

Niniejszy artykuł nie ma charakteru naukowego ani badawczego – jest refleksją z perspektywy administracyjnej, wynikającą z konsekwentnej obserwacji wdrażania konwencji przez państwo. Jego celem jest próba uchwycenia, przede wszystkim na podstawie składanych przez Polskę raportów z realizacji założeń dokumentu, zarówno osiągnięć, jak i wyzwań, zidentyfikowanie niedostrzeganych dotąd obszarów oraz zaproszenie do refleksji nad realnym funkcjonowaniem zobowiązań międzynarodowych w praktyce. To zaproszenie skierowane jest nie tylko do administracji publicznej, lecz także do środowiska samorządowego, akademickiego i organizacji pozarządowych (NGO) zajmujących się kulturą. Czy UNESCO może pomóc w kształtowaniu polityk kulturalnych w Polsce? Co mówią raporty z realizacji konwencji o różnorodności kulturowej? Jakie obszary wymagają dalszej uwagi, zwłaszcza w kontekście wyzwań cyfrowych i celów zrównoważonego rozwoju (SDG)?

Konwencja 2005, podobnie jak inne konwencje UNESCO, promuje interdyscyplinarne podejście do kultury jako elementu zrównoważonego rozwoju gospodarczego państw. Wiele mechanizmów wsparcia kultury zostało już wzmocnionych w krajowych politykach, jednak pozostają wciąż zagadnienia wymagające pogłębionej refleksji, tym bardziej że UNESCO nieustannie pracuje nad nowymi rekomendacjami pozwalającymi na aktualizowanie mechanizmów i polityk kulturalnych w ramach zobowiązań państw stron konwencji 2005.

ZAANGAŻOWANIE POLSKI W REALIZACJĘ CELÓW STRATEGICZNYCH KONWENCJI Z 2005 R. NA PODSTAWIE DWÓCH PIERWSZYCH RAPORTÓW (QPR)

Od czasu przystąpienia do konwencji 2005 Polska zrealizowała cztery sprawozdania czteroletnie (QPR – *quadrennial periodic reports*), które przekazała do Sekretariatu Konwencji w latach: 2012, 2016, 2020 i 2024¹. Raporty były przygotowywane przez Departament Ochrony Zabytków, który w ramach struktury organizacyjnej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

1 UNESCO, <https://www.unesco.org/creativity/en/policy-and-monitoring/periodic-reports> [dostęp: 9.05.2025].

zajmuje się współpracą z UNESCO². Każde ze sprawozdań miało na celu dokonanie oceny wdrożenia zaleceń konwencji w krajowe polityki tworzone dla kultury.

W raporcie z 2012 r.³, podsumowującym lata 2008–2011, zebrano dane na temat działań podejmowanych w Polsce w celu ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. Już na etapie pierwszego raportowania, choć w sposób ogólny, autorzy zwrócili uwagę na podejście do kultury jako elementu zrównoważonego rozwoju oraz narzędzia budowania kapitału społecznego i gospodarczego w Polsce. Informowali o wdrażaniu zasad konwencji w polskiej polityce kulturalnej przede wszystkim przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które ma największe kompetencje i środki do wdrażania polityk w dziedzinie kultury i na którym spoczywa odpowiedzialność za utrzymanie różnorodności form wyrazu kulturowego. Raport ten podkreślił jednocześnie rolę organizacji pozarządowych, przede wszystkim ruchu Obywatele Kultury i podpisanego w 2011 r. Paktu dla Kultury⁴, oraz zalecał bardziej świadome angażowanie społeczeństwa obywatelskiego (CSO) w implementację konwencji i unowocześnienie zarządzania kulturą. Położył także szczególny nacisk na rolę kultury w strategiach rozwojowych państw, zgodnie z art. 13, który był przedmiotem refleksji podjętej przez Komitet Konwencji 2005 w okresie poprzedzającym sprawozdawczość. Wspomniano również o art. 16, tzw. artykule pomocowym, który zachęca kraje rozwinięte do pomocy krajom rozwijającym się, szczególnie Globalnemu Południu ze strony (bogatej) Globalnej Północy. Polska w tym kontekście wykazywała swoje zaangażowanie w Partnerstwo Wschodnie.

2 Umiejscowienie stanowiska ds. konwencji 2005 w strukturze ministerstwa (ochrona zabytków) wpływa na utrudnienia z jej kompleksowym wdrażaniem, o czym mowa w artykule.

3 UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/dce003/QPR_2012_PL_acc2791f-34c3-4724-b775-1e3d48ad7dce.pdf [dostęp: 9.05.2025].

4 Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych, <https://ofop.eu/pakt-dla-kultury/> [dostęp: 9.05.2025].

Pierwsze raporty, złożone przez państwa strony w 2012 r., umożliwiły zasilenie Platformy Monitorowania Polityk (Policy Monitoring Platform)⁵. Zarejestrowano ponad 4000 strategii i środków wdrożonych przez państwa strony konwencji. Platforma umożliwia użytkownikom przeglądanie i analizowanie działań podejmowanych na rzecz promowania różnorodności kulturowej na całym świecie, a także identyfikację dobrych praktyk oraz śledzenie postępów w realizacji celów konwencji.

Kolejny raport, za lata 2012–2015, przekazany do UNESCO w 2016 r.⁶, skupiał się w dużej mierze na osiągnięciach w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego, co było konsekwencją inwestycji w infrastrukturę kultury (otwarcie nowych muzeów i instytucji dziedzictwa oraz wdrożenie programu Kultura+ Digitalizacja⁷). Dziedzictwo i jego ochrona nie są jednak przedmiotem regulacji zawartych w konwencji o różnorodności kulturowej z 2005. Zdecydowanie ważniejsze są zainicjowane przez ministra kultury programy skierowane do twórców i artystów, wspierające rynek wydawniczy i kinematografię⁸, oraz programy operacyjne MKiDN, które oferują granty dotacyjne trzeciemu sektorowi. Rozwój polityk kulturalnych otwartych na współpracę ze społeczeństwem obywatelskim należy uznać za rozwinięcie zrównoważonego systemu zarządzania, który jest istotą ochrony różnorodności kulturowej. Drugi raport również zwrócił uwagę na uwzględnienie kultury w dokumentach strategicznych jako elementu strategii rozwojowej państwa. Podkreślono w nim znaczenie kultury jako czynnika budującego kapitał ludzki oraz wspierającego rozwój społeczno-gospodarczy. Polityka realizowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego była dodatkowo wspierana przez Radę Organizacji Pozarządowych działającą przy resorcie. Autorzy raportu zwrócili także

5 UNESCO, <https://www.unesco.org/creativity/en/policy-monitoring-platform> i <https://www.unesco.org/creativity/en/policy-monitoring-platform/grid?hub=489> [dostęp: 23.05.2025].

6 UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/dce003/QPR_2016_PL_b89326f0-3a50-4d49-b34f-231283e6b221.pdf [dostęp: 9.05.2025].

7 Narodowe Centrum Kultury, <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/dom-kultury/aktualnosci/kultura-digitalizacja> [dostęp: 9.05.2025].

8 Internetowy System Aktów Prawnych, art. 19 ustawy z 30 czerwca 2005 r. o kinematografii, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=W-DU20051321111> [dostęp: 9.05.2025].

uwagę na dynamiczny rozwój współpracy międzynarodowej: ponad sto organizacji tworzyło polską sieć Fundacji im. Anny Lindh (Dialog Euro-Śródziemnomorski), koordynowaną przez Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie⁹. Trudniej było jednak znaleźć polityki oparte na art. 16 konwencji, choć twórcy raportu próbowali wskazać odpowiednie inicjatywy. Mimo wyliczenia programów ukierunkowanych na pomoc uchodźcom¹⁰ w raporcie nie potwierdzono wdrożenia żadnych polityk w dziedzinie kultury. Polska kontynuowała zaangażowanie we współpracę pomocową w obszarze kultury, szczególnie w ramach Partnerstwa Wschodniego. Inicjatywy realizowane w tym formacie były postrzegane jako instrument wsparcia umożliwiający wdrażanie różnorodnych programów kulturalnych – zazwyczaj z inicjatywy ministra kultury i we współpracy z ministrem spraw zagranicznych.

Kwestia równości płci w sektorze kultury w Polsce nie została poddana diagnozie w ramach istniejących mechanizmów. Choć przywołane w raporcie stowarzyszenie Kongres Kobiet aktywnie działało na rzecz równości i zwiększenia udziału kobiet w życiu publicznym, jego wpływ na polityki kulturalne pozostawał pośredni.

Raport z 2016 r. wykazał wyraźne ożywienie działań na rzecz wdrażania konwencji z 2005 r., zwłaszcza w obszarach współpracy ze społeczeństwem obywatelskim oraz modernizacji systemu dystrybucji środków publicznych – w kierunku większej demokratyczności, dostępności i przejrzystości. Jednocześnie raport wskazywał, że świadomość samej konwencji w społeczeństwie pozostawała niska. Pomimo jasnych wniosków dotyczących potrzeby dalszej modernizacji systemu finansowania kultury, ochrony własności intelektualnej w erze cyfrowej oraz tworzenia lokalnych i krajowych forów wymiany dobrych praktyk działania w tych obszarach nie zostały podjęte na szerszą skalę. Drugi raport powtórzył istotny wniosek: kultura powinna być postrzegana nie tylko jako jedna

9 Międzynarodowe Centrum Kultury, <https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/dialog/aktualnosci/euro-sroziemnomorska-fundacja-dialogu-kultur-im-anny-lindh-> [dostęp: 23.05.2025].

10 UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/dce003/QPR_2016_PL_b89326f0-3a50-4d49-b34f-231283e6b221.pdf [dostęp: 9.05.2025], wymienia m.in. organizacje i programy pomocowe skierowane do uchodźców: <https://refugee.pl/>, <https://www.gov.pl/web/dfe-mswia/fundusz-azylu-migracji-i-integracji2>, <https://ocalenie.org.pl/en/homepage> [dostęp: 11.07.2025].

z dziedzin życia społecznego, lecz także jako kluczowy czynnik integracji społecznej, innowacji i rozwoju. Niestety, mimo trafnej diagnozy zabrakło pogłębionej refleksji oraz – co istotniejsze – odpowiedniego zaplecza instytucjonalnego i badawczego wokół konwencji z 2005 r., przez co sytuacja ta utrzymywała się przez kolejne lata.

NOWY FORMAT RAPORTOWANIA UWZGLĘDNIAJĄCY WSKAŹNIKI *CULTURE|2030 INDICATORS* – WYZWANIA DLA MONITORINGU KONWENCJI 2005

W 2019 r. UNESCO wprowadziło *Culture|2030 Indicators*¹¹, zestaw tematycznych wskaźników służących do mierzenia wkładu kultury w realizację celów Agendy 2030 na poziomie krajowym i lokalnym. Opracowany we współpracy z ekspertami i Instytutem Statystyki UNESCO (UIS) system wskaźników opiera się na istniejących metodologiach, takich jak FCS¹², CDIS¹³ oraz mechanizmach z raportowania realizacji konwencji kulturalnych. Celem nowych raportów miały być nie tylko dane jakościowe, lecz także dane ilościowe, pochodzące głównie z krajowych instytucji statystycznych i raportów okresowych.

Choć metodologia *Culture|2030 Indicators* nie jest bezpośrednio stosowana w QPR konwencji z 2005 r., jej elementy są wykorzystywane do wzbogacenia procesu monitorowania i raportowania. Struktura raportu okresowego została zaprojektowana tak, aby odzwierciedlać wkład kultury w realizację Agendy 2030 i celów zrównoważonego rozwoju (SDG).

Zaktualizowany po 2019 r. raport QPR opiera się na monitorowaniu w czterech głównych obszarach zainteresowania konwencji. W pierwszym obszarze monitorowane są zrównoważone systemy zarządzania kulturą, z uwzględnieniem polityk i mechanizmów zastosowanych przez państwa w sektorach kreatywnych, mediach i w środowisku cyfrowym, a także we współpracy z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego. W drugim

11 UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/news/2058> [dostęp: 23.05.2025].

12 UNESCO, https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-framework-for-cultural-statistics-2009-en_0.pdf [dostęp: 23.05.2025].

13 UNESCO, https://www.lacult.unesco.org/docc/unesco_cdis.pdf [dostęp: 23.05.2025].

obszarze badane są osiągnięcia zrównoważonego przepływu dóbr i usług kulturowych, zwiększenie mobilności artystów i profesjonalistów kultury oraz stopień uwzględnienia komponentu dotyczącego kultury w umowach handlowych i inwestycyjnych. Trzeci obszar bada integrację kultury w ramach zrównoważonego rozwoju i skupia się na politykach krajowych dotyczących zrównoważonego rozwoju oraz współpracy międzynarodowej. W ostatniej części, czwartej, badanie dotyczy promowania praw człowieka i podstawowych wolności, a skupia się na monitorowaniu równości płci oraz wolności artystycznej.

Każdy z tych czterech celów jest powiązany z konkretnymi obszarami monitorowania w ramach celów zrównoważonego rozwoju SDG¹⁴. *Quadrennial periodic report* (QPR) ma wskazać, w jaki sposób polityki i działania w zakresie kultury przyczyniają się do osiągnięcia konkretnych celów SDG poprzez podanie danych i przykładów ilustrujących wpływ kultury na rozwój społeczny, gospodarczy i środowiskowy. Dzięki temu QPR nie tylko dokumentuje wdrażanie konwencji z 2005 r., ale również służy jako narzędzie do monitorowania i oceny roli kultury w szerszym kontekście zrównoważonego rozwoju¹⁵. Raport z konwencji z 2005 r. zakłada więc monitorowanie celów SDG, takich jak: jakość edukacji (4), równość płci (5), wzrost gospodarczy i godna praca (8), mniej nierówności (10), pokój, sprawiedliwość i silne instytucje (16) oraz partnerstwa na rzecz celów (17).

Choć wskaźniki UNESCO *Culture/2030 Indicators* nie były pierwotnie częścią ram sprawozdawczych dla sprawozdań konwencji z 2005 r. o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego, od 2020 r. zyskują coraz większe znaczenie jako narzędzie wspierające proces QPR. Ich dobrowolna integracja w raportach – szczególnie w obszarach takich jak: uczestnictwo w kulturze, zatrudnienie w sektorze, równość płci, różnorodność kulturowa, edukacja czy transformacja cyfrowa – odzwierciedla rosnące uznanie dla roli kultury jako siły napędowej zrównoważonego rozwoju. Aktualizacja formatu QPR w 2019 r. stworzyła ku temu sprzyjające warunki, umożliwiając państwom stronom szersze odniesienie się

14 United Nations, <https://www.un.org.pl/> [dostęp: 23.05.2025].

15 UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/medias/fichiers/2024/02/Full_QPR_Form_EN_FINAL.pdf [dostęp: 23.05.2025]. Raport wiąże obszary monitorowane z celami Agendy 2030 w następujący sposób: obszarowi raportowanemu w części 1 odpowiadają SDG 4, 8, 16 i 17, w części 2 – SDG 8, 10, 17, w części 3 – SDG 8 i 17, w części 4 – SDG 5 i 15.

do wskaźników związanych z SDG. Kolejne polskie raporty z 2020 i 2024 r. stanęły przed koniecznością udzielenia jeszcze precyzyjniejszych odpowiedzi wymaganych przez nowy format raportu.

Raport QPR przekazany w 2020 r.¹⁶ stanowił kompleksowe podsumowanie działań podjętych w latach 2016–2019 i odzwierciedlał kluczowe cele konwencji, takie jak: wspieranie zrównoważonych systemów zarządzania kulturą poprzez rozwój polityk kulturalnych i infrastruktury wspierającej rozwój kultury, osiągnięcie zbalansowanego przepływu dóbr i usług kulturowych oraz mobilności artystów. Wykazał integrację kultury w ramach zrównoważonego rozwoju poprzez jej włączenie w strategiczne dokumenty rozwojowe, w szczególności odniesiono się do Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.)¹⁷, przyjętej przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. W kontekście kultury strategia przewidywała realizację programów rozwoju czytelnictwa, kultury obywatelskiej i sieci muzeów oraz organizację obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości przez Polskę. Raport wskazał na wzmocnienie kompetencji cyfrowych społeczeństwa oraz infrastruktury cyfrowej w instytucjach kultury. W omawianym okresie podstawą dla programów grantowych w kulturze zdecydowanie było wsparcie dla krajowych instytucji kultury oraz digitalizacja i udostępnianie dziedzictwa kulturowego.

Warto wspomnieć przy okazji o regionalnych strategiach rozwoju, takich jak Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020 oraz Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego 2030, które biorą pod uwagę aspekty kulturowe w kontekście rozwoju regionalnego. Podsumowując, raport z 2020 r. potwierdzał, że Polska uwzględnia kulturę w swoich strategicznych dokumentach rozwojowych, traktując ją jako istotny element zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Nie sposób nie zauważyć, że raport z 2020 r. podkreślił wyraźny nacisk, jaki polityki kulturalne w Polsce kładą na ochronę tożsamości narodowej, interpretując w tym duchu art. 13 konwencji z 2005 r., który odnosi się do uwzględniania kultury w politykach rozwojowych. Podporządkowanie rozwoju celom tożsamościowym prowadzi do zawężenia jego rozumienia,

16 UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/dce003/QPR_2020_PL_8c78e3ab-61ab-4cb3-b8ed-cebf75fd8887.pdf [dostęp: 23.05.2025].

17 Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> [dostęp: 23.05.2025].

ponieważ tożsamość staje się nadrzędną kategorią, zamiast być traktowana jako jeden z równorzędnych filarów zrównoważonego rozwoju – przynajmniej w kontekście omawianej konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. Podsumowując, należy jednak powiedzieć, że raport z 2020 r. stanowił ważny krok w dokumentowaniu działań Polski na rzecz ochrony i promowania różnorodności kulturowej i przygotowywał grunt pod dalsze działania w tym obszarze.

Autorka niniejszego artykułu odpowiadała za przygotowanie kolejnego czteroletniego raportu w 2024 r., który podsumował stan polityk kulturalnych w Polsce w latach 2020–2023¹⁸. Czwarte już podejście do przygotowania krajowego sprawozdania z implementacji konwencji stanowiło niezwykle wartościowe ćwiczenie analityczne, jednak wzorem dotychczasowych raportów konsekwentnie wskazuje niezbyt wysoki poziom znajomości samej konwencji, a mimo obowiązującego od 2020 r. stosunkowo precyzyjnego formatu sprawozdawczego, wciąż nie udaje się wyeliminować istotnych luk w krajowym systemie projektowania i monitorowania polityk kulturalnych.

Warto jednak rozpocząć od pozytywnych aspektów, a więc od obszarów, w których możliwe było zebranie rzetelnych danych. Przede wszystkim relatywnie łatwo jest opisać system zarządzania kulturą na poziomie centralnym, w ramach istniejących struktur instytucjonalnych. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego odgrywa w tym zakresie kluczową rolę jako główny podmiot odpowiedzialny za realizację polityki kulturalnej, wspierany przez sieć podległych mu instytucji. Należy jednak zaznaczyć, że ministerstwo napotyka trudności w zakresie monitorowania i raportowania działań realizowanych poza swoim zakresem, np. przez jednostki samorządu terytorialnego. W konsekwencji, podobnie jak we wcześniejszych edycjach, raport koncentruje się w dużej mierze na analizie działań podejmowanych na poziomie centralnym. Choć stanowi to istotny element obrazu kultury w Polsce, nie oddaje on w pełni złożoności sytuacji. Wciąż bowiem brakuje zintegrowanej, skoordynowanej polityki kulturalnej na poziomie regionalnym, jak również spójnej wiedzy dotyczącej zarządzania kulturą w poszczególnych województwach i gminach. W rezultacie trudne jest kompleksowe ukazanie integracji działań kulturalnych z politykami zrównoważonego rozwoju w wymiarze lokalnym.

18 UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/medias/fichiers/2025/02/POLAND_QPR_2024.pdf [dostęp: 23.05.2025].

W raporcie za okres 2020–2023 można było powołać się na już wspomniane w poprzednim okresie dokumenty strategiczne uwzględniające kulturę w strukturze ogólnego rozwoju (w okresie sprawozdawczym nowe nie powstały). Wciąż istotne były kompetencje cyfrowe społeczeństwa oraz infrastruktura w instytucjach kultury. Jednak w ramach rozwoju kompetencji cyfrowych kultura wciąż koncentrowała się na digitalizacji i udostępnianiu dziedzictwa kulturowego, co nie jest wyłącznym przedmiotem badania konwencji o różnorodności kulturowej. Z drugiej strony odnotowano, że w okresie pandemii sektor kultury otrzymał znaczące wsparcie z budżetu państwa, szczególnie na wzmocnienie instytucjonalne i kompetencyjne w sferze cyfrowej, co pozwoliło na utrzymanie kontaktu z publicznością i kontynuację działalności w środowisku cyfrowym oraz na szybkie wznowienie działalności przez instytucje kultury po ustąpieniu pandemii.

Pandemia była z pewnością dodatkowym bodźcem dla intensywniejszego dialogu między twórcami i osobami utrzymującymi się z działalności kulturalnej a resortem kultury. Celem rozmów było uregulowanie statusu zawodowego artystów, choć w okresie sprawozdawczym nie udało się przyjąć w tej sprawie odpowiednich przepisów.

Starając się wypełnić formularz raportu w części dotyczącej współpracy międzynarodowej i pomocy twórcom z krajów rozwijających się, Polska podała liczne przykłady swojego zaangażowania w pomoc dla ukraińskich artystów i profesjonalistów działających w kulturze. Po 2022 r. instytucje kultury i organizacje pozarządowe oferowały Ukraińcom pracę i możliwość kontynuacji działalności twórczej oraz schronienie. Pomoc ta była częścią zwiększonego wsparcia w ramach oficjalnej pomocy rozwojowej (ODA). W omawianym okresie sprawozdawczym ponownie zabrakło refleksji w sprawie pomocy rozumianej w kontekście UNESCO – czyli skierowanej do twórców Globalnego Południa. Raport po raz kolejny ujawnił, że w polskiej polityce kulturalnej ten ważny dla UNESCO obszar, związany z art. 16 konwencji, pozostaje wciąż otwarty dla rozwoju relacji kulturalnych i wciąż niedostrzegany przez instytucje centralne.

WNIOSKI, CZYLI CZAS NA KULTURĘ Z WIZJĄ

Choć Polska uznaje cele konwencji UNESCO z 2005 r., praktyczna realizacja wielu z nich – szczególnie w obszarach praw człowieka, równości płci czy współpracy z krajami Globalnego Południa – pozostaje obszarem

do dalszego rozwoju. Brak systemowych rozwiązań, a zwłaszcza marginalne uwzględnienie kluczowych wartości UNESCO w politykach kulturalnych wskazują potrzebę głębszej refleksji.

Brak jasno określonych ram prawnych wspierających wolność artystyczną pozostaje istotną kwestią, wymagającą dalszej analizy, podobnie jak niewielkie zaangażowanie polityk kulturalnych w działania wypełniające art. 16 konwencji mimo zainteresowania tematyką Afryki i Globalnego Południa wśród polskich środowisk akademickich i organizacji pozarządowych¹⁹.

W erze cyfrowej nowe technologie stawiają przed kulturą kolejne wyzwania, wymagające szybkiej i skutecznej reakcji. Rekomendacje międzynarodowej grupy ekspertów ds. środowiska cyfrowego powinny stać się punktem odniesienia dla krajowych polityk, by tworzyć sprawiedliwe i inkluzywne warunki dla twórców i odbiorców kultury²⁰.

Na zakończenie warto podkreślić, że kluczem do skutecznej implementacji konwencji pozostaje współpraca państwa ze społeczeństwem obywatelskim. Bez aktywnego udziału organizacji pozarządowych oraz realnego wpływu obywateli na kształtowanie polityk kulturalnych cele konwencji mogą nie znaleźć odzwierciedlenia w konkretnych działaniach. Znajomość konwencji i aktywne zainteresowanie nią środowisk obywatelskich zaangażowanych w kulturę może odegrać kluczową rolę w urzeczywistnianiu jej celów oraz wzmocnieniu roli kultury w procesach zrównoważonego rozwoju²¹.

19 UNESCO, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000392217_eng [dostęp: 23.05.2025]. Polska zgłosiła do międzynarodowej Grupy Roboczej ds. Artykułu 16 Konwencji z 2005 r. dr Annę Mastoń-Oracz, pełnomocnika rektora Szkoły Głównej Handlowej ds. Afryki. Choć w toku prac nie wskazano żadnych krajowych mechanizmów wsparcia zgodnych z zapisami art. 16, samo podjęcie refleksji nad tym zagadnieniem stanowi cenny i potrzebny krok w kierunku przyszłych działań.

20 UNESCO, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000392215_eng [dostęp: 23.05.2025].

21 UNESCO, <https://www.unesco.org/creativity/en/node/10107?hub=10104> [dostęp: 23.05.2025], <https://www.unesco.org/creativity/en/statutory-meeting/tenth-session-conference-parties?hub=10104> [dostęp: 23.05.2025]. W dniach 18–20 czerwca odbyła się 10. Konferencja Państw Stron Konwencji w Paryżu. Jednym z jej kluczowych tematów było wzmocnienie współpracy z podmiotami społeczeństwa obywatelskiego, które było przedmiotem piątej edycji Forum Społeczeństwa Obywatelskiego 17 czerwca 2025 r.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Internetowy System Aktów Prawnych, art. 19 ustawy z 30 czerwca 2005 r. o kinematografii, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20051321111> [dostęp: 9.05.2025].
- Międzynarodowe Centrum Kultury, <https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/dialog/aktualnosci/euro-sroziemnomorska-fundacja-dialogu-kultur-im-anny-lindh-> [dostęp: 23.05.2025].
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> [dostęp: 23.05.2025].
- Narodowe Centrum Kultury, <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/dom-kultury/aktualnosci/kultura-digitalizacja-> [dostęp: 9.05.2025].
- Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych, <https://ofop.eu/pakt-dla-kultury/> [dostęp: 9.05.2025].
- UNESCO, <https://www.unesco.org/creativity/en/policy-and-monitoring/periodic-reports> [dostęp: 9.05.2025].
- UNESCO, https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/dce003/QPR_2012_PL_acc2791f-34c3-4724-b775-1e3d48ad7dce.pdf [dostęp: 9.05.2025].
- UNESCO, https://www.lacult.unesco.org/docc/unesco_cdis.pdf [dostęp: 23.05.2025].
- UNESCO, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000392217_eng [dostęp: 23.05.2025].
- United Nations, <https://www.un.org.pl/> [dostęp: 23.05.2025].

O autorce:

Joanna Matyjasiak,
radca ds. międzynarodowej ochrony dziedzictwa materialnego,
Departament Ochrony Zabytków,
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
jmatyjasiak@kultura.gov.pl

CZYTANIE KSIĄŻEK, BIBLIOTEKI I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Roman Chymkowski
Biblioteka Narodowa

Począwszy od drugiej połowy XX w., na gruncie nauk społecznych, zwłaszcza socjologii, coraz wyraźniej daje o sobie znać perspektywa kwestionująca jednoznacznie pozytywny stosunek do całokształtu zmian cywilizacyjnych, które doprowadziły do wyłonienia się porządku określanego mianem nowoczesności. Ryzykując pewne uproszczenie, można powiedzieć, że socjologia jako nauka ściśle – genetycznie i funkcjonalnie – związana z gospodarczą i społeczną modernizacją, zwłaszcza jej zachodnim modelem, od początku podejmowała problem skutków ubocznych tego złożonego procesu. Ich lista jest bardzo długa i obejmuje takie zagadnienia, jak: anomia, pogłębiające się dystanse ekonomiczne, atrofia więzi międzyludzkich, kulturowe wykorzenienie itd., przy czym to, co dotąd traktowano jako skutek uboczny i swoisty margines ze wszystkimi poznawczymi konotacjami tego sformułowania, od kilku dekad znajduje się w centrum badawczych zainteresowań. Symptomatyczna z tego punktu widzenia jest kariera terminu „ryzyko” jako centralnego pojęcia nowego paradygmatu myślenia o planowanych i nieplanowanych konsekwencjach nowoczesności.

Termin ten został trwale wprowadzony do głównego nurtu socjologii przez Ulricha Becka, autora takich książek, jak *Spółeczeństwo ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*¹ czy *Spółeczeństwo światowego ryzyka*

1 Zob. U. Beck, *Spółeczeństwo ryzyka: w drodze ku innej nowoczesności*, tłum. S. Cieśla, Warszawa 2002.

ka: w poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa². W największym skrócie teza Becka jest następująca: modernizacja gospodarcza powoduje rozległe i permanentne zagrożenia, którym podlegają poszczególni ludzie i całe zbiorowości. Zagrożenia te, zwłaszcza ekologiczne i ekonomiczne, są trudne do kontrolowania i jako takie powodują poczucie utraty bezpieczeństwa, w konsekwencji wzrost nieufności do struktur demokratycznego państwa i jego postępującą delegitymizację. Błędne koło tak opisanego procesu przejścia od społeczeństwa dobrobytu do społeczeństwa ryzyka zamyka się z chwilą, kiedy okazuje się, że wdrożenie projektowanych na poziomie państwowym lub międzynarodowym zmian minimalizujących negatywne oddziaływanie gospodarki na przykład na środowisko przyrodnicze zakłada właśnie bazujący na zaufaniu do instytucji publicznych elementarny poziom obywatelskiej zgody w tej sprawie. Bez tego można spodziewać się radykalizacji postaw społecznych i dalszego poszerzania się pola zagospodarowywanego przez tzw. teorie spiskowe.

Jak pokazują pionierskie badania zespołu Roberta Putnama, zaufanie do instytucji publicznych zależy od siły i trwałości niehierarchicznych, poziomych więzi społecznych, te zaś podtrzymywane są m.in. przez pozornie błahe praktyki kulturowe, których wspólną cechą jest to, że angażują ludzi do systematycznego spotykania się i współdziałania poza obowiązkami wynikającymi z pracy zawodowej czy życia rodzinnego³. Spajający zbiorowości włączający kapitał społeczny akumuluje się dzięki tzw. trzecim miejscom⁴, a więc przyjmującym mniej lub bardziej sformalizowaną postać organizacjom oddolnym (np. klubom czytelniczym), ale też instytucjom kultury, w tym bibliotekom⁵.

- 2 Zob. tenże, *Spółczesność światowego ryzyka: w poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*, tłum. B. Baran, Warszawa 2012.
- 3 Zob. R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, przedm. M. Ziółkowski, Warszawa 2008.
- 4 Zob. R. Oldenburg, *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Community Centers, Beauty Parlors, General Stores, Bars, Hangouts, and How They Get You Through the Day*, New York 1989.
- 5 Zob. R.D. Putnam, L.M. Feldstein, D. Cohen, *Better Together: Restoring the American Community*, London 2005.

W tym kontekście potencjał polskich bibliotek, zwłaszcza publicznych, jest – jak wskazuje obfita literatura przedmiotu⁶ – bardzo duży. Decyduje o tym przede wszystkim rozległość sieci bibliotecznej rozumiana zarówno horyzontalnie, jak wertykalnie, a więc to, że sieć ta pokrywa względnie równomiernie całe terytorium Polski i że placówki biblioteczne znajdują się w ośrodkach różnej wielkości – od gmin wiejskich po największe miasta. W 2024 r. wskaźnik społecznego oddziaływania bibliotek publicznych mierzony za pomocą cyklicznych badań czytelnictwa książek prowadzonych przez socjologów z Biblioteki Narodowej wyniósł 17%. Dotyczy on co najmniej piętnastoletnich mieszkańców Polski i obejmuje trzy kategorie osób: te, które wymieniły co najmniej jedną przeczytaną przez siebie książkę wypożyczoną osobiście z biblioteki publicznej, te, które czytały jakąś książkę z biblioteki, ale to nie one ją wypożyczyły, oraz te, które odwiedziły taką bibliotekę, żeby skorzystać z jej oferty na miejscu, przy czym niekoniecznie wiązało się to z lekturą⁷.

Przyjmując, że biblioteki są instytucjami, które mają szczególnie duże szanse być ośrodkami skupiającymi i animującymi wielorakie formy aktywności społeczności lokalnych, należy zwrócić uwagę na czynniki kształtujące poziom wspomnianego wskaźnika. Jak konsekwentnie pokazują wyniki kolejnych edycji badań czytelnictwa, podstawowymi zmiennymi różnicującymi prawdopodobieństwo wizyty w bibliotece są wiek i płeć. O ile osoby w przedziale od 15. do 24. roku życia podobnie często korzystają z bibliotek niezależnie od płci, o tyle wraz z zakończeniem edukacji formalnej pojawiają się różnice – mężczyźni znacznie rzadziej niż kobiety odwiedzają te instytucje. Z tego punktu widzenia na uwagę zasługuje zmiana, która nastąpi-

- 6 Zob. A. Łobocka, *Koncepcja biblioteki jako „trzeciego miejsca” w kontekście potrzeb osób starszych*, „Zarządzanie Biblioteką” 2013, nr 1; A. Chachlikowska, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu jako „trzecie miejsce”*, „Biblioteka” 2016, nr 20; I. Koryś, J. Kopeć, Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa w 2016 roku*, Warszawa 2017, rozdz. 5; J. Gądecki, *Biblioteki miejskie jako „miejsca trzecie” a deglomeracja kultury. Wnioski z badania sieci bibliotek miejskich w Krakowie*, „Kultura i Społeczeństwo” 2018, nr 3; M. Wojciechowska, M. Orzoł, *Biblioteka jako trzecie miejsce. Przykład bibliotek szkół medycznych*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2020, t. 13.
- 7 Zob. I. Koryś, *Korzystanie ze zbiorów, oferty oraz przestrzeni bibliotek*, [w:] Z. Zasacka, J. Motrenko, R. Chymkowski, I. Koryś, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2024 roku*, Warszawa 2025.

ła między rokiem 2020 a 2023 i polegała na wyraźnym wzroście odsetka mężczyzn deklarujących wizytę w bibliotece, co było widoczne zwłaszcza w przypadku mężczyzn aktywnych zawodowo⁸. Najprawdopodobniej impulsem, który spowodował tę zmianę, był wymuszony zapisami Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa wzrost liczby bibliotek publicznych otwartych – tak jak inne instytucje kultury – także w soboty. Prowadzi to do banalnego wniosku, że społeczne oddziaływanie bibliotek *nomen omen* publicznych zależy od ich dostępności dla różnych grup społecznych, a więc zakłada monitorowanie i dążenie do redukcji czynników niesprzyjających pełnemu wykorzystaniu potencjału tych miejsc zarówno przez dotychczasowych użytkowników, jak i te osoby, które ich nie odwiedzają.

Jednym z celów zrównoważonego rozwoju jest zmniejszenie negatywnego oddziaływania gospodarek na ekosystemy. Sprawnie działające biblioteki mają tu do odegrania podwójną rolę. Po pierwsze, ich tradycyjne funkcje, takie jak wypożyczenia i udostępnianie na miejscu materiałów różnego rodzaju (książek, prasy, baz danych, archiwaliów) tudzież organizowanie wykładów, spotkań autorskich i dyskusji z zapraszanymi specjalistami, predestynują je do roli katalizatora debaty o modernizacji świadomej swoich społecznych i środowiskowych kosztów. Tak rozumiana „modernizacja refleksyjna”⁹ zakłada wyeksponowanie jej skutków ubocznych, również tych powodowanych paradoksalnie przez działania zmierzające do zmniejszenia tych obciążeń, a więc m.in. przez tzw. zieloną transformację w dziedzinie energetyki¹⁰.

Po drugie, biblioteka jako instytucja publiczna sama może być przykładem wdrożenia rozwiązań służących nie tylko społecznej inkluzji, ale też minimalizacji kosztów środowiskowych jej funkcjonowania¹¹. Niezależnie od konkretnych i symbolicznych skutków implementacji tego

8 Zob. też, *Biblioteki a czytelnictwo*, [w:] Z. Zasacka, R. Chymkowski, I. Koryś, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku*, Warszawa 2024, s. 29.

9 Zob. U. Beck, S. Lash, A. Giddens, *Modernizacja refleksyjna: polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, tłum. J. Konieczny, Warszawa 2009.

10 Zob. B. Popławski, R. Chymkowski, *The tainted shadow of the green revolution: The cobalt conundrum in the Democratic Republic of Congo*, „State of Affairs” 2024, nr 2.

11 Zob. C. Nurtsch, *Zrównoważone, społeczne, wizjonerskie*, tłum. K. Kończal, Goethe Institut, styczeń 2024, <https://www.goethe.de/ins/pl/pl/kul/lit/zrownowaone-spoeczne-wizjo.html> [dostęp: 23.06.2025].

rodzaju rozwiązań przez poszczególne biblioteki publiczne samoorganizacja środowisk bibliotekarskich działających w porozumieniu ze społecznościami lokalnymi jest przykładem funkcjonowania biblioteki jako przestrzeni współpracy dla wspólnego dobra, która – jak dowodzi literatura przedmiotu – sprzyja nawiązywaniu i podtrzymywaniu poziomych więzi społecznych. W ślad za rozwiązaniami znanymi z innych krajów¹² podejmowane są oddolnie inicjatywy mające zmieniać budynki bibliotek na bardziej neutralne środowiskowo. Przykładem takiego działania jest akcja „Zielona Biblioteka” ogłoszona przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich¹³.

Badania czytelnictwa cyklicznie realizowane przez Bibliotekę Narodową obejmują wszelkie praktyki lekturowe niezależnie od źródła pochodzenia książek czy ich formy edytorskiej. Z tego punktu widzenia warto odnotować, że osoby, które w Polsce czytają książki, zwykle wybierają edycje papierowe. Pomimo tego, że dostęp do internetu jest niemal powszechny (w 2024 r. prawie 96% gospodarstw domowych w Polsce miało dostęp do sieci¹⁴), zaledwie co dwudziesta osoba czytająca książki wymienia co najmniej jeden tytuł, z którym miała do czynienia na ekranie komputera lub urządzenia mobilnego¹⁵. Lektura konsekwentnie cyfrowa, obywatelką się całkowicie bez pośrednictwa papieru, jest zjawiskiem o bardzo ograniczonym zasięgu społecznym. Jest deklarowana głównie przez osoby z wyższym wykształceniem, które spędzają osiem i więcej godzin dziennie przed ekranem komputera, a więc wykonujące prace wymagające sprawnego posługiwania się narzędziami cyfrowymi. W każdej grupie objętej badaniem czytelnictwa respondenci postawieni przed wyborem między drukowanym kodeksem a książką w formacie cyfrowym zdecydowanie wybrałoby wydanie papierowe.

12 Zob. *Top 10 Green Libraries Around the World*, <https://www.afrelib.org/blog-1/top-10-green-libraries-around-the-world> [dostęp: 23.06.2025].

13 Zob. „Zielona Biblioteka” – rusza akcja dla bibliotek w całej Polsce!, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, <https://www.sbp.pl/serwis-informacyjny/wszystkie/zielona-biblioteka-rusza-akcja-dla-bibliotek-publicznych-w-calej-polsce> [dostęp: 23.06.2025].

14 Zob. *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2024, s. 109.

15 R. Chymkowski, *Czytanie książek w formatach cyfrowych w 2024 r.*, [w:] Z. Zasacka, J. Motrenko, R. Chymkowski, I. Koryś, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2024 roku*, dz. cyt.

W tym kontekście zasadne jest pytanie o wpływ na środowisko książek drukowanych i elektronicznych. Odpowiedź zależy od wyboru konkretnego urządzenia cyfrowego oraz intensywności jego użytkowania. Najbardziej neutralne środowiskowo są mało popularne czytniki wykorzystujące technologię e-ink, a najmniej telefony, tablety i komputery wyposażone w ekrany LCD. Na podstawie przybliżonych obliczeń biorących pod uwagę proces produkcji i dystrybucji książek na różnych nośnikach można przyjąć, że pod względem poziomu oddziaływania na środowisko naturalne czytnik e-booków zbliża się do drukowanego kodeksu, po tym jak na jego ekranie przeczyta się ok. 50 książek, przy założeniu, że każda drukowana książka miałaby tylko jednego czytelnika¹⁶. Abstrahując od faktu, że książki w formatach cyfrowych czytane są w ogromnej większości na ekranach LCD, drukowana książka często jest przekazywana z rąk do rąk, nie tylko w bibliotekach, ale też przy okazji prywatnych interakcji z innymi ludźmi. W 2024 r. jedna trzecia czytelników i czytelniczek wymieniała co najmniej jedną książkę pożyczoną od rodziny lub znajomych, przeszło jedna piąta wskazała na bibliotekę publiczną, szkolną lub inną. Książki te rozumiane jako konkretne fizyczne przedmioty najprawdopodobniej czytane są przez więcej niż jedną osobę, co każe bardzo ostrożnie traktować wyrażone konkretnymi liczbami porównania skutków środowiskowych praktyk czytelniczych oparte na wyżej wskazanych wyliczeniach.

Prowadzone w Stanach Zjednoczonych badania związku czytania książek z postawami społecznymi, w tym zaangażowaniem politycznym, każą sądzić, że czytelnicy i czytelniczki wykazują przeciętnie większe zainteresowanie instytucjami demokratycznymi¹⁷. Do podobnych wniosków składają badania Biblioteki Narodowej¹⁸. Jak pokazuje tabela na s. 39, osób, które uczestniczyły w wyborach parlamentarnych w październiku 2023 r., nieco więcej było wśród takich, które czytały co najmniej jedną książkę. Jeszcze wyraźniej tę zależność widać, kiedy weźmie się pod uwagę stosu-

16 Zob. H.K. Jeswani, A. Azapagic, *Is e-reading environmentally more sustainable than conventional reading?*, „Clean Technologies and Environmental Policy” 2015, vol. 17.

17 Zob. np. S.E. Bennett, S.L. Rhine, R.S. Flickinger, *Reading's impact on democratic citizenship in America*, „Political Behavior” 2000, vol. 22, nr 3.

18 Z. Zasacka, R. Chymkowski, I. Koryś, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku*, Warszawa 2024.

nek emocjonalny do czytania książek – im bardziej jest on pozytywny, tym większy odsetek osób biorących udział w wyborach (zob. wykres poniżej).

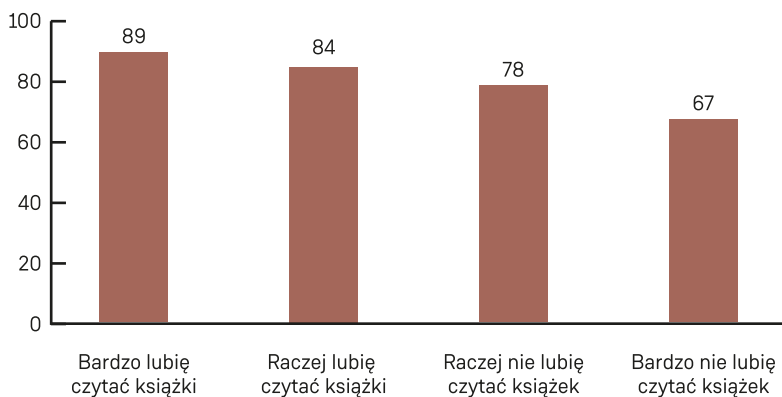
CZYTANIE KSIĄŻEK A UCZESTNICTWO W WYBORACH PARLAMENTARNYCH W 2023 R. (W %)

CZY UCZESTNICZYŁ/A PAN/PANI W WYBORACH PARLAMENTARNYCH W PAŹDZIERNIKU 2023 R.?	OSOBY NIECZYTAJĄCE KSIĄŻEK	CZYTELNICZY I CZYTELNICZKI KSIĄŻEK
Tak	80	84
Nie	20	16

N = 2012

Źródło: badania czytelnictwa na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej 15+ zrealizowane przez Bibliotekę Narodową w 2023 r., <https://www.bn.org.pl/download/document/1717404995.pdf>

STOSUNEK EMOCJONALNY DO CZYTANIA KSIĄŻEK A UCZESTNICTWO W WYBORACH PARLAMENTARNYCH W 2023 R. (W %)

N = 2012

Źródło: badania czytelnictwa na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej 15+ zrealizowane przez Bibliotekę Narodową w 2023 r., <https://www.bn.org.pl/download/document/1717404995.pdf>

Na związek praktyk lekturowych z zaangażowaniem obywatelskim należy jednak patrzeć ostrożnie z wielu powodów, wśród których najważniejsze są dwa. Po pierwsze, kryteria zaangażowania obywatelskiego mogą być wielorakie, a więc też w niejednakowym stopniu dotyczyć osób należących do różnych kategorii społecznych, np. grup zawodowych czy kohort wiekowych. Po drugie, nie można zapominać o zmiennych pośredniczących, takich jak wykształcenie czy sytuacja bytowa.

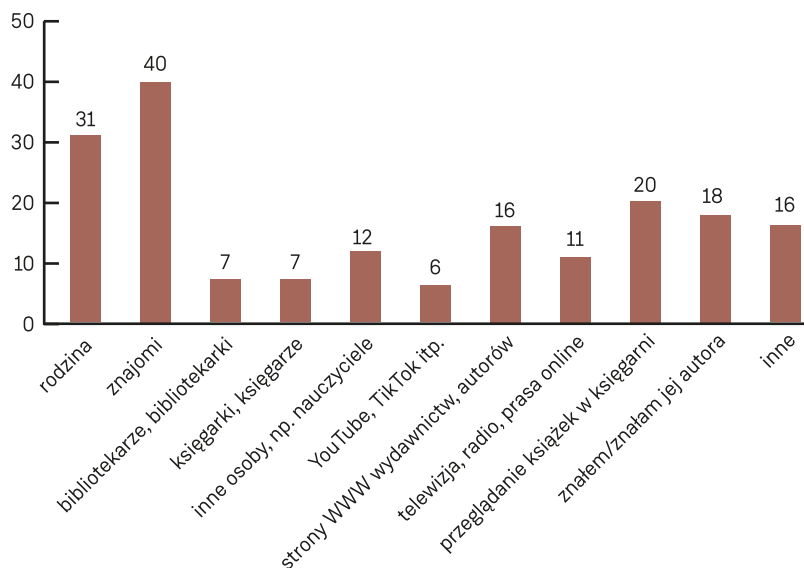
Lektura książek jest praktyką społeczną – czyta się wobec innych i ze względu na innych. Badania Biblioteki Narodowej konsekwentnie pokazują, że postawy czytelnicze kształtowane są w pierwszej kolejności w środowisku rodzinnym, przy czym od poziomu wykształcenia rodziców i formułowanych przez nich zachęt jeszcze ważniejsze jest to, czy praktyki lekturowe stanowią rzeczywisty element ich habitusu¹⁹. Dzieci pochodzące z domów, gdzie się czyta, zwykle dziedziczą ten nawyk, trafiając do kręgów towarzyskich, w których większość osób również to robi.

Nic więc dziwnego, że na wybór czytanej książki największy wpływ mają osoby z bliskiego otoczenia, zwłaszcza znajomi i rodzina. Co najmniej jedną książkę przeczytaną pod wpływem rozmowy z bliższymi lub dalszymi znajomymi wymieniło 40% czytelników i czytelniczek, a dla rodziny wskaźnik ten wyniósł 31% (zob. wykres na s. 41)²⁰. Kobiety nieco częściej niż mężczyźni polegają na rekomendacjach znajomych, przy czym w grupie najmłodszych osób objętych badaniem (15–18 lat) różnica ta jest bardzo duża (68% czytelniczek wobec zaledwie 20% czytelników). Po 60. roku życia na pierwszy plan jako źródło inspiracji lekturowych wysuwa się rodzina²¹, co można rozumieć jako świadectwo malejącej liczby interakcji społecznych, w których się na co dzień uczestniczy.

Wymienianie się książkami oraz informacjami o nich jest jednym ze sposobów, w jakich ludzie uczestniczą w relacjach ze znajomymi. Osobnym zjawiskiem jest uczestnictwo w książkowych klubach dyskusyjnych funkcjonujących przy bibliotekach publicznych oraz bibliotekach innego rodzaju czy domach kultury. Biorąc pod uwagę zainteresowanie tą formą stwarzania się²², można przyjąć, że odpowiadają one na realne społeczne

- 19 Siłę poszczególnych zmiennych kształtujących postawy lekturowe szczegółowo wyliczono dla wyników badania z 2016 r.; zob. I. Koryś, J. Kopeć, Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa w 2016 roku*, dz. cyt., s. 23.
- 20 Zob. Z. Zasacka, *Społeczne obiegi książki w 2024 roku*, [w:] Z. Zasacka, J. Motrenko, R. Chymkowski, I. Koryś, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2024 roku*, dz. cyt.
- 21 Zob. tamże.
- 22 Zob. *Już niemal dwa tysiące Dyskusyjnych Klubów Książki*, „Lustro Biblioteki”, 21.02.2025, <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,juz-niemal-dwa-tysiace-diskusyjnych-klubow-ksiazki,11348.html> [dostęp: 23.04.2025].

ŹRÓDŁA WIEDZY O CZYTANYCH KSIĄŻKACH W 2024 R. (W %)

N = 838

Źródło: badania czytelnictwa na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej 15+ zrealizowane przez Bibliotekę Narodową w 2024 r., <https://www.bn.org.pl/download/document/1744372368.pdf>

potrzeby, przy czym rozmowy o czytanych książkach są tu zarazem celem, jak i środkiem do celu – ustrukturyzowanej formy bezpiecznego spędzania czasu z innymi ludźmi w przestrzeni publicznej.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Beck U., *Spółczesność ryzyka: w drodze ku innej nowoczesności*, tłum. S. Cieśla, Warszawa 2002.
- Beck U., Lash S., Giddens A., *Modernizacja refleksyjna: polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, tłum. J. Konieczny, Warszawa 2009.
- Bennett S.E., Rhine S.L., Flickinger R.S., *Reading's impact on democratic citizenship in America*, „Political Behavior” 2000, nr 3, t. 22.

- Chachlikowska A., *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu jako „trzecie miejsce”*, „Biblioteka” 2016, nr 20.
- Gądecki J., *Biblioteki miejskie jako „miejsca trzecie” a deglomeracja kultury. Wnioski z badania sieci bibliotek miejskich w Krakowie*, „Kultura i Społeczeństwo” 2018, nr 3.
- Jeswani H.K., Azapagic A., *Is e-reading environmentally more sustainable than conventional reading?*, „Clean Technologies and Environmental Policy” 2015, vol. 17.
- Koryś I., Kopeć J., Zasacka Z., Chymkowski R., *Stan czytelnictwa w 2016 roku*, Warszawa 2017.
- Łobocka A., *Koncepcja biblioteki jako „trzeciego miejsca” w kontekście potrzeb osób starszych*, „Zarządzanie Biblioteką” 2013, nr 1.
- Popławski B., Chymkowski R., *The tainted shadow of the green revolution: The cobalt conundrum in the Democratic Republic of Congo*, „State of Affairs” 2024, nr 2.
- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, przedm. M. Ziółkowski, Warszawa 2008.
- Putnam R.D., Feldstein L.M., Cohen D., *Better Together: Restoring the American Community*, London 2005.
- Wojciechowska M., Orzół M., *Biblioteka jako trzecie miejsce. Przykład bibliotek szkół medycznych*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2020, t. 13.
- Zasacka Z., Chymkowski R., Koryś I., *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku*, Warszawa 2024.
- Zasacka Z., Motrenko J., Chymkowski R., Koryś I., *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2024 roku*, Warszawa 2025.

O autorze:

Roman Chymkowski,

r.chymkowski@bn.org.pl,

ORCID: 0000-0002-5107-8428

2.

TWÓRCZOŚĆ I SD

ZRÓWNOWAŻONA PRODUKCJA FILMOWA. GREEN FILMING W POLSCE – NOWE STANDARDY, STAN I WYZWANIA BRANŻY AUDIOWIZUALNEJ

Marta Mielcarek, Katarzyna Prędką
Fundacja Slow Media Production

Fundacja Slow Media Production, założona przez ekokonsultanki KIPA¹, działa na rzecz zrównoważonego rozwoju w kulturze i mediach. Wspiera w tym zakresie produkcje medialne poprzez projekty edukacyjne, społeczne i biznesowe. Uczestniczyła m.in.: w otwartej sesji Green Film Lab oraz współpracowała przy filmie *Pojedynek* (w reż. Łukasza Palkowskiego, premiera w 2026 r.).

WSTĘP

W 2015 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła Agendę 2030 – globalny plan działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, obejmujący 17 celów wspierających działania na rzecz m.in. poprawy jakości życia ludzi i ochrony środowiska². W kontekście tegorocznego tematu

- 1 KIPA – Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych, izba gospodarcza rynku audiowizualnego w Polsce. Zrzesza producentów filmowych, telewizyjnych i reklamowych. Działa na rzecz ochrony ich interesów, wspiera rozwój sektora i promuje wysokie standardy zawodowe. KIPA organizuje szkolenia, oferuje wsparcie prawne i prowadzi działania integrujące środowisko. Odgrywa ważną rolę w kształtowaniu polityki audiowizualnej w kraju; zob. <https://kipa.pl/o-nas/> [dostęp: 17.06.2025].
- 2 Ministerstwo Rozwoju i Technologii, Agenda 2030, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030> [dostęp: 17.06.2025].

„Rocznika Kultury Polskiej” – *Zrównoważony rozwój w kulturze* – niniejszy artykuł koncentruje się na 13. celu Agendy, czyli działaniach w dziedzinie klimatu, ale pokazuje także znaczenie pozostałych założeń. Celem tekstu jest przedstawienie aktualnej sytuacji branży audiowizualnej w Polsce w zakresie green filmingu, czyli ekologicznej i odpowiedzialnej produkcji filmowej. Szczególna uwaga poświęcona zostanie krajowym działaniom wspierającym wdrażanie zasad zrównoważonej produkcji – o charakterze edukacyjnym, legislacyjnym, popularyzatorskim oraz finansowym.

Warto zaznaczyć, że temat green filmingu, zarówno na poziomie krajowym, jak i europejskim, wciąż pozostaje słabo ustrukturyzowany. Wiele państw, w tym Polska, dopiero wprowadza jego założenia, a przyjmowane strategie znacznie się różnią. W rezultacie dostępne dane często mają charakter jednorazowy, a porównywalność informacji jest ograniczona. Dane zebrane na potrzeby poniższego artykułu zostały przekazane przez instytucje publiczne dobrowolnie – zgodnie z ustawą o dostępie do informacji publicznej³ – oraz na podstawie zgody na ich wykorzystanie w opracowaniu. Zostały one pozyskane poprzez indywidualne zapytania mailowe skierowane do regionalnych funduszy filmowych (RFF). Fundacja zwróciła się z prośbą o udostępnienie zarówno danych ilościowych (liczby składanych wniosków uwzględniających założenia green filmingu z podziałem na lata oraz gatunki filmowe, jeśli było to możliwe), jak i jakościowych (opinie i uwagi producentów współpracujących z funduszami, dotyczące wdrażania zasad zrównoważonej produkcji). Informacje zebrano na podstawie odpowiedzi udzielonych drogą mailową w maju i czerwcu 2025 r. przez przedstawicieli funduszy: łódzkiego, podkarpackiego, poznańskiego, śląskiego i krakowskiego. Dane ilościowe wynikają z liczby wniosków składanych w ramach organizowanych przez nie konkursów, natomiast dane jakościowe pozyskiwane są w drodze ewaluacji oraz poprzez regularną wymianę informacji z producentami dotowanych projektów.

GREEN FILMING

Choć w Polsce popularne jest określenie *green filming*, międzynarodowo częściej używa się terminu *sustainable film production* (pol. zrównowa-

3 Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2022 r. poz. 902), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=w-du20011121198> [dostęp: 18.06.2025].

żona produkcja filmowa). Polska nazwa akcentuje ekologiczny charakter działań⁴, jednak zrównoważona produkcja obejmuje znacznie więcej – m.in. zarządzanie cyrkularne, myślenie systemowe i odpowiedź na współczesne wyzwania⁵. Samo słowo *green* bywa mylące, sugerując zawężenie tematu do klimatu, podczas gdy zrównoważenie dotyczy również aspektów społecznych, ekonomicznych i etycznych⁶.

Kluczowa dla zrównoważonego rozwoju jest zasada 3 x R: *reduce, reuse, recycle*, czyli ogranicz, użyj ponownie, przetwórz⁷. Z biegiem czasu uzupełniono ją o kolejne działania: *refuse* (odrzuć), *repurpose* (przemysł, zmień znaczenie), *repair* (napraw), *refurbish* (odnów) i *remanufacture* (przebuduj)⁸. W produkcji audiowizualnej zrównoważenie oznacza „równowagę między materialną bazą a antropocentrycznym zarządzaniem”⁹ – kompromis pomiędzy fizycznymi zasobami wykorzystywanymi podczas produkcji (czyli np. sprzętem, energią, materiałami budowlanymi planów zdjęciowych, transportem) a sposobem, w jaki zarówno osoby twórcze, jak i organizatorskie, w tym producenci, zarządzają tymi procesami z myślą o ich wpływie na środowisko. Równowaga polega więc na harmonijnym podejściu do produkcji, które z jednej strony pozwala tworzyć filmy, ale z drugiej minimalizuje negatywny wpływ na środowisko poprzez odpowiedzialne decyzje oparte na wspomnianej zasadzie.

Poza teorią w praktycznym wymiarze można wskazać narzędzia zrównoważonego rozwoju – zarówno takie, które promują i ułatwiają wdrażanie dobrych praktyk w produkcji filmowej, jak i te, które umożliwiają dokonywanie rzeczywistych pomiarów w sektorze audiowizualnym. Należą do nich: kalkulatory służące do obliczania śladu węglowego, systemy certyfikacji zrównoważonych produkcji filmowych, programy edukacyjne czy zachęty finansowe oferowane przez publiczne instytucje.

- 4 A. Wróblewska, *Zrównoważona produkcja filmowa w Polsce. Geneza i perspektywy*, „Zarządzanie w Kulturze” 2021, t. 22, nr 3, s. 365–383.
- 5 M. Lopera-Mármol, M. Jiménez-Morales, *Green shooting: Media sustainability, A new trend*, „Sustainability” 2021, t. 13, nr 6, <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/6/3001> [dostęp: 30.05.2025].
- 6 Tamże.
- 7 Program Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska, *Visualising circularity*, <https://www.unep.org/circularity> [dostęp: 30.05.2025].
- 8 Tamże.
- 9 P. Käpä, *Environmental Management of the Media: Industry, Policy, Practice*, London 2018.

Motywacje do wdrażania green filmingu są różne – od osobistych przekonań po względy finansowe¹⁰. W części krajów europejskich działają już systemy wspierające, np. dodatkowe punkty przy ocenie wniosków czy wyższe dofinansowanie¹¹. W Polsce podobne mechanizmy dopiero się rozwijają, zwykle lokalnie lub pilotażowo. Na poziomie krajowym brakuje jeszcze spójnego systemu wsparcia.

ROLA INSTYTUCJI W POPULARYZACJI PRAKTYK GREEN FILMINGU

Polski system publicznego wsparcia produkcji audiowizualnych opiera się na dwóch filarach: instytucjonalnym Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej (PISF) oraz regionalnych funduszy filmowych, które funkcjonują na poziomie lokalnym, wzmacniając rozwój produkcji w poszczególnych województwach. To właśnie te komórki – operujące w ramach strategii regionalnych – odgrywają istotną rolę w kształtowaniu standardów produkcyjnych, również w kontekście coraz bardziej palących wyzwań środowiskowych.

Jako czołowa instytucja produkcji audiowizualnej PISF nie ma wśród programów operacyjnych formatu ukierunkowanego na promocję i wdrażanie zrównoważonego rozwoju w sektorze¹². Natomiast instytucja ta – w roku 2025 – prowadzi działania oparte na systemie zachęt dla producentów audiowizualnych¹³. Funkcjonują one w ramach ustawy o finansowym wsparciu produkcji filmowej¹⁴, na podstawie której możliwy jest zwrot do 30% kosztów kwalifikowalnych, m.in. z zakresu zrównoważonej produkcji filmowej, poniesionych w Polsce. Do takich wydatków

10 A. Wróblewska, *Zrównoważona produkcja filmowa w Polsce*, dz. cyt., s. 370.

11 K. Kopeć, M. Materska-Samek, *Green Filming in Poland. An Interplay between necessity, environmental responsibility and green incentives*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2024, nr 68(2), s. 65–67.

12 Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Programy operacyjne 2025*, <https://pisf.pl/programy-operacyjne/> [dostęp: 18.06.2025].

13 Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Informacje Cash Rebate*, <https://pisf.pl/zachety-informacje/> [dostęp: 18.06.2025].

14 Ustawa z 9 listopada 2018 r. o finansowym wspieraniu produkcji audiowizualnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 50), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000050> [dostęp: 18.06.2025].

kwalifikują się również koszty wspierające cele zrównoważonego rozwoju, np. produkcja formatów umożliwiająca dostęp do utworu audiowizualnego osobom z niepełnosprawnościami, w tym audiodeskrypcji i napisów dla niesłyszących¹⁵. Oprócz tego instytucja prowadzi działania polegające na publikowaniu informacji o wydarzeniach związanych z green filmingiem, co stanowi formę promocji zrównoważonego rozwoju – treści te są regularnie udostępniane zarówno na oficjalnej stronie internetowej PISF, jak i w mediach społecznościowych.

Chociaż wsparcie PISF w obszarze zrównoważonej produkcji ogranicza się obecnie do systemu zachęt, praktyki regionalnych funduszy filmowych oferują przykłady działań uzupełniających. Poniższa część została opracowana na podstawie analizy regulaminów konkursowych oraz dokumentów aplikacyjnych dostępnych na stronach internetowych funduszy, a także danych zebranych drogą mailową w korespondencji z przedstawicielami RFF: łódzkiego, krakowskiego, podkarpackiego, śląskiego oraz poznańskiego. Dane obejmowały informacje ilościowe – dotyczące liczby złożonych wniosków – oraz jakościowe, uwzględniające opinie i uwagi związane z działalnością poszczególnych funduszy oraz trybem przeprowadzanych konkursów. Na tej podstawie można zaproponować trzy typy podejść do zagadnień green filmingu wśród jedenastu aktywnych regionalnych funduszy filmowych w Polsce, są to: formalne mechanizmy wspierające, promowanie zagadnienia w warstwie komunikacyjnej oraz ogólna otwartość przy braku systemowych rozwiązań.

Pierwsze podejście, wyróżniające się, można zaobserwować w Łódzkim Funduszu Filmowym (Łódź Film Commission) oraz Funduszu Filmowym w Krakowie i Małopolskim Funduszu Filmowym Małych Form (Kraków Film Commission), które czynnie wspierają zielone praktyki – oferują dodatkowe środki finansowe oraz ulgi lub uwzględniają kryteria środowiskowe przy ocenie projektów.

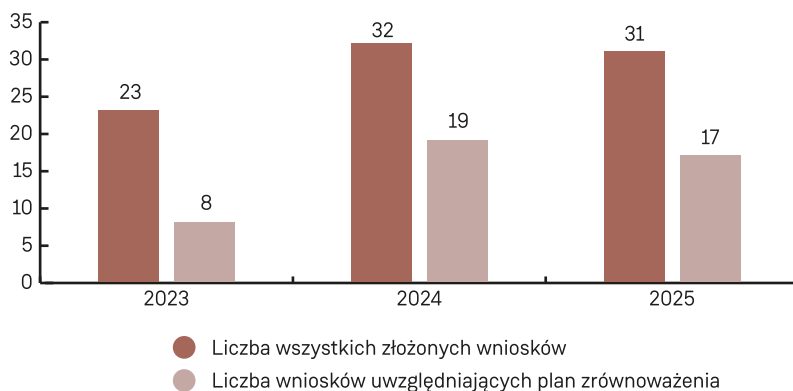
Możliwość uzyskania finansowego wsparcia w konkursie Łódzkiego Funduszu Filmowego wprowadzono w 2023 r. Przedstawienie załączników dotyczących zrównoważonej produkcji filmowej uprawnia wnioskodawcę do uzyskania pięciu dodatkowych punktów w konkursie, a w przypadku zawarcia umowy koprodukcyjnej – do rozliczenia kosztów bezpośrednio związanych z działaniami na rzecz zrównoważonej

15 Tamże.

produkcji filmu, w tym częściowego pokrycia kosztu wynagrodzenia ekokonsultanta¹⁶.

W 2023 r. na 23 złożone wnioski (8 – filmy fabularne, 6 – filmy dokumentalne, 9 – filmy animowane) aż 8 projektów (2 – filmy fabularne, 1 – filmy dokumentalne, 5 – filmy animowane) załączyło do wniosku wymagane dokumenty dotyczące green filmingu¹⁷. To ponad jedna trzecia wszystkich zgłoszeń, co pokazuje, że coraz więcej producentów zaczyna dostrzegać znaczenie zrównoważonej produkcji. Możliwość ta była nowością zarówno dla wnioskodawców, jak i w systemowym kontekście Polski. Zaistniały poziom zaangażowania można więc interpretować jako wynik braku wcześniejszego doświadczenia oraz częściowego zaplecza instytucjonalnego.

LICZBA WNIOSKÓW ZŁOŻONYCH DO ŁÓDZKIEGO FUNDUSZU FILMOWEGO W LATACH 2023–2025

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez Łódź Film Commission

- 16 Załącznik do zarządzenia nr 5/2025 z 30 stycznia 2025 r., Regulamin konkursu na udział w koprodukcji pod nazwą Łódzki Fundusz Filmowy, par. 4 pkt 3 lit. d ppkt xi: „Przedstawienie załączników dotyczących zrównoważonej produkcji filmowej upoważnia Wnioskodawcę do uzyskania pięciu dodatkowych punktów w konkursie (IV etap), a w przypadku zawarcia umowy koprodukcyjnej – do rozliczenia kosztów bezpośrednio związanych z działaniami na rzecz zrównoważonej produkcji filmu, w tym częściowego pokrycia kosztu wynagrodzenia ekokonsultanta”.
- 17 Dane ilościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 6 maja 2025 r. z przedstawicielem Łódź Film Commission.

W następnych dwóch latach widać wyraźny wzrost zainteresowania green filmingiem. W 2024 r. spośród 32 złożonych wniosków (12 – filmy fabularne, 12 – filmy dokumentalne, 8 – filmy animowane) w 19 projektach (7 – filmy fabularne, 5 – filmy dokumentalne, 7 – filmy animowane), a w 2025 r. spośród 31 złożonych wniosków (12 – filmy fabularne, 11 – filmy dokumentalne, 8 – filmy animowane) w 17 projektach (5 – filmy fabularne, 4 – filmy dokumentalne, 8 – filmy animowane) uwzględniono zrównoważone plany produkcji¹⁸.

Choć liczba projektów uwzględniających green filming istotnie wzrosła względem roku 2023, nie oznacza to pełnego przewyżnienia barier. Obserwowany trend można interpretować jako fazę wstępnej adaptacji, w której rosące zaangażowanie producentów zderza się jeszcze z wieloma wyzwaniami wymagającymi dalszego wsparcia i dopracowania narzędzi wdrożeniowych. Producenci realizujący projekty przy wsparciu Łódź Film Commission zgłaszają bowiem liczne trudności związane z wdrażaniem zielonych praktyk¹⁹. Wskazują przede wszystkim na brak systemowego podejścia – bez ogólnych regulacji i kompleksowego wsparcia instytucjonalnego trudno samodzielnie zaimplementować działania na rzecz zrównoważonej produkcji. Zwracają również uwagę na brak narzędzi dostosowanych do polskich realiów – dostępne obecnie zagraniczne kalkulatory śladu węglowego opierają się na danych i modelach nieadekwatnych do krajowych warunków rynkowych i energetycznych, co ogranicza ich użyteczność w praktyce produkcyjnej.

Drugi wyróżniający się fundusz to Krakow Film Commission. Obok Krakowskiego Funduszu Filmowego funkcjonuje Małopolski Fundusz Filmowych Małych Form, ukierunkowany na formy krótkometrażowe. W obu przypadkach, począwszy od 2023 r., aby złożyć wniosek o dofinansowanie produkcji, należy uzupełnić informacje o planowanych praktykach green filmingu. Dokumenty te podlegają merytorycznej ocenie eksperckiej i mają wpływ na ostateczny wybór laureatów²⁰. W przypadku podpisania umowy koprodukcyjnej istnieje możliwość korzystania z preferencyjnego modelu wydatkowania środków – obniżenia poziomu regionalnych wydatków

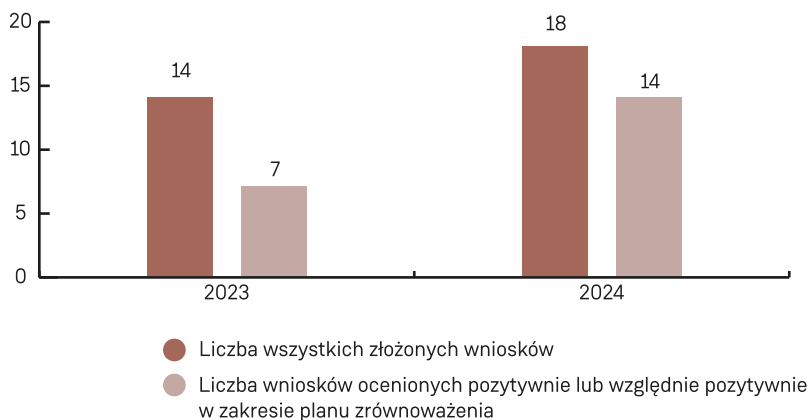
18 Tamże.

19 Dane jakościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 6 maja 2025 r. z przedstawicielem Łódź Film Commission.

20 Dane jakościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18 czerwca 2025 r. z przedstawicielką Krakow Film Commission.

ze 150% do 130% wartości wkładu koprodukcyjnego²¹. Warunkiem jest wykazanie, że pozostałe 20% wydatków zostało poniesione na rzecz realizacji założeń zrównoważonej produkcji²².

LICZBA WNIOSKÓW ZŁOŻONYCH DO KRAKOWSKIEGO FUNDUSZU FILMOWEGO W LATACH 2023-2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ilościowych przekazanych przez Krakow Film Commission

Z uzyskanych informacji wynika, że w 2023 r. na 14 złożonych wniosków 7 uzyskało w zakresie zrównoważonej produkcji ocenę pozytywną lub względnie pozytywną, a w 2024 r. na 18 złożonych wniosków taką ocenę otrzymało 14 wniosków²³. Ponownie – jak w przypadku Łódź Film

- 21 Regulamin Konkursu Funduszu Filmowego w Krakowie 2025, par. 8 ust. 3 pkt j oraz par. 12 ust. 5: „Opisanie planowanych działań w zakresie zrównoważonej produkcji filmowej (green filming) w części VI wniosku aplikacyjnego stanowi jedno z kryteriów oceny merytorycznej projektu filmowego (etap II), natomiast w przypadku zawarcia umowy koprodukcyjnej umożliwi rozliczenie kosztów uznanych za zielone (green filming), niekoniecznie o charakterze regionalnym, przy jednoczesnym obniżeniu progu wymaganych wydatków regionalnych z 150% do 130% wartości wkładu koprodukcyjnego”.
- 22 Dane jakościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18 czerwca 2025 r. z przedstawicielką Krakow Film Commission.
- 23 Dane ilościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18 czerwca 2025 r. z przedstawicielką Krakow Film Commission.

Commission – widać wzrost aplikacji z uwzględnieniem green filmingu. W czasie zbierania danych (maj 2025 r.) w ramach Krakowskiego Funduszu Filmowego trwał ostatni etap tegorocznego konkursu – oceny formalnej – co uniemożliwia podanie danych za rok 2025²⁴.

Na podstawie doświadczeń z dwóch poprzednich edycji można wskazać trudności pojawiające się w procesie aplikacyjnym. Część składanych wniosków zawierała ogólnikowe lub ograniczone informacje dotyczące założeń green filmingu. W rubryce dotyczącej planu zrównoważonej produkcji często pojawiały się lakoniczne wpisy, takie jak: „plan zrównoważony będzie zrobiony” lub „osoba konsultująca zostanie zatrudniona”, przy jednoczesnym pominięciu pozostałych elementów wymaganych w tym obszarze²⁵.

Z kolei wśród opinii zwrotnych od producentów audiowizualnych pojawiały się głosy o potrzebie zwiększenia budżetu dostępnego w ramach konkursów, jak również sygnały o niewystarczających możliwościach realizacji działań proekologicznych. Z instytucjonalnej perspektywy stanowi to wyzwanie, ponieważ co roku instytucja dysponuje zmiennym budżetem, którego wysokość uzależniona jest od dotacji przyznawanej przez władze Krakowa. Środki te są następnie dzielone pomiędzy projekty wyłonione w oficjalnym konkursie²⁶.

W odpowiedzi na zgłaszane potrzeby instytucja zwróciła się do producentów z pytaniem o możliwość wprowadzenia obowiązku przeznaczenia części dofinansowania na zatrudnienie green consultant'a. Spotykało się to jednak najczęściej z oporem ze strony środowiska²⁷.

Drugie podejście – polegające na promowaniu zagadnienia w warstwie komunikacyjnej, obejmujące fundusze śląski, podkarpacki, mazowiecki, dolnośląski, zachodniopomorski, gdański i warmińsko-mazurski – odnosi się do green filmingu deklaratorywnie. Pytania lub zapisy pojawiają się w formularzach, jednak nie mają wpływu na ocenę projektów ani nie są powiązane z konkretnymi mechanizmami wsparcia finansowego. Tabela na stronie obok przedstawia sposoby uwzględnienia części dotyczącej green filmingu w formularzach aplikacyjnych konkursów ogłoszonych przez wspomniane RFF.

24 Dane jakościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18 czerwca 2025 r. z przedstawicielką Krakow Film Commission.

25 Tamże.

26 Tamże.

27 Tamże.

FORMY UJĘCIA ZASAD GREEN FILMINGU W FORMULARZACH
 APLIKACYJNYCH RFF PROMUJĄCYCH ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
 JEDYNI KOMUNIKACYJNIE

NAZWA RFF	NAZWA CZĘŚCI FORMULARZA DOT. GREEN FILMINGU	ZAPIS
Śląski Fundusz Filmowy (Silesia Film)	VI Zrównoważona produkcja – Green filming	Wypełnienie części VI formularza jest dobrowolne. Poniższe dane gromadzone są w celach poznawczych i nie mają wpływu na ostateczną punktację wniosku ^{a)} .
Podkarpacki Regionalny Fundusz Filmowy (Podkarpackie Film Commission)	VI Zrównoważona produkcja filmowa – Green filming	Wypełnienie części VI formularza jest dobrowolne. Poniższe dane gromadzone są w celach poznawczych i nie mają wpływu na ostateczną punktację wniosku ^{b)} .
Mazowiecki i Warszawski Fundusz Filmowy (Mazovia Warsaw Film Commission)	VI Zrównoważona produkcja	Brak ^{c)} .
Dolnośląski i Wrocławski Fundusz Filmowy (Wrocław Film Commission)	VI Zrównoważona produkcja – Green filming	Wypełnienie części VI formularza jest dobrowolne. Poniższe dane gromadzone są w celach poznawczych i nie mają wpływu na ostateczną punktację wniosku ^{d)} .
Zachodniopomorski Fundusz Filmowy (Pomerania Film)	VI Zrównoważona produkcja filmowa – Green filming	Wypełnienie części VI formularza jest dobrowolne. Poniższe dane gromadzone są w celach poznawczych i nie mają wpływu na ostateczną punktację wniosku ^{e)} .
Gdański Fundusz Filmowy (Gdansk Film Commission)	VI Zrównoważona produkcja	Brak ^{f)} .

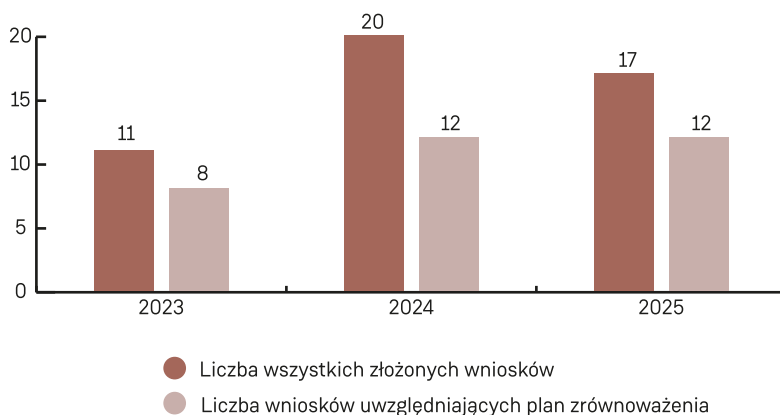
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych w formularzach aplikacyjnych i regulaminach konkursów Regionalnych Funduszy Filmowych oraz kartach oceny wniosków

- a) Silesia Film, *Nabór wniosków do ŚFF*, <https://silesiafilm.com/aktualnosci/ogloszenia/nabor-wnioskow-do-sff-2025/> [dostęp: 18.06.2025].
- b) Podkarpacka Komisja Filmowa, Podkarpacki Regionalny Fundusz Filmowy 2025, <https://podkarpackiefilm.pl/pl/fundusze/prff/418-fundusz2025> [dostęp: 18.06.2025].
- c) Brak informacji o fakultatywności podania danych, jednak zarówno w regulaminie, jak i w karcie oceny nie zostają poruszone kwestie zrównoważonej produkcji. Stąd wniosek, że ta część formularza nie jest brana pod uwagę przy ocenie, <https://www.mff.mazovia.pl/wp-content/uploads/2025/03/Zal.1-wzor-wniosku-na-15-konkurs-MWFF.pdf> oraz <https://www.mff.mazovia.pl/wp-content/uploads/2025/03/15.-MWFF-KARTA-OCENY-PROJEKTU-Zalacznik-nr-2-1.pdf> [dostęp: 18.06.2025].
- d) Silesia Film, *Nabór wniosków do ŚFF*, <https://silesiafilm.com/aktualnosci/ogloszenia/nabor-wnioskow-do-sff-2025/> [dostęp: 18.06.2025].
- e) Podkarpacka Komisja Filmowa, Podkarpacki Regionalny Fundusz Filmowy 2025, <https://podkarpackiefilm.pl/pl/fundusze/prff/418-fundusz2025> [dostęp: 18.06.2025].
- f) Brak informacji o fakultatywności podania danych, jednak zarówno w regulaminie, jak i karcie oceny nie zostają poruszone kwestie zrównoważonej produkcji. Stąd wniosek, że ta część formularza nie jest brana pod uwagę przy ocenie, <https://www.mff.mazovia.pl/wp-content/uploads/2025/03/Zal.1-wzor-wniosku-na-15-konkurs-MWFF.pdf> oraz <https://www.mff.mazovia.pl/wp-content/uploads/2025/03/15.-MWFF-KARTA-OCENY-PROJEKTU-Zalacznik-nr-2-1.pdf> [dostęp: 18.06.2025].

W przypadku Silesia Film dobrowolna do uzupełnienia część wniosku dotycząca green filmingu została dodana w 2023 r. Na podstawie przekazanych wówczas danych w ramach ogłoszonego konkursu na 11 złożonych wniosków (7 – filmy fabularne, 2 – filmy dokumentalne, 2 – filmy animowane) 8 (5 – filmy fabularne, 2 – filmy dokumentalne, 1 – film animowany) uwzględniało założenia związane z green filmowaniem. W 2024 r. przedłożonych zostało 20 wniosków (8 – filmy fabularne, 8 – filmy dokumentalne, 4 – filmy animowane), z czego w 12 (6 – filmy fabularne, 4 – filmy dokumentalne, 2 – filmy animowane) wnioskodawcy uzupełnili część dotyczącą zielonych praktyk. Natomiast w 2025 r. na 17 zgłoszonych wniosków (9 – filmy fabularne, 7 – filmy dokumentalne, 2 – filmy animowane) 12 spełniało kryteria produkcji przyjaznej dla środowiska (8 – filmy fabularne, 3 – filmy dokumentalne, 1 – filmy animowane)²⁸.

Choć informacje te nie mają wpływu ani na decyzję o przyznaniu wsparcia finansowego, ani na jego wysokość, stanowią istotny element monitorowania gotowości producentów do wdrażania działań proekologicznych. Jednocześnie sprzyjają popularyzacji idei green filmingu w środowisku filmowym, budując świadomość i promując dobre praktyki nawet w warunkach braku formalnych wymogów. Poza danymi ilościowymi Silesia Film nie zbiera obecnie informacji ewaluacyjnych – informacje zwrotne od producentów nie są na razie gromadzone.

LICZBA ZŁOŻONYCH WNIOSKÓW DO SILESIA FILM W LATACH 2023–2025

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ilościowych przekazanych przez Silesia Film

28 Dane ilościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18.06.2025 r. z przedstawicielką Silesia Film.

Podkarpacki Fundusz Filmowy jako jeden z partnerów przyczynił się do powstania *Zielonego przewodnika dla branży audiowizualnej*²⁹. Podobnie jak w przypadku Śląskiego Funduszu Filmowego, formularze aplikacyjne zawierają osobną sekcję przeznaczoną na opis planowanych działań w zakresie zrównoważonej produkcji. Informacje te nie mają jednak wpływu na ocenę punktową wniosku. Według danych uzyskanych od instytucji (stan na 2025 r.) nie prowadzi ona rejestru zawierającego informacje o liczbie producentów przedstawiających plan wdrożenia zielonych praktyk. Niemniej, jak informuje przedstawicielka PFF, każdego roku około 50% wnioskodawców deklaruje zamiar realizacji działań proekologicznych. Jednocześnie Podkarpacki FF nie monitoruje ani nie gromadzi informacji zwrotnych od producentów dotyczących efektów wdrażania zrównoważonych praktyk³⁰.

Trzecia grupa to fundusze operujące poza formalnymi procedurami konkursowymi lub ograniczające się do wsparcia pozafinansowego. Są to RFF lubelski i poznański. Lubelski wspiera produkcje audiowizualne poprzez indywidualne zgłoszenia projektów będących w trakcie realizacji, a decyzje o dofinansowaniu podejmowane są poza trybem konkursowym. Z kolei fundusz poznański oferuje wyłącznie wsparcie organizacyjne, bez zaangażowania finansowego (tym samym formalnie nie jest wyróżniany jako RFF)³¹. W związku z tym nie można mówić o sformalizowanym wspieraniu ani promowaniu green filmingu – fundusze te nie mają wypracowanych procedur ani kryteriów odnoszących się do aspektów środowiskowych.

- 29 Przewodnik powstał na zlecenie Rzeszowskiej Agencji Rozwoju Regionalnego SA w ramach projektu GreenFilm Tourism. Za opracowanie odpowiada Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych. Autorkami są przedstawicielki przemysłu filmowego: Monika Głowacka, Marta Krymarys, Aleksandra Leszczyńska (La Polaca), Jagoda Mazepa. Projekt powstał we współpracy z ekspertami: dr Agatą Rudnicką-Reichel, Pawłem Kosuniem, oraz instytucjami: EC1 Łódź – Miasto Kultury / Łódź Film Commission, Podkarpacką Komisją Filmową, Mazovia Warsaw Film Commission, grupą Film dla Klimatu, Slovak Film Commission, kolektywem Kultura dla Klimatu.
- 30 Dane jakościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18.06.2025 r. z przedstawicielką Podkarpackie Film Commission.
- 31 Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych, Sekcja Regionalnych Funduszy Filmowych, <https://kipa.pl/kipa/sekcje-kipa/sekcja-regionalnych-funduszy-filmowych/> [dostęp: 18.06.2025].

Poznań Film Commission, działająca w strukturach Estrady Poznańskiej, nie prowadzi aktywnego naboru wniosków na dofinansowanie produkcji filmowych w regionie wielkopolskim. Obecnie skupia się przede wszystkim na wsparciu organizacyjnym i logistycznym realizowanych projektów audiowizualnych, równolegle prowadząc prace nad restrukturyzacją regionalnego funduszu filmowego. Jak podkreślają przedstawiciele instytucji, celem tych działań jest stworzenie solidnych podstaw do uruchomienia nowego programu finansowania, który – jak się zakłada – ruszy w 2026 r. i stanie się realnym wsparciem dla lokalnych twórców i twórczyń filmowych. Poznań Film Commission deklaruje jednak aktywne angażowanie się w działania edukacyjne i proekologiczne³².

Ostatnim – poza zaproponowanym podziałem – jest fundusz kujawsko-pomorski (Fundusz Filmowy Kujawy Pomorze). W 2025 r. ogłosił konkurs, jednak ani w formularzu aplikacyjnym, ani w regulaminie nie poruszono kwestii green filmingu³³.

Biorąc pod uwagę powyższe dane, polski system wsparcia produkcji filmowej coraz częściej uwzględnia zrównoważony rozwój, głównie przez zachęty finansowe PISF oraz działania regionalnych funduszy filmowych. Fundusze różnie podchodzą do green filmingu: od formalnego wsparcia i dodatkowych punktów, po jedynie promowanie idei bez wpływu na dofinansowanie. Rosnące zainteresowanie ekologią pokazuje postęp w tym względzie, lecz brak systemowych regulacji i narzędzi dostosowanych do polskich warunków wciąż utrudnia pełne wdrożenie odpowiednich praktyk.

32 Dane jakościowe uzyskane w korespondencji mailowej z 18.06.2025 r. z przedstawicielką Poznań Film Commission.

33 BIP Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, *Nabór konkursowy*, https://bip.kujawsko-pomorskie.pl/22809/departament-promocji-urzedu-marszalkowskiego-wojewodztwa-kujawsko-pomorskiego-oglaszanie-nabor-na-promocje-marek-regionalnych-w-formie-produkcji-filmowych-w-ktorych-promowani-beda-przedsiębiorcy-z-sektora-msp-w-ramach-projektu-kujawypomorze-promocja-potencjalu-gospodarczego-regionu-edycja-iii.html?fbclid=IwY2xjawLCVNNleHRuA2F1bQlxMABicmlkETBwQ28yOHVSdE8ySkJCaXc1AR52JG6HSUzcyjHpCA_5YDGjsfuAldFDPBqAjDMf6y_hYlktuK-grM1JFHDPFDuA_aem_vdyGmwxw1XCeRr9xwwlmmw [dostęp: 18.06.2025].

PRZEGLĄD DZIAŁAŃ NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEJ PRODUKCJI W POLSCE W LATACH 2024–2025

Poza opisanymi działaniami PISF oraz RFF, istnieje jeszcze kilka innych rozwijających i promujących ideę zrównoważonej produkcji audiowizualnej, w tym green filmingu na terenie Polski. Zostaną one wskazane poniżej.

W 2021 r. z inicjatywy Krajowej Izby Producentów Audiowizualnych (KIPA) zaproponowano nowelizację rozporządzenia dotyczącego szczegółowego wykazu polskich kosztów kwalifikowalnych, parametrów utworów audiowizualnych oraz dokumentów związanych z przyznawaniem wsparcia finansowego na produkcję audiowizualną³⁴. Propozycja ta była odpowiedzią na potrzeby środowiska filmowego, wynikające z obserwacji zmieniającej się rzeczywistości rynkowej i rosnącej świadomości w zakresie zrównoważonej produkcji³⁵. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 30 października 2024 r. weszło w życie 27 listopada 2024 r. Nowe przepisy wprowadziły do krajowego systemu wsparcia produkcji audiowizualnej kategorię kosztów zrównoważonej produkcji, umożliwiając producentom ich rozliczanie, m.in. koszty opracowania kalkulacji śladu węglowego, wdrożenia procedur ekologicznych w trakcie produkcji, zatrudnienia specjalistów ds. ochrony środowiska lub zrównoważonego rozwoju, utylizacji zużytych materiałów³⁶.

O coraz większej obecności tematu zrównoważonej produkcji filmowej w polskim środowisku świadczą także wydarzenia branżowe. W 2025 r. w ramach Krakowskiego Festiwalu Filmowego odbył się panel *Green Media Education – GEM – Green Education in Media*, a podczas Millennium Docs Against Gravity zorganizowano dyskusję pt. *Zrównoważony rozwój społeczny w europejskiej produkcji filmowej*. Organizatorzy festiwalu także po-

34 Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych, *Sprawozdanie Zarządu Krajowej Izby Producentów Audiowizualnych*, https://kipa.pl/wp-content/uploads/2021/09/20210929_kipa-sprawozdanie_03web.pdf?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 18.06.2025].

35 K. Kopeć, M. Materska-Samek, *Green Filming in Poland*, dz. cyt.

36 Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Wprowadziliśmy zmiany w systemie wsparcia produkcji audiowizualnych*, <https://www.gov.pl/web/kultura/wprowadzilismy-zmiany-w-systemie-wsparcia-produkcji-audiowizualnych> [dostęp: 30.05.2025].

dejmują działania promujące zielone praktyki – przykładem jest Gdynia, która we współpracy z kolektywem Film dla Klimatu i Komisją Europejską przyznaje nagrodę dla najbardziej ekologicznej produkcji filmowej w konkursie Film dla Klimatu. Wsparcie merytoryczne zapewnia KIPA, a nagroda w dwóch kategoriach: film pełnometrażowy i krótkometrażowy, obejmuje statuetkę, nagrodę pieniężną (15 tys. zł) i zaproszenie na wizytę studyjną organizowaną przez Komisję Europejską³⁷.

Ważnym wydarzeniem w kontekście dobrych praktyk było również podpisanie 6 maja 2025 r. porozumienia rekomendującego zasady pracy przy produkcjach filmowych i serialowych, które wsparło 13 najważniejszych organizacji działających w polskiej branży audiowizualnej. Porozumienie ma na celu ustandaryzowanie i poprawę warunków pracy w sektorze, co także wpisuje się w szerszy kontekst zrównoważonego rozwoju³⁸.

Działania edukacyjne również odgrywają istotną rolę w promowaniu green filmingu. Przykładem są inicjatywy KIPA, takie jak Laboratorium Zielonej Produkcji Audiowizualnej czy Akademia Zrównoważonej Produkcji Audiowizualnej – cykl szkoleń i podcastów z udziałem praktyków branży oraz ekspertów od zrównoważonego rozwoju i praw człowieka. Partnerami projektu są m.in. Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu, Uniwersytet Łódzki oraz Związek Zawodowy Filmowców. Dodatkowo w Szkole Filmowej w Łodzi prowadzone są okazjonalne zajęcia poświęcone tematyce zrównoważonej produkcji³⁹.

W debacie o zrównoważonej produkcji audiowizualnej równie ważne wydają się inicjatywy poświęcone inkluzywności i odpowiedzialności społecznej, niejako rozszerzające rozumienie pojęcia zrównoważonego rozwoju w kulturze. Przykładami są kampanie społeczne, takie jak *Kino? Idę w ciemno!* – działanie organizowane przez Polski Instytut Sztuki Filmowej⁴⁰, Przegląd Kina Zaangażowanego zrealizowany we współpracy

37 Festiwal Polskich Filmów Fabularnych, Konkurs Film dla Klimatu na 49. FFFF, <https://festiwalgdynia.pl/aktualnosci/film-dla-klimatu/> [dostęp: 18.06.2025].

38 Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych, *Porozumienie rekomendujące zasady pracy przy produkcjach filmowych i serialowych*, https://kipa.pl/https-kipa-pl-wp-content-uploads-2025-05-zasady-pracy-6-05-2025_wersja-ostateczna-pdf/ [dostęp: 30.05.2025].

39 Łódź Film Commission, *Akademia Zrównoważonej Produkcji Audiowizualnej*, <https://ec1lodz.pl/lodz-film-commission/akademia-zrownowazonej-produkcji-audiowizualnej> [dostęp: 18.06.2025].

40 Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Kino? Idę w ciemno! Zapraszamy na filmy bez barier w ramach II Przeglądu Kina Zaangażowanego!*, <https://pif.pl/ak->

z organizacjami pozarządowymi, takimi jak Fundacja Kino Dostępne i Fundacja Kultury bez Barrier, czy ogłoszenie – w maju 2025 r. – nowej, 10. kategorii nagród PISF: dostępność kultury filmowej w ramach działania na rzecz inkluzywności⁴¹. Warto też wspomnieć zorganizowanie debaty pt. *Usłyszeć wszystkie głosy – jak zapewnić polskiej branży różnorodność i inkluzywność* podczas 49. FPFF w Gdyni. Aktywności te wskazują coraz większą potrzebę integracji kina z kwestiami społecznymi i środowiskowymi⁴².

PODSUMOWANIE

Transformacja w kierunku zrównoważonego rozwoju w branży audiowizualnej wymaga narzędzi ułatwiających wdrożenie zielonych praktyk. Najważniejszy jest kalkulator śladu węglowego, uwzględniający polskie warunki produkcji filmowej. Pojawia się jednak pytanie o odpowiedzialność instytucjonalną za jego stworzenie, od koncepcji po wdrożenie. Ważne są też regulacje, standardy i dobre praktyki normalizujące rynek filmowy. Kluczowe jest europejskie wsparcie systemowe, zwłaszcza finansowe.

Wdrożenie zielonych praktyk w branży audiowizualnej wymaga wzmocnienia dostępności narzędzi, które odpowiadałyby na potrzeby producentów, a także uwzględniałyby uwarunkowania polskiego rynku. Na podstawie zgromadzonych danych można zaobserwować zmiany w strukturze zatrudnienia, jakimi są stopniowo kształtujące się nowe zawody w przemyśle audiowizualnym – *green manager*, zamiennie nazywany *green consultant* (pol. ekokonsultant), jak też koordynator ds. dostępności.

Na koniec – jak wskazują autorzy raportu *Nostradamus 2025* – nie należy zapominać o wpływie polikryzysów na gospodarkę, w tym branżę

tualnosci/kino-ide-w-ciemno-zapraszamy-na-filmy-bez-barrier-w-ramach-ii-przeglądu-kina-zaangażowanego/ [dostęp: 18.06.2025].

41 Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Dostępność kultury filmowej. Ogłosiliśmy nową kategorię Nagród PISF!*, <https://pisf.pl/aktualnosci/dostepnosc-kultury-filmowej-oglosilismy-nowa-kategorie-nagrod-pisf/> [dostęp: 30.05.2025].

42 Polski Instytut Sztuki Filmowej, „Kino dostępne, czyli jakie?” – *zapraszamy na debatę podczas II Przeglądu Kina Zaangażowanego*, <https://pisf.pl/aktualnosci/kino-dostepne-czyli-jakie-zapraszamy-na-debate-podczas-ii-przeglądu-kina-zaangażowanego/> [dostęp: 18.06.2025].

filmową, które zmieniają postawy i modele biznesowe⁴³. Sektor audiowizualny powinien wzmacniać odporność i reformować konserwatywne struktury, stawiając na naukę, empatię i współpracę, ponieważ izolacjonizm w kulturze może pogłębiać zarówno globalne, jak i lokalne problemy.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- BIP Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, *Nabór konkursowy*, https://bip.kujawsko-pomorskie.pl/22809/departament-promocji-urzedu-marszalkowskiego-wojewodztwa-kujawsko-po-morskiego-oglasza-nabor-na-promocje-marek-regionalnych-w-formie-produkcji-filmowych-w-ktorych-promowani-beda-przedsiębiorcy-z-sektora-msp-w-ramach-projektu-kujawypomorze-promocja-potencjal-u-gospodarczego-regionu-edycja-iii.html?fbclid=IwY2xjawLCVNNleHRuA2FibQlxMABicmlkETBwQ28yOHVSdE8ySkJCaXc1AR52JG6HSUzcjHpCA_5YDGjsfuAldFDPbqAjDMf6y_hYlktuKgrM1JFHDpFDuA_aem_vdyGmwxw1XCeRr9xwwlmmw [dostęp: 18.06.2025].
- Dolnośląskie Centrum Filmowe, *Rozpoczął się nabór do XIX Dolnośląskiego i Wrocławskiego Konkursu Filmowego*, <https://dcf.wroclaw.pl/produkcja/nabor-do-xix-dolnoslaskiego-i-wroclawskiego-konkursu-filmowego/> [dostęp: 18.06.2025].
- Festiwal Polskich Filmów Fabularnych, *Konkurs Film dla Klimatu na 49. FFFF*, <https://festiwalgdynia.pl/aktualnosci/film-dla-klimatu/> [dostęp: 18.06.2025].
- Kääpä P., *Environmental Management of the Media: Industry, Policy, Practice*, London 2018.
- Kopeć K., Materska-Samek M., *Green filming in Poland. An interplay between necessity, environmental responsibility and green incentives*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2024, nr 68(2).
- Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych, *Porozumienie rekomendujące zasady pracy przy produkcjach filmowych i serialowych*, <https://kipa.pl/https-kipa-pl-wp-content-uploads-2025-05-zasady-pracy-6-05-2025-wersja-ostateczna-pdf/> [dostęp: 30.05.2025].

43 *Nostradamus Report, Reality/Resistance*, https://gff-payload-cms.s3.eu-north-1.amazonaws.com/GFF_Nostradamus2025_DIGITAL.pdf [dostęp: 30.05.2025].

- Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych, *Sprawozdanie Zarządu Krajowej Izby Producentów Audiowizualnych*, https://kipa.pl/wp-content/uploads/2021/09/20210929_kipa-sprawozdanie_03web.pdf?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 18.06.2025].
- Lopera-Mármol M., Jiménez-Morales M., *Green shooting: Media sustainability, a new trend*, „Sustainability” 2021, t. 13, nr 6, <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/6/3001> [dostęp: 30.05.2025].
- Łódź Film Commission, *Akademia Zrównoważonej Produkcji Audiowizualnej*, <https://ec1lodz.pl/lodz-film-commission/akademia-zrownowazonej-produkcji-audiowizualnej> [dostęp: 18.06.2025].
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Wprowadziliśmy zmiany w systemie wsparcia produkcji audiowizualnych*, <https://www.gov.pl/web/kultura/wprowadzilismy-zmiany-w-systemie-wsparcia-produkcji-audiowizualnych> [dostęp: 30.05.2025].
- Ministerstwo Rozwoju i Technologii, *Agenda 2030*, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030> [dostęp: 17.06.2025].
- *Nostradamus Report, Reality/Resistance*, https://gff-payload-cms.s3.eu-north-1.amazonaws.com/GFF_Nostradamus2025_DIGITAL.pdf [dostęp: 30.05.2025].
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Dostępność kultury filmowej. Ogłosiliśmy nową kategorię Nagród PISFI*, <https://pisf.pl/aktualnosci/dostepnosc-kultury-filmowej-oglosilismy-nowa-kategorie-nagrod-pisfi/> [dostęp: 30.05.2025].
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Informacje Cash Rebate*, <https://pisf.pl/zachety-informacje/> [dostęp: 18.06.2025].
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Kino? Idę w ciemno! Zapraszamy na filmy bez barier w ramach II Przeglądu Kina Zaangażowanego!*, <https://pisf.pl/aktualnosci/kino-ide-w-ciemno-zapraszamy-na-filmy-bez-barier-w-ramach-ii-przegladu-kina-zaangazowanego/> [dostęp: 18.06.2025].
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Programy operacyjne 2025*, <https://pisf.pl/programy-operacyjne/> [dostęp: 18.06.2025].
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *„Kino dostępne, czyli jakie?” – zapraszamy na debatę podczas II Przeglądu Kina Zaangażowanego*, <https://pisf.pl/aktualnosci/kino-dostepne-czyli-jakie-zapraszamy-na-debate-podczas-ii-przegladu-kina-zaangazowanego/> [dostęp: 18.06.2025].
- Pomerania Film Zachodniopomorski Fundusz Filmowy, *Formularz aplikacyjny*, <https://pomeraniafilm.pl/konkurs/edycja-2025/formularz/> [dostęp: 18.06.2025].
- Program Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska, *Visualising circularity*, <https://www.unp.org/circularity> [dostęp: 30.05.2025].

- Regulamin Konkursu Funduszu Filmowego w Krakowie 2025, par. 8 ust. 3 pkt j oraz par. 12 ust. 5.
- Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2022 r. poz. 902), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20011121198> [dostęp: 18.06.2025].
- Ustawa z 9 listopada 2018 r. o finansowym wspieraniu produkcji audio-wizualnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 50), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000050> [dostęp: 18.06.2025].
- Wróblewska A., *Zrównoważona produkcja filmowa w Polsce. Geneza i perspektywy*, „Zarządzanie w Kulturze” 2021, nr 3, t. 22.
- Załącznik do zarządzenia nr 5/2025 z 30 stycznia 2025 r., Regulamin konkursu na udział w koprodukcji pod nazwą Łódzki Fundusz Filmowy, par. 4 pkt 3 lit. d ppkt xi.

O autorkach:

Marta Mielcarek,
prezeska zarządu,

Fundacja Slow Media Production,
mielcarek.marta@icloud.com;

Katarzyna Prędką,
wiceprezeska zarządu,

Fundacja Slow Media Production,
kat.predka@gmail.com

CZY REKLAMA MOŻE BYĆ LEPSZA DLA ŚWIATA?

Mateusz Cukierski

Sweetspot

Reklama ma potencjał kulturotwórczy¹. Jej fundamentalną cechą jest wpływanie na zachowania odbiorców. Choć w założeniu reklama powinna prowadzić do zakupu produktów i usług, coraz częściej niesie ze sobą także ambicje społeczne: zmieniania postaw, wspierania idei, budowania wrażliwości. Coraz śmielej aspiruje do tego, by kształtować nie tylko rynek, lecz także rzeczywistość społeczną².

W tym tekście przyjrzymy się temu, jak branża reklamowa – analizowana przez pryzmat najbardziej uznanych kampanii – próbuje odpowiedzieć na pytanie: jaka jest jej współczesna rola i czy może być naprawdę „lepszą dla świata”, wzmacniająca postawy społeczne ukierunkowane na zrównoważony rozwój.

REKLAMIARZ/REKLAMIARKA JAKO ZAWÓD PODWYŻSZONEGO RYZYKA

W latach 90. i na początku XXI w. praca w reklamie uchodziła za jeden z najbardziej pożądanych zawodów. Polska otwierała się na zachodnie

1 M. Collins, *For the Culture: The Power Behind What We Buy, What We Do, and Who Who We Want to Be*, New York 2023, s. 24–60.

2 Tamże, s. 140–178.

standardy, a globalne marki inwestowały w marketing i szukały lokalnych talentów. Praca w agencji była doskonałym sposobem monetyzacji twórczych aspiracji i talentu – czymś pomiędzy sztuką a biznesem³.

Z czasem jednak ten obraz zaczął się kruszyć. Poziom atrakcyjności zawodu reklamowego systematycznie spadał. Rosnąca presja czasu, odpowiedzialność za wyniki, ciągła stymulacja kreatywności prowadząca do przebodźcowania, a także wysoki poziom krytyki miały istotny wpływ na coraz niższą samoocenę osób pracujących w branży⁴.

Dodatkowym czynnikiem było stopniowe pogarszanie się społecznego odbioru samej reklamy. Jak pokazują badania CBOS-u, od lat 90. do pierwszej dekady XXI w. reklama przeszła długą drogę od społecznego entuzjazmu do powszechnej irytacji.

SPOŁECZNY ODBIÓR REKLAMY (W %) NA PRZESTRZENI LAT

CZY REKLAMY PANA(PANIA) OSOBIŚCIE CZĘŚCIEJ...		1992	1993	1994	1996	1997	1999	2005
Wskazania pozytywne	ciekawią	49	31	31	27	29	18	18
	zachęcają	54	39	35	34	33	27	23
	dobrze informują	58	51	32	31	38	21	20
	odprężają, bawią	40	26	22	18	24	19	16
Wskazania negatywne	nudzą	47	61	64	71	70	75	74
	zniechęcają	41	51	57	62	63	62	63
	dezinformują	34	37	58	64	57	59	61
	drażnią, denerwują	57	67	73	80	74	72	73

Źródło: Centrum Badań Opinii Publicznej, *Opinie o reklamie. Komunikat z badań*, Warszawa 2005

Obecnie reklama kojarzy się raczej z nachalnością niż inspiracją, a zaufanie społeczne wobec zawodu reklamiarza/reklamarki jest bardzo niskie. Według raportu Ipsos Global Trustworthy Index 2024 pracownik (bądź pracowniczka) reklamy znajduje się na 19. miejscu wśród 21 zawodów, którym społeczeństwo ufa najmniej. W Polsce aż 51% osób deklaruje brak zaufania do pracowników branży reklamowej – to o 11 punktów procentowych więcej, niż wynosi średnia globalna⁵.

3 P. Wasilewski, *Pionierzy i tytani polskiej reklamy*, Kraków 1999, s. 87–95.

4 Tamże, s. 202–215.

5 Ipsos, *Global Trustworthiness Index 2024*, październik 2024.

A przecież to zawód, który przyciąga osoby uzdolnione artystycznie i emocjonalnie wrażliwe⁶. Wymaga kreatywności, ale też empatii – zdolności wczucia się w potrzeby odbiorców, zrozumienia społecznych kodów i napięć.

Nic więc dziwnego, że na przecięciu kreatywności, społecznej wrażliwości i spadającego zaufania pojawił się dysonans. A tam, gdzie jest dysonans, tworzy się potrzeba jego oswojenia. Dla wielu osób pracujących w branży odpowiedzią na to napięcie stało się poszukiwanie głębszego sensu swojej pracy. Często właśnie w reklamie, która mogłaby być „lepsza dla świata”.

JAK REKLAMA ZMIENIAJĄCA ŚWIAT ZMIENIŁA ŚWIAT REKLAMY

Brand purpose to jeden z najbardziej wpływowych trendów, który ukształtował współczesne myślenie o reklamie. Jego istotą jest redefinicja roli marki – z podmiotu wyłącznie sprzedającego produkty i usługi na aktora społecznego, który ma realny wpływ na świat i relacje międzyludzkie. Kampanie i strategie oparte na *brand purpose* nie ograniczają się do komunikowania przewag funkcjonalnych produktów. Dążą do tego, aby marki mówiły o wartościach, zajmowały stanowisko, wspierały zmiany społeczne lub środowiskowe⁷.

Za symboliczny moment narodzin tej idei uznaje się wystąpienie Simona Sineka z 2009 r. na konferencji TEDx, później rozwinięte w książkę *Start With Why*. Sinek przedstawił w nim koncepcję marek kierujących się w działaniu głębokimi wartościami – wewnętrznym „dlaczego”, które ma wykraczać poza sam zysk i sprzedaż⁸.

Koncepcja *brand purpose* szybko znalazła odzwierciedlenie w działaniach komunikacyjnych marek. Do jej najbardziej rozpoznawalnych przykładów należą: kampania Dove *Real Beauty Sketches* z 2013 r., redefiniująca pojęcie piękna i promująca inkluzywność⁹; *Always Like a Girl*

6 P. Wasilewski, *Pionierzy i tytani...*, dz. cyt., s. 119–122.

7 Ipsos, *Brand Purpose: What's the point of you?*, 1.12.2017, <https://www.ipsos.com/en/brand-purpose-whats-point-you> [dostęp: 30.06.2025].

8 TEDx Talks, S. Sinek, *Start with why – How great leaders inspire action*, 4.05.2010, https://www.youtube.com/watch?v=u4ZoJKF_VuA [dostęp: 30.06.2025].

9 Dove, *Real Beauty Sketches*, 18.04.2013, <https://www.youtube.com/watch?v=rrHoDJinMQI> [dostęp: 30.06.2025].

z 2015 r.¹⁰, budująca pewność siebie dziewczynek; oraz kampania Nike z Colinem Kaepernickem z 2018 r.¹¹, która odważnie opowiedziała się po stronie walki z nierównościami rasowymi.

Prawdziwie przełomowym momentem dla popularyzacji idei *brand purpose* była wypowiedź Marca Pritcharda, zarządzającego globalnym marketingiem Procter & Gamble, podczas największego światowego wydarzenia branży reklamowej, festiwalu Cannes Lions w 2019 r. Pritchard publicznie uznał *brand purpose* za kluczowe narzędzie w budowaniu wartości biznesowej i wprost powiązał jego skuteczność z generowaniem przychodów¹². Słowa te wybrzmiały nie tylko jako deklaracja, ale też jako nowy standard dla całej branży.

W ślad za tym ruszyła fala kampanii – zarówno globalnych, jak i lokalnych – które coraz odważniej łączyły świat komercji z odpowiedzialnością społeczną. Trend ten nie ominął również Polski.

GDZIE DEFINIUJE SIĘ KREATYWNOSĆ W BRANŻY REKLAMOWEJ

Papierkiem lakmusowym trendów w polskiej reklamie są konkursy kreatywne organizowane przez branżę dla branży. To właśnie tam środowisko reklamowe się samoreguje: wzajemnie poddaje superwizji, ocenie, selekcji. Tam też wykuwa się definicja kreatywności – tego, co uznawane jest za świeże, wartościowe i przełomowe w kontekście reklamowej twórczości.

Za wyznaczanie kierunków rozwoju branży odpowiada Stowarzyszenie Komunikacji Marketingowej SAR. To samoregujący się organ zrzeszający ponad 137 firm tworzących komunikację marketingową w Polsce. To właśnie SAR stoi za organizacją najbardziej prestiżowych konkursów kreatywnych w kraju, w tym za KTR – nagrodą Klubu Twórców Reklamy¹³.

10 Always, *#LikeAGirl*, 4.05.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=dxr-PeFKtUwQ> [dostęp: 30.06.2025].

11 Nike, *Dream Crazy (case study)*, 26.05.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=A1hDscZfE2w> [dostęp: 30.06.2025].

12 A. Aziz, *The power of purpose: How Procter & Gamble is becoming „A Force for Good and a Force for Growth” Pt2*, 16.07.2019, <https://www.forbes.com/sites/afdelaziz/2019/07/16/the-power-of-purpose-how-procter-and-gamble-is-becoming-a-force-for-good-a-force-for-growth-pt2/> [dostęp: 30.06.2025].

13 <https://sar.org.pl/o-sar/> [dostęp: 30.06.2025].

Nagrody KTR – zwane potocznie „mieczami”, ze względu na swój kształt – przyznawane są od 2004 r. Co roku wyróżnia się w ten sposób najlepsze kampanie reklamowe, projekty digitalowe, brandingowe, filmowe i interaktywne. Ocenie poddawane są poziom rzemiosła w tradycyjnych formach reklamowych oraz innowacyjność w sposobie myślenia o reklamie jako formie wyrazu. Jury konkursu nagradza kampanie reklamowe, które wykraczają poza standardowe myślenie o komunikacji w postaci spotu telewizyjnego lub billboardu¹⁴.

Analiza KTR-ów stała się dla autorów tej publikacji formą dokumentowania stanu świadomości i trendów branży reklamowej.

ZAKRES ANALIZY KAMPAII KTR

Jakościowej i ilościowej analizie poddaliśmy kampanie, które zostały nagrodzone w kategorii *communication* w ostatniej dekadzie (2015–2024) oraz kategoriach pokrewnych: *technology* (2018–2024), *entertainment* (2023–2024), *creative strategy* (2023–2024), *for good* (2024).

Z analizy wyłączone zostały kategorie *craft* i *design*, które koncentrują się na technicznym aspekcie wykonania reklam. Nas interesowały wyłącznie kwestie komunikacyjne, bo to one ostatecznie definiują treść, którą odbiera publiczność, a więc w największym stopniu wpływają na postawy konsumenckie i społeczne.

Łącznie wzięliśmy pod lupę 391 kampanii (311 komercyjnych i 80 społecznych), które zdobyły 758 nagród KTR. Analizie poddano m.in. typy podmiotów zlecających kampanie w podziale na komercyjne (marki i firmy prowadzące działalność gospodarczą) oraz społeczne (NGO, fundacje, instytucje publiczne). Sprawdzano również cele komunikacyjne kampanii, klasyfikując je według trzech głównych kategorii:

- *superiority* – podkreślenie przewagi produktu lub usługi,
- *equity* – podkreślanie emocjonalnej roli, jaką produkt lub usługa pełni w życiu odbiorców,
- *purpose* – realizacja szerszych wartości społecznych lub ideowych.

Kampanie zdefiniowane jako *purpose* zostały dodatkowo pogłębione – analizowano, z którym celem zrównoważonego rozwoju (SDG) były zgodne.

Na samym końcu pod lupę wzięto narzędzia kreatywne, które zostały wykorzystane do zakomunikowania idei. Reklama już od dawna wykracza

14 <https://ktr.org.pl/konkurs-ktr> [dostęp: 30.06.2025].

poza standardowe spoty i billboardy. Jej repertuar stale się powiększa. Twórcy kampanii coraz częściej korzystają z technologii immersyjnych, społecznie rezonujących wydarzeń czy wielokanałowych narracji¹⁵.

LISTA NAJCZĘŚCIEJ WYKORZYSTYWANYCH NARZĘDZI KREATYWNYCH STANOWIĄCYCH GŁÓWNY ŚRODEK WYRAZU IDEI W ANALIZOWANYCH PRACACH

NARZĘDZIE	DEFINICJA NA POTRZEBY ANALIZY
Humor i rozrywka	Dostarczanie odbiorcom rozrywki, zarówno na poziomie żartu fabularnego zaprezentowanego w filmie reklamowym, jak i doświadczenia interakcji z kampanią, np. rozrywka w formie interakcji z technologią.
Storytelling	Zaangażowanie uwagi odbiorców poprzez angażujące historie, najczęściej w formie filmów, zarówno spotów reklamowych, jak i dłuższych form quasi-dokumentalnych. Do kategorii storytellingu zaliczane są również formy narracji inne niż wideo, np. audio w formie słuchowisk i audiobooków.
Technologia	Dostarczenie odbiorcom dodatkowej wartości, komplementarnej do samego produktu lub usługi, za pomocą technologii.
PR stunt	Wykorzystywanie zaskoczenia, szoku, kontrowersji w samym akcie reklamowym (stunt), np. poprzez stworzenie instalacji ambientowej. Zadaniem PR stuntu jest wygenerowanie organicznego zainteresowania tematem kampanii w mediach o szerokim zasięgu.
Format wizualny	Przekazanie głównej idei kampanii za pomocą odczuć wrażeniowych budowanych przez artystyczne i technologiczne środki wyrazu, np. design formatów reklamowych lub instalacje technologiczne.

Lista narzędzi kreatywnych bazuje na raporcie KTR *Status kreatywności 2024*, a ich definicje wynikają z eksperckiej wiedzy autora artykułu.

Warto zaznaczyć, że w analizowanych kampaniach narzędzia kreatywne często się przenikają – granice pomiędzy nimi bywają płynne, a same działania są wielokanałowe i hybrydowe. Aby jednak umożliwić porównanie, każdej kampanii przypisano jedno dominujące narzędzie, które odgrywało kluczową rolę w komunikowaniu idei lub było głównym powodem przyznania nagrody w KTR.

ANALIZA WYNIKÓW KONKURSU KTR

Nagrody kreatywne są zwierciadłem branży reklamowej. To, co uznajemy za warte wyróżnienia, mówi wiele o naszych priorytetach, wrażliwości

15 <https://raporty.ktr.org.pl/barometr-tworczosci> [dostęp: 30.06.2025].

i aspiracjach. Czy reklama rzeczywiście się zmienia? Czy wartościowe idee społeczne mają dziś większą szansę na nagrodę niż błyskotliwe slogany produktowe?

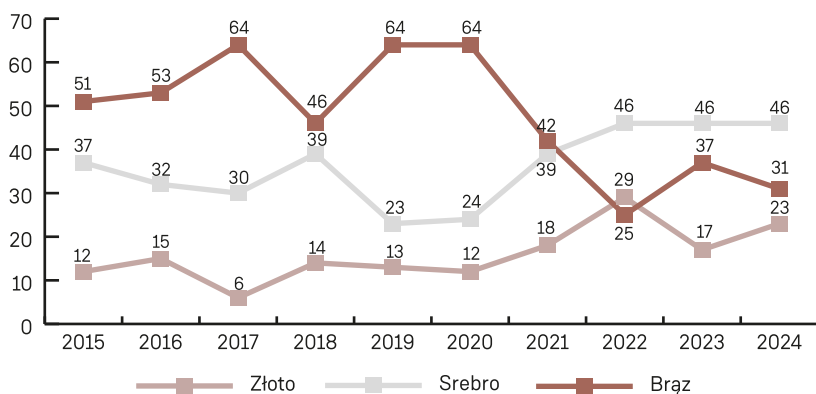
Nagrody KTR są przyznawane przez jury branżowe wybierane w każdym roku przez SAR. W skład jury wchodzi eksperci i ekspertki z branży reklamowej. Ocenie poddawane są prace, które wcześniej zostały zgłoszone przez agencje reklamowe oraz indywidualnych twórców i indywidualne twórczynie. Nagrodę otrzymuje do 15% zgłoszonych prac, a o jej randze (brąz, srebro, złoto) decyduje samo jury.

OGÓLNE DANE O PRYZNAWANYCH NAGRODACH

W latach 2015–2024 branża reklamowa przyznała sobie 758 mieczy KTR – łącznie 16% złotych, 36% srebrnych i 48% brązowych.

W latach 2015–2020 branża była wyraźnie bardziej powściągliwa w przyznawaniu najwyższych wyróżnień. Aż 57% wszystkich nagród w analizowanych kategoriach stanowiły brązowe wyróżnienia. Po 2020 r. ten surowy osąd zaczął się jednak zmieniać – odsetek brązowych nagród spadł do 34%, ustępując miejsca srebrnym i złotym wyróżnieniom. Najbardziej widoczną zmianą jest wzrost udziału złotych nagród: w latach 2015–2020 przyznawano ich średnio 12%, podczas gdy po 2021 r. odsetek ten wzrósł do 22%. Rekordowy był pod tym względem rok 2022, w którym po raz pierwszy złotych mieczy było więcej (29%) niż brązowych (25%).

ZŁOTE, SREBRNE I BRĄZOWE MIECZE KTR W LATACH 2015–2024 (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

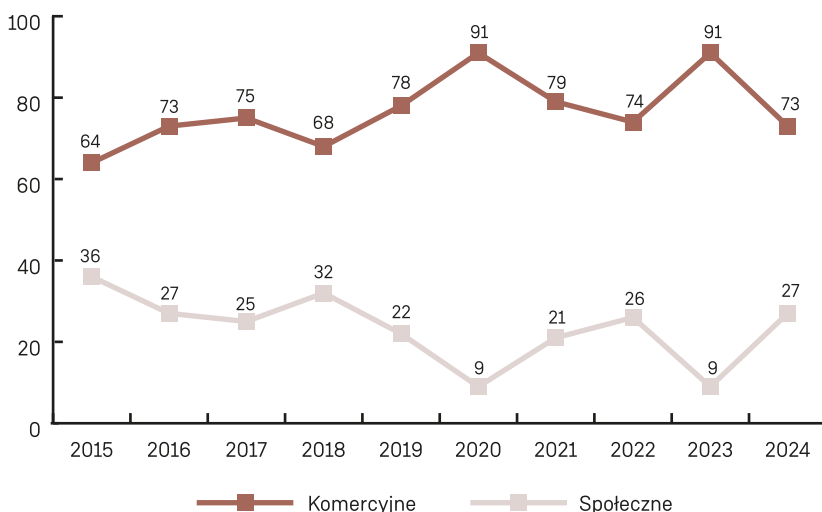
KAMPANIE KOMERCYJNE I SPOŁECZNE

Konkurs KTR niezmiennie pozostaje zdominowany przez kampanie komercyjne – średnio 77% wszystkich nagrodzonych prac w latach 2015–2024 realizowano dla podmiotów komercyjnych. Kampanie społeczne otrzymały 23% nagród.

Po roku 2020 proporcje te przesunęły się nadal w stronę komercji. W latach 2020 i 2023 udział kampanii komercyjnych wyniósł rekordowe 91%, co wcześniej nigdy nie miało miejsca. Średnia z ostatnich czterech lat wynosi 81% wobec 72% w okresie 2015–2019.

Ten zwrot może wynikać z faktu, że po pandemii marki komercyjne coraz chętniej sięgały po wątki społeczne i realizowały kampanie o charakterze edukacyjnym lub aktywistycznym, co wcześniej było domeną fundacji, NGO i organizacji publicznych.

KOMERCYJNE I SPOŁECZNE KAMPANIE NAGRADZANE W KTR
W LATACH 2015–2024 (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

Co ciekawe, to właśnie kampanie społeczne – mimo że rzadsze – są znacznie częściej nagradzane złotymi mieczami.

W latach 2015–2024 średnio 22% kampanii społecznych zdobywało złoto, podczas gdy kampanii komercyjnych było 14%.

W ostatnich trzech latach ten dystans jeszcze się pogłębił. Spośród nagrodzonych kampanii społecznych 35% uhonorowano złotem, podczas gdy wśród nagród dla kampanii komercyjnych złoto stanowiło 20%.

Może to wynikać z faktu, że organizacje społeczne częściej niż marki komercyjne przekraczają bariery odważnej kreatywności, która jest szczególnie ceniona przez branżę reklamową. Marki komercyjne – pomimo że coraz częściej wychodzą ze strefy biznesowego komfortu – wciąż ograniczone są mechanizmami rynku, który definiuje dużo mniejszy margines błędu.

KOMERCYJNE KAMPANIE NAGRADZANE W KTR W LATACH 2015–2024 (W ODSETKACH KAMPANII OGÓŁEM I LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH)

LATA	ZŁOTO		SREBRO		BRĄZ	
2015	10%	5	33%	16	56%	27
2016	11%	9	33%	26	56%	44
2017	4%	2	33%	17	63%	33
2018	11%	4	37%	14	53%	20
2019	12%	6	26%	13	62%	31
2020	12%	8	25%	17	63%	43
2021	19%	10	37%	19	44%	23
2022	27%	14	47%	24	25%	13
2023	15%	13	46%	39	38%	32
2024	18%	11	43%	26	39%	24
Suma	14%	81	36%	211	50%	290

SPOŁECZNE KAMPANIE NAGRADZANE W KTR W LATACH 2015–2024 (W ODSETKACH KAMPANII OGÓŁEM I LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH)

LATA	ZŁOTO		SREBRO		BRĄZ	
2015	15%	4	44%	12	41%	11
2016	24%	7	31%	9	45%	13
2017	12%	2	24%	4	65%	11
2018	22%	4	44%	8	33%	6
2019	14%	2	14%	2	71%	10
2020	14%	1	14%	1	71%	5
2021	14%	2	50%	7	36%	5
2022	33%	6	44%	8	22%	4
2023	38%	3	38%	3	25%	2
2024	35%	8	57%	13	9%	2
Suma	22%	39	36%	67	42%	69

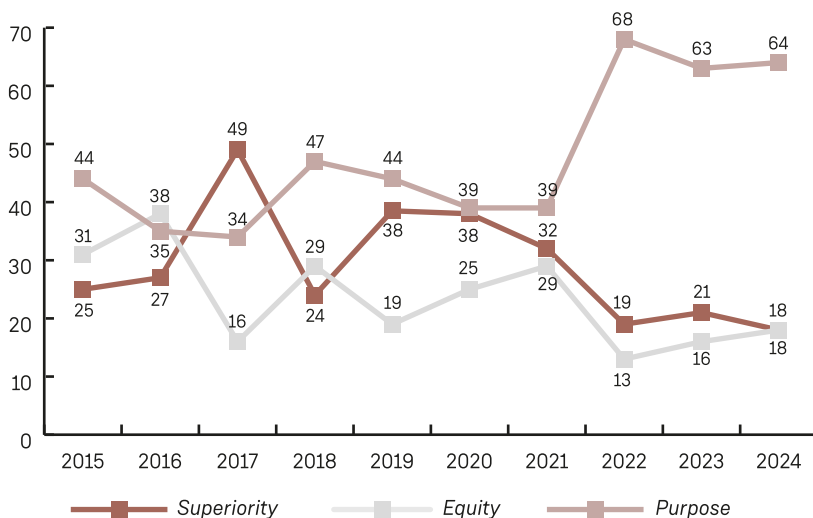
Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

CEL KOMUNIKACYJNY NAGRADZANYCH KAMPANII – SUPERIORITY, EQUITY, PURPOSE

Ciekawe dane dotyczą samego celu komunikacyjnego nagradzanych kampanii. W całej analizowanej dekadzie podział ten wygląda następująco: 29% kampanii miało charakter stricte produktowy, podkreślający przewagę funkcjonalną (*superiority*), 23% koncentrowało się na budowaniu wizerunku marki w swojej kategorii (*equity*), a aż 48% opierało się na idei *brand purpose*, czyli na komunikowaniu wartości, zaangażowaniu społecznym, dążeniu do zmiany.

Co więcej, od 2022 r. kampanie *purpose*-owe stanowią już większość wszystkich nagrodzonych prac – średnio 65% wobec 40% w latach wcześniejszych. To zmiana o 21 pkt proc.

CEL KOMUNIKACYJNY KAMPANII NAGRADZANYCH W KTR
W LATACH 2015–2024 (W %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

Równie istotna jest relacja pomiędzy celem kampanii a szansą na zdobycie złotego wyróżnienia w konkursie KTR. Kampanie *purpose* były nagradzane złotymi mieczami dwa razy częściej (21%) niż kampanie produktowe (*superiority* – 10%) czy wizerunkowe (*equity* – 13%).

CEL KOMUNIKACYJNY KAMPANII NAGRODZONYCH W KTR W LATACH 2015–2024 (W %)

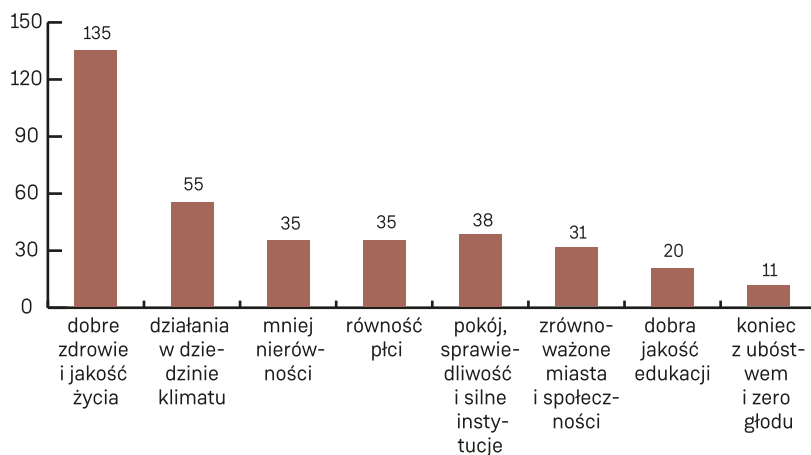
CEL	ZŁOTO	SREBRO	BRAŹ
<i>Superiority</i>	10	32	58
<i>Equity</i>	13	36	52
<i>Purpose</i>	21	40	39

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

REALIZACJA CELÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W RAMACH KAMPANII *BRAND PURPOSE*

Najczęściej poruszonym obszarem w kampaniach *purpose* były zagadnienia związane ze zdrowiem i dobrostanem (3. Dobre zdrowie i jakość życia) – 135 spośród wszystkich 360 nagród *purpose*-owych przypadło kampaniom poruszającym ten temat. W latach 2015–2018 dominowało zdrowie fizyczne: profilaktyka, bezpieczeństwo, edukacja medyczna. Po 2020 r. coraz silniej do głosu dochodzi temat zdrowia psychicznego – temat wcześniej marginalny, dziś obecny w dyskursie medialnym i reklamowym.

LICZBA NAGRODZONYCH KAMPANII REALIZUJĄCYCH *BRAND PURPOSE* W KTR W LATACH 2015–2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 150 kampanii, które otrzymały 360 nagród realizujących cele *brand purpose* w latach 2015–2024

Choć w nagradzanych kampaniach pojawiały się również inne cele zrównoważonego rozwoju – jak edukacja (4. Dobra jakość edukacji), równość (10. Mniej nierówności), sprawiedliwość społeczną (16. Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje) – to trudno wskazać wyraźne trendy ich dominacji w poszczególnych latach.

NARZĘDZIA KREATYWNE NAJCHĘŚCIEJ WYKORZYSTYWANE W NAGRADZANYCH KAMPANIACH

Istotne zmiany następują również na poziomie narzędzi kreatywnych, po które sięgają twórcy. Humor i rozrywka pozostają najczęściej wykorzystywanym środkiem wyrazu – odnotowano je w połowie wszystkich kampanii nagrodzonych w latach 2015–2024. W tym obszarze widać jednak spadek: ze średniej 55% w latach 2015–2019 do 47% po 2020 r.

W tym samym czasie wyraźnie wzrosło znaczenie użytkowego wykorzystania technologii – z 13% do 22%. Reklama coraz częściej korzysta z nowoczesnych formatów, doświadczeń immersyjnych czy mobilnych narzędzi, które wzbogacają wartość produktów, równocześnie przyczyniając się do zmian społecznych. Doskonałymi przykładami są kampanie „Fishing for Data” dla BNP Paribas z 2024 r. czy „Where to Settle” dla Mastercarda z 2023 r.

NARZĘDZIA KREATYWNE WYKORZYSTYWANE W KAMPANIACH NAGRADZANYCH W KTR W LATACH 2015–2024 (W %)

LATA	STORYTELLING	FORMAT WIZUALNY	HUMOR I ROZRYWKA	TECHNOLOGIA	STUNT PR-OWY
2015	16	0	59	11	15
2016	9	2	59	14	15
2017	12	10	51	9	18
2018	13	4	54	19	11
2019	3	6	55	11	25
2020	16	8	53	20	3
2021	9	0	61	14	17
2022	15	1	40	15	29
2023	4	2	46	30	18
2024	15	1	37	33	13
Średnia	11	4	51	17	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

NARZĘDZIA KREATYWNE WYKORZYSTYWANE W KAMPANIACH NAGRADZANYCH W KTR W LATACH 2015–2024 (W %)

LATA	STORYTELLING	FORMAT WIZUALNY	HUMOR I ROZRYWKA	TECHNOLOGIA	STUNT PR-OWY
2015–2019	11	4	55	13	17
2020–2024	12	3	47	22	16
Różnica	+1 pkt proc.	-1 pkt proc.	-8 pkt proc.	+9 pkt proc.	-1 pkt proc.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

Co ważne, wybór narzędzia zależy od celu kampanii. Wśród realizacji produktowych i wizerunkowych humor pojawiał się w 75% nagrodzonych kampanii *superiority* i 66% przypadków nagrodzonych kampanii *equity*. W kampaniach *purpose*-owych humor i rozrywka zostały wykorzystane tylko w 30% nagrodzonych prac.

W kampaniach realizujących cel *purpose* znacznie częściej operuje się narzędziami opartymi na stuntach PR-owych oraz technologii.

NARZĘDZIA KREATYWNE WYKORZYSTYWANE W KAMPANIACH NAGRADZANYCH W KTR W LATACH 2015–2024 (W %)

CEL KOMUNIKACYJNY	STORYTELLING	FORMAT WIZUALNY	HUMOR I ROZRYWKA	TECHNOLOGIA	STUNT PR-OWY
<i>Superiority</i>	3	9	75	11	2
<i>Equity</i>	20	3	66	8	3
<i>Purpose</i>	11	0	30	27	31
Średnia wszystkich kampanii	11	4	51	17	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy 391 kampanii, które otrzymały 758 nagród KTR w latach 2015–2024

PODSUMOWANIE WYNIKÓW ANALIZY

- Nowa rola reklamy. Reklama coraz wyraźniej staje się narzędziem zmiany społecznej, nie tylko sprzedaży produktów i usług.
- Przewaga kampanii komercyjnych. Średnio 77% nagród trafia do marek komercyjnych, a od 2020 r. ich udział wzrósł dodatkowo do 81%. Po-

mimo to kampanie komercyjne coraz częściej realizują cele społeczne (*purpose*).

- Rosnąca dominacja kampanii *purpose*. Od 2022 r. aż 65% nagród trafia do kampanii ukierunkowanych na cel społeczny lub środowiskowy.
- Coraz więcej złota, mniej brązu. Od 2021 r. jury KTR jest bardziej hojne. Udział złotych nagród wzrósł z 12% do 22%. Kampanie ukierunkowane na *purpose* zdobywały złoto niemal dwa razy częściej niż kampanie *superiority* czy *equity*.

REKLAMA MOŻE BYĆ LEPSZA DLA ŚWIATA, ALE NIE ZNIESIE CYNIZMU

Analiza wyników KTR z ostatniej dekady pokazuje, że polska branża reklamowa jest w trakcie transformacji. Wzrasta znaczenie kampanii zaangażowanych, a twórcy reklam szukają sensu w działaniu na rzecz dobra wspólnego. Biorąc pod uwagę kulturotwórczą rolę reklamy i jej potencjał we wpływanie na postawy społeczne, to wyraźnie pozytywny trend w kontekście realizacji celów zrównoważonego rozwoju.

Jeżeli ten kierunek się utrzyma, zawód reklamiarza/reklamarki ma szansę odzyskać część zaufania, które kiedyś utracił.

Trend *brand purpose* ma potencjał ewolucji, ale jego przyszłość zależy od intencji samych twórców, w szczególności firm komercyjnych inicjujących zmiany. Odbiorcy coraz częściej dostrzegają, kiedy idea jest motywowana chęcią zysku, a nie potrzebą realnej zmiany. Już co drugi Polak i Polka deklaruje, że firmy nadużywają ekologii w swoich działaniach marketingowych¹⁶. *Greenwashing* i *purpose washing* nie tylko nie budują zaufania, ale też mogą je trwale zniszczyć. Dlatego motywacje do tworzenia lepszych reklam powinny wynikać z misji i przekonania, a nie z *briefu*.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Always, *#LikeAGirl*, 4.05.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=dxr-PeFKtUwQ> [dostęp: 30.06.2025].
- Aziz A., *The power of purpose: How Procter & Gamble is becoming „A Force for Good and a Force for Growth” Pt2*, 16.07.2019, <https://www.forbes.com/sites/>

16 SW Research, *EKObarometr 7*, 2025, czerwiec.

- afdhelaziz/2019/07/16/the-power-of-purpose-how-procter-and-gamble-is-becoming-a-force-for-good-a-force-for-growth-pt2/ [dostęp: 30.06.2025].
- Collins M., *For the Culture: The Power Behind What We Buy, What We Do, and Who Who We Want to Be*, New York 2023.
 - Dove, *Real Beauty Sketches*, 18.04.2013, <https://www.youtube.com/watch?v=rrHoDJinMQI> [dostęp: 30.06.2025].
 - Ipsos, *Brand Purpose: What's the point of you?*, 1.12.2017, <https://www.ipsos.com/en/brand-purpose-whats-point-you> [dostęp: 30.06.2025].
 - TEDx Talks, Sinek S., *Start with why – How great leaders inspire action*, 4.05.2010, https://www.youtube.com/watch?v=u4ZoJKF_VuA [dostęp: 30.06.2025].
 - Wasilewski P., *Pionierzy i tytani polskiej reklamy*, Kraków 1999.

O autorze:

Mateusz Cukierski,

Sweetspot,

m.cukierski@sweetspot.work

STORYTELLING JAKO MOST MIĘDZY TRADYCJĄ A WSPÓŁCZESNOŚCIĄ – SENSORYCZNE NARZĘDZIE ROZWOJU KULTURY

Alia Kubicz
Fundacja Fabuła

RENESANS OPOWIADANIA

A gdyby wrócić do słuchania opowieści? Są one przewodnikiem, gdyż między opowiadającym a słuchaczem rodzi się więź, oparta na emocjach i wyobraźni. Tradycyjny storytelling przez wieki kształtował wspólnoty i wzmacniał tożsamość kulturową.

W Polsce funkcjonuje dziś około stu aktywnych opowiadaczy¹. Choć nie istnieją formalne studia w tym zawodzie, coraz więcej artystów traktuje storytelling jako swoją profesję. Termin „opowiadacz” spopularyzowało

1 Zob. [Opowiadacze.pl](https://opowiadacze.pl), <https://opowiadacze.pl/znajdz-opowiadacza/> [dostęp: 18.05.2025]. Portal ten stanowi największą w Polsce ogólnodostępną bazę opowiadaczy, bajarzy, gawędziarzy i muzykantów działających w nurcie sztuki opowiadania. Serwis, tworzony przez praktyków i animatorów kultury, dokumentuje zarówno aktywność artystyczną, jak i edukacyjną przedstawicieli tego środowiska. Na podstawie zamieszczonych tam danych można oszacować, że w Polsce działa obecnie około 100 opowiadaczy – zarówno profesjonalistów, jak i amatorów. Choć liczba ta ma charakter orientacyjny, dobrze obrazuje skalę środowiska związanego z praktyką storytellingu w Polsce oraz rosnące zainteresowanie tą formą narracji poza jej zastosowaniem marketingowym.

warszawskie Stowarzyszenie Studnia O², zrywając z komercyjnymi kontekstami i przywracając opowiadaniu sens wspólnotowego dzielenia się opowieścią: baśnią, legendą, mitem, obrzędem.

BAŚŃ JAKO EMOCJONALNA PODRÓŻ

Współczesne badania nad sztuką opowiadania koncentrują się na strukturze i funkcji baśni, ujawniającej głęboki związek z mitami, obrzędami oraz codziennymi praktykami kulturowymi³. Baśń, skupiona na losie jednostki, pozwala słuchaczowi symbolicznie przejść przez próby, rozwiązać problemy i powrócić do rzeczywistości z nową wiedzą.

Dobrze opowiedziana historia aktywuje procesy poznawcze i emocjonalne, stając się potężnym narzędziem wpływu społecznego. Jak podkreśla Olga Tokarczuk: „to, jak myślimy o świecie i, co chyba ważniejsze, jak o nim opowiadamy, ma olbrzymie znaczenie. Coś, co się wydarza, a nie zostaje opowiedziane, przestaje istnieć i umiera”⁴. Badania

- 2 Zob. Stowarzyszenie Studnia O, <https://www.studnia.org> [dostęp: 18.05.2025]. Studnia O to jedna z najstarszych i najbardziej wpływowych organizacji w Polsce zajmujących się praktyką i promocją sztuki opowiadania. Powstała w 1997 r. z inicjatywy grupy artystów, pedagogów i badaczy kultury, inspirowanych tradycją ustnego przekazu oraz antropologią performansu. Działalność stowarzyszenia obejmuje tworzenie autorskich spektakli opowieści, organizację warsztatów i festiwali, a także działania edukacyjne i badawcze z pogranicza kulturoznawstwa, teatru i animacji kultury. Stowarzyszenie odegrało kluczową rolę w ugruntowaniu storytellingu jako niezależnej dziedziny artystycznej i edukacyjnej w Polsce, promując zarówno tradycje narracyjne różnych kultur, jak i współczesne formy opowieści scenicznej.
- 3 Zob. W. Propp, *Morfologia bajki magicznej*, tłum. P. Rojek, Kraków 2011; J. Vansina, *Oral Tradition as History*, Madison 1985; M. Warner, *Once Upon a Time: A Short History of Fairy Tale*, Oxford 2014. Badacze ci wskazują, że współczesne narracje baśniowe są nie tylko rekonstrukcjami dawnych form, lecz także nośnikami zbiorowej pamięci, tożsamości i rytualizacji doświadczenia. Baśń jako gatunek narracyjny nie funkcjonuje w oderwaniu od praktyk kulturowych, przeciwnie – pełni funkcję spajającą między mitem, rytuałem a codziennością, czego dowodzą interdyscyplinarne analizy z zakresu antropologii kulturowej czy folklorystyki.
- 4 O. Tokarczuk, *Czuły narrator*, przemowa noblowska wygłoszona 7 grudnia 2019 r. w Sztokholmie, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2018/tokarczuk/104870-lecture-polish/> [dostęp: 18.05.2025].

jednoznacznie potwierdzają: opowieść działa, bo uruchamia wyobraźnię i emocje⁵.

SZTUKA OPOWIADANIA NARZĘDZIEM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W KULTURZE

Współczesny storytelling, czerpiąc z tradycji i folkloru, tworzy przestrzeń dialogu międzypokoleniowego i międzykulturowego. Dzięki uniwersalności przekazu wspiera zrównoważony rozwój, aktywizując społeczności i przekazując wartości w sposób emocjonalnie angażujący⁶.

Storytelling to nie tylko forma artystyczna, lecz także narzędzie kulturowej transformacji, łączące tradycję z teraźniejszością, wzmacniające tożsamość, budujące wspólnoty i promujące wartości dialogu, empatii oraz troski o dziedzictwo i środowisko.

Na potrzeby niniejszego artykułu przeprowadzono badanie wśród polskich opowiadaczy działających na terenie całego kraju. W internetowej ankiecie (CAWI) wzięło udział 25 aktywnych uczestników zajmujących się sztuką opowiadania. Celem badania było poznanie ich opinii na temat roli storytellingu w kontekście zrównoważonego rozwoju. Zob. pierwszy wykres na s. 81.

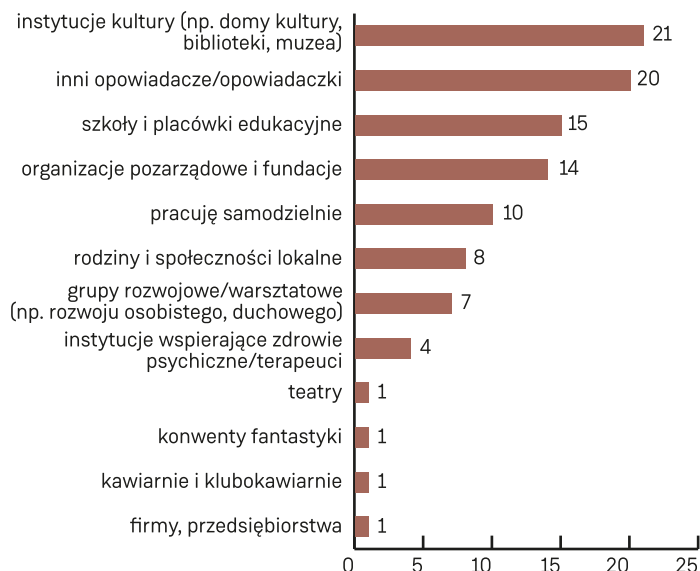
W odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób wykorzystujesz sztukę opowiadania w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju?” respondenci wskazali różnorodne obszary zastosowania storytellingu, które można uporządkować w kategorie. Zob. drugi wykres na s. 81.

Dane z ankiety wskazują, że opowiadacze postrzegają storytelling jako narzędzie wspierające zrównoważony rozwój, szczególnie w wymiarze edukacyjnym, kulturowym i wspólnototwórczym. Znacząca liczba odpowiedzi dotyczących refleksji symbolicznej i kompetencji miękkich potwierdza świadomość narracyjnego potencjału w kształtowaniu postaw i relacji społecznych. Opowiadacze zauważają, że opowiadanie historii nie służy wyłącznie rozrywce czy przekazywaniu informacji, lecz ma głębszy wpływ na ludzi (swojego odbiorcę), stanowiąc sposób na rozwijanie empatii, wrażliwości i umiejętności słuchania. W storytellingu nie chodzi

5 Zob. S. Pinker, *The Sense of Style: The Thinking Person's Guide to Writing in the 21st Century*, London 2015.

6 Zob. K. Egan, *The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding*, Chicago 1997.

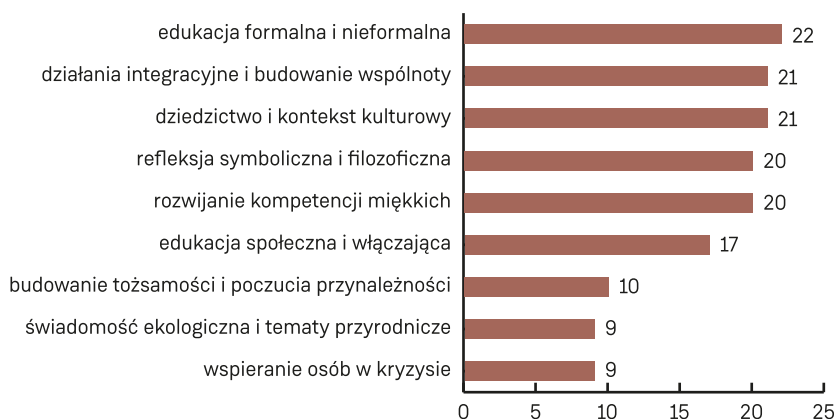
ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „Z JAKIMI GRUPAMI LUB INSTYTUCJAMI WSPÓŁPRACUJESZ W RAMACH SWOJEJ DZIAŁALNOŚCI OPOWIADACZA/ OPOWIADACZKI?”

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „W JAKI SPOSÓB WYKORZYSTUJESZ SZTUKĘ OPOWIADANIA W DZIAŁANIACH NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU?”

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

jedynie o fabułę, ale o to, co opowieść mówi o wartościach, naturze czy człowieczeństwie. Jej symbolika pozwala wyrażać to, co trudne do ujęcia wprost, np. emocje, dylematy moralne, duchowe doświadczenia. Dlatego w wypowiedziach opowiadaczy storytelling pełni nie tylko funkcję edukacyjną czy kulturową, lecz także głęboko humanistyczną i refleksyjną.

Dla 24 badanych opowiadaczy storytelling stanowi istotne narzędzie edukacyjne. Opowiadacze także są zgodni co do postrzegania storytellingu jako ekologicznej formy działań kulturalnych – 15 respondentów udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak”, a 10 „raczej tak”. Poniżej w tabeli przedstawiono główne obszary, w których storytelling znajduje zastosowanie w działaniach opowiadaczy.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA ZAGADNIENIE: „GŁÓWNE OBSZARY, W KTÓRYCH STORYTELLING ZNAJDUJE ZASTOSOWANIE W DZIAŁANIACH OPOWIADACZY”

KLUCZOWE OBSZARY	LICZBA WSKAZAŃ
Edukacja emocjonalna i społeczna (np. o wartościach i empatii)	23
Edukacja kulturowa (opowieści z różnych tradycji)	20
Edukacja ekologiczna (np. opowieści o klimacie, o naturze, o drzewach etc.)	13
Edukacja obywatelska (prawa człowieka, solidarność)	6
Edukacja literacko-artystyczna. Kształtowanie wrażliwości kulturowo-estetycznej	5
Edukacja muzealna poprzez narrację (opowiadanie historii poprzez zgromadzone artefakty)	2

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

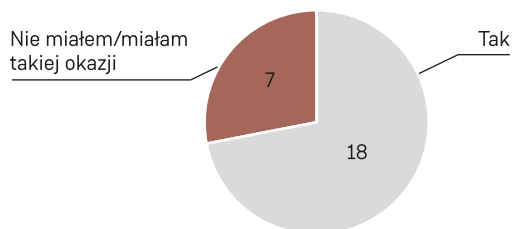
W ramach zbierania materiału do artykułu zwróciłam się do opowiadaczy z pytaniem o przykłady opowieści wykorzystywanych w pracy edukacyjnej, takich, które poruszają istotne tematy, skłaniają do refleksji lub inicjują rozmowę. Odpowiedzi ujawniły szeroki zakres zastosowań storytellingu jako narzędzia dydaktycznego – od bajek terapeutycznych po baśnie z odległych kręgów kulturowych.

Z analizy nadesłanych przykładów wynika, że opowieści pełnią funkcję edukacyjną zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni – poprzez emocjonalne zaangażowanie i uruchamianie wyobraźni. Wśród tematów

pojawiają się m.in. ekologia (*Bajka o wyschniętym jeziorze, Opowieść o nimfie opiekującej się światem roślin*), empatia (*Bajka o powodzi i empatii*), akceptacja inności (baśnie o „potworach” będących niezrozumianymi istotami), rozwój osobisty i budowanie tożsamości (np. opowieści o odwadze i wytrwałości w obliczu przeciwności). Opowiadacze często unikają wprost używania terminów takich jak „kryzys ekologiczny” czy „migranci”, preferując narracje, które uruchamiają refleksję i otwierają przestrzeń do rozmowy.

W ten sposób storytelling staje się nie tylko medium przekazu treści, lecz także formą uczenia się poprzez doświadczenie emocjonalne i kulturowe. Przykładem mogą być bajki terapeutyczne dla najmłodszych, poruszające tematy złości, wstydu czy pogardy, które stanowią punkt wyjścia do rozmów o emocjach, relacjach międzyludzkich i wyznaczaniu osobistych granic.

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „CZY STORYTELLING POMÓGŁ CI W PRACY Z OSOBAMI Z RÓŻNYCH POKOLEŃ?”

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

„Czy storytelling pomógł ci w pracy z osobami z różnych pokoleń?” – na to pytanie twierdząco odpowiedziało 72% badanych, wskazując konkretne działania międzypokoleniowe z wykorzystaniem opowieści. Wyniki potwierdzają, że storytelling odgrywa rolę tzw. mostu komunikacyjnego i kulturowego, wspierając integrację międzypokoleniową i budowanie wspólnoty, także w kontekście migracyjnym.

W wypowiedziach opowiadaczy wyłania się kilka kluczowych obszarów zastosowania storytellingu w działaniach międzypokoleniowych. Jednym z najistotniejszych tematów jest funkcja seniorów jako strażników pamięci kulturowej, przekazujących tradycję poprzez opowieści kierowane do młodszych pokoleń, na przykład w przedszkolach lub podczas

warsztatów służących dokumentowaniu wspomnień. Ważnym aspektem są również warsztaty rodzinne, w ramach których rodzice, dzieci i dziadkowie wspólnie tworzą narracje, co sprzyja umacnianiu więzi rodzinnych i kształtowaniu międzypokoleniowego dialogu.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „W JAKICH OBSZARACH WYKORZYSTUJESZ STORYTELLING W SWOICH DZIAŁANIACH Z GRUPAMI MIĘDZYPOKOLENIOWYMI?”

OBSZARY DZIAŁANIA	LICZBA WSKAZAŃ
Zakorzenie lokalne – Spotkania międzypokoleniowe oparte na tradycji i historii / opowieści lokalne jako element integracji społecznej	17
Wymiana integracyjna – Warsztaty międzypokoleniowe stworzenia przestrzeni dialogu między grupami różnorodnymi wiekowo	16
Transmisja pamięci kulturowej – Działania międzypokoleniowe oparte na opowieściach seniorów	15
Narracje wielowarstwowe – Inne działania międzypokoleniowe dostępne dla odbiorców z różnych grup wiekowych i kulturowych	13
Wspólnota narracyjna rodziny – Warsztaty rodzinne dla rodziców i dzieci / Kreowanie relacji rodzinnych poprzez współtworzenie narracji / Aktywizacja więzi emocjonalnych i rodzinnej tożsamości	10

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

W odpowiedzi na pytanie „Czy storytelling pomógł ci budować dialog międzykulturowy?” respondenci podkreślali jego rolę jako narzędzia wspierającego integrację społeczną oraz ochronę dziedzictwa kulturowego. Opowieści tworzą przestrzeń dialogu, sprzyjają wymianie wartości i doświadczeń, budując wzajemne rozumienie i szacunek. Wzmacniają więzi międzyludzkie i wspierają postawy otwartości, tolerancji i solidarności, istotne dla rozwoju inkluzywnych społeczności.

Na podstawie wypowiedzi opowiadaczy można wyodrębnić kilka kluczowych wątków i obszarów tematycznych związanych z zastosowaniem storytellingu w kontekście działań międzykulturowych.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „CZY I JAK STORYTELLING POMÓGŁ CI BUDOWAĆ DIALOG MIĘDZYKULTUROWY?”

OBSZARY ZASTOSOWANIA	LICZBA WSKAZAŃ
Interkulturowe działania warsztatowe i edukacyjne (Zajęcia i warsztaty dla uczestników z różnych środowisk kulturowych, w tym dla nowych mieszkańców miast; autorska drama stosowana jako metoda pracy z konfliktami i procesami integracyjnymi)	14
Uniwersalność emocji i wartości kulturowych (Opowieści z różnych kręgów kulturowych, eksponujące wspólne doświadczenia emocjonalne i aksjologiczne; storytelling jako narzędzie budowania wspólnoty ponad różnicami)	13
Storytelling jako przestrzeń dialogu społecznego (Opowieści jako medium służące do dzielenia się doświadczeniami; narracje o przyjaźni, konfliktach i sposobach ich pokojowego rozwiązywania – jako forma budowania empatii i wzajemnego zrozumienia)	11
Narracje wielojęzyczne jako narzędzie integracji (Opowieści dwujęzyczne, np. w języku polskim i ukraińskim; wieczory baśni opowiadanych we własnym języku jako sposób wyrażania tożsamości kulturowej i budowania wzajemnego zrozumienia)	10
Migracja i (re)konstruowanie tożsamości kulturowej (Storytelling i działania muzyczne jako forma adaptacji i integracji migrantów; zajęcia dla dzieci i dorosłych z różnych kultur, wspierające proces łączenia dziedzictwa kulturowego z nowym kontekstem społecznym)	8

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

Analiza zgromadzonych wypowiedzi ukazuje, że storytelling odgrywa szczególną rolę w kontekście migracyjnym, wspierając proces adaptacji i umożliwiając wyrażenie tożsamości kulturowej. Tworzy symboliczne mosty między kulturami, przełamując bariery komunikacyjne i światopoglądowe. Praktyki, takie jak dwujęzyczne warsztaty czy wieczory baśni oparte na różnych tradycjach, pełnią funkcję edukacyjną i integracyjną, ukazując uniwersalne wartości oraz wspólne ludzkie doświadczenia, niezależne od pochodzenia.

STORYTELLING A DEMOKRATYZACJA KULTURY

Storytelling, jako dostępna forma ekspresji, sprzyja inkluzywności, wzmacnia wspólnotową tożsamość, wspiera dialog międzypokoleniowy i promuje niematerialne dziedzictwo kulturowe. Pełni także funkcję edukacyjną, kształtując postawy odpowiedzialności społecznej. Wypowiedzi opowiadaczy wskazują, że opowieści zwiększają dostępność kultury i integrują społecznie, umożliwiając uczestnictwo w niej niezależnie od pochodzenia, statusu czy wykształcenia. Tabela prezentuje kluczowe wątki, potwierdzając rolę storytellingu w procesie demokratyzacji kultury.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „CZY UWAŻASZ, ŻE STORYTELLING SPRZYJA DEMOKRATYZACJI KULTURY? NA CZYM WEDŁUG CIEBIE POLEGA TEN PROCES?”

Dostępność i otwartość: Storytelling jest dostępny dla każdego, niezależnie od miejsca zamieszkania, warunków czy wykształcenia. Każdy może opowiadać i słuchać.

Różnorodność i indywidualność: Każdy może znaleźć swoją wersję opowieści, co podkreśla różnorodność perspektyw i stylów.

Integracja społeczna i kulturowa: Storytelling wspiera integrację poprzez wzmacnianie lokalnych i wielokulturowych tożsamości oraz wymianę doświadczeń.

Tolerancja i otwartość: Opowiadanie historii sprzyja tolerancji i otwartości na różnorodność perspektyw i światów.

Edukacja i rozwój: Storytelling nie wymaga specjalistycznych kwalifikacji, co pozwala każdemu rozwijać się w tej dziedzinie sztuki.

Partycypacja i wspólnota: Każdy może być aktywnym uczestnikiem poprzez opowiadanie i słuchanie historii, co tworzy równościową formę wyrażania się.

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

W odpowiedzi na pytanie, jakie kompetencje rozwija storytelling, opowiadacze podzielili się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi umiejętności, które można nabyć dzięki tej formie sztuki.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „JAKIE KOMPETENCJE ROZWIJA STORYTELLING?”

KOMPETENCJE ROZWIJANE DZIĘKI STORYTELLINGOWI	LICZBA WSKAZAŃ
Empatia	25
Kreatywność	25
Budowanie relacji	24
Umiejętność wystąpień publicznych (improvizacja, pewność siebie)	22
Komunikacja	21
Uważne słuchanie	19
Wrażliwość	3

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

Pytanie o zmiany społeczne wynikające z działań storytellingowych miało na celu uchwycenie ich wpływu na uczestników. Odpowiedzi opowiadaczy wskazują takie efekty, jak: integracja międzypokoleniowa i międzykulturowa, wzrost empatii i kreatywności oraz budowanie wspólnoty. Część wypowiedzi podkreśla, że pełne rezultaty stają się widoczne dopiero w dłuższej perspektywie. Wykres poniżej prezentuje najczęściej wskazywane zmiany społeczne.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „JAKIE ZMIANY SPOŁECZNE UDAŁO CI SIĘ ZAUWAŻYĆ DZIĘKI DZIAŁANIOM STORYTELLINGOWYM?”

ZMIANY SPOŁECZNE, NA KTÓRE WPŁYWA STORYTELLING	LICZBA WSKAZAŃ
Integracja międzypokoleniowa i międzykulturowa	20
Wzrost empatii i otwartości	13
Kreatywność i pewność siebie	7
Budowanie zaufania i wspólnoty	11
Zrozumienie i edukacja	16

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

Aby lepiej zrozumieć potencjał storytellingu w kontekście zrównoważonego rozwoju kultury, zapytałam opowiadaczy o jego trzy najważniejsze zastosowania. W odpowiedziach pojawiły się takie obszary jak: zachowanie dziedzictwa kulturowego, budowanie wspólnoty i postaw prospołecznych oraz wspieranie edukacji ekologicznej.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „JAKIE WEDŁUG CIEBIE SĄ TRZY NAJWAŻNIEJSZE SPOSOBY WYKORZYSTANIA STORYTELLINGU W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU KULTURY?”

MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA STORYTELLINGU W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU	LICZBA WSKAZAŃ
Edukacja i przekazywanie wartości związanych z ekologią i ochroną środowiska – Storytelling jako forma przekazu skutecznie uwrażliwia na kwestie klimatyczne i ekologiczne.	10
Budowanie wspólnoty i integracja – Storytelling wspiera integrację, budując wspólnotę poprzez dialog międzykulturowy i międzypokoleniowy oraz umożliwiając wyrażenie indywidualnych doświadczeń.	16
Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego – Storytelling chroni zagrożone tradycje i języki, przekazując wiedzę między pokoleniami i wzmacniając tożsamość kulturową.	12

N = 25

Źródło: badanie własne, 2025, CAWI

Na podstawie przeprowadzonych badań można zauważyć, że storytelling oraz sztuka opowiadania jako żywe formy przekazu mają potencjał wspierania zrównoważonego rozwoju kultury. Ze względu na ograniczoną liczbę uczestników wnioski należy traktować jako wstępne, wskazane są też dalsze pogłębione analizy. Zgromadzone dane podkreślają narracyjny potencjał opowieści jako narzędzia łączącego tradycję ze współczesnością oraz wspierającego dialog kulturowy. Analiza odpowiedzi polskich opowiadaczy ukazuje wielowymiarowy charakter tej praktyki: od wzmacniania wspólnotowości i integracji społecznej przez ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego aż po edukację ekologiczną i kształtowanie postaw odpowiedzialności społecznej.

Zebrane dane wskazują, że opowieść staje się przestrzenią dialogu, empatii i współdzielenia wartości, co czyni ją skutecznym narzędziem wspierającym długofalowe procesy kulturowe. Badanie wnosi istotny ma-

teriał empiryczny do refleksji nad rolą sztuki opowiadania w budowaniu bardziej inkluzywnej, świadomej i zrównoważonej kultury. Warto słuchać. Warto opowiadać.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Egan K., *The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding*, Chicago 1997.
- Opowiadacze.pl, <https://opowiadacze.pl/znajdz-opowiadacza/> [dostęp: 18.05.2025].
- Pinker S., *The Sense of Style: The Thinking Person's Guide to Writing in the 21st Century*, London 2015.
- Propp W., *Morfologia bajki magicznej*, tłum. P. Rojek, Kraków 2011.
- Tokarczuk O., *Czuły narrator*, przemowa noblowska wygłoszona 7 grudnia 2019 r. w Sztokholmie, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2018/tokarczuk/104870-lecture-polish/> [dostęp: 18.05.2025].
- Vansina J., *Oral Tradition as History*, Madison 1985.
- Warner M., *Once Upon a Time: A Short History of Fairy Tale*, Oxford 2014.

O autorce:

dr Alia Kubicz,
opowiadaczka, wykładowczyni storytellingu,
prezeska Fundacji Fabuła,
alia.kubicz@gmail.com

SZTUKA MELANCHOLII WOBEC ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Hanna Schudy

W 2019 r. „klimat” uznano za słowo roku¹. Już parę lat wcześniej zmiana klimatu na dobre zadomowiła się w polskich galeriach sztuki. Można nawet uznać, że niepewność przyszłości, o której trudno mówić naukowcom czy politykom, znalazła podglebie na terenie sztuki zaangażowanej. Choć wyobraźnia, która za nimi stoi, niesie pewien powtarzający się rys. Są to: koncentracja na problemach, fałdowanie znaczeń, immersyjne czarowanie świata, płynne granice, wątki zagłady². W ciągu ostatnich 10 lat polskie galerie stopniowo coraz bardziej przypominały dziwne muzea, kłęczące czy wysypiska śmieci, człowiek z kolei znajdował miejsce w cieniu³. Rzadko pojawiają się prace wywrotowe⁴, których krytyka odwołuje się do narzę-

- 1 M. Łaziński, *Klimat i jego pole leksykalne jako słowa klucze współczesnego dyskursu publicznego*, „Poradnik Językowy” 2021, z. 3, s. 10.
- 2 Por. A. Ubertowska, *Historie biotyczne. Pomiędzy estetyką a geotraumą*, Warszawa 2020, s. 54.
- 3 Teksty kuratorskie w zasadzie nawiązują do kilku tych samych prac i autorów, stąd może wynikać efekt powtarzalności. Pojawia się T. Morton, D. Haraway, B. Latour, A. Tsing.
- 4 Śmiech kyniczny to próba wywrócenia porządku do góry nogami po to, aby zobaczyć, na jakich podstawach pewien system się opiera. Por. P. Sloterdijk, *Krytyka cynicznego rozumu*, tłum. P. Dehnel, Wrocław 2008, s. 135.

dzi satyrycznych czy ironicznych⁵ – przykładem takiej formy może być chociażby film *Nie patrz w górę* (2021). W polskich galeriach coraz częściej pojawia się sztuka przetrwania⁶ – artyści zaczynają pisać książki kucharskie i poradniki, jak przeżyć na wypadek głodu czy kolapsu, budując schrony i kryjówki⁷.

Obserwacja wystaw sztuki zainteresowanej katastrofą klimatyczną prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia ze specyficznie pojętą sztuką melancholiczną, wanitatywną⁸, której towarzyszy ekostoicyzm⁹. O ile sam motyw melancholii, a może nawet impuls melancholiczny są w sztuce obecne od dawna¹⁰, to wydaje się, że sztuka wobec problematyki antropocenu znajduje w figurze vanitas wiele elementów, które charakte-

- 5 Chociaż myślenie melancholijne nie wyklucza satyry, to jednak polskie wystawy prezentują powtarzalny nastrój powagi i namysłu. Tymczasem z historii znamy przykłady, kiedy w beznadziejnych sytuacjach ludzie potrafili zdobyć się na gest demistyfikacji i chociaż chwilowego odwrócenia znaczeń. Por. M. Bachtin, *Twórczość Franciszka Rebleais'go a kultura ludowa średnio-wiecza i renesansu*, tłum. A. i A. Goreniowie, Kraków 1975.
- 6 Sztuka przetrwania nosi momentami znamiona klasowości, jako że tego rodzaju sztuka życia kultywowana jest przez wiele polskich rodzin od lat żyjących w trudnych warunkach egzystencjalnych. Kulturę przetrwania bada m.in. Tomasz Rakowski: T. Rakowski, *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego*, Gdańsk 2009, s. 119-125.
- 7 <https://zacheta.art.pl/wystawy/natalia-romik> [dostęp: 25.06.2025].
- 8 Motywy vanitas, charakterystyczne m.in. dla baroku, pojawiają się dzisiaj w galeriach sztuki poprzez nawiązania do przemijalności, kruchości człowieka, a także jego równości wobec innych istot, np. przez śmiertelność, materialność.
- 9 Przez ekostoicyzm rozumiem przeformułowanie stoicyzmu na warunki XXI w. w kontekście katastrofy klimatycznej. O ile stoicyzm zaleca życie zgodne z naturą, czyli porządkiem boskim niezależnym od człowieka, o tyle współczesny ekostoicyzm zalecałby swego rodzaju pogodzenie się z przyrodą oraz naturą człowieka, która od zawsze jest niedoskonała, przez co doprowadziła w ostatecznym rozrachunku do kryzysu klimatycznego. Odnoszę wrażenie, że na wystawach zaleca się sztukę adaptacji, stoicki spokój czy kontemplację piękna ginącego świata i respekt wobec tzw. hiperobiektyw. Zob. m.in. <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/anna-bujak-hiperobiekty/> [dostęp: 25.06.2025].
- 10 M.A. Holly, *The Melancholy Art*, Princeton 2013.

ryzując czasy katastrofy klimatycznej¹¹. Jednakże melancholia w polskich galeriach ukazuje przeważnie jedno oblicze – reaktywne, rzadziej proaktywne. Marek Bieńczyk rozumie melancholię bardzo szeroko i widzi w niej także element czarnego humoru, kpiny, parodii, a może nawet elementów nadziei¹². Autorzy zbioru *Vanitas i społeczeństwo* we wstępie piszą, że „vanitas i melancholia są reakcjami człowieka na kryzysy”¹³. Badacz baroku Janusz Pelc dostrzega już w literaturze powojennej elementy sztuki barokowej¹⁴, także poprzez jej chęć wywarcia wpływu na widza¹⁵.

W swoich badaniach zastanawiam się, na ile ten specyficzny barok XXI w. kształtuje postawy, które wpisują się w obecną politykę ochrony środowiska czy też chęć jej zmieniania. Interesuje mnie, z czym spotyka się widz, a więc strona wizualna wystaw, ale przede wszystkim opisy wystaw czy nawet teksty kuratorskie. Skoro sztuka chce być sprawcza i nierazko sama wchodzi w domenę *techné*¹⁶ w zakresie ochrony przyrody, uważam, że zasadne jest pytanie o skuteczność. W badaniach korzystam z metody jakościowej analizy języka tekstów kuratorskich, opisów wystaw.

ZAKRES CZASOWY I POJAWIANIE SIĘ WSPARCIA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W KULTURZE

Interesuje mnie ostatnich 10 lat, ale szczególnie okres od 2019 r., kiedy UE przyjęła Europejski Zielony Ład, implementujący założenia porozumienia z Paryża w 2015 r. Komisja Europejska postanowiła wesprzeć realiza-

- 11 Por. A. Bubenik (red.), *The Persistence of Melancholia in Arts and Culture*, New York 2019.
- 12 M. Bieńczyk, *Melancholia. O tych, co nigdy nie odnajdą straty*, Warszawa 2012, s. 73.
- 13 C. Benthien, A. Schmidt, C. Wobbeler (red.), *Vanitas und Gesellschaft*, Berlin 2021, s. 1.
- 14 J. Pelc, *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993, s. 330.
- 15 Tamże, s. 5.
- 16 Używam tutaj pojęcia greckiego w celu zaznaczenia ciągłości kulturowego podziału na technikę i myślenie teoretyczne (*episteme*). Sztuka, wchodząc w sferę *techné*, niejako deklaruje, że interesują ją praktyczne umiejętności, rzemiosło, coś przydatnego, co może zapewne przydać się w czasie naznaczonym kryzysami.

cję programów infrastrukturalnych, takich jak Zielony Ład, Europejskim Planem Odbudowy, Nowym Europejskim Bauhausem czy w 2024 r. KPO dla kultury. W tych programach artyści są zaproszeni do wsparcia zrównoważonego rozwoju. Program KPO dla kultury co do zasady ma: „odbudować i modernizować polską gospodarkę oraz dać wsparcie działalności podmiotów kultury i przemysłów kreatywnych”. Chodzi o „promowanie zielonej i cyfrowej transformacji w sektorze kultury”. Projekty mają być zgodne z „zasadami zrównoważonego rozwoju” oraz mieć „pozytywny wpływ na gospodarkę i społeczeństwo”¹⁷. W pewnym sensie KPO, podobnie jak Zielony Ład, wiąże się z takimi emocjami jak duma czy entuzjazm – Ursula von der Leyen porównała Zielony Ład z „ładowaniem człowieka na Księżycu”¹⁸. W polskich galeriach chodzi raczej o ściąganie człowieka na ziemię i pozbawianie go złudzeń¹⁹.

METODA

W swojej analizie korzystam głównie z metody jakościowej analizy języka użytego w tekstach kuratorskich czy opisach wystaw. Interesują mnie słowa kluczowe, zasadnicze pojęcia oraz to, jaki nastrój czy sposób radzenia sobie z katastrofą klimatyczną albo transformacją one wywołują. Poza tym zwrócę uwagę, jak te teksty czy obrazy rezonują z celami zrównoważonego rozwoju zalecanymi m.in. w KPO dla kultury, które mówią o odpornym społeczeństwie. Wyboru wystaw dokonywałam dzięki funkcji ctrl F klawiatury²⁰ w odniesieniu do takich pojęć, jak: „klimat”, „katastrofa” czy „antropocen”.

17 <https://kpodlakultury.pl/> [dostęp: 25.06.2025].

18 Zob. przemówienie przewodniczącej KE z grudnia 2019 r., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/cs/speech_19_6749 [dostęp: 25.06.2025].

19 Oprócz tzw. zdrowego rozsądku może się tu manifestować to, co Arlie R. Hochschild nazywa „zasadami odczuwania”, które są inaczej specyficzne dla grup konserwatywnych i lewicowych. Jej zdaniem po stronie konserwatywnej częściej można rejestrować entuzjazm, natomiast lewica ma „wszędzie dostrzegać uprzedzenia”. Por. A. Hochschild, *Obcy we własnym kraju. Gniew i żal amerykańskiej prawicy*, tłum. H. Pustuła, Warszawa 2017, s. 43.

20 Chodzi tutaj o funkcję przeszukiwania tekstów pod względem słów kluczowych. Funkcja ta pozwala na szybkie rozpoznanie, czy i ile razy w danym tekście pojawiają się określone pojęcia.

PRZEGLĄD FRAGMENTÓW TEKSTÓW KURATORSKICH I OPISÓW WYSTAW

KRYTYKA OŚWIECENIA I MODERNIZACJI

Powtarzającym się wątkiem jest podważanie zdobyczy oświecenia czy postępu naukowego, a nawet jego schyłkowość. Losy człowieka schodzą na plan dalszy, o czym świadczą wystawy: *The Means, The Milieu*²¹, *Wnętrze ziemi*²², *Nieposłuszne gwiazdy*²³, *Dziwny deszcz*²⁴. Częstym motywem jest kategoryzacja, którą sztuka chce przewyciężyć, ponieważ może być źródłem przemocy i hierarchii²⁵. W 2019 r. w Łodzi na wystawie *Zjednoczona Pangea* badany był problem taksonomii: „Użyteczność w produkcji i konsumpcji, granice państw czy hierarchie gatunkowe – to kategorie, przy pomocy których zbyt długo grupowano różnorodne ziemskie mieszkanki i mieszkańców. Tymczasem potrzebujemy obrazów, pojęć i uczuć zdolnych do wyrażenia bardziej złożonych relacji, jakie nas i łączą, i dzielą”²⁶. Motyw połączenia i zależności od wspólnoty pojawia się niczym memento. W 2019 r. w białostockim Arsenale czytaliśmy: „Jesteśmy nierozzerwalnie związani z gatunkami nam towarzyszącymi, od nich zależy nasze przetrwanie. Zdolność do odseparowania się od innych i do egzystencji wyłącznie w granicach własnego ciała – lub własnego domu – jest mrzonką”²⁷. W 2022 r. podobne motywy widać było na wystawie *Muzeum antropocenu* w Muzeum Współczesnym we Wrocławiu, które także skupiło się na splotach ludzkiego i pozaludzkiego²⁸.

- 21 <https://galeria-arsenal.pl/wystawy/iza-tarasewicz-the-means-the-milieu> [dostęp: 25.06.2025]. Inspiracja: A. Lowenhaupt Tsing, *Grzyb u kresu świata*, tłum. M. Rogowska-Stangret, A. Ross, J. Grygieńć, Toruń 2024.
- 22 Nawiązanie do tytułu wystawy *Podróż do wnętrza Ziemi*. Zob. <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/podroz-do-wnetrza-ziemi/> [dostęp: 25.06.2025].
- 23 Nawiązanie do tytułu wystawy *Nieposłuszne gwiazdy*. Zob. <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/nieposluszne-gwiazdy/> [dostęp: 25.06.2025].
- 24 Zob. <https://trafo.art/karolina-breguladziwny-deszcz/> [dostęp: 25.06.2025].
- 25 Zob. <https://magazynszum.pl/wszystko-znajome-postacie-karoliny-freino-w-studio-bwa-wroclaw/> [dostęp: 25.06.2025].
- 26 <https://msl.org.pl/zjednoczona-pangea> [dostęp: 25.06.2025].
- 27 https://galeria-arsenal.pl/images/upload/wystawy/2021/iza_tarasewicz/tekst_kuratorski/Borb%C3%A1la_So%C3%B3s_I.TARASEWICZ_PL.pdf [dostęp: 25.06.2025].
- 28 <https://muzeumwspolczesne.pl/wystawy/muzeum-antropocenu/> [dostęp: 25.06.2025].

Memento wraca też na wystawie *Bezludzka Ziemia* w 2019 r. „Zarówno katastrofizm, jak i technooptymizm są próbami ucieczki od problemów. W tym kontekście zaproponowane przez Haraway pozostawanie przy nich stanowi propozycję radykalną”²⁹. Jako zalecenie pojawia się motyw plastyczności czy adaptacji, która odbiega jednak od tego, jak zachowuje się przyroda, mająca moc regeneracji³⁰: „Antropogeniczna dewastacja środowiska rozumiana jest jako szczególnie przykład niszczącej plastyczności, która może oznaczać anihilację wielu form życia, jakie znamy”. Z jednej strony nie docenia się zatem mocy regeneracji, z drugiej mamy przykłady antropomorfizacji czy też przypisywania naturze dobrych intencji. W 2024 r. w Teatrze Hübnera opublikowano *Manifest roślin*: „Rośliny nie uznają władzy hierarchicznej. Tworzą wspólnoty oparte na relacjach między tworzącymi je organizmami. Wiedzą, że wszystkie są istotne dla przetrwania roślinno-zwierzęcej społeczności, bo jesteśmy jednością. Rośliny ograniczają swój rozwój, jeśli zaczyna brakować zasobów, dbają o przyszłe pokolenia”³¹. Mądrość roślin i krytyka taksonomii towarzyszyły też wystawie *Wszystko znajome postacie* w roku 2022³².

Wiedza, która w jakiś sposób sączy się z tych wystaw, nie pochodzi z laboratoriów, nie jest to wiedza naukowa w sensie *science*. Nauki przyrodnicze z perspektywy artystów nurtu posthumanistycznego utożsamiane są momentami z „sekcją zwłok”. W 2022 r. w gdańskiej Łażni odbyła się wystawa Klaudii Nachumeniuk. W jej opisie czytamy: „W twórczości inspirują mnie przyroda oraz natura człowieka – jego wewnętrzne dylematy. Aktualnie koncentruję się na dbałości o planetę Ziemię i naturę. W szczególności doceniam drzewa i ich nieodkryte do niedawna tajemnice. Poszukuję duchowości, tak w ludziach, jak i we wszystkim, co nas otacza – w całej naturze”³³. W tym nurcie można wymienić dwie niejako komplementarne wystawy w BWA Wrocław w 2024 r.: „Człowiek ukaza-

29 <https://u-jazdowski.pl/program/wystawy/bezludzka-ziemia> [dostęp: 25.06.2025].

30 Por. U. Zajączkowska, *Patyki, badyle*, Warszawa 2019, s. 156.

31 <https://www.powszechny.com/pl/spektakle/manifest-roslin> [dostęp: 25.06.2025]. Tutaj jako kontrprzykład można podać np. rośliny zawleczone, inwazyjne, jak m.in. rdestowiec japoński czy nawłóć kanadyjską.

32 <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/wszystko-znajome-postacie/> [dostęp: 25.06.2025].

33 <https://www.laznia.pl/wystawy/klaudia-nachumeniuk-sekcja-405/> [dostęp: 25.06.2025].

ny jest w relacji do podziemi – z ich zasobami, skałami, minerałami, archeologicznymi artefaktami”³⁴. W 2025 r. znowu czytamy o wyczerpaniu się oświecenia i wielu negatywnych zmianach, jakie przyniosła nauka: „Powszechne obecnie postrzeganie przyrody jako towaru jest pokłosiem przemian, jakie zaszły w Europie od XVII wieku do XIX – w okresie zapoczątkowanym przez rewolucję naukową i zwieńczonym narodzinami przemysłowego kapitalizmu. [...] potrzebujemy wiedzy sprzed procesów industrializacyjnych, potrzebną nam dziś do wykształcenia nowej wrażliwości w dobie katastrofy ekologicznej”³⁵. Mimo że w projektach widać wolę edukowania społeczeństwa, to jednak w efekcie dostajemy nie wiedzę, ale stan dziwności czy bizarności³⁶. W 2025 r. kolejna wystawa inspirowana filozofią Timothy’ego Mortona, tym razem w Galerii 66P, opisana została w następujący sposób: „W obliczu braku rzeczywistych perspektyw na lepsze jutro, czujemy się dziwnie i osobliwie”³⁷.

MELANCHOLICZNY MOTYW ZEMSTY I POGODZENIA SIĘ ZE STRATĄ

Okazuje się, że motyw zemsty czy pogodzenia się z kryzysem, a nawet mizantropii powiązany jest ze sztuką melancholiczną. Jak zauważa Bieńczyk, jest ona swoistym lustrem i daje zdolność profetyczną, przewidującą – można to streścić złośliwym stwierdzeniem: „a nie mówiłam!”³⁸. W 2015 r. na wystawie *Bóg Małpa* czytaliśmy: „Refleksja nad ludzkimi odruchami i potrzebami ustępuje w nowych pracach [Honoraty] Martin kontemplacji śmiertelności, jako cechy wspólnej życia. To próba wyjścia poza zawężony ludzki horyzont, spojrzenia na śmierć innych istot i na własną śmierć jako na coś, co już nastąpiło, ujrzenia jak mówi «w braku nadziei na ocalenie źródła spokoju»”³⁹. W 2020 r. na wystawie *Królestwo* dostajemy informację, że odchodzący ze „sceny” człowiek zostaje

34 <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/podroz-do-wnetrza-ziemi/> [dostęp: 25.06.2025].

35 <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/nieposluszne-gwiazdy/> [dostęp: 25.06.2025].

36 Zob. B. Zwolińska, *Światy bizarne Olgi Tokarczuk*, „Errgo” 2022, nr 45, <https://journals.us.edu.pl/index.php/ERRGO/article/view/12502> [dostęp: 25.06.2025].

37 <https://66p.pl/kiedy-cos-jest-tam-gdzie-nie-powinno-byc-niczego-irminarusicka-kasper-lecnim> [dostęp: 25.06.2025].

38 M. Bieńczyk, *Melancholia*, dz. cyt., s. 77.

39 <https://magazynsum.pl/bog-malpa-honoraty-martin-w-bwa-wroclaw/> [dostęp: 25.06.2025].

niejako sam, a natura ma w końcu czas na „harmonię”: „Natura melancholijnie zerka w przeszłość, przypominając sobie dobre czasy symbiozy z człowiekiem i złe momenty zanieczyszczenia jej przez homo sapiens. Zerka, ale nie tęskni, przejmuje władanie i jest jej z tym dobrze”⁴⁰. W pracy *Królestwa* widzimy z kolei pojawiające się nowe gatunki, powstałe w świecie bez człowieka: „Może to nowa hybryda, może gatunek grzyba, może to zwierzę. Niech rośnie, niech oddycha w świecie bez smogu, wirusa, duszących się ludzi”. W 2020 r. duża, przekrojowa wystawa *Wiek półcienia* wprost mówi o ignorancji człowieka, o braku refleksyjności – namysł momentami przyjmuje formę moralitetu, jak w pracy przedstawiającej m.in. mnichów wędrujących od fabryki do fabryki w Japonii. Rozbijali oni obozy i odprawiali ceremonie. Ich intencją było sprowadzenie, poprzez modły, śmierci na dyrektorów fabryk⁴¹. W 2021 r. w Galerii Zachęta Joanna Rajkowska mówiła: „Od wielu lat mam ciemne, straszne myśli. O tym, że byłoby lepiej, gdyby nas nie było. Harmonia świata pozostałaby nienaruszona”⁴². Motyw zemsty pojawia się też w książce o znamienym tytule *Sztuka przetrwania*, która nawiązuje m.in. do wystawy Diany Lelonek, artystka „jest gotowa na katastrofalną karę, którą przyszłość przyniesie ludzkości. A ona będzie się wtedy śmiała nad naszym kolektywnym grobem i stojąc po pachy w śmieciach i śmierci, będzie świętować koniec świata, który ją tak bardzo zawiódł i zranił”⁴³.

SZTUKA PRZETRWANIA – SZTUKA JAKO TECHNÉ

Kolejnym motywem, który przewija się na wystawach, jest katastrofa inspirowana do działań antysystemowych, oddolnych, tworząca małe społeczności. Pojawiają się motywy skrytek, schronów, ogrodnictwo miejskie. Sztuka przetrwania jest rodzajem techniki, a melancholia w tym przypadku to motyw Saturna, który w swej różnorodności jest surowym bogiem rolników. W 2021 r. „Wystawa *Codziennie formy oporu* opowiada o sposobach radzenia sobie w sytuacjach konfliktów zbrojnych czy katastrof

40 <https://bwa.wroc.pl/events/krolestwo/> [dostęp: 25.06.2025].

41 <https://wiekpoliczenia.artmuseum.pl/pl/wprowadzenie> [dostęp: 25.06.2025].

42 <https://zacheta.art.pl/pl/mediateka-i-publikacje/z-urszula-zajackowska-rozmawia-joanna-rajkowska> [dostęp: 25.06.2025].

43 A. Wandzel, *Sztuka przetrwania*, Kraków 2025, s. 169.

ekologicznych, gdzie dotychczasowe metody zawiodły⁴⁴. W 2025 r. także w Zamku Ujazdowskim zorganizowano wystawę o uprawie gleby. W tekście kuratorskim czytamy: „Czego możemy nauczyć się od roślin? Czy wiedza o glebie może pomóc pogłębić rozumienie miejsca człowieka w świecie? Dlaczego osoby artystyczne coraz częściej migrują z pola sztuki ku uprawie ziemi? W jaki sposób instytucja sztuki może świadomie wspierać wyobraźnię ekologiczną?”⁴⁵. Często pojawia się też motyw kompostowania, który w pewnym sensie stanowi memento „twórczego fermentu”. Motyw kompostowania porusza m.in. Diana Lelonek, której prace opierają się na procesie, a sama artystka mówi, że „odwołuje się do metafory kompostu jako stanu pomiędzy [...] motyw kompostowania odnosi się do sytuacji, gdy ludzie przestają działać, przestają nadprodukować – i ten moment zawieszenia może być dobrą okazją do przemyślenia naszych przeszłych i przyszłych poczynań, zastanowienia się, co dalej z tą nagromadzoną materią”⁴⁶. Motyw kompostu jako inspiracji dla przyszłości pojawia się też podczas wrocławskiego Bienalle Sztuki WRO w 2025 r. W galerii 66P, która przyjmuje postać laboratorium gleboznawczego, mowa jest o kompoście jako żywności⁴⁷.

JAKI KLIMAT SPRZYJA ODPORNEMU SPOŁECZEŃSTWU?

W moim odczuciu klimat w polskich galeriach sztuki raczej wspiera model dewzrostowy⁴⁸ niż zrównoważony rozwój, który jest elementem Zielo-

44 <https://u-jazdowski.pl/program/wystawy/codzienne-formy-oporu> [dostęp: 25.06.2025].

45 <https://u-jazdowski.pl/program/wystawy/gleba-i-przyjaciele> [dostęp: 25.06.2025].

46 https://galeria-arsenal.pl/images/upload/wystawy/2021/diana_lelonek_kompost/opisy_prac/gnoj_rozmowa_z_diana_lelonek_pl.pdf [dostęp: 25.06.2025].

47 <https://wro2025.wrocenter.pl/works/compost-as-superfood/> [dostęp: 25.06.2025].

48 Dewzrost to koncepcja, która wskazuje, że nie tylko należy ograniczać lub zatrzymać dalszy wzrost w skali globalnej, ale też kontrolować i sprawiedliwie zmniejszać poziom zasobów do takich wartości, które z jednej strony nie będą naruszać ograniczeń planety, a z drugiej zapewnią wszystkim możliwość dobrego życia. Zob. <https://postwzrost.pl/co-to-jest/> [dostęp: 14.07.2025].

nego Ładu. Ignorancja, głupota czy przekupstwo modelu gospodarczego piętnowane są notorycznie, ale nie przyjmują postaci *Pochwały głupoty*, raczej zalecają uważność. Przynajmniej od 2019 r. UE poprzez doświadczenie pandemii i wojny coraz mocniej stawia na takie aspekty, jak budowanie odporności, niezależności energetycznej i surowcowej. Aby móc je realizować, potrzebna będzie transformacja wielu sektorów, ale też modernizacja oraz gospodarka, która pozyska środki na transformację. (Tu przykładem ma być system opłat ETS2⁴⁹, ale też CEBAM⁵⁰). Mimo jawnie modernizacyjnego charakteru Zielonego Ładu czy samego Programu Odbudowy (Next Generation) projekty artystyczne podkreślają, że właśnie transformacja czy modernizacja może być próbą zapomnienia o problemach, swego rodzaju maskowaniem źródła kryzysu. Maria Janion w liście do Kongresu Kultury w 2016 r. mówiła, że dostrzega w Polsce ducha antymodernistycznego, przejawiającego się też w krytycyzmie wobec transformacji⁵¹. Janion upatrywała być może źródeł tej postawy w środowiskach konserwatywnych, powiązanych m.in. z przemysłem wydobywczym. Czy dzisiaj hamowanie wiary w lepszą przyszłość jest wzmacniane także przez środowiska emancypacyjne, artystyczne?

Nastrój w galeriach raczej daje poczucie, że jesteśmy w czasie bezalternatywnym, skazanym na porażkę, a do tego mamy do czynienia z porzuceniem współczesnej nauki, rozumianej jako kompas, zostaje nam coś w rodzaju samoorganizacji. Na wystawach kierunek wyznacza raczej mądrość ludowa, przedsokratejska, to natura i jej żywioły, hiperobiekty

49 ETS2 to system handlu uprawnieniami do emisji. Opiera się na zasadzie „zanieczyszczający płaci”, a pozyskane w ten sposób środki mają być przeznaczone na wsparcie transformacji, w tym najuboższych. ETS2 rozszerza system ETS1 o strefę m.in. budownictwa i transportu.

50 Mechanizm dostosowania cen towarów na granicach UE. Towary importowane, ale o dużym śladzie węglowym, będą musiały wyrównać cenę do wymogów europejskich, <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/pl/news/mechanizm-dostosowywania-cen-na-granicach-z-uwzględnieniem-emisji-co2-cbam> [dostęp: 25.06.2025].

51 M. Janion, *Mesjanizm to przekleństwo. List Marii Janion do Kongresu Kultury*, Wyborcza.pl, 10.10.2016, <https://wyborcza.pl/7,75410,20813344,mesjanizm-to-przekleństwo-list-marii-janion-do-kongresu-kultury.html> [dostęp: 25.06.2025].

wywołujące drżenie mają moc kreatywną (BWA Wrocław, 2025)⁵². Sztuka przetrwania, którą poznajemy w galeriach, nie jest też nastawiona na kompromisy, pojawiają się raczej projekty radykalne, a do tego momentami sztuka idealizuje przyrodę, widząc w niej np. schronienie (*Rhizopolis*, 2021). W 2025 r. w informacji o wystawie *Dziwny deszcz* kolejny raz dostajemy memento: „W swoim niekończącym się monologu przypomina o topniejących lodowcach, wymieraniu gatunków, kwaśnych deszczach i dramatycznie rosnących temperaturach”⁵³.

Ale wystawy zachęcają też do bycia razem, do wspólnego oporu. I chyba to jest ten element, który można przełożyć na zasadę zrównoważonego rozwoju i powiązaną z nią inicjatywę Komisji Europejskiej NEB. Najbardziej to bycie razem przejawia się we wspólnych formach przetrwania, czego przykładem są ogrody miejskie – tu ewidentnie zaciera się granica między sztuką a *techné*. Biennale Warszawa także zachęca do wspierania miejskiego rolnictwa⁵⁴. Nowy Europejski Bauhaus w Brukseli w 2024 r. nagrodił zaś projekty ogrodnictwa miejskiego⁵⁵.

Wyobraźnia artystyczna przez ostatnie 10 lat wciąż wraca do podobnych pomysłów i nie porzuca melancholii w wydaniu Saturna o srogiej twarzy. Może już wkrótce zobaczymy tego boga rolników w innym wydaniu, który uśmiechnie się niczym Demokryt czy Diogenes. Na razie w 2025 r. w Kolinie podczas konferencji dotyczącej transformacji energetycznej lokalni aktywiści i artyści przedstawili duże wspólnotowe działanie m.in. z orkiestrą górniczą, która rozpoczęła występ motywem z filmu *Star Trek* – swoją drogą tytuł *Next Generation* nawiązuje wprost do celu KPO, który wynika z unijnego programu Next Generation EU. Dyrygent orkiestry w udzielonym mi wywiadzie powiedział wprost, że transformacja to „ciężki okres”, ale jego rolą jest wzmacnianie morale. Z kolei tancerki z lokalnego teatru tańca, wyposażone w górnicze lampki czołowe i niebieskie płaszcze, mówiły, że w sztuce szukają przynależności do węgla i elektrowni, ale już w wydaniu współczesnym. Mieszkańcy nie opłakiwali straty, jak mówili: „motywuje ich miłość do włas-

52 <https://bwa.wroc.pl/wydarzenie/anna-bujak-hiperobiekt/> [dostęp: 25.06.2025].

53 <https://trafo.art/karolina-breguladziwny-deszcz/> [dostęp: 25.06.2025].

54 <https://agropermalab.org/material/muzeum-supermarketu-katalogi-z-wystawy/> [dostęp: 25.06.2025].

55 <https://prizes.new-european-bauhaus.europa.eu/past-editions/2024/winners> [dostęp: 25.06.2025].

nego regionu”, chęć pozostania tam i raczej określanie własnej tożsamości niż rozmywanie jej⁵⁶. Takie nastawienie wydaje się czymś wyjątkowym, ponieważ większość wystaw, które tu zaprezentowałam, raczej stawia na pozostanie przy problemach, a tych ostatnio nagromadziło się sporo: od tożsamości poprzez kolonializm po zmianę klimatu.

Debata „Jak pozostawać przy problemach”⁵⁷ w 2019 r. oglądana z dzisiejszej perspektywy sprowadza się do przyznania, że instytucje sztuki przez lata nie prowadziły projektów zrównoważonych. Widzimy też swego rodzaju wzrost poczucia, że obecnie sztuka musi się angażować w świat rzeczywisty, politykę. Przez ostatnie pięć lat, kiedy w prawie każdej galerii mowa jest o problemach w tonie często oskarżycielskim, dosyć znamienne wydaje się wystawa w krakowskim MOCAKU *Nostalgia. Poszukiwacze gasnących gwiazd*, w której poczucie pesymizmu i kryzysu geopolitycznego skutkuje poszukiwaniem ucieczki do nostalgicznej przeszłości: „Śmiałe, utopijne wizje wyparła nostalgia, niepokojąco współgrająca z rzeczywistością”⁵⁸. W 2016 r. Maria Janion diagnozowała, że polski lęk przed transformacją ma źródło w martyrologii. Dziś dodałabym, że osobną rolę w polskiej odpowiedzi na kryzys ekologiczny odgrywa właśnie melancholia, nostalgia i zbyt dużo miejsca na złość i łzy, a zbyt mało na śmiech.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Benthien C., Schmidt A., Wobbeler C. (red.), *Vanitas und Gesellschaft*, Berlin 2021.
- Bieńczyk M., *Melancholia. O tych, co nigdy nie odnajdą straty*, Warszawa 2012.
- Bubenik A. (red.), *The Persistence of Melancholia in Arts and Culture*, New York 2019.
- Holly M.A., *The Melancholy Art*, Princeton 2013.

56 <https://bankwatch.org/blog/art-as-a-balm-in-the-just-transition-inspiration-from-poland-and-romania> [dostęp: 25.06.2025].

57 <https://u-jazdowski.pl/wydarzenia/plastycznosc-planety/jak-pozostawac-przy-problemach-> [dostęp: 8.08.2025].

58 <https://pl.mocak.pl/nostalgia-poszukiwacze-gasnacych-gwiazd-nostalgia-seekers-of-fading-stars1> [dostęp: 8.08.2025].

- Janion M., *Mesjanizm to przekleństwo. List Marii Janion do Kongresu Kultury*, Wyborcza.pl, 10.10.2016, <https://wyborcza.pl/7,75410,20813344,mesjanizm-to-przeklenstwo-list-marii-janion-do-kongresu-kultury.html> [dostęp: 25.06.2025].
- Łaziński M., *Klimat i jego pole leksykalne jako słowa klucze współczesnego dyskursu publicznego*, „Poradnik Językowy” 2021, z. 3.
- Pelc J., *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993.
- Ubertowska A., *Historie biotyczne. Pomiędzy estetyką a geotraumą*, Warszawa 2020.
- Wandzel A., *Sztuka przetrwania*, Kraków 2025.
- Zajączkowska U., *Patyki i badyle*, Warszawa 2019.
- Zwolińska B., *Światy bizarne Olgi Tokarczuk*, „Errgo” 2022, nr 45, <https://journals.us.edu.pl/index.php/ERRGO/article/view/12502> [dostęp: 25.06.2025].

O autorce:

dr Hanna Schudy,

niezależna badaczka,

hanaschudy@gmail.com

3.

**TURYSTYKA
KULTURALNA A SD**

WSKAŹNIK WALORÓW KULTUROWYCH

Piotr Łysoń, Wacława Kraśniewska, Izabela Jakubowska,
Marek Więckowski
Departament Badań Społecznych i Rynku Pracy
Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych
Główny Urząd Statystyczny

Główny Urząd Statystyczny (GUS) jest centralnym urzędem administracji rządowej obsługującym Prezesa GUS, który wykonuje swoje zadania poprzez służby statystyki publicznej. Statystyka publiczna bazuje na systemie zbierania, gromadzenia, przechowywania i opracowywania danych oraz ogłaszania, udostępniania i rozpowszechniania wyników badań statystycznych jako oficjalnych statystyk. Służą one obiektywnemu i systematycznemu informowaniu organów państwa i administracji publicznej, podmiotów gospodarki narodowej, środowisk naukowych, osób indywidualnych oraz ogółu społeczeństwa o sytuacji ekonomicznej, demograficznej, społecznej, a także o stanie środowiska naturalnego kraju.

Poza sprawozdawczością i badaniami ankietowymi GUS korzysta z rejestrów urzędowych, systemów informacyjnych administracji publicznej oraz pozyskuje dane dzięki teledetekcji satelitarnej¹. Wykorzystuje także innowacyjne metody przetwarzania i analizy dużych wolumenów danych typu big data². Istotnym elementem działalności GUS jest dialog z interesariuszami, w tym z administracją publiczną oraz środowiskami akademickimi i oświatowymi.

1 <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/rolnictwo/> [dostęp: 17.07.2025].

2 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/big-data> [dostęp: 17.07.2025].

Główny Urząd Statystyczny i Urząd Statystyczny w Krakowie prowadzą badania dotyczące kultury i dziedzictwa narodowego. Dodatkowo GUS prowadzi badanie walorów turystycznych, w tym związanych z kulturą i dziedzictwem narodowym.

Zrównoważony rozwój, zgodnie z definicją przyjętą przez Organizację Narodów Zjednoczonych, to proces zaspokajania potrzeb obecnego pokolenia bez uszczuplania możliwości przyszłych pokoleń do realizacji ich własnych potrzeb³. Ta koncepcja opiera się na podejściu holistycznym, integrującym trzy kluczowe wymiary: wzrost gospodarczy, włączenie społeczne oraz ochronę środowiska. Ich wzajemne powiązania są nieodzowne do osiągnięcia dobrobytu jednostek i społeczeństw. Promowanie zrównoważonego, umożliwiającego włączenie społeczne, równomiernego wzrostu ekonomicznego jest kluczowe dla eliminacji ubóstwa we wszystkich jego formach.

Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju, przyjęta przez 193 państwa członkowskie ONZ, ustanowiła 17 celów zrównoważonego rozwoju (Sustainable Development Goals – SDG) oraz 169 zadań.

Wdrażanie zrównoważonego rozwoju wymaga podejścia multidyscyplinarnego i integracyjnego, uwzględniającego różnorodne aspekty życia społeczno-gospodarczego oraz ekologicznego.

Kultura, choć nie ma wyznaczonego celu, jest integralnym komponentem wielu celów zrównoważonego rozwoju. Włączenie kultury i dziedzictwa narodowego w realizację celów zrównoważonego rozwoju wymaga holistycznego i wielosektorowego podejścia, które uwzględni ich wpływ na różne aspekty rozwoju.

WSKAŹNIK WALORÓW KULTUROWYCH (WAK) JAKO ELEMENT WSKAŹNIKA WALORÓW TURYSTYCZNYCH (WAT)

Na podstawie danych statystycznych, m.in. z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego, infrastruktury turystycznej, środowiska naturalnego oraz zanieczyszczenia środowiska i przestępczości, GUS przygotował opracowanie *Walory turystyczne w powiatach i ich otoczeniu w 2023 r.*⁴,

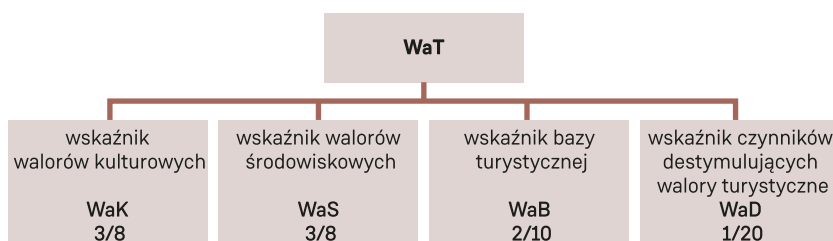
3 <https://www.unic.un.org/pl/strony-2011-2015/zrownowazony-rozwoj-i-cele-zrownowazonego-rozwoju> [dostęp: 17.07.2025].

4 <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/turystyka/walory-turystyczne-w-powiatach-i-ich-otoczeniu-w-2023-roku,1,2.html> [dostęp: 4.12.2024].

na podstawie pracy eksperymentalnej, która wkrótce stanie się częścią oficjalnej polskiej statystyki. Dostarcza ono wyników nowatorskiego pomiaru walorów turystycznych powiatów (z uwzględnieniem ich otoczenia) w postaci syntetycznego wskaźnika walorów turystycznych. Przyjęta metoda uwzględni odejście od granic administracyjnych z wykorzystaniem pomiaru zasobów na standardowym obszarze z wykorzystaniem malejącej liniowej funkcji odległości oraz sumy ważonej różnych rodzajów walorów⁵.

Na główny wskaźnik WaT (wskaźnik walorów turystycznych) składają się trzy wskaźniki cząstkowe o charakterze stymulant, ujmujące walory kulturowe, środowiskowe i związane z bazą turystyczną, oraz jeden mierzący czynniki negatywnie wpływające na walory turystyczne (zanieczyszczenie środowiska i przestępczość). Maksymalną (najlepszą) dopuszczalną wartością WaT jest 100, a wskaźników cząstkowych wartość 1. Wskaźnik walorów turystycznych jest średnią ważoną wskaźników cząstkowych ze zróżnicowanymi wagami, zgodnie ze schematem i wzorem zamieszczonymi poniżej.

BUDOWA WSKAŹNIKA WALORÓW TURYSTYCZNYCH

$$WaT_i = (0,375 * WaK_i + 0,375 * WaS_i + 0,2 * WaB_i + 0,05 * WaD_i) * 100$$

$$i = 1, 2, \dots, N, N = 380$$

gdzie:

WaT_i , WaK_i , WaS_i i WaB_i są odpowiednio wskaźnikami walorów turystycznych, kulturowych, środowiskowych i bazy turystycznej, WaD_i – wskaźnikiem czynników destymulujących walory turystyczne, a N – łączną liczbą powiatów i miast na prawach powiatów.

5 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/zeszyty-metodologiczne/zeszyt-metodologiczny-walory-turystyczne-w-powiatach-i-ich-otoczeniu,3,1.html> [dostęp: 17.07.2025].

Wskaźnik walorów kulturowych (WaK) stanowi kluczowe narzędzie analityczne w ocenie potencjału turystycznego, w części mającej swoje źródło w zasobach kultury i dziedzictwa narodowego. Jego konstrukcja opiera się na zintegrowanym podejściu, uwzględniającym zarówno zasoby dziedzictwa kulturowego, jak i aktywność kulturalną na terenie danego powiatu i powiatów znajdujących się w jego otoczeniu. Za otoczenie uznawane są powiaty lub miasta na prawach powiatu, których siedziba znajduje się w odległości⁶ nie większej niż $R = 48,564$ km od siedziby władz powiatu lub miasta na prawach powiatu, dla którego wyznaczany jest WaK⁷.

W kontekście zrównoważonego rozwoju warto przeanalizować wskaźnik walorów kulturowych (WaK), a także efekty synergii zasobów kulturowych, środowiskowych i bazy turystycznej. Poprzez analizę wartości wskaźnika WaK można lepiej ukierunkować planowane inwestycje i działania promocyjne, biorąc pod uwagę zarówno aktualną wartość WaK, jak i potencjał jego wzrostu dzięki wykorzystaniu zasobów danego obszaru (wpisy obiektów do rejestru zabytków, promocję zabytków, wpisy na listę Pomników Historii oraz listę światowego dziedzictwa UNESCO, organizację, rozwój i promocję muzeów oraz instytucji paramuzealnych, promocję miejsc pielgrzymkowych, powstawanie teatrów i filharmonii oraz organizację imprez masowych).

Wskaźnik walorów kulturowych jest narzędziem analitycznym, które poprzez swoją kompleksowość i uwzględnienie różnorodnych aspektów kultury i dziedzictwa narodowego może stanowić solidną podstawę do kształtowania efektywnych polityk z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego oraz strategii zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym lub regionalnym.

- 6 Promień ten jest trzykrotnością promienia takiego koła R , którego powierzchnia pomnożona przez 380 (łączna liczba powiatów i miast na prawach powiatu) daje powierzchnię Polski.
- 7 Metodologia obliczania WaK została szczegółowo opisana w zeszycie metodologicznym dostępnym na stronie internetowej GUS: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/zeszyty-metodologiczne/zeszyt-metodologiczny-walory-turystyczne-w-powiatach-i-ich-otoczeniu,3,1.html> [dostęp: 17.07.2025].

SKŁADNIKI WSKAŹNIKA WALORÓW KULTUROWYCH (WAK)

Wskaźnik walorów kulturowych (WaK) jest syntetycznym miernikiem, który agreguje różnorodne dane obejmujące dwie grupy tematyczne, zgodnie z zamieszczonym na s. 109 schematem. Te dwie grupy to zabytki (WZ) oraz potencjał uczestnictwa (WU). Uznano je za równoprawne pod względem znaczenia dla tworzonego wskaźnika i w związku z tym obu tym grupom WaK przyznano taką samą wagę – po 50%.

W obrębie grupy dotyczącej zabytków (WZ) uwzględniono zmienne:

- liczba zabytków ogółem,
 - liczba zabytków najstarszych – sprzed XVI w.,
 - liczba obiektów (z uwzględnieniem ich zróżnicowania co do skali) wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO lub listę Pomników Historii.
- Grupa skupiająca zmienne dotyczące potencjału uczestnictwa (WU) obejmuje:

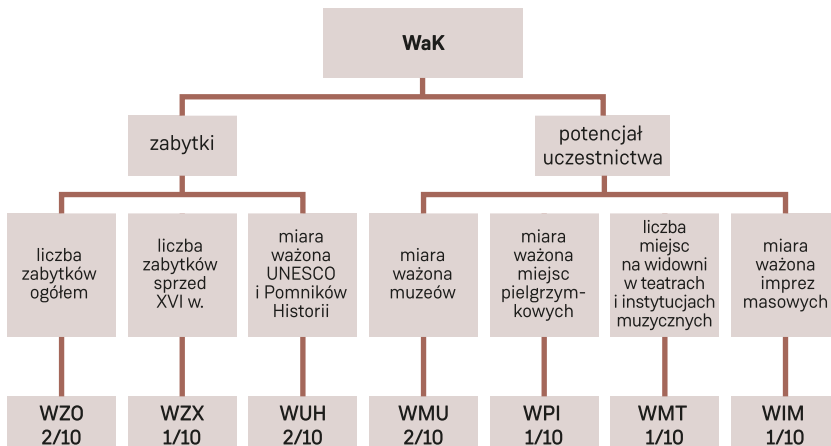
- liczbę miejsc na widowni w teatrach i instytucjach muzycznych,
- liczbę muzeów i instytucji paramuzealnych wraz z liczbą zwiedzających,
- miejsca pielgrzymkowe (katolickie, prawosławne i judaistyczne) wraz z liczbą osób je odwiedzających oraz z rozróżnieniem ich zasięgu,
- liczbę imprez masowych i ich uczestników.

W przypadku muzeów i instytucji paramuzealnych oraz imprez masowych przy wyznaczaniu skali uczestnictwa wykorzystano średnie z pięcioletniego szeregu czasowego. Takie podejście pozwala na kompleksową ocenę walorów kulturowych na terenie danego powiatu lub miasta na prawach powiatu, z uwzględnieniem jego otoczenia.

Podczas opracowywania wskaźnika walorów kulturowych (WaK) uwzględniono walory kulturowe sąsiednich powiatów oraz poprawkę transgraniczną⁸. Składowe wskaźnika walorów kulturowych zostały unormowane, a sam wskaźnik jest średnią ważoną. Wagi zostały podane w schemacie na s. 109 oraz we wzorze zamieszczonym poniżej.

8 Pełny opis poprawki transgranicznej w zeszycie metodologicznym, s. 34 (zob. przyp. 5).

BUDOWA WSKAŹNIKA WALORÓW KULTUROWYCH

$$WaK_i = WZ_i + WU_i = (0,2 * WZO_i + 0,1 * WZX_i + 0,2 * WUH_i) + (0,2 * WMU_i + 0,1 * WPI_i + 0,1 * WMT_i + 0,1 * WIM_i),$$

gdzie:

WZ_i – wskaźnik zabytków,

WU_i – wskaźnik potencjału uczestnictwa,

WZO_i – wskaźnik ogólnej liczby zabytków,

WZX_i – wskaźnik liczby zabytków powstałych przed XVI w.,

WUH_i – wskaźnik liczby obiektów na liście światowego dziedzictwa UNESCO lub na liście Pomników Historii,

WMU_i – wskaźnik muzeów,

WPI_i – wskaźnik miejsc pielgrzymkowych,

WMT_i – wskaźnik miejsc w teatrach i instytucjach muzycznych,

WIM_i – wskaźnik imprez masowych,

N – łączna liczba powiatów i miast na prawach powiatów.

ROZKŁAD WSKAŹNIKA WAK W 2023 R.

Na podstawie danych empirycznych pochodzących z 380 powiatów lub miast na prawach powiatu przeciętna wartość wskaźnika WaK w 2023 r. wyniosła 0,102. Jest to wartość relatywnie niska, co sugeruje silną koncentrację walorów kulturowych w ograniczonej liczbie powiatów – warto pod-

kreślić dominującą pozycję liderów według WaK: Warszawy (1) i Krakowa (0,975) oraz trzecią lokatę Wrocławia (0,497) i czwartą Gdańska (0,484). Kolejne dwie pozycje z podobną wartością WaK zajmują powiaty: krakowski (0,432) i wielicki (0,430), które obok własnych zasobów korzystają z bliskości bogatych zasobów kulturowych Krakowa. Następne trzy lokaty, z podobną wartością WaK, zajęły Katowice (0,358), Toruń (0,345) i Poznań (0,340).

GÓRNA GRUPA DECYLOWA POWIATÓW USZEREGOWANYCH WEDŁUG WARTOŚCI WSKAŹNIKA WALORÓW KULTUROWYCH (WAK)*

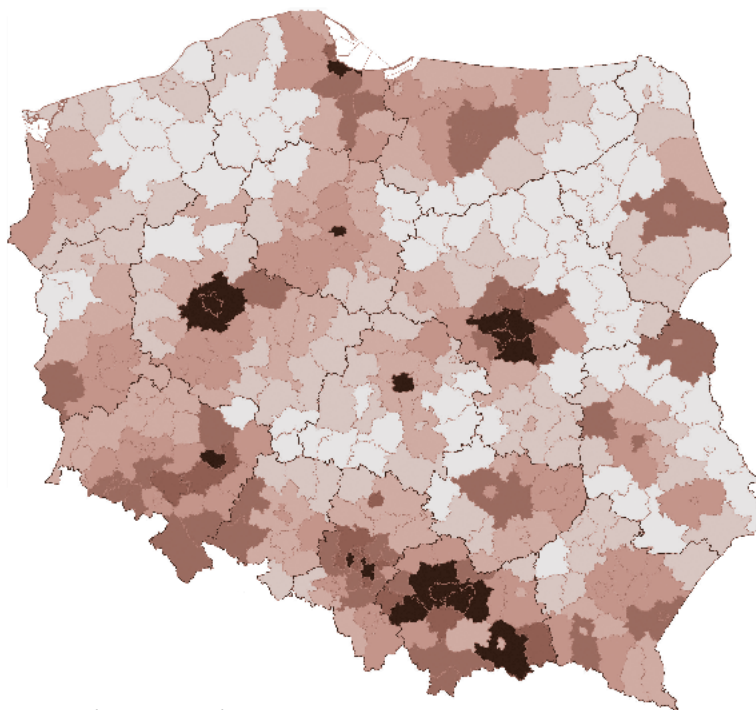
LP.	POWIAT	WOJEWÓDZTWO	WAK
1	Warszawa	mazowieckie	1,000
2	Kraków	małopolskie	0,975
3	Wrocław	dolnośląskie	0,497
4	Gdańsk	pomorskie	0,484
5	krakowski	małopolskie	0,432
6	wielicki	małopolskie	0,430
7	Katowice	śląskie	0,358
8	Toruń	kujawsko-pomorskie	0,345
9	Poznań	wielkopolskie	0,340
10	wadowicki	małopolskie	0,293
11	warszawski zachodni	mazowieckie	0,291
12	bocheński	małopolskie	0,285
13	pruszkowski	mazowieckie	0,284
14	nowosądecki	małopolskie	0,279
15	Zabrze	śląskie	0,276

* Wskaźnik uwzględniający wpływ otoczenia i poprawkę transgraniczną.

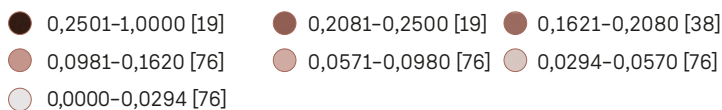
LP.	POWIAT	WOJEWÓDZTWO	WAK
16	piaseczyński	mazowieckie	0,263
17	Łódź	łódzkie	0,257
18	poznański	wielkopolskie	0,256
19	Chorzów	śląskie	0,251
20	tarnogórski	śląskie	0,249
21	Bytom	śląskie	0,241
22	myślenicki	małopolskie	0,239
23	Gdynia	pomorskie	0,237
24	Gliwice	śląskie	0,237
25	gorlicki	małopolskie	0,235
26	Piekary Śląskie	śląskie	0,233
27	Ruda Śląska	śląskie	0,229
28	wrocławski	dolnośląskie	0,229
29	wołomiński	mazowieckie	0,226
30	Sosnowiec	śląskie	0,225
31	Świętochłowice	śląskie	0,223
32	Tychy	śląskie	0,220
33	Siemianowice Śląskie	śląskie	0,220
34	świdnicki	dolnośląskie	0,218
35	legionowski	mazowieckie	0,216
36	Częstochowa	śląskie	0,215
37	oświęcimski	małopolskie	0,211
38	otwocki	mazowieckie	0,209

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

WSKAŹNIK WALORÓW KULTUROWYCH UWZGLĘDNIAJĄCY OTOCZENIE
I POPRAWKĘ TRANSGRANICZNĄ WEDŁUG GRUP KWINTYLOWYCH*
(DECYLOWYCH I PÓŁDECYLOWYCH DLA GÓRNEGO KRAŃCA ROZKŁADU)
W 2023 R.

WSKAŹNIK WALORÓW KULTUROWYCH:

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

- * Dane dla powiatów i miast na prawach powiatu uszeregowano od wartości najmniejszej do największej. Listę tę podzielono następnie na równe części co do liczby powiatów: w przypadku grup kwintylowych na 5 części, w przypadku grup decylowych – na 10. W Polsce jest 380 powiatów i miast na prawach powiatu, co powoduje, że w jednej grupie kwintylowej znajduje się 76 jednostek, w grupie decylowej – 38, a w grupie półdecylowej – 19. Każda grupa kwintylowa obejmuje dwie grupy decylowe. Górna granica danej grupy kwintylowej (decylowej) określana jest jako najwyższa wartość wskaźnika występująca w danej grupie kwintylowej (decylowej).

ZNACZENIE WAK W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Wskaźnik walorów kulturowych może być szeroko wykorzystywany w polityce regionalnej, zrównoważonym rozwoju oraz monitorowaniu i ewaluacji i służyć jako źródło informacji zarówno dla władz samorządowych na poziomie regionalnym (wojewódzkim) i lokalnym (powiatowym lub gminnym), jak i dla władz centralnych, a także dla przedsiębiorców przy podejmowaniu lub rozwijaniu przedsięwzięć turystycznych. Może także być użyteczny dla turystów planujących własne wyjazdy turystyczne.

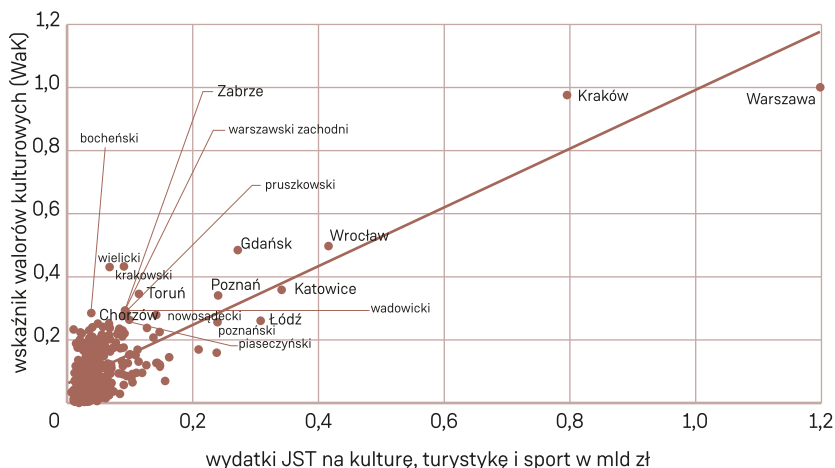
Wskaźnik ten umożliwia identyfikację obszarów o wysokich walorach kulturowych, które można jeszcze lepiej wykorzystać, oraz obszarów, których zasoby kulturowe, mimo że nie należą do najwyższych, mogłyby zostać wzmocnione. W obu przypadkach taka identyfikacja służyłaby lepszemu planowaniu inwestycji z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego. Warto także zwrócić uwagę, że walory kulturowe są jednym ze składników wskaźnika walorów turystycznych, obok walorów środowiskowych, walorów bazy turystycznej i czynników destymulujących. Istotna jest zatem także synergia wykorzystania różnych rodzajów walorów turystycznych i służących im przedsięwzięć.

IMPLIKACJE DLA POLITYKI ROZWOJU LOKALNEGO I REGIONALNEGO

Zróznicowanie wartości wskaźnika WaK dostarcza istotnych wskazówek do planowania interwencji publicznych. W przypadku obszarów o średniej i relatywnie niskiej wartości WaK warto zwrócić szczególną uwagę na synergię z walorami środowiskowymi i bazy turystycznej, które łącznie mogą stanowić o wysokiej wartości wskaźnika walorów turystycznych. Znaczenie walorów kulturowych można wzmocniać poprzez poprawę jakości ewidencji zabytków, ubieganie się o wpis na listę UNESCO lub Pomników Historii, rozwój muzeów oraz instytucji paramuzealnych, rozwój sieci teatrów lub instytucji muzycznych, organizację imprez masowych, rozwój miejsc pielgrzymkowych i działania promocyjne. Działania tego rodzaju przyniosą najbardziej zauważalny efekt w miejscach o wysokich walorach kulturowych, ale są równie istotne tam, gdzie wartości wskaźnika walorów kulturowych nie należą do najwyższych, ale występują wysokie walory środowiskowe lub związane z bazą turystyczną.

Analiza WaK może być wykorzystana jako punkt wyjścia do mapowania potencjału endogenicznego⁹, może ułatwiać rozwój regionalnych strategii kultury, opartych na danych przestrzennych.

ZALEŻNOŚĆ POMIĘDZY WYDATKAMI JST* NA KULTURĘ, TURYSTYKĘ I SPORT A WSKAŹNIKIEM WAK WEDŁUG POWIATÓW W 2023 R.

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

* Wydatki na kulturę, turystykę i sport w gminach i miastach na prawach powiatu. Bank Danych Lokalnych GUS.

Analiza statystyczna wykazała istotną dodatnią korelację pomiędzy wielkością wydatków na kulturę, turystykę i sport a wartością wskaźnika walorów kulturowych (WaK). Współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,761.

9 Potencjał endogeniczny to specyficzna dla danego obszaru (regionu, powiatu, gminy, obszaru powiązanego funkcjonalnie) cecha, która może być podstawą jego dalszego rozwoju (przynosząc korzyści społeczne i ekonomiczne) nie tylko ze względu na obiektywnie korzystne uwarunkowanie, które stanowi, ale często także ze względu na fakt odróżniania danego obszaru od jego sąsiedztwa (potencjał endogeniczny jako cecha różnicująca obszary). Potencjał endogeniczny może być przewagą konkurencyjną i w ujęciu regionalnym stanowić podstawę do budowy specjalizacji gospodarczej, natomiast w ujęciu lokalnym powinien być podstawą budowy strategii rozwoju (Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, s. 118).

Uzyskany współczynnik korelacji wskazuje na dodatnią i silną statystycznie korelację pomiędzy poziomem wydatków publicznych na kulturę, turystykę i sport a wartością wskaźnika walorów kulturowych (WaK). Należy jednak podkreślić, że korelacja nie implikuje zależności przyczynowo-skutkowej. Niemniej należy traktować wydatki na kulturę jako inwestycję strategiczną, a nie koszt – z potencjałem do generowania wartości społecznych, ekonomicznych i turystycznych.

Wysoka wartość WaK silnie koresponduje z liczbą turystów oraz liczbą udzielonych noclegów (wartość współczynnika korelacji Pearsona wynosi odpowiednio: 0,69 i 0,56). To pokazuje, że walory kulturowe regionu zwiększają jego zdolność do przyciągania i utrzymania turystów. Kultura pełni funkcję stabilizującą i prorozwojową dla ruchu turystycznego – inwestycje w ten sektor sprzyjają nie tylko przyciąganiu, lecz także zatrzymaniu turystów na dłużej.

Mimo istotnego znaczenia infrastruktury dotyczącej bazy noclegowej jej korelacja z WaK jest słabsza niż z danymi o turystach ($r \approx 0,44$). Wskazuje to, że sama dostępność miejsc noclegowych nie jest wystarczająca – musi być sprzężona z jakością i atrakcyjnością kulturową lub środowiskową miejsca wyjazdu turystycznego. Inwestycje w rozwój bazy noclegowej powinny być planowane równoległe z rozwojem i promocją zasobów kulturowych oraz komplementarnym wykorzystaniem zasobów środowiskowych. Warto raz jeszcze podkreślić, że na wartość wskaźnika walorów kulturowych wpływają zasoby kultury i dziedzictwa narodowego nie tylko na terenie danego powiatu lub miasta na prawach powiatu, lecz także w jego otoczeniu, dlatego zasadne jest podejmowanie wspólnych inicjatyw na większym obszarze niż jeden powiat lub miasto na prawach powiatu, ukierunkowanych na pielęgnowanie, promocję i wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego.

O autorach:

dr Piotr Łysoń,

zastępca dyrektora Departamentu Badań Społecznych i Rynku Pracy,

Główny Urząd Statystyczny;

Wydział Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz Przekrojowych w składzie:

Wacława Kraśniewska, Izabela Jakubowska, Marek Więckowski,

sekretariat-sp@stat.gov.pl

ZMIANY KLIMATU A DZIEDZICTWO KULTUROWE: STRATEGIE ADAPTACYJNE I WYZWANIA. WYNIKI BADAŃ OPINII OPIEKUNÓW POMNIKÓW HISTORII I MIEJSC ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO

Karolina Grabowska-Garczyńska, Anna Koziół-Słupska
Narodowy Instytut Dziedzictwa

Agnieszka Konior, Weronika Pokojaska
Stowarzyszenie Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK

Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) to państwowa instytucja kultury, będąca eksperckim i opiniodawczym wsparciem dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz instytucji publicznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Stowarzyszenie Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK powstało w 2020 r. Realizuje i popularyzuje badania naukowe. Działa na rzecz podnoszenia kompetencji kadr kultury.

WPROWADZENIE

W ostatnich latach w literaturze przedmiotu coraz więcej uwagi poświęca się relacji między zmianami klimatu a dziedzictwem kulturowym. Tematyka podejmowana w ramach tego obszaru dotyczy próby zrozumienia skutków zmian klimatu dla poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego¹. Poszukuje się więc odpowiedzi na pytanie, jak poszczególne

1 Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Strengthening cultural heritage resilience for climate change. Where the European Green Deal meets cultural heritage*, European Union, 2022; A. Colette,

ryzyka klimatyczne wpływają na różne typy dziedzictwa kulturowego, np. archeologiczne, podwodne, miast historycznych, architektury drewnianej czy zieleni historycznej. Dostępne opracowania dotyczą również analizy wpływu kataklizmów i katastrof, wywołanych bądź wzmacnianych przez zmiany klimatu, na dziedzictwo kulturowe oraz przeciwdziałania ich konsekwencjom, a także sposobów rekonstrukcji². Poza podejmowaniem prób w zakresie opisu i klasyfikacji poszczególnych rodzajów ryzyka klimatycznego na dziedzictwo materialne zwraca się również uwagę na utratę bioróżnorodności i ekosystemów wraz z analizą wpływu tych tendencji na możliwość praktykowania zjawisk dziedzictwa niematerialnego³.

Inna perspektywa przyjmowana w spojrzeniu na problematykę relacji między zmianami klimatu a dziedzictwem kulturowym obejmuje możliwe wykorzystanie wiedzy, materiałów, technik związanych z dziedzictwem kulturowym na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu⁴, jak również próby oceny „ekologiczności” sektora⁵. Tym samym w publikacjach tych

Climate Change and World Heritage. Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses, UNESCO World Heritage Centre, 2007; H. Morel i in., *Global Research and Action Agenda on Culture, Heritage and Climate Change*, ICOMOS & ICSM CHC, France 2022.

- 2 ICOMOS, *ICCROM Guidance on Post-Disaster and Post-Conflict Recovery and Reconstruction for Heritage Places of Cultural Significance and World Heritage Cultural Properties*, ICOMOS, ICCROM 2023; *Zarządzanie ryzykiem katastrof w światowym dziedzictwie. Poradnik światowego dziedzictwa* (tłum. Centrum Tłumaczeń LIDEX), Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2020.
- 3 United Nations Climate Change, *Non-economic losses. Featuring loss of territory and habitability, ecosystem services and biodiversity, and cultural heritage*, Bonn 2024.
- 4 ICOMOS, *The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action. Outline of Climate Change and Cultural Heritage*, Paris 2019; A. Potts, *European Cultural Heritage Green Paper*, Hague-Brussels 2021.
- 5 F. Berg, M. Fuglseth, *Life cycle assessment and historic buildings: energy-efficiency refurbishment versus new construction in Norway*, „Journal of Architectural Conservation” 2018, nr 2, t. 24, s. 152-167; H. Baker, A. Moncaster, H. Remøy, S. Wilkinson, *Retention not demolition: how heritage thinking can inform carbon reduction*, „Journal of Architectural Conservation” 2021, nr 3, t. 27, s. 176-194.

podejmuje się wątek potencjału dziedzictwa do wdrażania działań mitygacyjnych i adaptacyjnych⁶.

Jednocześnie należy podkreślić istotne braki w wiedzy na temat podatności sektora dziedzictwa kulturowego na zmiany klimatu, brak opracowania scenariuszy klimatycznych dla zabytków i dziedzictwa, krajowych strategii łagodzenia wpływu zmian klimatu na dziedzictwo, jak również jego wykorzystania do praktyk mitygacyjnych i adaptacyjnych. Na przykład w Polsce nie istnieje kompletna metodologia oceny ryzyka klimatycznego dla dziedzictwa. Pilnych badań wymaga ekspozycja sektora dziedzictwa na zmiany klimatu, jak również jego odporność i podatność, a więc cechy systemu ochrony zabytków oraz samego zasobu zabytkowego, od których zależy, jak duży wpływ mają potencjalne negatywne skutki. Rzadkie są również badania dotyczące możliwego naruszenia społecznych praktyk związanych z dziedzictwem⁷, zmian w systemie społeczno-gospodarczym, w jakim funkcjonuje dziedzictwo kulturowe, czy kosztów ekonomicznych związanych z potrzebą działań ratowniczych.

Narodowy Instytut Dziedzictwa świadomy wyzwań, jakie wynikają ze zmian klimatu dla przyszłości dziedzictwa, podejmuje wiele działań badawczych i edukacyjnych na rzecz podnoszenia świadomości i wiedzy na temat ich konsekwencji dla dziedzictwa. Jednym z nich jest przeprowadzenie badań „Polskie obiekty z Listy światowego dziedzictwa a zmiany klimatyczne. Wiedza, potrzeby, możliwości” oraz „Dziedzictwo kulturowe w antropocenie – wpływ zmian klimatu na pomniki historii w opinii ich zarządców”. Oba

- 6 Zob. *Co to są działania mitygacyjne i adaptacyjne do zachodzących zmian klimatu?*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-ekologiczna/co-to-sa-dzialania-mitygacyjne-i-adaptacyjne-do-zachodzacych-zmian-klimatu> [dostęp: 16.05.2025]. Działania mitygacyjne w kontekście dziedzictwa kulturowego to strategie mające na celu ograniczenie emisji gazów cieplarnianych i zmniejszenie śladu węglowego, m.in. poprzez zachowanie i adaptację istniejących budynków zamiast ich wyburzenia. Z kolei działania adaptacyjne to środki podejmowane w celu przystosowania obiektów dziedzictwa do skutków zmieniającego się klimatu, takie jak wzmacnianie odporności na ekstremalne zjawiska pogodowe czy zarządzanie ryzykiem katastrof.
- 7 K. Dziubata-Smykowska, *Czy dziedzictwo zależy od pogody? Wpływ zmian klimatu na lokalne praktyki wobec dziedzictwa na przykładzie zjawisk z Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, webinar Narodowego Instytutu Dziedzictwa, <https://www.youtube.com/watch?v=twEE0eBTkaA#:~:text=Wp%C5%82yw%20zmian%20klimatu%20na%20lokalne,zakresu%20etnoklimatologii%20i%20antropologii%20pogody> [dostęp: 16.05.2025].

badania realizowane były przez Stowarzyszenie Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK. Celem badań były: ocena świadomości zarządców miejsc światowego dziedzictwa UNESCO w Polsce (MŚD) i pomników historii (PH) na temat kryzysu klimatycznego, ustalenie jego wpływu na działalność tych podmiotów oraz rozpoznanie narzędzi i strategii, które mogą pomóc zarządcom obiektów w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu klimatycznego. Wyniki mogą dostarczyć narzędzi do systemowego reagowania na wyzwania związane z ochroną dziedzictwa.

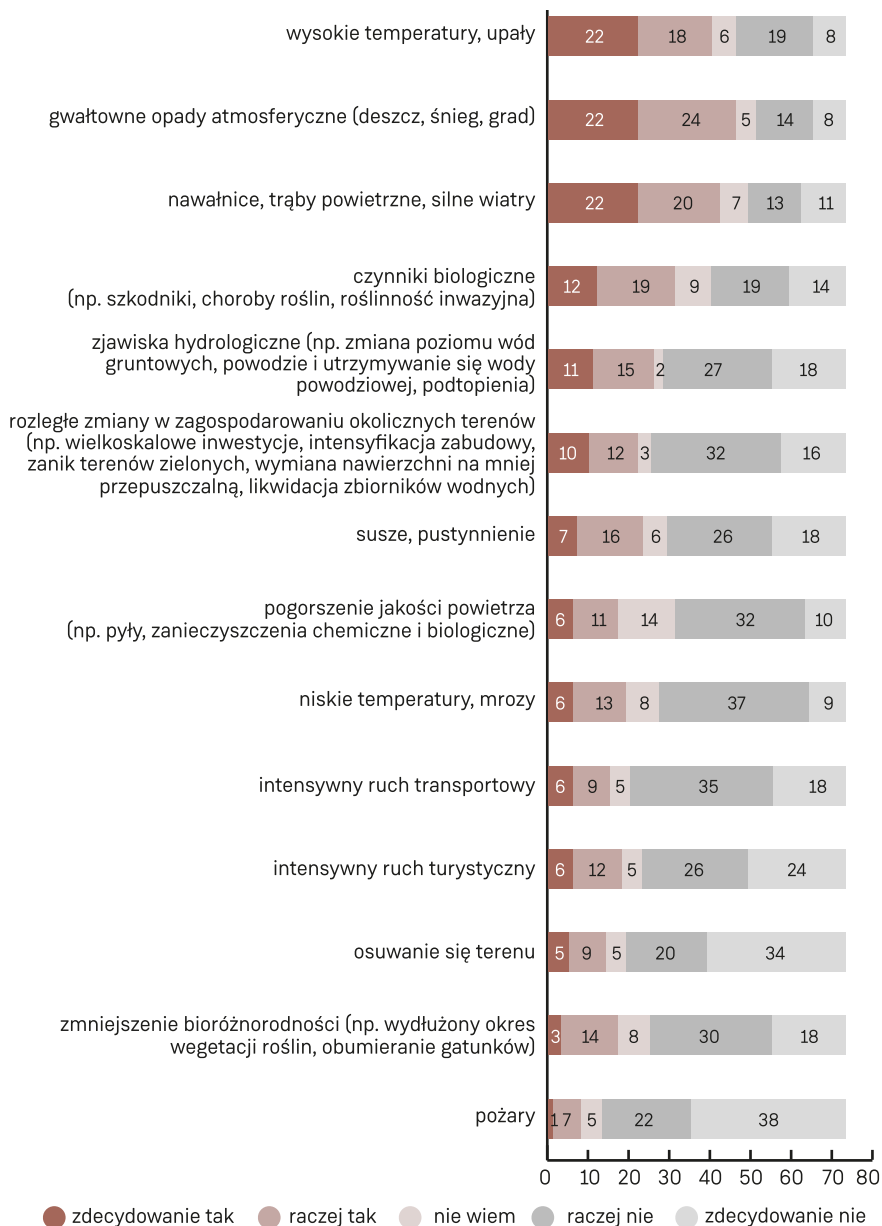
Pierwsze badanie miało charakter pilotażowy i eksploatacyjny, wyzwaniem stanowiło przede wszystkim stworzenie kwestionariusza ankiety, ze względu na brak wspomnianej wcześniej metodologii oceny ryzyka klimatycznego dla dziedzictwa na gruncie polskim. Zrealizowane zostało w 2023 r. Do udziału w badaniu zaproszono wszystkich zarządzających MŚD. Uzyskano odpowiedzi od 19 podmiotów reprezentujących 13 z 17 MŚD. Dodatkowo przeprowadzono wywiady z 5 zarządcami obiektów z wybranych kategorii MŚD stworzonych przez NID (zabytkowa kopalnia, obiekty architektury drewnianej, zespół architektoniczny, krajobraz kulturowy, historyczne miasto).

Drugie badanie, przeprowadzone w 2024 r., dotyczyło pomników historii. Wcześniej przygotowany kwestionariusz ankiety, skierowanej do zarządców MŚD, został zweryfikowany i częściowo zmodyfikowany. Ankieta została przesłana do wszystkich zarządzających PH (z pominięciem obiektów będących jednocześnie MŚD): wypełniły ją 73 osoby reprezentujące 67 PH. Na ankietę odpowiedziała zatem mniej więcej połowa zarządzających PH.

WYNIKI BADAŃ

Większość zarządzających PH (67%) dostrzega skutki zmian klimatycznych w ostatnich latach. Nieco mniej (55%) widzi wpływ zmian klimatycznych na zarządzany przez nich obiekt. Wśród czynników najbardziej negatywnie wpływających na zarządzane obiekty (wykres na s. 120) ankietowani najczęściej wymieniali: gwałtowne opady atmosferyczne, nawałnice, wysokie temperatury i czynniki biologiczne. W przypadku MŚD odpowiedzi były zbliżone, ale pojawiały się w innej kolejności, zwrócono również uwagę na wpływ niskich temperatur/mrozów. Wśród wskazanych czynników najmniejszy wpływ na PH zarządzane przez respondentów miały pożary, osuwanie się terenu i intensywny ruch transportowy. W przypadku MŚD odpowiedzi były odmienne, chociaż warto wskazać, że w dużej mierze były one uwarunkowane charakterem obiektu.

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „CZY PONIŻSZE CZYNNIKI MIAŁY W CIĄGU OSTATNICH LAT NEGATYWNY WPŁYW NA ZARZĄDZANY PRZEZ PANA/PANIĄ POMNIK HISTORII?”

N = 73

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK, 2024

Zapytano również o to, jakie działania podejmują ankietowani w zarządzanych przez nich PH lub ich otoczeniu, w celu mitygacji i adaptacji do zmian klimatycznych. Prawie wszyscy respondenci (93%) potwierdzili, że takie działania były podejmowane. Najczęściej deklarowano oszczędzanie energii elektrycznej, modernizację stolarki okiennej i drzwiowej oraz instalację systemów odwodnieniowych (wykres poniżej).

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „KTÓRE Z PONIŻSZYCH DZIAŁAŃ BYŁY DOTYCHCZAS PODEJMOWANE W ZARZĄDZANYM PRZEZ PANA/PANIĄ POMNIKU HISTORII LUB JEGO OTOCZENIU?”

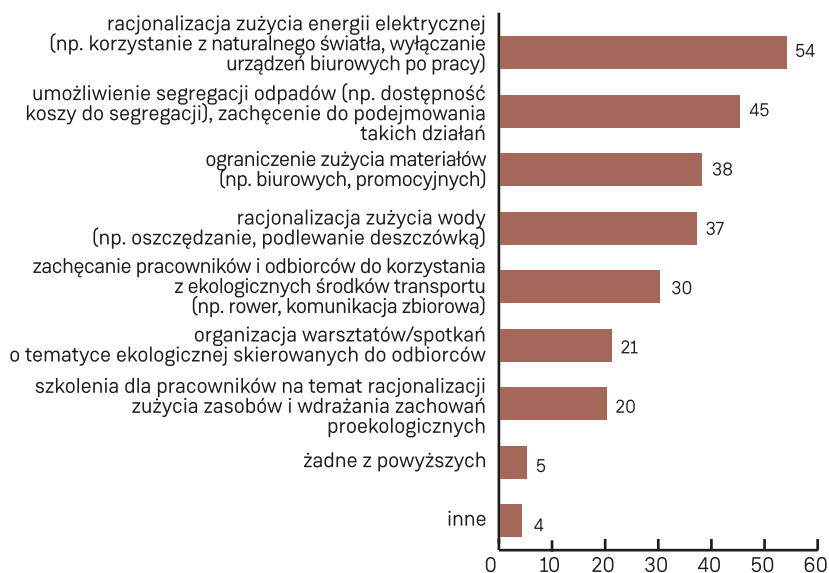
N = 73

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK, 2024

Jako najbardziej efektywne ankietowani ocenili dwa pierwsze działania. W przypadku zarządzających MŚD pojawiły się podobne odpowiedzi, jednak nieco większe znaczenie miało zwiększenie powierzchni biologicznie czynnej. Respondenci w obu badaniach wskazali również, że do największych wyzwań związanych z wdrażaniem wymienionych rozwiązań należy brak zasobów finansowych. W przypadku ich posiadania zarządzający PH zainwestowaliby w rozwiązania z udziałem OZE, termoizolację obiektów oraz modernizację stolarki okiennej i drzwiowej.

Interesowało nas również to, jakie działania podejmowane są przez zarządzających PH w celu budowania świadomości odbiorców i pracowników na temat zmian klimatu. Tutaj również 93% respondentów zadeklarowało, że podejmuje takie działania. Do najczęstszych z nich (wykres poniżej) należały: racjonalizacja zużycia energii elektrycznej, umożliwienie segregacji odpadów, ograniczenie zużycia materiałów (np. biurowych, promocyjnych) czy racjonalizacja zużycia wody.

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „KTÓRE Z PONIŻSZYCH DZIAŁAŃ MAJĄCYCH NA CELU BUDOWANIE ŚWIADOMOŚCI WŚRÓD ODBIORCÓW I PRACOWNIKÓW NA TEMAT WPŁYWU ZMIAN KLIMATYCZNYCH SĄ PODEJMOWANE W ZARZĄDZANYM PRZEZ PANA/PANIĄ POMNIKU HISTORII?”

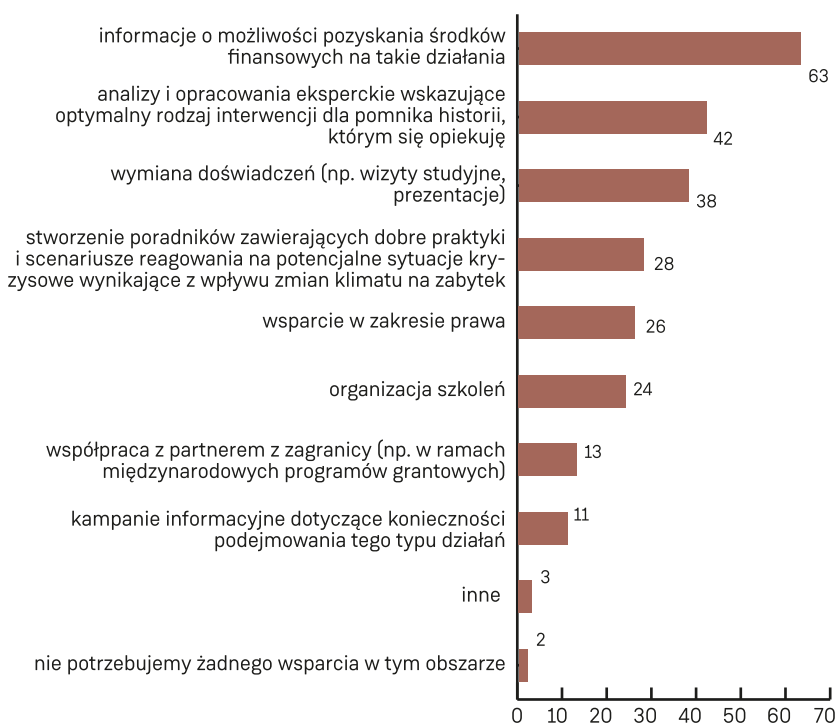

N = 73

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK, 2024 r.

W zasadzie wszyscy ankietowani zadeklarowali, że potrzebują wsparcia, by odpowiednio się przygotować i reagować na zmiany zachodzące w środowisku, a przez to lepiej chronić PH, którymi się opiekują (wykres poniżej). Najczęściej deklarowano potrzebę pozyskania informacji o dodatkowych środkach finansowych, konieczność stworzenia analiz i opracowań eksperckich obejmujących optymalny rodzaj interwencji dla danego PH oraz wymianę doświadczeń w postaci np. prezentacji czy wizyt studyjnych.

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „JAKI RODZAJ WSPARCIA BYŁBY UZASADNIONY W PRZYPADKU POMNIKA HISTORII, KTÓRYM PAN/PANI ZARZĄDZA, ŻEBY ODPOWIEDNIO PRZYGOTOWAĆ SIĘ I REAGOWAĆ NA ZMIANY ZACHODZĄCE W ŚRODOWISKU?”

N = 73

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK, 2024

Ważnym aspektem w kontekście przeprowadzonych analiz były wypowiedzi rozmówców dotyczące wyzwań, z którymi się mierzą w swojej praktyce zarządczej. Dla badaczy są to kluczowe wskazania, w jakim kierunku powinno się pogłębić badania, a dla osób realnie kształtujących system ochrony dziedzictwa cenne informacje, dzięki którym mogą one w sposób celowy zaplanować i dostosować działania w odpowiedzi na konkretne problemy.

Rozmówcy byli zgodni co do tego, że zmiany klimatu są faktem, jednakże w ich odczuciu problematyczne bywa stwierdzenie, które zjawiska mają charakter antropogeniczny (w4⁸). Podobnie trudne – z perspektywy zarządców niebędących często ekspertami w tym obszarze – wydaje się uchwycenie, co jest jedynie lokalnym zjawiskiem, a co częścią szerszego trendu. Praktycznym zaleceniem może być prowadzenie właściwego monitoringu, pozwalającego na ocenę konsekwencji zmian klimatu dla danego obiektu. Wymagałoby to jednak określenia pewnych standardów i metodologii, tak by zagwarantować jego jakość we wszystkich obiektach, niezależnie od ich specyfiki. Staranna obserwacja obiektu pozwala bowiem na przedwczesne wykrycie pewnych anomalii i szybkie reagowanie (w1).

Rozmówcy sugerują, że różnorodność i unikatowość obiektów, stanowiące przecież znaczący walor zarówno MŚD, jak i PH, są dużym wyzwaniem dla wypracowywania uniwersalnych rekomendacji czy tworzenia programów szkoleniowych. Wyjątkowość obiektu przekłada się bowiem na specjalistyczne potrzeby: choć problemy mogą być podobne w różnych obiektach, to rozwiązania muszą być różne ze względu chociażby na odmienną kubaturę czy substancję budowlaną (w1, w2).

Niestety rozmówcy zwracali również uwagę na wzmożenie zjawisk trudnych do przewidzenia, jak np. huragany, punktowe tornada (w2). W takich wypadkach, gdy na prewencję jest za późno, a decydująca jest reakcja, kluczowe wydaje się właściwe przeszkolenie pracowników i zarządców w zakresie procedur i współpracy ze służbami ratunkowymi w razie nagłych zdarzeń.

8 w1, w2, w3... – kolejne numery wywiadów przeprowadzonych z zarządzającym miejscami światowego dziedzictwa UNESCO.

Problemem systemowym, na który zwracali uwagę rozmówcy w przeprowadzonych wywiadach, jest fakt, że obiekty wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO nie podlegają w Polsce żadnej dodatkowej ochronie prawnej ani nie mają możliwości uzyskania pomocy finansowej ze źródeł przeznaczonych jedynie dla tych wyjątkowych obiektów. Oznacza to, że od zarządców oczekuje się ochrony i opieki na najwyższym poziomie, również w kontekście zmian klimatycznych, a jednocześnie nie zapewnia im się instrumentów wspomagających takie działania (w1, w5).

PODSUMOWANIE

W kontekście problematyki zmian klimatu dziedzictwo kulturowe można postrzegać wielowymiarowo, nie tylko jako zasób wymagający ochrony, ale też źródło wiedzy o rozwiązaniach adaptacyjnych i mitygacyjnych. Fragmentaryczność dostępnych danych oraz brak jednolitego systemu identyfikacji zagrożeń klimatycznych dla zabytków skłaniają NID do podejmowania inicjatyw badawczych, jak opisana w niniejszym artykule, mających na celu uzupełnienie niedoborów wiedzy w tym obszarze. W długoterminowej perspektywie wyniki prezentowanych badań pozwolą na rozwijanie narzędzi monitoringu i prewencji oraz kształtowania świadomości na rzecz zrównoważonego zarządzania dziedzictwem kulturowym. Mogą też wspierać realizację celów zrównoważonego rozwoju Agendy 2030. Włączenie aspektów dziedzictwa w strategię zrównoważonego rozwoju pozwala bowiem wykorzystać je jako instrument adaptacji do zmian klimatu i platformę do edukacji ekologicznej społeczeństwa.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Baker H., Moncaster A., Remøy H., Wilkinson S., *Retention not demolition: how heritage thinking can inform carbon reduction*, „Journal of Architectural Conservation” 2021, nr 3, t. 27.
- Berg F., Fuglseth M., *Life cycle assessment and historic buildings: energy-efficiency refurbishment versus new construction in Norway*, „Journal of Architectural Conservation” 2018, nr 2, t. 24.

- Dziubata-Smykowska K., *Czy dziedzictwo zależy od pogody? Wpływ zmian klimatu na lokalne praktyki wobec dziedzictwa na przykładzie zjawisk z Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, webinar Narodowego Instytutu Dziedzictwa, <https://www.youtube.com/watch?v=twE-E0eBTkaA#:~:text=Wp%C5%82yw%20zmian%20klimatu%20na%20lokalne,zakresu%20etn klimatologii%20i%20antropologii%20pogody> [dostęp: 16.05.2025].

O autorkach:

dr Karolina Grabowska-Garczyńska,

główny specjalista,

Narodowy Instytut Dziedzictwa,

kgarczynska@nid.pl;

dr Agnieszka Konior,

Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK,

agnieszka.konior@ibok.org.pl;

dr Anna Koziół-Słupska,

kierownik, Narodowy Instytut Dziedzictwa,

akoziol@nid.pl;

dr Weronika Pokojska,

Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK,

weronika.pokojska@ibok.org.pl

DZIEDZICTWO KULTUROWE WOBEC KATASTROF KLIMATYCZNYCH. STUDIUM PRZYPADKU STRAT W ZABYTKACH PO POWODZI WE WRZEŚNIU 2024 R.

Paulina Surowiec-Rozwadowska, Joanna Banik
Narodowy Instytut Dziedzictwa

WPROWADZENIE

W badaniach społecznych przeprowadzonych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa we współpracy z IBOK wśród zarządców polskich obiektów, które znajdują się na Liście światowego dziedzictwa UNESCO, wskazano, że według ponad połowy respondentów (63%) zmiany klimatyczne mają bardzo duży, duży lub średni wpływ na obiekty będące pod ich opieką¹. Podobnie uważają badani zarządcy Pomników Historii, których ponad połowa (67%) dostrzegła skutki zmian klimatu w ostatnich latach, ale już mniejsza część respondentów (55%) zadeklarowała, że dostrzega ich wpływ bezpośrednio na zarządzane przez nich obiekty².

Dziedzictwo kulturowe to jeden z sektorów szczególnie wrażliwych na skutki zmian klimatu. Coraz częstsze ekstremalne zjawiska stanowią poważne zagrożenie dla zabytków, obiektów historycznych i stanowisk

- 1 A. Konior, W. Pokojka, M. Ćwikła, *Polskie obiekty z Listy światowego dziedzictwa a zmiany klimatyczne. Wiedza, potrzeby, możliwości. Raport z badań*, Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK, materiał wewnętrzny NID.
- 2 A. Konior, W. Pokojka, *Dziedzictwo kulturowe w antropocenie – wpływ zmian klimatycznych na Pomniki Historii*, badanie zrealizowane na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa, IBOK, materiał wewnętrzny NID.

archeologicznych. Dlatego konieczne jest wdrażanie działań opartych na zintegrowanym podejściu, łączącym wspólną politykę klimatyczną, planowanie przestrzenne i zarządzanie ryzykiem. Niezbędne jest również myślenie w kategoriach całych ekosystemów, w których funkcjonuje dane dziedzictwo kulturowe. Brak takiej perspektywy może sprawić, że ochrona zabytków stanie się nieskuteczna wobec narastających zagrożeń klimatycznych. Bardzo niszczycielską perspektywą dla zabytkowych miast są skutki prognozowanego wzrostu częstotliwości i intensywności powodzi³. Według raportu ICOMOS powodzie miejskie stanowią najważniejsze zagrożenie dla dziedzictwa w krajach europejskich, a ich natężenie może doprowadzić do osiągnięcia *tripping point*⁴, w rezultacie czego utrzymanie funkcji społeczno-kulturowej może nie być możliwe.

Celem niniejszego artykułu jest analiza skutków powodzi z września 2024 r. dla zabytków nieruchomych i zabytkowej zieleni na obszarze południowo-zachodniej Polski. Przedmiotem rozważań jest również ocena wpływu ekstremalnych zjawisk pogodowych na zasoby dziedzictwa kulturowego oraz wskazanie potrzeby integracji działań konserwatorskich z polityką klimatyczną, planowaniem przestrzennym i systemami zarządzania ryzykiem w kontekście założeń zrównoważonego rozwoju. Podstawę metodologiczną opracowania stanowi studium przypadku (powódź 2024) oparte na analizie danych pozyskanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

PODSUMOWANIE POWODZI Z 2024 R.

W 2024 r. przez Polskę przetoczył się front burzowy, który spowodował szkody w wielu regionach⁵. Zespół naukowców działających w laboratorium

- 3 Definicję powodzi podaje w art. 16 pkt 43 ustawa z 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2025 r. poz. 960 ze zm.). Poza prawną definicją powodzi („czasowe pokrycie przez wodę terenu, który w normalnych warunkach nie jest pokryty wodą”), zawartą w prawie wodnym, istnieją szersze ujęcia tego zjawiska, które obejmują nie tylko samo zalanie terenu, lecz także proces powstawania, skutki społeczno-ekonomiczne oraz ekologiczne.
- 4 Punktu krytycznego.
- 5 Więcej na temat zob. E. Suchanek-Gabzdyl, *Powódź w Polsce w dobie zmian klimatu*, https://ph.ubb.edu.pl/fcp/zHFNIBD8dJBYXMwoXQH5hb0xmfHIGFBcNBi4oGgh0VWJSUxRUPBYvEkFWQQMOZm96Dzc1likcFEpjZXoNBHQQZ/_users/code_cBhtZESUEAQABDk0WBjFtKBY/pjmee/8_28/4_suchanek_vol8202437-43-2.pdf [dostęp: 18.08.2025].

LSCE przy l'Institut Pierre Simon Laplace et l'Université Paris-Saclay dokonał analizy, w której wykorzystano najnowocześniejsze historyczne rekonstrukcje pogody i algorytmy statystyczne oparte na metrykach systemów dynamicznych pogody i określił wpływ zmian klimatycznych na konkretne ekstremalne zjawiska pogodowe⁶. Badacze uznali, że wzmożone opady, które spowodowały powódź we wrześniu 2024 r. w Polsce, przypisuje się głównie zmianom klimatu wywołanym przez człowieka, a naturalna zmienność klimatu prawdopodobnie odegrała w tym niewielką rolę⁷.

W wyniku wrześniowej powodzi w 2024 r. na mocy dziewięciu rozporządzeń⁸ wprowadzono stan klęski żywiołowej⁹ obejmujący 231 gmin na terenie województw: dolnośląskiego, lubuskiego, opolskiego i śląskiego. Polska zmagala się z powodzią błyskawiczną – tzw. górską, niszczycielską, która przysła szybko, czyniąc spustoszenie – a także tą nizinną, której wody zalewały miejscowości powoli, ale utrzymywały się dosyć długo, czyniąc poważne szkody w budynkach, parkach i małej architekturze. Skala zniszczeń była ogromna, również jeśli chodzi o zasób dziedzictwa kulturowego. Powódź zalała lub uszkodziła w różnym stopniu 11 tys. domów jednorodzinnych i 2150 budynków wielorodzinnych¹⁰. Wiele zostało poważnie zniszczonych lub uszkodzonych, co skłoniło nadzór budowlany do szczegółowej inspekcji. Aż 746 budynków uznano za stwarzające zagrożenie i mogące wymagać wyburzenia ze względu na ryzyko, jakie zły stan techniczny stwarzał dla bezpieczeństwa mieszkańców. Przykładowo w powiecie kłodzkim Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego wyłączył

- 6 D. Faranda i in., *ClimaMeter: kontekstualizacja ekstremalnych zjawisk pogodowych w zmieniającym się klimacie*, „Weather and Climate Dynamics” 2024, nr 3, t. 5, s. 959–983, <https://wcd.copernicus.org/articles/5/959/2024/wcd-5-959-2024.pdf> [dostęp: 22.08.2025].
- 7 Tamże. Całość analizy jest opublikowana na stronie: <https://www.climameter.org/20240819-poland-floods> [dostęp: 18.07.2025].
- 8 Dz.U. z 16.09.2024 r. poz. 1365, z 17.09.2024 r. poz. 1380, z 20.09.2024 r. poz. 1392, z 21.09.2024 r. poz. 1394, z 25.09.2024 r. poz. 1412, z 28.09.2024 r. poz. 1435, z 2.10.2024 r. poz. 1460, z 4.10.2024 r. poz. 1482, z 9.10.2024 r. poz. 1499.
- 9 Stan klęski żywiołowej to nadzwyczajny tryb działania państwa, który może być wprowadzony w sytuacjach zagrożenia życia. Umożliwia szybszą organizację pomocy, ewakuacji oraz zabezpieczenia mienia na terenach objętych powodzią. W Polsce stan ten reguluje ustawa o stanie klęski żywiołowej z 2002 r.
- 10 Por. <https://www.rmf24.pl/raporty/raport-powodz-w-polsce-2024/fakty/news-znamy-bilans-powodzi-11-tys-domow> [dostęp: 24.12.2024].

z użytkowania: 161 budynków w Łądku-Zdroju, 48 budynków w Stroniu Śląskim, 23 w gminie Kłodzko, 20 w Bystrzycy Kłodzkiej, 14 w Kłodzku i 5 w gminie Międzyzlesie¹¹. W województwie opolskim 7074 budynki oceniono jako zniszczone, a 322 jako obiekty zniszczone lub uszkodzone, z tego 33 jako zagrażające lub mogące zagrażać życiu, z wprowadzonym zakazem ich użytkowania. Opolski Wojewódzki Inspektorat Nadzoru Budowlanego wskazał do rozbiórki 19 budynków, w tym 12 to obiekty mieszkalne, a 7 – gospodarcze¹². W procesie oceny uczestniczyło ponad 450 inspektorów, którzy sprawdzili stan techniczny budynków w regionach najbardziej dotkniętych katastrofą.

Narodowy Instytut Dziedzictwa przeprowadził badania terenowe i dokumentację fotograficzną na tych terenach, podczas których skupiono się na analizie strat i zniszczeń dziedzictwa kulturowego¹³. W zestawie danych zebranych przez zespół koordynowany przez dr Joannę Banik (kierownik Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Opolu) znalazły się informacje o liczbie zabytków wpisanych do rejestru zabytków i obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków, które zostały uszkodzone w wyniku powodzi (tabela s. 131). Pod uwagę wzięto obiekty nieruchomości i zabytkową zielen. Weryfikując i sumując wszystkie dane z kilku źródeł¹⁴, udało się w ciągu dwóch miesięcy zebrać informacje na temat uszkodzonych w wyniku powodzi zabytków. Z danych NID wynika,

- 11 Listy PINB w Kłodzku, https://pinb_klodzko.bip.gov.pl/aktualnosci/listy-budynkow-wylaczonych-z-uzytkowania-aktualizacja.html [dostęp: 23.12.2024].
- 12 Zob. <https://nto.pl/tych-domow-nie-uda-sie-juz-uratowac-po-powodzi-nadaja-sie-tylko-do-rozbiorki/ar/c1-18927193> [dostęp: 23.12.2024].
- 13 Zestaw danych przygotowanych podczas badań terenowych przeprowadzonych przez zespół ds. liczenia strat zabytków w powodzi, koordynowany przez dr Joannę Banik, kierownik Oddziału Terenowego w Narodowym Instytucie Dziedzictwa, materiały wewnętrzne NID, stan danych na 5.05.2025 r.
- 14 Warto dodać, że dane zbierano z kilku źródeł: gminy zgłaszały szkody w zasobie zabytkowym głównie na podstawie wypłacanych zasiłków powodziowych, a Wojewódzki Konserwator Zabytków i Oddział Terenowy NID na podstawie wizji terenowych (w tym również do parków, obiektów opuszczonych i zaniedbanych) oraz zgłoszeń właścicieli obiektów zabytkowych. Bezpośrednio do NID zgłaszali się też właściciele zabytków na uruchomiony specjalnie w tym celu w październiku 2024 r. adres e-mail: sos@nid.pl.

LICZBA ZABYTKÓW ZNISZCZONYCH W CZASIE POWODZI W 2024 R.
W PODZIALE NA OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW
I UJĘTE W GMINNYCH EWIDENCJACH ZABYTKÓW

WOJEWÓDZTWO	LICZBA OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW	LICZBA OBIEKTÓW UJĘTYCH W GEZ	SUMA
dolnośląskie	255	2147	2402
lubuskie	34	39	73
opolskie	195	1131	1326
śląskie	20	260	280
Suma	504	3577	4081

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, na podstawie danych zebranych przez zespół ds. liczenia strat zabytków w powodzi, koordynowany przez dr Joannę Banik, kierownik Oddziału Terenowego w Narodowym Instytucie Dziedzictwa, materiały wewnętrzne NID, stan danych na 9.05.2025

że na terenie objętym stanem klęski żywiołowej w sumie 504 obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków zostały dotknięte skutkami powodzi¹⁵.

Następnie dane przedstawiające liczbę zabytków, które ucierpiały w powodzi, odniesiono do ogólnej liczby zabytków w województwach zalanych powodzią¹⁶.

Skala strat obiektów wpisanych do rejestru zabytków:

- województwo dolnośląskie – liczba zabytków 255/9018 ≈ 2,8%;
- województwo lubuskie – liczba zabytków 34/4392 ≈ 0,7%;
- województwo opolskie – liczba zabytków 195/3357 ≈ 5,8%;
- województwo śląskie – liczba zabytków 20/4934 ≈ 0,4%.

Skala strat w obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

- województwo dolnośląskie – liczba zabytków 2147/65 849 ≈ 3,2%;

15 Zestawienie szkód powodziowych obejmuje również 30 obiektów uszkodzonych w wyniku intensywnych deszczy, podtopień i podniesienia stanu wód gruntowych – czyli szkód spoza prawnej definicji powodzi.

16 Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, na podstawie danych zebranych przez zespół ds. liczenia strat zabytków w powodzi, koordynowany przez dr Joannę Banik, kierownik Oddziału Terenowego w Narodowym Instytucie Dziedzictwa, materiały wewnętrzne NID, stan danych na 9.05.2025 r. oraz *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2023 r. Raport GUS*.

- województwo lubuskie – liczba zabytków 39/7542 ≈ 0,5%;
- województwo opolskie – liczba zabytków 1131/17 612 ≈ 6,4%;
- województwo śląskie – liczba zabytków 260/11 700 ≈ 2,2%.

Znaczne straty odnotowano w województwie dolnośląskim i opolskim, co może sugerować, że regiony te były najbardziej narażone na skutki powodzi ze względu na swoją lokalizację oraz przebieg zjawiska. Oba województwa leżą w dorzeczu Odry¹⁷, co czyni je podatnymi na zalania podczas intensywnych opadów i wezbrań rzek. Największe straty w zasobie zabytkowym dziedzictwa kulturowego odnotowano w województwie opolskim, gdzie powódź uderzyła w większym stopniu w najcenniejsze obiekty (obiekty wpisane do rejestru zabytków 5,8%, obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków 6,4%). Najmniej dotknięte powodzią zostały zabytki lubuskie (obiekty wpisane do rejestru zabytków 0,7%, obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków 0,5%).

LICZBA ZABYTEKÓW ZNISZCZONYCH W CZASIE POWODZI WOBEC WSZYSTKICH ZABYTEKÓW W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA

WOJEWÓDZTWO	ZABYTEKI WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW, ZNISZCZONE W TRAKCIE POWODZI	ZABYTEKI UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW, ZNISZCZONE W TRAKCIE POWODZI	LICZBA WSZYSTKICH ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W DANYM WOJEWÓDZTWIE	LICZBA WSZYSTKICH ZABYTEKÓW UJĘTYCH W GEZ W DANYM WOJEWÓDZTWIE
dolnośląskie	255	2147	9018	65 849
lubuskie	34	39	4397	7542
opolskie	195	1131	3357	17 612
śląskie	20	260	5934	11 700

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, na podstawie danych zebranych przez zespół ds. liczenia strat zabytków w powodzi, koordynowany przez dr Joannę Banik, kierownik Oddziału Terenowego w Narodowym Instytucie Dziedzictwa, materiały wewnętrzne NID, stan danych na 9.05.2025; *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2023 r. Raport GUS*

Zestaw danych zespołu badawczego NID zawiera także uwagi dotyczące stanu technicznego zabytków strictly po powodzi. Zamieszczone są w nim informacje o rodzaju uszkodzeń, stopniu zalania i adnotacji o wyda-

17 Dorzecze Odry to obszar o powierzchni 118 861 km².

nych decyzjach administracyjnych związanych z danym obiektem. Z całego zalanego obszaru wytypowano 13 poważnie zniszczonych obiektów (10 znajduje się na terenie woj. dolnośląskiego, a 3 w woj. opolskim) – są to zarówno obiekty sakralne, rezydencjonalne, jak i mieszkalne oraz gospodarcze, reprezentujące różne epoki i style architektoniczne, wpisane do rejestru zabytków. Określono także charakter strat i zniszczeń. Najczęściej wymieniano: zniszczenia dachów i osłabienie więźby dachowej, zalania częściowe, zalania piwnic, ubytki tynków, uszkodzenia konstrukcyjne budynków, jak np. spękania sklepień, zniszczenia stropów i ścian zewnętrznych, głębokie podmycia fundamentów, uszkodzenia elementów drewnianych, zniszczenia w stolarce drzwiowej i okiennej, zniszczenia posadzek, a także zniszczenia nasadzeń w zabytkowych parkach, uszkodzenia systemów korzeni drzew bądź ich wyrwanie, zniszczenia gruntu. Obiekty z największymi zniszczeniami to m.in. klasztor Minorytów w Kłodzku oraz kaplica św. Onufrego w Stroniu Śląskim.

WNIOSKI Z DANYCH METEOROLOGICZNYCH I SCENARIUSZY KLIMATYCZNYCH

Dane meteorologiczne oraz prognozy klimatyczne wskazują jednoznacznie, że w najbliższych dekadach ryzyko ekstremalnych zjawisk hydrologicznych będzie rosło. Z raportów IMGW wynika, że suma opadów atmosferycznych w 2023 r. wynosiła 656,2 mm, co stanowi wzrost o 107% względem normy pomiarowej określonej w latach 1991–2020¹⁸. Co więcej, według analiz klimatycznych przygotowanych przez Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy¹⁹, w scenariuszu zakładającym wzrost globalnej temperatury o 2,5°C, suma roczna opadu w Polsce w latach 2021–2030 wyniesie średnio 730,0 mm, a w latach 2031–2040 już 748,1 mm. Oznacza to, że możemy spodziewać się coraz intensywniejszych i częstszych opa-

18 *Klimat Polski 2023*, IMGW-PIB 2024, s. 22, https://archiwum.imgw.pl/sites/default/files/inline-files/imgw-pib_klimat_polski_2023_raport.pdf [dostęp: 18.07.2025].

19 IOŚ-PIB realizuje projekt pn. „Baza wiedzy o zmianach klimatu i adaptacji do ich skutków oraz kanałów jej upowszechniania w kontekście zwiększania odporności gospodarki, środowiska i społeczeństwa na zmiany klimatu oraz przeciwdziałania i minimalizowania skutków nadzwyczajnych zagrożeń”, dofinansowany ze środków UE. Szczegóły dostępne na <https://klimada2.ios.gov.pl/> [dostęp: 18.07.2025].

dów, które potencjalnie mogą prowadzić do powodzi. Warto zwrócić uwagę na niepokojący wzrost wskaźnika intensywności opadów, który w latach 2021–2030 oszacowano na $5,18 \pm 0,6$ dnia, co oznacza większą liczbę dni z ekstremalnie silnymi opadami.

W tym miejscu warto się zastanowić, czy miasta są przygotowane na taką skalę intensywnych opadów. W raporcie ICOMOS przewiduje się, że we wszystkich analizowanych scenariuszach wzrostu temperatur (2,5–4,5) nastąpią zmiany wielkości przepływów rzecznych, a „przy braku adaptacji i ociepleniu na poziomie 2°C wzrost zniszczeń powodowanych bezpośrednio przez powodzie będzie większy o czynnik 1,4–2 niż przy ociepleniu na poziomie 1,5°C, a przy ociepleniu o 3°C większy o czynnik 2,5–3,9 (średni poziom pewności)”²⁰.

Ponadto prognozy IMGW (zob. przypis 18) wskazują, że największe zmiany przewidywane są w północnej i wschodniej części Polski, gdzie wzrost liczby dni z intensywnymi i gwałtownymi opadami może prowadzić do intensyfikacji powodzi błyskawicznych, a także podtopień zabytków o wyjątkowej wartości historycznej. Zalane mogą zostać historyczne centra miast nad Bugiem i Sanem, takie jak Przemysł, Hrubieszów, Sandomierz, Drohiczyn czy Zamość.

PODSUMOWANIE

Priorytetem dla obecnej ochrony zabytków powinno być uwzględnienie zagrożeń powodziowych w polityce konserwatorskiej i planowaniu przestrzennym. Przygotowanie planów adaptacji dla obiektów zabytkowych z uwzględnieniem zagrożeń klimatycznych zmniejsza ryzyko i wrażliwość na czynniki klimatyczne dzięki dostosowaniu się do istniejących warunków. Plany te będą się różnić od siebie w zależności od regionu, niemniej holistyczne podejście, zintegrowanie i wielosektorowe rozwiązania zmniejszą ryzyko wystąpienia zagrożeń klimatycznych wobec zabytków. Pomocna w przygotowaniu odpowiednich i wystarczających planów adaptacyjnych jest analiza wydarzeń z przeszłości, takich jak np. omawiana wcześniej powódź z 2024 r. Przydatne stają się również rejestry strat zebrane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, pozwalające na wyciągnięcie wniosków.

20 6. raport podsumowujący Międzyrządowego Panelu ds. Klimatu „Zmiana klimatu 2022. Zagrożenia, adaptacja i wrażliwość”, s. 36.

W kontekście zrównoważonego zarządzania dziedzictwem kulturowym kluczowe staje się połączenie działań prewencyjnych z odpowiedzialnością zarówno instytucji publicznych, jak i obywateli. Wymaga to kompleksowego podejścia, które łączy ochronę zasobów kulturowych z adaptacją do zmieniającego się środowiska.

O autorkach:

mgr Paulina Surowiec-Rozwadowska,
główny specjalista, Zespół Zadaniowy ds. Zarządzania Dziedzictwem
i Analiz Wpływu Zmian Klimatu na Dziedzictwo,
Narodowy Instytut Dziedzictwa,
psurowiec@nid.pl;
dr Joanna Banik,
kierownik Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Opolu,
koordynator zespołu ds. liczenia strat zabytków w powodzi,
jbanik@nid.pl

ZRÓWNOWAŻONA TURYSTYKA KULTURALNA

Carolina Pietyra
Krakowskie Biuro Festiwalowe

W ostatnich dekadach kultura zyskała uznanie jako kluczowy element zrównoważonego rozwoju zarówno na poziomie globalnym, jak i lokalnym. Organizacje międzynarodowe, takie jak UNESCO, podkreślają, że kultura nie tylko odzwierciedla tożsamość społeczeństw, ale również odgrywa rolę katalizatora zmian społecznych, gospodarczych i środowiskowych. W kontekście Agendy 2030 Organizacji Narodów Zjednoczonych kultura została uznana za istotny czynnik wspierający realizację celów zrównoważonego rozwoju (SDG), wpływając na takie obszary, jak: edukacja, równość płci, wzrost gospodarczy czy działania na rzecz klimatu.

Na arenie międzynarodowej obserwujemy rosnące zaangażowanie sektora kultury w promowanie zrównoważonych praktyk. Przykładem może być inicjatywa Culture 21¹, w ramach której postuluje się uznanie kultury jako czwartego filaru zrównoważonego rozwoju obok aspektów społecznych, środowiskowych i ekonomicznych. Ponadto podczas konferencji w Hamburgu w 2025 r. przyjęto deklarację hamburską, w której podkreślono znaczenie odpowiedzialnego wykorzystania sztucznej inteligencji w osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju, w tym w sektorze kultury.

1 https://www.obs.agenda21culture.net/sites/default/files/2018-06/C21_015_en.pdf [dostęp: 25.06.2025].

DOBRE PRAKTYKI

W kontekście lokalnym Kraków stanowi przykład miasta, które skutecznie integruje zasady zrównoważonego rozwoju w polityce kulturalnej. Krakowskie Biuro Festiwalowe (KBF) jako jedna z kluczowych instytucji kulturalnych miasta, podobnie do innych instytucji w Krakowie, od lat realizuje projekty łączące aspekty ekologiczne, społeczne i związane z lokalną tożsamością kulturową. Działania te obejmują m.in. promowanie ekologicznych praktyk podczas festiwali, wspieranie dostępności kultury dla różnych grup społecznych oraz inicjatywy edukacyjne z zakresu zrównoważonego rozwoju czy realizację zielonych produkcji filmowych.

Krakowskie Biuro Festiwalowe od lat wdraża strategię zrównoważonego rozwoju w swojej działalności. Jednym z kluczowych projektów jest inicjatywa „Festiwale dla klimatu”², upowszechniająca ekologiczne praktyki podczas wydarzeń kulturalnych, takie jak ograniczenie zużycia plastiku czy promowanie transportu publicznego. Inicjatywa ta jest owocem współpracy z czołowymi krakowskimi festiwalami. Jej efektem jest manual stanowiący zbiór podstawowych dobrych praktyk, sprawdzonych przez organizatorów³.

Krakowskie Biuro Festiwalowe angażuje się również w działania na rzecz dostępności kultury, będąc sygnatariuszem Porozumienia na rzecz dostępności⁴, co stanowi przypieczętowanie wieloletnich doświadczeń instytucji w organizacji wydarzeń uwzględniających potrzeby osób z niepełnosprawnościami, wykluczonych lub o innych wyjątkowych potrzebach. Ponadto instytucja prowadzi programy edukacyjne, takie jak warsztaty z zakresu projektowania zrównoważonego, które mają na celu zwiększenie świadomości ekologicznej wśród uczestników. Dzięki tym działaniom KBF promuje zrównoważony rozwój w kulturze, ale przede wszystkim projektuje doświadczenia odbiorców tak, aby wpisywały się w standardy zrównoważonego rozwoju.

Jednak najciekawsze wyzwania przyniosła praca nad zrównoważonym rozwojem w kulturze ujęta w kontekst turystyki. Sygnały te były już widocz-

2 <https://kbf.krakow.pl/aktywnosci-articles/festiwale-dla-klimatu> [dostęp: 25.06.2025].

3 https://kbf.krakow.pl/wp-content/uploads/2023/04/Festiwale_dla_Klimatu_z_okazji_Dnia_Ziemi.pdf [dostęp: 25.06.2025].

4 https://kbf.krakow.pl/biuro_prasowe/kbf-jednym-z-sygnatariuszy-porozumienia-na-rzecz-dostepnosci [dostęp: 25.06.2025].

ne z poziomu pierwszych analiz obu sektorów stanowiących silne filary krakowskiego rozwoju. Lecz dopiero dzięki przeprowadzeniu unikalnych w skali Polski badań jakościowych na temat zachowań krótkoterminowych turystów „kulturalnych” udało się dostrzec priorytetowe wyzwania, które wpisują się w cele zrównoważonego rozwoju miasta.

POWIERZCHOWNOŚĆ DOŚWIADCZENIA KULTURY – WYNIKI BADAŃ KBF

Od 2023 r. KBF jako członek Lokalnej Organizacji Turystycznej inicjuje pogłębione badania jakościowe dotyczące doświadczeń tzw. turystów kulturalnych odwiedzających Kraków. W ramach projektu zrealizowano m.in. wywiady pogłębione z przedstawicielami różnych segmentów odwiedzających miasto w celach krótkoterminowych (city break, turyści rodzinni, eventowi oraz kulinarni). Wyniki tych badań pozwalają uchwycić wiele istotnych napięć między deklaracjami a rzeczywistym stylem zwiedzania oraz między aspiracją do dogłębnego poznania miasta a dominującym sposobem jego doświadczenia⁵. Największe rozczarowanie spotkało przedstawicieli branży turystycznej i sektora kultury.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że sposób eksploracji Krakowa przez odwiedzających ogranicza się często do obszaru Starego Miasta i Kazimierza – traktowanych przez turystów jako intensywny lunapark atrakcji. Przestrzeń ta, silnie nasycona zabytkami i symbolami kultury, konsumowana jest głównie w trybie wizualnym: dominujący schemat to „zwiedzanie bez wchodzenia”. Turyści odwiedzają miejsca ikoniczne – Wawel, Rynek Główny, Sukiennice, Barbakan – jednak ich doświadczenie nie wykracza poza poziom powierzchownego kontaktu. Nie budują narracji, nie pogłębiają wiedzy historycznej ani kulturowej, a w ich opowieściach po powrocie do domu często brak elementów trwale zapamiętanych, poza ogólnym wrażeniem miłego spędzenia czasu.

5 Obserwatorium Trendów dla Kultury w KBF (2024), *Sympatyczny lunapark Kraków – Raport z badań jakościowych nt. sposobu spędzania czasu przez turystów kulturalnych w Krakowie*, Lokalna Organizacja Turystyczna w Krakowie, <https://kbf.krakow.pl/aktywnosci-articles/obserwatorium-trendow-dla-kultury> [dostęp: 25.06.2025].

Badania wskazują, że turyści – zarówno krajowi, jak i zagraniczni – rzadko przygotowują się merytorycznie do wizyty w Krakowie. Przyjazd do miasta traktowany jest jako okazja do spontanicznego, często przypadkowego odhaczenia atrakcji. Tylko nieliczni – głównie przyjezdni z zagranicy – wykazują głębsze zainteresowanie historią miasta (np. śladami II wojny światowej). W pozostałych przypadkach preferencje turystyczne opierają się na materiałach znalezionych w wyszukiwarce Google lub na YouTube, bez szerszego kontekstu kulturowego ani narracyjnego⁶.

Z perspektywy zrównoważonego rozwoju kultury takie schematy turystyczne stanowią wyzwanie. Powodują bowiem eksploatację najważniejszych punktów miejskiej infrastruktury kulturowej przy jednoczesnym pomijaniu lokalnych, mniej rozpoznawalnych, ale często bardziej wartościowych inicjatyw. Brak dystrybucji ruchu turystycznego poza centrum miasta oraz ograniczona obecność refleksji nad kontekstem kulturowym sprawiają, że potencjał Krakowa jako miejsca kultury nie jest w pełni wykorzystywany; można by nawet powiedzieć, że jest zaniedbany. Zadaliśmy sobie pytanie, jak lepiej dbać o nasze dziedzictwo i tożsamość kulturową w kontekście tego, jak żyją one we wspomnieniach i opowieściach tych, którzy odwiedzają miasto.

Co więcej, preferencje gastronomiczne odwiedzających również ujawniają na przypadkowość i powierzchowność doświadczeń. Symbolem krakowskiej kuchni staje się zapiekanka z placu Nowego, a wybory restauracyjne opierają się nie na lokalnym dziedzictwie kulinarnym, lecz na uniwersalnych formatach – kuchni włoskiej, chińskiej czy indyjskiej. Kultura kulinarna, będąca ważnym aspektem tożsamości miejsca, również nie jest zintegrowana z ofertą poznawczą turysty.

W świetle tych obserwacji działania Krakowskiego Biura Festiwalowego ukierunkowane na zmianę schematów i pogłębienie doświadczenia kulturowego turystów nabierają szczególnego znaczenia. Promowanie ofert opartych na lokalnym dziedzictwie, wspieranie narracji historycznych i włączanie wrażliwości społecznej i środowiskowej do komunikacji z turystami stają się kluczowymi wyzwaniami dla krakowskiego pola kultury w kontekście zrównoważonego rozwoju.

6 Tamże.

EUROPEJSKIE KIERUNKI W ZRÓWNOWAŻONEJ TURYSTYCE KULTURALNEJ – INSPIRACJE DLA KRAKOWA

W obliczu wyzwań związanych z tak powierzchownym doświadczaniem kultury przez turystów w Krakowie warto przyrzeć się najnowszym europejskim inicjatywom i badaniom dotyczącym zrównoważonej turystyki kulturalnej. Europejska Komisja Turystyki (ETC) w swoim podręczniku *Handbook on Encouraging Sustainable Tourism Practices*⁷ podkreśla znaczenie angażowania lokalnych społeczności w procesy decyzyjne oraz promowanie autentycznych doświadczeń kulturowych, które przynoszą korzyści zarówno mieszkańcom, jak i odwiedzającym.

Z kolei raport *Sustainable Cultural Tourism: Proposal for a Comparative Indicator-Based Framework in European Destinations*⁸ proponuje zestaw wskaźników umożliwiających ocenę wpływu turystyki kulturalnej na środowisko, gospodarkę i społeczność lokalną, który może stanowić cenne narzędzie dla miast takich jak Kraków w dążeniu do zrównoważonego rozwoju turystyki. We wspomnianym artykule autorzy proponują zestaw wskaźników odnoszących się do tożsamości kulturowej oraz dziedzictwa. W ramach opracowanego modelu zostały one pogrupowane w sześć obszarów: środowiskowy, ekonomiczny, społeczny, kulturowy, odpornościowy (*resilience*) oraz charakteryzujący (*characterization*).

- W obszarze kulturowym zaproponowano wskaźniki koncentrujące się na:
- zachowaniu dziedzictwa kulturowego – ocena stanu konserwacji i autentyczności obiektów dziedzictwa;
 - promocji turystyki kulturowej – mierzenie efektywności działań promujących lokalne dziedzictwo;
 - zarządzaniu turystyką kulturową – analiza strategii i polityk mających na celu zrównoważony rozwój turystyki kulturowej.

7 European Travel Commission, *Handbook on Encouraging Sustainable Tourism Practices*, <https://etc-corporate.org/reports/handbook-on-encouraging-sustainable-tourism-practices> [dostęp: 25.06.2025].

8 A. Gandini, A. Sopelana, M. Zubiaga i in., *Sustainable Cultural Tourism: Proposal for a Comparative Indicator-Based Framework in European Destinations*, „Sustainability” 2024, nr 5, t. 16, <https://www.mdpi.com/2071-1050/16/5/2062> [dostęp: 25.06.2025].

Choć tożsamość kulturowa nie jest bezpośrednio wymieniona jako osobny wskaźnik, jej aspekty są uwzględnione w obszarze społecznym, gdzie podkreśla się znaczenie:

- autentyczności i unikalności dziedzictwa kulturowego – zapewnienie, że rozwój turystyki nie zagraża integralności kulturowej społeczności lokalnych;
- relacji między odwiedzającymi a mieszkańcami – analiza interakcji i ich wpływu na postrzeganie tożsamości kulturowej przez obie strony.

Wskaźniki te mają na celu monitorowanie wpływu turystyki na społeczności lokalne oraz zapewnienie, że rozwój turystyki kulturowej odbywa się z poszanowaniem i zachowaniem lokalnej tożsamości kulturowej. Jednak nadal – jak się wydaje – ich realizacja nie jest sposobem na zapewnienie, że odwiedzający Kraków turyści będą umieli przekazać autentyczną opowieść o lokalnej kulturze.

Wnioski płynące z badań nad turystami krótkoterminowymi w Krakowie wskazują na potrzebę zmiany paradygmatu – od konsumpcji kultury w formule odhaczania atrakcji ku głębszemu, bardziej refleksyjnemu uczestnictwu w lokalnym dziedzictwie. Problem ten nie jest jednak odosobniony i od wielu lat znajduje się w centrum uwagi europejskich instytucji zajmujących się rozwojem turystyki kulturalnej.

Zgodnie z raportem przygotowanym przez European Travel Commission (ETC, 2021)⁹ zrównoważona turystyka wymaga dziś nie tylko ograniczania presji środowiskowej, lecz także tworzenia modelu podróżowania, który uwzględni dobrostan lokalnych społeczności i dba o jakość doświadczeń kulturowych. Jednym z podstawowych warunków realizacji tego modelu jest odejście od scentralizowanej turystyki masowej i promowanie alternatywnych narracji turystycznych, które prowadzą podróżnych do mniej oczywistych miejsc i pozwalają im doświadczyć kultury w sposób kontekstualny, a nie tylko wizualny.

Biorąc pod uwagę te europejskie trendy, Kraków ma szansę nie tylko dostosować się do dobrych praktyk, ale też stać się liderem w poszukiwaniu własnych rozwiązań. Jednym z nowych przedsięwzięć władz miasta jest zainicjowany przez KBF projekt poświęcony wypracowaniu innowacji w dziedzinie zrównoważonej turystyki kulturalnej. Jego celem jest m.in. włączenie lokalnych instytucji kultury w kontekście poczwórnej helisy (model ten obejmuje mieszkańców, naukę, administrację publiczną oraz

9 https://etc-corporate.org/uploads/2022/06/ETC_Annual-Report-2021-spread-WEB_FIN.pdf [dostęp: 25.06.2025].

sektor prywatny) w proces projektowania m.in. takich doświadczeń turystycznych, które – zamiast skupiać się na eksploracji jedynie głównych punktów orientacyjnych miasta – będą ukierunkowane na budowanie narracyjnej głębi i autentycznych kontaktów między mieszkańcami a gośćmi.

Projekt Sustainable Cultural Tourism HUB¹⁰, finansowany ze środków programu European Urban Initiatives, bazuje na unikalnej metodologii projektowania innowacji, łączącej badania ilościowe i jakościowe (w tym *art-based research*), *trendresearch*, netnografię, *research by design*, partycypację mieszkańców, narzędzia Living Lab oraz wsparcie sztucznej inteligencji i analizy big data. Innowacje są współtworzone z mieszkańcami, ekspertami branży turystycznej, badaczami, rezydentami artystycznymi i instytucjami kultury. W czasach wyjątkowej złożoności świata, hiperakceleracji rozwoju technologii i polikryzysów, na które potrzebujemy odpowiadać w sposób „zwinny” (*agile*) i dynamiczny, jesteśmy przekonani, nie tylko jako zespół badawczy, ale też jako przedstawiciele administracji Krakowa, że konieczne są dziś nowe metodologie pracy nad innowacjami dla miast. Potrzebne są metodyki, które ułatwiają szybkie zanurzenie się w danych i efektywne korzystanie z tych baz za pośrednictwem nowych technologii. Jedynie w ten sposób możliwe jest rozwijanie miasta bardziej zrównoważonego – czy też po prostu harmonijnego.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- *Copenhagen is paying tourists to go green*, „Time”, 6.05.2024, <https://time.com/7008422/copenhagen-climate-tourism> [dostęp: 25.06.2025].
- European Travel Commission, *Handbook on Encouraging Sustainable Tourism Practices*, <https://etc-corporate.org/reports/handbook-on-encouraging-sustainable-tourism-practices> [dostęp: 25.06.2025].
- Gandini A., Sopolana A., Zubiaga M. i in., *Sustainable Cultural Tourism: Proposal for a Comparative Indicator-Based Framework in European Destinations*, „Sustainability” 2024, nr 5, t. 16, <https://www.mdpi.com/2071-1050/16/5/2062> [dostęp: 25.06.2025].

10 SCT HUB – *Codesign the Future of Sustainable Cultural Tourism*, Biuletyn Informacji Publicznej Miasta Krakowa, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=201760&metka=1 [dostęp: 25.06.2025].

- Obserwatorium Trendów dla Kultury w KBF, *Sympatyczny lunapark Kraków – Raport z badań jakościowych nt. sposobu spędzania czasu przez turystów kulturalnych w Krakowie*, Lokalna Organizacja Turystyczna w Krakowie 2024, <https://kbf.krakow.pl/aktywnosci-articles/obserwatorium-trendow-dla-kultury> [dostęp: 25.06.2025].

O autorce:

Carolina Pietyra,
dyrektor Krakowskiego Biura Festiwalowego,
carolina.pietyra@kbf.krakow.pl

CZY FESTIWAL MOŻE BYĆ ETYCZNY? LUBLIN – MIASTO ETYCZNYCH FESTIWALI

Agnieszka Wojciechowska, Aleksandra Kołtun
Warsztaty Kultury w Lublinie

Dzięki takim wydarzeniom, jak Noc Kultury, Wschód Kultury – Inne Brzmienia, Carnaval Sztukmistrzów i Re:tradycja – Jarmark Jagielloński, Lublin znany jest powszechnie jako miasto ważnych, autorskich, wysokiej jakości festiwali, które każdego roku goszczą blisko półmilionową lokalną i międzynarodową widownię. Jednocześnie są to wydarzenia, w przypadku których głęboko humanistyczne wartości stoją ponad terrorem komercyjnego wyniku, co – jak potwierdzają badania – jest też dobrze widoczne dla publiczności¹. Realizując misję otwartego dostępu widowni do wysokiej jakości kultury, Warsztaty Kultury (organizator ww. wydarzeń) starają się udowodnić, że z pieniędzy publicznych nie powinno się finansować wy-

- 1 A. Kołtun, A. Szuła, M. Klimkowska, O. Adamus, *Raport z badań publiczności festiwalu Carnaval Sztukmistrzów*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025]; A. Kołtun, A. Szuła, M. Klimkowska, O. Adamus, *Raport z badań publiczności festiwalu Re:tradycja – Jarmark Jagielloński w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025]; A. Kołtun, A. Szuła, *Raport z badań publiczności festiwalu Noc Kultury w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025]; A. Kołtun, A. Szuła, *Raport z badań publiczności festiwalu Wschód Kultury – Inne Brzmienia Art'n'Music Festival*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].

darzeń schlebających masowym gustom, tylko poszerzać doświadczenia publiczności i kształtować pokolenia otwartych na sztukę odbiorców. Pomimo imponującej skali i festiwalowej formuły wspomnianych wydarzeń trudno więc patrzeć na nie bez wyraźnego filtra jakościowej edukacji kulturalnej i wyraźnie zarysowanej misji społecznej odpowiedzialności.

Choć pierwsze edycje wszystkich czterech opisywanych tu wydarzeń odbywały się w latach 2007–2008, kiedy pojęcie zrównoważonego rozwoju nie stanowiło dla polskiej kultury jeszcze tak wyraźnego wyznacznika kierunku rozwoju, to wszelkie intuicje, które mieliśmy jako organizatorzy, dotyczyły odpowiedzialności za miasto i jego przestrzeń, historię i dziedzictwo regionu, a przede wszystkim za ludzi, postrzeganych tu jako odbiorcy wydarzeń oraz cały system kultury w postaci zespołów kuratorskich, artystycznych i realizacyjnych. Z każdym kolejnym rokiem i każdą kolejną edycją mierzyliśmy się więc nie tylko z własnymi ambicjami, ale przede wszystkim z oczekiwaniami społecznymi będącymi w nieustannym napięciu względem uwarunkowań organizacyjnych i prawno-finansowych. W ten sposób powstał katalog rozwiązań i tzw. dobrych praktyk wykorzystujących festiwale jako narzędzie i platformę zmiany, ale też długa lista wyzwań i zadań do realizacji w przyszłości.

Wychodząc od tego wieloletniego doświadczenia i pozytywnego wizerunku Lublina jako europejskiego miasta kultury, które w 2029 r. nosić będzie tytuł Europejskiej Stolicy Kultury, postanowiliśmy rozwijać markę Lublina jako Miasta Etycznych Festiwali, które wyznacza standardy organizacji etycznych, inkluzywnych, odpowiedzialnych społecznie wydarzeń kulturalnych w Europie.

Odwołując się do czterech obszarów tematycznych opisanych w publikacji *Culture|2030 Indicators*, wskazujemy, w jakim sensie festiwale wspierają realizację Agendy zrównoważonego rozwoju UNESCO, która w naszej opinii jest zbieżna z definicją etyczności, jakiej używamy w kontekście strategii rozwoju opisywanych festiwali. Sygnalizujemy również kwestie problematyczne i wyzwania, które wymagają interwencji w przyszłości.

Przedstawione poniżej wnioski pochodzą z badań publiczności wszystkich czterech festiwali, które przeprowadziliśmy w latach 2017–2025. W 2017 i 2023 r. zrealizowaliśmy badania ilościowe na reprezentatywnych próbach (N wyniosło co najmniej 383 osoby) dla każdego z festiwali (stąd możliwość wyciągania wniosków o każdej z imprez z osobną). Osoby badane były dobierane metodą random route (co 10. przechodząca osoba; w grupach – osoba, która jako ostatnia miała urodziny). Kwestionariusz obejmo-

wał każdorazowo ponad 20 pytań zamkniętych i otwartych dotyczących sposobów uczestniczenia w festiwalu, motywacji, ocen wydarzenia, a także postrzegania wpływu festiwalu na otoczenie i lokalną społeczność. W 2017 i 2023 r. wykorzystaliśmy to samo narzędzie (z drobnymi zmianami), co umożliwiło nam porównanie wyników w czasie. W 2017 r. przeprowadziliśmy również analizy wizualne na materiałach zgłoszonych przez użytkowników Instagrama w konkursach badawczych dotyczących tożsamości każdego z festiwali. W roku 2024 i 2025 zrealizowaliśmy wywiady jakościowe dotyczące tego, z jakimi efektami (społecznymi, kulturowymi, poznawczymi) wiązał się udział w każdym z festiwali. Łącznie przeprowadziliśmy osiem wywiadów grupowych z tzw. stałymi bywalcami, czyli osobami, które wzięły udział w co najmniej dwóch edycjach danego wydarzenia. Na każdym festiwalu zrealizowaliśmy po dwa wywiady – jeden w gronie osób mieszkających w Lublinie, drugi wśród osób spoza miasta. Badania z 2017 r. realizowaliśmy ze wsparciem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, te zaś z 2024 r. – w ramach Krajowego Planu Odbudowy dla kultury².

Ze względu na objętość niniejszego artykułu nie omawiamy tu szerzej kwestii związanych z wpływem ekonomicznym badanych festiwali. Chcemy jedynie zaznaczyć, że wszystkie badane przez nas wydarzenia przynoszą zasadnicze korzyści dla lokalnej gospodarki, generując ożywienie w takich branżach, jak hotelarstwo, gastronomia czy usługi związane z czasem wolnym (od kulturalnych i artystycznych po rozrywkowe). Co więcej, badania pokazują, że turyści przyjeżdżający na wydarzenia najczęściej zostają w Lublinie na kilka dni, zwiedzając miasto i jego okolice³.

- 2 Wszystkie raporty badawcze są dostępne na stronie <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 22.07.2025].
- 3 A. Kołtun (red.), *Wpływ lubelskich festiwali plenerowych na rozwój gospodarczy i społeczny miasta – raport*, Lublin 2017; A. Kołtun, A. Szuła, *Raport z badań publiczności festiwalu Noc Kultury w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025; <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025]; A. Kołtun, A. Szuła, *Raport z badań publiczności festiwalu Wschód Kultury – Inne Brzmienia Art'n'Music Festival*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025]; A. Kołtun, A. Szuła, M. Klimkowska, O. Adamus, *Raport z badań publiczności festiwalu Carnaval Sztukmistrzów*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025]; A. Kołtun, A. Szuła, M. Klimkowska, O. Adamus, *Raport z badań publiczności festiwalu Re:tradycja – Jarmark Jagielloński w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].

W tym sensie poprzez wspieranie lokalnych przedsiębiorców oraz stymulowanie turystyki kulturowej lubelskie festiwale z pewnością wpisują się w obszar dobrostanu (*Prosperity and Livelihood*, por. *Culture|2030 Indicators*).

WŁĄCZANIE SPOŁECZNE: DOSTĘP DO KULTURY

Wszystkie festiwale organizowane przez Warsztaty Kultury w Lublinie odbywają się w ogólnodostępnej przestrzeni miejskiej oraz siedzibach instytucji kultury. Są również bezpłatne (z wyjątkiem pojedynczych wydarzeń Carnawalu Sztukmistrzów). Na programy imprez składają się dziesiątki działań, które są różnorodne w formie i treści – nawet Inne Brzmienia, które są festiwalem muzycznym, mają bogatą ofertę spotkań literackich, debat czy filmów.

Badane przez nas osoby podkreślały, że festiwale zapewniają im pełne poczucie swobody. Mogą przyjść i wyjść, kiedy chcą, jeśli coś im się podoba – zostają, jeśli nie – idą dalej. Jest to szczególnie doceniane przez publiczność Innych Brzmień, dla której brak biletów i pozostawanie w centrum miasta oznacza pełną kontrolę nad własnym czasem (jeśli dany koncert się nie podoba, zawsze można pójść na spacer na Stare Miasto) i wyborami (np. miejsca, gdzie zjedzą posiłek). Z kolei osoby biorące udział w Nocy Kultury twierdziły, że to właśnie spacerowanie przez odmienione miejskie uliczki i spontaniczne natykanie się na instalacje stanowi dla nich kwintesencję wydarzenia. Przy tym uczestnicy i uczestniczki wszystkich badanych festiwali wyraźnie dostrzegali, że poziom oferowanych im działań jest wysoki: nie tylko dlatego, że do Lublina przyjeżdżają artyści i artystki znani w całej Europie, ale też dlatego, że co roku można zobaczyć coś nowego, zaskakującego i pięknego.

Z całą pewnością można powiedzieć, że lubelskie festiwale są w swojej formule pozbawione bariery finansowej, a także wielu barier symbolicznych, przede wszystkim tych dotyczących „poprawnego” zachowania (przybycia i pozostawiania na miejscu w określonym czasie, ubioru, sposobu reagowania). Badani mieli poczucie, że nic nie jest im narzucone, wszystko jest dla nich dostępne (choć nie zawsze łatwo, choćby ze względu na tłum).

Pomimo tego trudno powiedzieć, że publiczność festiwali jest różnorodna. Z naszych danych wynika wyraźnie, że publiczność festiwalowa była i jest stosunkowo homogeniczna. W 2023 r. wśród osób uczestniczących w każdym z festiwali przewagę stanowiły te w średnim i młodym

wieku (mediana wieku wynosi 28–37 lat), z wyższym wykształceniem (każdorazowo między ok. 64,0% i ok. 68,0% osób), zadowolone ze swojej sytuacji ekonomicznej (odsetki osób, które opisały ją jako „dobrą” i „bardzo dobrą” wahały się od ok. 59,3% do 68,4%). W 2017 r. uzyskaliśmy bardzo podobny obraz publiczności festiwalowych pod kątem cech demograficznych. Od tamtego czasu pogorszeniu uległy nastroje ekonomiczne – odsetki osób zadowolonych spadły o 5–15% w zależności od festiwalu (przy bardzo niewielkich wzrostach osób niezadowolonych – w 2023 r. więcej osób wybierało odpowiedź „ani dobra, ani zła”).

Jedyną wyraźną zmianą, jeśli chodzi o skład publiczności pomiędzy 2017 i 2023 r., dotyczy udziału obcokrajowców. Odsetki osób pochodzących z innych krajów niż Polska wzrosły co najmniej dwukrotnie w przypadku Carnawalu Sztukmistrzów i Innych Brzmień, w przypadku Nocy Kultury – czterokrotnie, a Re:tradycji – sześciokrotnie. Dotyczyło to w szczególności osób z Ukrainy; ich odsetki wahały się od 3,4% do 6,7% ogółu publiczności.

Nawet jeśli festiwale mają zdolność przyciągania obcokrajowców, w tym jak można zakładać osób z doświadczeniem uchodźczym, to trudno określić ich publiczność jako różnorodną. Warto dodać, że wiele innych badań pokazuje takie same tendencje: wiek, wykształcenie i status ekonomiczny są silnie związane z tym, jak często dana osoba uczestniczy w aktywnościach kulturalnych (por. *Aktywność kulturalna Polaków w 2023 roku*, NCK). Na przykładzie lubelskich festiwali widać jednak, że niski próg wejścia (bezpłatność, odbywanie się imprezy w przestrzeni publicznej, brak wyraźnych reguł dotyczących sposobu uczestniczenia) nie jest wystarczający, aby zaangażować szereg grup społecznych.

WŁĄCZANIE SPOŁECZNE: KULTURA DLA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

W lubelskich festiwalach bierze się udział w towarzystwie, najczęściej znajomych i rodziny. Odsetki osób, które deklarowały uczestnictwo na własną rękę, wahały się od 5,1% na Nocy Kultury do 11,9% na Inne Brzmienia. Wiele osób przychodzi na wydarzenia również z dziećmi – od 15,0% na Innych Brzmieniach do 39,4% na Carnawal Sztukmistrzów. Dorosłym najczęściej towarzyszą dzieci w wieku przedszkolnym (3–6 lat) i szkolnym (10–14 lat i nieco rzadziej 7–10 lat). Co interesujące, na każdym festiwalu osoby badane wpisywały jako „towarzyszące mi dzieci” osoby

dorośle, w tym mające więcej niż 30 lat. Choć udział takich osób w ogóle publiczności jest marginalny, sam fakt podawania osób w wieku 18+ (a czasem i 30+) jako dzieci pokazuje, jak międzypokoleniowo można obecnie myśleć o grupach publiczności, które nazywamy rodzinami.

Na podstawie wywiadów jakościowych wyraźnie widać, że wspólne wyjście na festiwal nie jest wyłącznie przyjemnym spędzeniem czasu w ciekawych okolicznościach, ale wspólnie podejmowaną pracą interpretacyjną. Uczestnicy i uczestniczki omawiają, co ich spotyka: co widzimy, co to jest, ale też co z tego wynika. Nierzadko zobaczenie dzieła sztuki staje się przyczynkiem do rozmów na trudniejsze tematy, tak jak miało to miejsce w przypadku Nocy Kultury i żydowskiej przeszłości Lublina czy kryzysu klimatycznego. Wreszcie udział w festiwalach pozwala jednostkom dzielić się doświadczeniami i budować znaczące relacje poprzez tworzenie wspólnych wspomnień i narracji⁴. W ten sposób wytwarzają „wspólne odniesienia przynależności”⁵, które z kolei przyczyniają się do zwiększenia poczucia wspólnoty.

Wizytom na wszystkich badanych przez nas festiwalach towarzyszą też spontaniczne spotkania z dalszymi znajomymi. Nasi rozmówcy opisywali takie zdarzenia jako wyjątkowo miłe i dające poczucie bycia u siebie. Jak podkreślają socjologowie, to właśnie utrzymywanie kontaktów z osobami, które nie należą do naszego najbliższego kręgu rodzinnego lub towarzyskiego, jest kluczowe dla podtrzymywania kapitału społecznego jednostki. Dzieje się tak, ponieważ to nasi bliscy i przyjaciele zwykle znajdują się również nawzajem, tworząc w dużym stopniu homogeniczne środowiska. Bez tzw. słabych mostów, czyli osób, które znamy z innych okoliczności i których wcale często nie spotykamy, kapitał społeczny jednostki jest mocno ograniczony⁶. Festiwale z całą pewnością służą podtrzymaniu takich kontaktów.

Lubelskie festiwale mają jednak znacznie dalej idące efekty społeczne. Można zauważyć, że spędzanie czasu z bliskimi osobami ozna-

4 Por. B. Quinn, *Arts festivals and the city*, „Urban Studies” 2005, nr 42(5-6); B. McKercher, H. Du Cros, *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*, New York 2002.

5 D. Picard, M. Robinson (red.), *Festivals, Tourism and Social Change: Remaking Worlds*, Clevedon 2006.

6 M. Granovetter, *The strength of weak ties: A network theory revisited*, „Sociological Theory” 1983, nr 1(2).

cza, de facto, pozostawanie w bańce. Nie da się zaprzeczyć – uczestnicy i uczestniczki przychodzą na festiwale najczęściej w zwartych grupach, bez wyraźnego zamiaru, aby poznać kogokolwiek nowego. Nasze badania pokazują jednak wyraźnie, że festiwale sprzyjają nawiązywaniu kontaktów z obcymi i nawet jeśli kontakty te są efemeryczne i nie przekształcają się w trwałe przyjaźnie (co się jednak zdarza!), to wystarcza, aby wyraźnie poczuć, jak wiele nas łączy z ludźmi, których jedynie mijamy. Sami badani rozpoznają, że łatwość rozpoczynania rozmów z nieznanymi podczas festiwali wynika ze specyficznej atmosfery – wszyscy dobrze się bawią, są w danym miejscu z pozytywnymi intencjami, mają większą niż zwykle otwartość na to, co dzieje się dookoła (por. zjawisko tzw. zbiorowego uniesienia, *collective effervescence*, które jest też najsilniejszym predyktorem długotrwałego poczucia szczęścia, nawet tydzień po zakończeniu wydarzenia⁷).

I wreszcie – osoby obecne na festiwalu łączy poczucie, że uczestniczą w czymś wyjątkowym. Jak to wyraziła jedna z uczestniczek badania z 2025 r.: „Skoro cały Lublin i bardzo duża część mieszkańców jest w stanie znaleźć się na jednym festiwalu, w tym samym celu, to może są też jakieś rzeczy, które nas łączą, a nie tylko dzielą”. Jakkolwiek wydawałaby się efemeryczna, jest to sytuacja o dużej doniosłości społecznej. Rzadko bowiem zdarza się, żeby nieznanymi ludzie, w tak dużej liczbie jak na festiwalu, mieli poczucie, że coś ich łączy, a przy tym nie jest antagonizujące wobec żadnej innej grupy społecznej (jak ma to miejsce podczas wyborów politycznych czy na wydarzeniach sportowych).

ŚRODOWISKO I ODPORNOŚĆ: ZRÓWNOWAŻONE ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM

Opisana wyżej swoboda, jaką odczuwają uczestnicy i uczestniczki, jest kluczowa dla edukacyjnego wymiaru festiwali. Sami badani wyjaśniali nam, że w sytuacji gdy mogą po prostu natknąć się na jakiś obiekt lub działanie w przestrzeni miasta, nie są zobowiązani do określonego zachowania (np. pozostania na miejscu do końca), ani za nic nie płacą (a w przypadku

7 L. Smith, M. Johnson, *Collective effervescence and well-being at music events*, „Social Psychology Review” 2023, nr 28(1), s. 45–60.

Innych Brzmień – nawet za przejazd pomiędzy centrum a terenem festiwalowym) – skłonni poszukiwać form i treści, z którymi nie mieli wcześniej do czynienia, albo wprost – których zwykle nie wybraliby. Przytaczamy tu cytat, który dobrze oddaje zjawisko, o którym opowiadało wiele osób uczestniczących w wywiadach jakościowych: „Normalnie jak byśmy zobaczyli w programie występ chóru, no to pewnie byśmy stwierdzili, no nie no, takie średnie, może gdzieś indziej pójdziemy. A jak człowiek trafi losowo, no to naprawdę zobaczy, że to jest naprawdę ciekawe, naprawdę interesujące i zostaliśmy na całym. Tak nam się spodobało” [wywiad na temat Nocy Kultury]⁸.

Dla osób uczestniczących w Innych Brzmieniach jest to wręcz festiwal odkryć, a nie jedynie odsłuchów, co, jak sami przyznają, rzadko im się zdarza na innych podobnych wydarzeniach. Taka otwartość na to, co nowe i nieznane, wiąże się ze sporym ryzykiem, które jednak na Innych Brzmieniach okazuje się akceptowalne: dzięki temu, że nie ma biletów, dzięki ugruntowanej marce artystycznej i zaufaniu do organizatorów, a wreszcie dzięki świadomości, że jeśli coś okaże się naprawdę nieodpasowane do gustu danej osoby, zawsze można znaleźć coś ciekawego do zrobienia, bo przecież jesteśmy w centrum miasta.

Re:tradycja Jarmark Jagielloński sprawia z kolei, że sztuka i kultura tradycyjna żyją i się rozwijają. Aż 75,4% osób badanych za pomocą ankiety stwierdziło, że dzięki Re:tradycji uczestniczy w wydarzeniach, w których normalnie nie wzięłoby udziału. Niemal wszystkie osoby wypowiadające się w wywiadach na temat tego festiwalu zrobiły coś pierwszy raz w życiu, nierzadko kontynuując to potem na własną rękę (np. uczestnicząc w warsztatach tańca tradycyjnego, wyplatania pająków ze słomy, kowalstwa, hafciarstwa). Wiele osób przyjeżdża na Re:tradycję specjalnie po to, aby nauczyć się czegoś od największych autorytetów w danej dziedzinie, i to do tego za darmo. Jest to możliwe, ponieważ głównym celem tworzenia stoisk z wyrobami rzemieślniczymi i sztuką nie jest ich sprzedaż, lecz prezentacja oraz edukacja. Twórcy obecni na Re:tradycji wchodzą z uczestnikami i uczestniczkami festiwalu w otwarty dialog, dzieląc się swoimi umiejętnościami, nierzadko nawiązując wieloletnie przyjaźnie. Z kolei z punktu widzenia uczestników i uczestniczek Re:tradycji brak

8 A. Kołtun, A. Szuła, *Raport z badań publiczności festiwalu Noc Kultury w Lublinie. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025*, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].

konieczności przeznaczania dużych środków na specjalne szkolenia (oraz dojazdy, noclegi itd.) powodował, że mieli poczucie pełnej swobody w rozwijaniu swojej ekspresji, w eksperymentowaniu i podejmowaniu prób, które w innych warunkach nie byłyby dla nich możliwe. Ponadto część z tych osób przekazuje nabyte umiejętności dalej – swoim dzieciom, na zajęciach w domach kultury i świetlicach.

To, jak doniosłą rolę w pielęgnowaniu kultury i sztuki tradycyjnej odgrywa Re:tradycja, dostrzegali nasi rozmówcy. Czuli się wzruszeni, że dawne tradycje jednak żyją, a co więcej, że interesuje się nimi coraz więcej młodych ludzi, którzy również twórczo je przekształcają: „Jest to dla mnie festiwal nadziei. Jak ja widzę, że to nie umarło, że ludzie dalej to robią, że są kontynuatorzy, że przyjeżdżają młodzi ludzie, którzy posiadają umiejętności, fachy, przyjmują tradycję. [...] I myślę sobie tak, to widać, że to, co jest naszą wielowiekową tradycją, kulturą, że to nie umarło. Mało tego, że to się odradza” [wywiad na temat Re:tradycji Jarmarku Jagiellońskiego]⁹.

Ponadto z wywiadów wynika jasno, że kontakt z dziełami sztuki i wyrobami rzemieślniczymi nie tylko daje silne odczucia estetyczne (zachwyt, podziw, poczucie szczęścia), ale też ma głęboki wymiar duchowy. U wielu osób sama możliwość wyobrażenia sobie (a nawet bezpośredniego, namacalnego odczucia), jak wyglądało życie własnych przodków, wywołuje uczucie wzruszenia, pewnej wzniosłości. Warto podkreślić, że świadomość ciągłości z przeszłością, posiadania określonych korzeni jest niezwykle istotne z punktu widzenia poczucia przynależności do wspólnot kulturowych, zarówno na poziomie lokalnym, jak i narodowym.

ŚRODOWISKO I ODPORNOŚĆ: ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU I REZYLIENCJA

Pomimo lokalizacji w centrum miasta na wszystkich badanych festiwalach najczęściej wskazywanym środkiem transportu był samochód (odpowiedź udzielana, w zależności od wydarzenia, przez 1/3 do ok. 1/2 respondentów biorących udział w badaniach ilościowych). Co więcej, w porównaniu z 2017 r. widać ogólny niekorzystny trend polegający na zmniejszaniu się

9 A. Kołtun, A. Szuła, M. Klimkowska, O. Adamus, *Raport z badań publiczności festiwalu Re:tradycja – Jarmark Jagielloński w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].

odsetków wskazań na wszystkie ekologiczne sposoby dotarcia na festiwal (komunikacja miejska, pieszo, rower) na rzecz wzrostów wskazań na samochód i taksówkę. Wydawałoby się, że po sześciu latach tendencja powinna być odwrotna – zgodnie z polityką ograniczania indywidualnego transportu kołowego w mieście.

Warto tu dodać, że z samochodu korzysta nawet 2/3 osób spoza Lublina. Pomimo często znacznych odległości pomiędzy miejscem zamieszkania a festiwalem nie więcej niż 10% respondentów korzysta z komunikacji dalekobieżnej. Z wywiadów wiemy, że osoby te mają największy problem nie z dojechaniem na festiwal, ale z powrotem do domu – w nocy komunikacja publiczna poza miastem praktycznie nie funkcjonuje.

ZRÓWNOWAŻONY FESTIWAL? TAK. MOŻNA INACZEJ

Koncepcja Lublina – Miasta Etycznych Festiwali zakłada stworzenie i promocję marki, która łączy lokalną społeczność oraz europejską wspólnotę organizatorów wokół wartości etycznych i zrównoważonego rozwoju. Wykorzystując dotychczasowe doświadczenia, przekazywaną na praktykę refleksję wynikającą z prowadzonych badań publiczności i badania wpływu festiwali na rozwój miast i społeczności oraz wyzwania stojące przed organizatorami wydarzeń kulturalnych, zamierzamy wypracować systemowe rozwiązania dla miasta, które będą wspierać i regulować proces etycznej realizacji wydarzeń kulturalnych w przestrzeni publicznej. Do 2029 r. planujemy wypracować standardy etyczne dla wydarzeń kulturalnych realizowanych ze środków publicznych oraz system ich certyfikowania i nagradzania, całość poprzedzając rzetelnym programem edukacyjnym wspierającym operatorów wydarzeń.

W manifeście *Cultural Heritage: a Powerful Catalyst for the Future of Europe*¹⁰ parasolowych, europejskich organizacji dziedzictwa kulturowego, działających pod szyldem European Heritage Alliance, sygnatariusze wymieniają siedem kluczowych składowych świadczących o tym, że kultura, obecnie bardziej niż kiedykolwiek, jest ważnym nośnikiem pozytywnej zmiany. Dotyczy to zarówno kluczowej roli dla fizycznego i psychicznego

10 <https://pro.europeana.eu/post/europe-day-manifesto-cultural-heritage-a-powerful-catalyst-for-the-future-of-europe> [dostęp: 22.07.2025].

dobrostanu każdej jednostki oraz społeczeństw jako całości, jak i wsparcia w procesie akceptowania różnorodności i traktowania jej jako naturalnego bogactwa i kreatywności. Dokument mówi o wyraźnych korzyściach płynących z inwestycji w dziedzictwo kulturowe dla regeneracji miast i regionów, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i wspólnotowym, oraz o tym, że kultura i dziedzictwo są kluczowymi czynnikami zwiększającymi szacunek, zrozumienie i zaufanie jako warunki wstępne globalnej solidarności i współpracy. W tym duchu postrzegają swój rozwój lubelskie festiwale i tak opowiadać będą Lublin Europie i światu.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Granovetter M., *The strength of weak ties: A network theory revisited*, „Sociological Theory” 1983, nr 1(2).
- Kołtun A. (red.), *Wpływ lubelskich festiwali plenerowych na rozwój gospodarczy i społeczny miasta – raport*, Lublin 2017.
- Kołtun A., Szula A., *Raport z badań publiczności festiwalu Noc Kultury w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].
- Kołtun A., Szula A., *Raport z badań publiczności festiwalu Wschód Kultury – Inne Brzmienia Art’n’Music Festival*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2025, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].
- Kołtun A., Szula A., Klimkowska M., Adamus O., *Raport z badań publiczności festiwalu Carnival Sztukmistrzów*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].
- Kołtun A., Szula A., Klimkowska M., Adamus O., *Raport z badań publiczności festiwalu Re:tradycja – Jarmark Jagielloński w Lublinie*. Lublin: Warsztaty Kultury, 2024, <https://warsztatykultury.pl/pl/badania/> [dostęp: 2.05.2025].
- Kołtun A., Wawiórka-Kamieniecka J. (red.), *Spisane po Nocach Kultury. 13 tekstów o formie wydarzenia, publiczności i przestrzeni*, <https://www.umcs.pl/pl/-spisane-po-nocach-kultury-ksiazka,24367.htm> [dostęp: 2.05.2025].
- McKercher B., Du Cros H., *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*, New York 2002.
- Picard D., Robinson M. (red.), *Festivals, Tourism and Social Change: Remaining Worlds*, Clevedon 2006.

- Quinn B., *Arts festivals and the city*, „Urban Studies” 2005, nr 42(5–6).
- Smith L., Johnson M., *Collective effervescence and well-being at music events*, „Social Psychology Review” 2023, nr 28(1).

O autorkach:

Agnieszka Wojciechowska,
kierowniczka programowa Warsztatów Kultury w Lublinie,
dyrektorka programowa festiwalu Wschód Kultury – Inne Brzmienia,
a.wojciechowska@warsztatykultury.pl;
dr Aleksandra Kołtun,
niezależna badaczka,
właścicielka firmy Badania do działania,
aleksandra.koltun@gmail.com

ZNACZENIE TYGODNIA KULTURY BESKIDZKIEJ – NAJWIĘKSZEGO I NAJSTARSZEGO FESTIWALU FOLKLORYSTYCZNEGO W POLSCE – W KONTEKŚCIE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Sabina Słowiak-Wandzel

Regionalny Ośrodek Kultury w Bielsku-Białej

Regionalny Ośrodek Kultury (ROK) w Bielsku-Białej jest instytucją kultury samorządu województwa śląskiego. Obecną nazwę nosi od września 2000 r. Wcześniej był Wojewódzkim Ośrodkiem Kultury (od 1989 r.), a powstał jako Wojewódzki Dom Kultury 1 sierpnia 1975 r. wraz z tworzonym wówczas województwem bielskim. Od 50 lat ROK działa na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, obejmując swoim zasięgiem subregion południowy województwa śląskiego (powiaty: cieszyński, żywiecki i bielski) wraz z okolicznymi powiatami dawnego województwa bielskiego. Organizowane przez tę instytucję wydarzenia przybrały charakter nie tylko ambitnej rozrywki dla mieszkańców regionu, ale też niespotykanej w skali całego kraju rzeczywistej edukacji o wartości podtrzymywania więzi i tradycji kulturowych. W ostatnich dwóch latach Regionalny Ośrodek Kultury w Bielsku-Białej był głównym organizatorem około 400 koncertów, spektakli, imprez kulturalnych, wystaw, warsztatów, konkursów itp. Były one kierowane do szerokiego grona odbiorców: dzieci, młodzieży, dorosłych, seniorów, włącznie z osobami z niepełnosprawnością. Wydarzenia organizowane są przez wykwalifikowanych specjalistów we współpracy z cennymi twórcami, ekspertami, naukowcami, instruktorami i artystami. Większość z nich dotyczy ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Ponadto w ramach instytucji funkcjonują Galeria Sztuki ROK oraz dział wydawnictw, który przez publikacje dokumentuje elementy polskiej

kultury tradycyjnej i ruchu folklorystycznego. Cyklicznie od wielu lat ROK organizuje festiwale i wydarzenia o zasięgu międzynarodowym, ogólnopolskim i regionalnym¹. Zdecydowana większość z nich, poza wspólnym mianownikiem w postaci działania na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, które ma fundamentalne znaczenie dla kształtowania przyszłych społeczności w zrównoważony sposób, charakteryzuje się podobnym schematem organizacyjnym, opartym na licznych partnerstwach międzyinstytucjonalnych i międzysektorowych. Ich cechą wspólną jest łączenie formy rozrywkowej, widowiskowej z rzeczywistą, praktyczną edukacją kulturalną. Ponadto na uwagę zasługuje otwarta formuła² organizowanych festiwali, konkursów i koncertów zarówno po stronie wykonawców, uczestników, jak i odbiorców. Kolejne edycje pod wieloma względami, mimo upływu lat, przyczyniają się do kształtowania zrównoważonego rozwoju lokalnych społeczności. Dzieje się tak z jednej strony dzięki realnemu wsparciu instytucji samorządowych i rządowych oraz licznym partnerstwom z sektorem biznesu, a z drugiej dzięki specyfice działalności instytucji, wśród której czołową rolę odgrywają działania na rzecz ochrony i pielęgnacji kulturowego dziedzictwa regionu.

Regionalny Ośrodek Kultury regularnie zbiera dane statystyczne ze swojej działalności. Następnie w miesięcznych raportach przekazuje je do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, a w rocznych do Głównego Urzędu Statystycznego. Ponadto na własne potrzeby anali-

- 1 Analizując rok 2024, należy w tym miejscu wyróżnić: 55. Przegląd Zespołów Kolędniczych i Obrzędowych „Żywieckie Gody” (Żywiec, Miłówka, Bielsko-Biała); 31. Konkurs na Palmy Wielkanocne w Gilowicach; 69. Ogólnopolski Konkurs Recytatorski, etap rejonowy i wojewódzki (Bielsko-Biała); Otwarcie Sezonu Pasterskiego w Województwie Śląskim (Rychwałd); Dzień Rzemiosła i Rękodzieła od Beskidu do Śląska (Chorzów); 36. Przegląd Dziecięcych Zespołów Folklorystycznych (Ustroń); 56. Wojewódzki Przegląd Wiejskich Zespołów Artystycznych (Brenna); 61. Tydzień Kultury Beskidzkiej (Wisła, Szczyrk, Żywiec, Maków Podhalański, Oświęcim, Ujsoły, Jabłonków, Istebna); 55. Festiwal Folkloru Górali Polskich (Żywiec); 33. Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne (Wisła); 33. Posiady Gawędziarskie i 35. Konkurs Gry na Unikatowych Instrumentach Ludowych i Śpiewu Tradycyjnego (Jelesnia, Radziechowy-Wieprz); 19. Międzynarodowy Festiwal Chórów „Gaude Cantem” im. Kazimierza Fobera (powiat bielski).
- 2 Otwarta formuła: wydarzenia udostępniane są odbiorcom nieodpłatnie, a w gronie uczestników mogą znaleźć się wszystkie chętne osoby/zespoły spełniające wymogi regulaminowe.

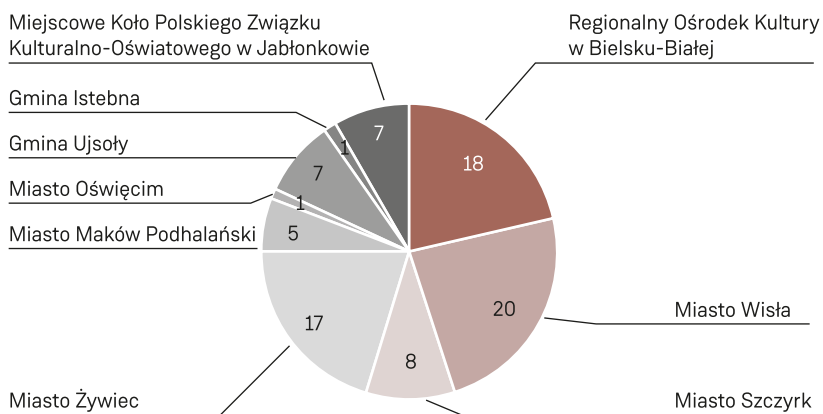
zuje i zestawia różnego rodzaju informacje, najczęściej dotyczące uczestników organizowanych wydarzeń. W niniejszym artykule część z nich, dotycząca 61. Tygodnia Kultury Beskidzkiej (TKB), zostanie przedstawiona w kontekście znaczenia tego typu imprez dla realizowania strategii zrównoważonego rozwoju.

Tydzień Kultury Beskidzkiej, którego 61. edycja odbyła się w dniach 27 lipca – 4 sierpnia 2024 r., to 51 kilkugodzinnych, wieczornych koncertów zespołów, 27 koncertów kapel, grup śpiewających oraz solistów instrumentalistów i śpiewaków, 6 korowodów ulicznych oraz 84 wydarzenia towarzyszące w 9 miejscowościach, z udziałem około 4000 wykonawców z 74 polskich zespołów folklorystycznych oraz 14 zagranicznych z różnych części świata. To przedsięwzięcie, organizowane co roku w podobnym wymiarze, jest efektem współpracy ROK w Bielsku-Białej oraz pięciu miast: Wisły, Żywca, Szczyrku, Makowa Podhalańskiego i Oświęcimia. Przedstawiciele samorządów i instytucji kultury wchodzi w skład Komitetu Koordynacyjnego, który od dziesięcioleci współpracuje z gminami wiejskimi (Ujsolę, Istebną) oraz Miejscowym Kołem Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Jabłonkowie (Republika Czeska). Te podmioty odpowiadają za organizację Tygodnia Kultury Beskidzkiej oraz imprez stowarzyszonych z festiwałem, takich jak: Wawrzyńcowe Hudy w Ujsolach, Festyn Istebniański w Istebnej, Gorolski Świątę w Jabłonkowie, które w 2024 r. odbyły się kolejno po raz 46., 29. i 77. Każdy z organizatorów ma od kilku do kilkunastu partnerów, zarówno z sektora biznesu, jak i finansów publicznych – w ubiegłorocznej edycji TKB ich łączna liczba wyniosła 84.

Cel 17. Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030³ odnosi się do konieczności budowania partnerstw na rzecz osiągnięcia celów. W tym aspekcie TKB jest motorem do realizacji kilkadziesiątu tego rodzaju powiązań. Festiwal z jednej strony kształtuje i wzmacnia regionalne partnerstwa instytucjonalne i wymianę doświadczeń pomiędzy członkami Komitetu Koordynacyjnego, a z drugiej daje przestrzeń do nawiązywania różnorodnych form współpracy z przedstawicielami innych sektorów. Relacje te nie są wyłącznie jednorazowe – najczęściej stanowią element długofalowej kooperacji w polu kultury na rzecz rozwoju społeczności lokalnych.

3 Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, *Przekształcamy nasz świat*, Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 z 21 października 2015 r. (A/RES/70/1), https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf [dostęp: 24.05.2025].

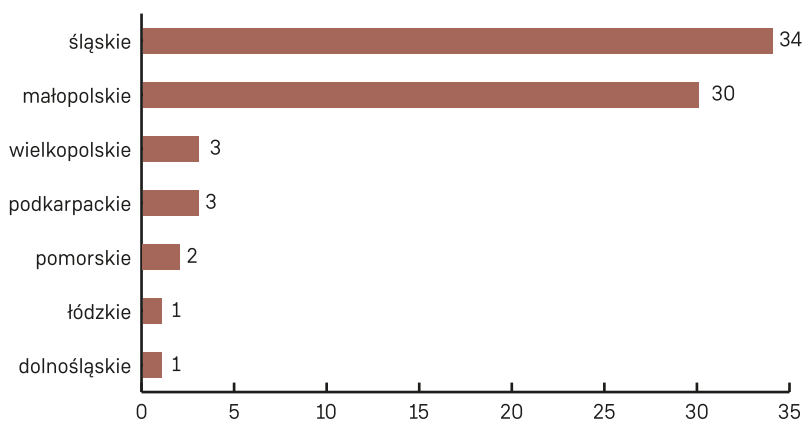
LICZBA PARTNERÓW POSZCZEGÓLNYCH ORGANIZATORÓW 61. TYGODNIA KULTURY BESKIDZKIEJ

Źródło: ROK, dane własne

Kluczową wartością TKB jest ochrona materialnego i niematerialnego dziedzictwa na rzecz przyszłych pokoleń, by miały możliwość wzrastania, czerpiąc z rodzimych tożsamości. Tydzień Kultury Beskidzkiej ma za zadanie ukazywać bogactwo i wartość kultury regionalnej oraz edukować odbiorców w zakresie jej elementów: tańca, śpiewu, muzyki, obrzędowości, stroju, sztuki, a także gwary/mowy.

UDZIAŁ POLSKICH ZESPOŁÓW FOLKLORYSTYCZNYCH W 61. TYGODNIU KULTURY BESKIDZKIEJ Z PODZIAŁEM NA WOJEWÓDZTWA

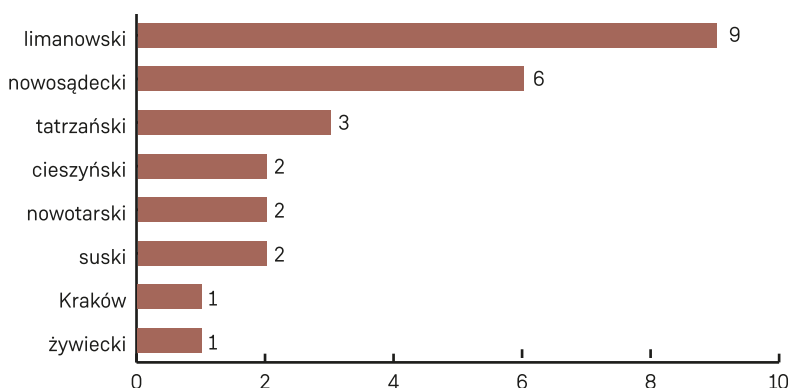

Źródło: ROK, dane własne

Zespoły amatorskie, zapraszane do uczestnictwa w wydarzeniach, są każdorazowo weryfikowane przez biuro programowo-artystyczne TKB, funkcjonujące w Regionalnym Ośrodku Kultury w Bielsku-Białej. W 2024 r. wśród polskich zespołów znaleźli się przedstawiciele siedmiu województw: śląskiego, małopolskiego, wielkopolskiego, podkarpackiego, pomorskiego, łódzkiego i dolnośląskiego.

Edukacyjny wymiar festiwalu folklorystycznego urzeczywistnia się dzięki cyklicznej organizacji dwóch konkursów – Festiwalu Folkloru Górali Polskich oraz Międzynarodowych Spotkań Folklorystycznych. Jury w obu konkursach składa się ze specjalistów: etnografów, etnologów, choreografów, etnomuzykologów i folklorystów. W przypadku FFGP każdy z występów poddawany jest wszechstronnej analizie (zarówno od strony merytorycznej, jak i warsztatowej), a następnie omówieniu podczas indywidualnych konsultacji. Ta praktyka mobilizuje kierowników i instruktorów zespołów do ustawicznego podnoszenia kwalifikacji i rzetelnego opracowywania programów artystycznych na kanwie autentycznych tradycji regionalnych oraz źródeł archiwalnych. W 55. edycji FFGP w 2024 r. wzięło udział 26 zespołów z 8 różnych powiatów.

UDZIAŁ POLSKICH ZESPOŁÓW FOLKLORYSTYCZNYCH W 55. FESTIWALU FOLKLORU GÓRALI POLSKICH Z PODZIAŁEM NA POWIATY

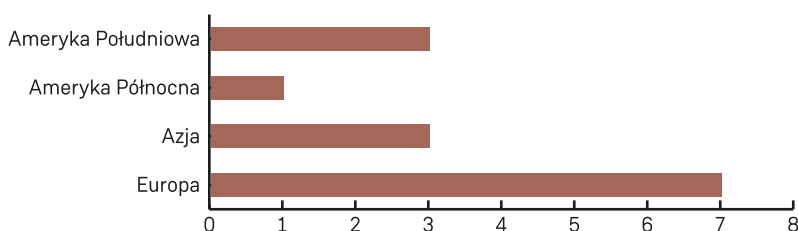

Źródło: ROK, dane własne

Za pośrednictwem drugiego konkursu (MSF) jest możliwa edukacja w jeszcze głębszym wymiarze – na poziomie wartości i kształtowania światopoglądu. Przez uczestnictwo zespołów z całego świata organizatorzy podkreślają, jak ważna jest kultura pokoju, równości, poszanowania praw człowieka i różnorodności kulturowej, co w patrzaniu globalnym

na zrównoważony rozwój ma fundamentalne znaczenie dla nawiązania relacji i partnerstw na rzecz realizacji zamierzonych celów. Za sprawą 33. MSF podczas TKB w 2024 r. prezentowało się 14 zespołów zagranicznych z Bułgarii, Chorwacji, Grecji, Indonezji, Kolumbii, Litwy, Macedonii Północnej, Meksyku, Niemiec, Peru, ze Słowacji, z Tajwanu, Turcji i ze Stanów Zjednoczonych oraz dwie grupy z Polski.

UDZIAŁ ZAGRANICZNYCH ZESPOŁÓW FOLKLORYSTYCZNYCH W 33. MIĘDZYNARODOWYCH SPOTKANIACH FOLKLORYSTYCZNYCH Z PODZIAŁEM NA KONTYNENTY

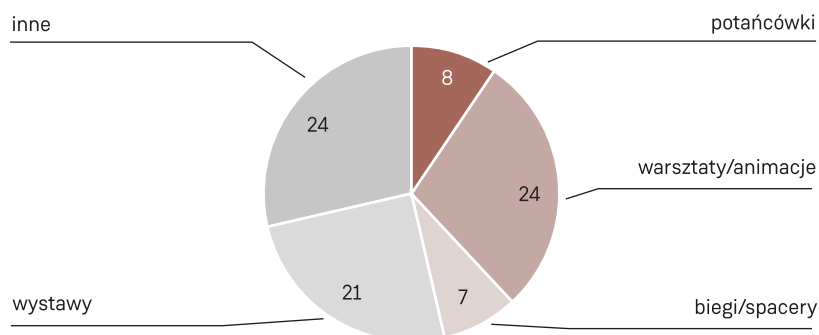

Źródło: ROK, dane własne

W kontekście strategii zrównoważonego rozwoju istotny jest także aspekt promowania zdrowego trybu życia i aktywności fizycznej podczas TKB, który w większości opiera się na prezentowaniu dynamicznych, nie-raz bardzo skomplikowanych i wymagających choreografii tanecznych. Podczas każdego kilkugodzinnego koncertu wieczornego występuje od 4 do 8 zespołów folklorystycznych (około 40-osobowych), z programami o długości od 30 do 45 min. Każdy z nich tańczy i śpiewa w towarzystwie własnej kapeli wykonującej muzykę na żywo. Obecność artystów może wpływać na promowanie tańca jako atrakcyjnej aktywności ruchowej. Ponadto w 2024 r. w formie 84 wydarzeń towarzyszących organizatorzy mobilizowali odbiorców do ruchu, animacji tanecznych oraz współzawodnictwa w biegach i spacerach górskich. Promowanie aktywnych form spędzania wolnego czasu i angażowanie odbiorców do czynnego w nich uczestniczenia może zmotywować do podejmowania regularnych ćwiczeń, co z kolei przekłada się na obniżenie ryzyka zachorowania na choroby cywilizacyjne, takie jak m.in.: cukrzyca, otyłość, zaburzenia psychiczne czy choroby układu pokarmowego⁴.

4 <https://akademia.nfz.gov.pl/artykuly/choroby-cywilizacyjne-co-o-nich-wiesz/> [dostęp: 24.05.2025].

WYDARZENIA TOWARZYSZĄCE PODCZAS 61. TYGODNIA KULTURY BESKIDZKIEJ

Źródło: ROK, dane własne

Wśród celów zrównoważonego rozwoju kilkakrotnie wskazywana jest konieczność minimalizacji skali ubóstwa i nierówności. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w Polsce w 2022 r. według GUS osiągnął wartość 13,7%, a w województwach, w których odbywa się TKB: 7,8% (śląskie) i 13,6% (małopolskie)⁵. W odpowiedzi na to wyzwanie formuła festiwalu zakłada udostępnianie przygotowanej oferty kulturalnej w równy sposób wszystkim bez względu na płeć, wiek, poglądy, sytuację materialną czy poziom sprawności psychicznej i fizycznej. Wszystkie wydarzenia, z wyjątkiem Jabłonkowa, są bezpłatne i realizowane w miejscach pozbawionych barier architektonicznych. Ponadto koncerty wieczorne z prawie każdej miejscowości są transmitowane na żywo, zapisywane na stronach internetowych i udostępniane bez opłat wszystkim zainteresowanym.

W dobie komercjalizacji kultury i konsumpcjonistycznego stylu życia bywa, że wydarzenia o podobnym charakterze (z jednej strony te darmowe, a z drugiej te oparte na promowaniu kultury tradycyjnej) są niedoceniane i marginalizowane, choć w kontekście globalnie obranej strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju na wielu płaszczyznach przyczyniają się do realizacji wyznaczonych przez ONZ celów. Przytoczone dane, choć bardzo fragmentarycznie, opisują specyfikę Tygodnia Kultury Beskidzkiej, pozwalają zauważyć, jaką rolę odgrywają tutaj tego typu wydarzenia. Festiwal może stanowić przykład zorganizowanego, wielowymiarowego

5 A. Bieńkuńska, A. Góralczyk, *Ubóstwo w Polsce w latach 2021 i 2022*, Warszawa 2023, s. 8.

wysiłku na rzecz ochrony i zabezpieczenia światowego dziedzictwa kulturowego dla kształtowania współczesnych i przyszłych pokoleń.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Bieñkuńska A., Góralczyk A., *Ubóstwo w Polsce w latach 2021 i 2022*, Warszawa 2023.
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, *Przekształcamy nasz świat*, Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 z 21 października 2015 r. (A/RES/70/1), https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf [dostęp: 24.05.2025].

O autorce:

Sabina Słowiak-Wandzel,
specjalistka ds. organizacji imprez,
s.slowiak@rok.bielsko.pl

KLIMA BIENNALE WIEN. JAK MIASTO MOŻE KOMUNIKOWAĆ SIĘ Z MIESZKAŃCAMI POPRZECZ FESTIWAL SZTUKI POŚWIĘCONY KLIMATOWI

Agnieszka Becler

NOWE FORMATY WOKÓŁ KLIMATU

W ostatnich kilkunastu latach wyraźnie wzrosła liczba wystaw nawiązujących do ekologii czy ekocentryczności¹, także w Polsce². Temat nie kończy się jednak na samych wystawach. Na świecie powstają nieznane wcześniej

- 1 W polszczyźnie, podobnie jak w innych językach uczestniczących w dyskursie o zrównoważonym (czy, no właśnie, regeneratywnym?) rozwoju, brak jednego określenia, które wiązałyby je wszystkie. Mówimy o zjawiskach lub postawach zielonych (*green*), o naturze lub środowisku naturalnym i jego ochronie, o zrównoważonym rozwoju, ekologii, klimacie, planecie itd. Z jednej strony wnosi to różnorodność odcieni znaczeniowych, z drugiej – przez brak uniwersalnego określenia utrudnia klarowne pisanie, zmuszając czasem do wymieniania całego ciągu nazw. W artykule najczęściej odwołuję się do ekologii lub ekocentryczności jako nadrzędnego, parasolowego określenia.
- 2 Precyzyjne oszacowanie liczby wystaw, które podejmują tematy ekologiczne i w Polsce, i na świecie, nie jest łatwe. Nie jest mi znane źródło, które wprost podawałoby te dane. Jako pierwszą tego typu wystawę w XXI w. przyjmuję *Radical Nature* w londyńskim Barbicanie z 2009 r. Od tego czasu mamy do czynienia ze wzrostem liczby tego typu wydarzeń.

instytucje – muzea klimatu, a nawet zmian klimatu³. Niektóre placówki, jak Klimahaus Bremerhaven w Niemczech lub Klimahuset w Oslo w Norwegii, przypominają wrocławskie Hydropolis lub wyspecjalizowane klimatycznie Centrum Nauki Kopernik. Działają stacjonarnie, jak Museu do Amanhã (Muzeum Jutra) w Rio de Janeiro, lub hybrydowo, jak Jockey Club Museum of Climate Change w Hongkongu lub Climate Museum UK. Muzea te w różnych proporcjach łączą naukę, sztukę i edukację, jednak wyraźny jest podział na te bardziej popularyzatorskie, o podejściu naukowo-technicznym i te nastawione na działania artystyczne. Stacjonarne Climate Museum w Nowym Jorku stara się łączyć oba podejścia, oferując ekspozycje o klimacie, wystawy sztuki, instalacje artystyczne i wydarzenia specjalne⁴. Z kolei National Centre for Environmental Art w Australii⁵ działa jako wyspecjalizowane muzeum sztuki, z galerią sztuki inspirowaną środowiskiem naturalnym (*environmental art*) oraz planami rozwoju w większy kompleks artystyczno-ekologiczny. Każda z tych placówek stara się wpłynąć na widzów i podejmuje kroki, by zaangażować odwiedzających w sprawy środowiska i klimatu.

A CO Z BIENNALE?

Liczba biennale organizowanych na świecie od lat 50. XX w. stale rośnie, a od lat 80. XX w. rośnie skokowo⁶. Jednocześnie format biennale wciąż ewoluje, na różne sposoby przyswajając i przetwarzając tematy związane z ekologią, ekocentrycznością, zmianą klimatu, ochroną środowiska czy zrównoważonym rozwojem: od ekologicznej tematyki przez wyliczanie śladu węglowego po dyskusje o zasadności organizacji tego typu imprez w ogóle. Mimo wszystko model wydarzenia ma się świetnie, a jednym z najnowszych zjawisk w sektorze są wyspecjalizowane biennale w całości poświęcone ekologii, i dlatego nazwane przeze mnie ekobiennale.

3 J. Newell, *Climate museums: powering action*, „Museum Management and Curatorship” 2020, nr 6, t. 35, wyd. specjalne: *Museums and climate action*, red. J. Davis.

4 Linki do wymienionych placówek można znaleźć na <https://mccnetwork.org/climate-museums>; projekt brytyjski: <https://climatemuseumuk.org/> [dostęp: 23.06.2025].

5 <https://victoriancollections.net.au/organisations/wama> [dostęp: 23.06.2025].

6 S.A. Patel, S. Manghani, R.E. D'Souza, *How to Biennale! (The Manual)*, „On Curating” 2018, nr 39, s. 16.

Większość ekobiennale narodziła się w ostatnich latach i wciąż jest ich relatywnie niewiele⁷. Wszystkie nastawione są na promocję świadomości klimatycznej, ekologicznej i na ponowne łączenie ludzi ze środowiskiem naturalnym poprzez sztukę. Choć wydawałoby się, że ekobiennale są wyspecjalizowanym, a więc homogenicznym podgatunkiem, to jednak różnią się przyjętymi celami, efektami, zawartością programową i przebiegiem. Różnice dotyczą też inicjatorów, fundatorów i udziału instytucji publicznych. Niektóre ekobiennale wyewoluowały z formatów wcześniejszych (jak Klima Biennale Wien), inne stworzono od zera (jak Helsinki Biennial). Co ciekawe, te dwa nowe europejskie ekobiennale działają w ramach miejskich strategii rozwojowych i środowiskowo-klimatycznych, udowadniając, że format biennale może być przez stolicy europejskie traktowany poważnie jako nowe medium komunikacji z mieszkańcami i wywierania wpływu na postawy i zachowania proklimatyczne. To właśnie z tego powodu na szczególną uwagę zasługuje biennale wiedeńskie.

O PIERWSZYM KLIMA BIENNALE WIEN

Klima Biennale Wien⁸ powołano w roku 2022⁹. Wiedeń poprzez swoje instytucje odgrywa czołową rolę w nadawaniu wizji, organizacji i finansowaniu imprezy. Wkład miasta wyniósł 1,5 mln¹⁰ euro i pochodził z budżetów trzech departamentów: gospodarki, klimatu i środowiska oraz kultury i nauki. Imprezę zasilili finansowo także sponsorzy. Głównym

- 7 *Desk research* przeprowadzony przez autorkę artykułu ujawnił kilka imprez europejskich (więcej niż przypadki opisane w artykule), jedną amerykańską i kilka azjatyckich, jednak wyszukiwanie prowadzone było w ograniczonym czasie oraz tylko po polsku i po angielsku, dlatego być może jest ich więcej. Przywoływany wyżej raport magazynu „On Curating” (nr 39) w całości poświęcony ewolucji biennale nie wymienia podgatunku ekobiennale, ale ukazał się w 2018 r., kiedy zjawiska jeszcze nie obserwowano.
- 8 Informacje nt. Klima Biennale Wien, które przytaczam w artykule, zaczerpnięte zostały z oficjalnej strony festiwalu <https://www.biennale.wien/> [dostęp: 23.06.2025], chyba że przypis przy konkretnej informacji stanowi inaczej.
- 9 https://de.wikipedia.org/wiki/Claudius_Schulze [dostęp: 23.06.2025]. Tekst wskazuje na ok. dwuletni proces przygotowywania imprezy.
- 10 https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_20240716_OT0065/kunsthhauswien-erste-klima-biennale-wien-endet-mit-ueber-225000-besucherinnen [dostęp: 23.06.2025].

organizatorem został Kunst Haus Wien¹¹ – muzeum założone i zaprojektowane przez Friedensa Reicha Hundertwassera: malarza, architekta, wizjonera, filozofa i prekursora aktywizmu na rzecz ochrony środowiska¹². Kunst Haus Wien od 1991 r. wystawia jego prace i prowadzi bogaty program proekologiczny.

Pierwsze Klima Biennale Wien zorganizowano nie jako wystawę, ale jako ramę łączącą artystów, twórców, instytucje i widzów wokół spraw natury i klimatu. Wydaje się, że chodziło o stworzenie warunków do głębszego zaangażowania i kokreacji, wspólnych poszukiwań¹³ – co jest zupełnie innym zamysłem niż tradycyjny format biennale, w którym twórcy tworzą, a publiczność ogląda. Aby to osiągnąć, organizatorzy zdecydowali się zdecentralizować biennale i zorganizować je jako „pierwszy festiwal sztuki poświęconej klimatowi”¹⁴. To właśnie dlatego impreza miała miejsce w 87 lokalizacjach: muzeach, galeriach, szkołach wyższych czy na terenie festiwalowym Nordwestbahnhof¹⁵. Ten właśnie aspekt wydaje się wyzwalać pożądane (z punktu widzenia klimatu, a więc i miasta) zmiany, scalając środowiska, budując świadomość klimatyczną i tworząc wrażliwość ekosystemową.

W pierwszej edycji nie zaproponowano tematu przewodniego. Zespół organizatorski pracował pod kierunkiem Gerlinde Riedl, dyrektorki muzeum Kunst Haus Wien, oraz Sithary Pathirany, dyrektorki programowej Biennale, i Claudiusa Schulze, dyrektora artystycznego biennale. Wystawy, które weszły do programu, miały własnych kuratorów i zespoły kuratorskie. Ważnym elementem Klima Biennale były wspólne projekty, spotkania i debaty oraz współpraca świata sztuki i nauki, znaczący był też udział instytucji publicznych, środowiska akademickiego i aktywistów. Organizatorzy wyraźnie starali się stworzyć imprezę, która wnuknie w żywą tkankę miasta, w różne środowiska, instytucje i lokalizacje. W rezultacie w biennale zaangażowało się 60 instytucji, w tym szkoły wyższe, zarówno techniczne, jak i artystyczno-designerskie. Powstały projekty międzyuczelniane i międzywydziałowe, zawiązano nowe relacje i znajo-

11 <https://www.kunsthausewien.com/> [dostęp: 23.06.2025].

12 <https://hundertwasser.com/en> [dostęp: 23.06.2025].

13 <https://www.biennale.wien/en/about> [dostęp: 23.06.2025].

14 Dostępne źródła potwierdzają, że wśród wielu światowych biennale nie było wcześniej biennale klimatycznego. Były tylko muzea, ale nie biennale.

15 <https://www.biennale.wien/en/venues> [dostęp: 23.06.2025].

mości, a dzięki biennale na terenie uczelni pojawiły się dodatkowe informacje i impulsy w kierunku uwrażliwiania na zmiany klimatu i kwestie zrównoważonego rozwoju.

Biennale trwało 100 dni. W tym czasie odbyło się 30 wystaw i aż 780 wydarzeń w 60 formatach: od tradycyjnych wernisaży, finisaży i oprowadzań, przez koncerty, warsztaty, projekcje filmów, spotkania online i interwencje kulinarne, po projekty badawcze, sympozja i wykłady performatywne. W imprezie wzięło udział 469 artystów¹⁶. W ramach Klima Commons¹⁷ powstały centrum sąsiedzkie, strefa wolna od konsumpcji oraz otwarta scena dla partnerów festiwalu. Biennale współpracowało też z projektem CircEUlar¹⁸ w zakresie tworzenia ścieżek edukacyjnych oraz ze Szczytem Klimatycznym w Wiedniu. Dopełnieniem programu artystycznego był Aktivismus Camp (Obóz aktywistów), kuratorowany eksperyment obejmujący ponad 20 różnych inicjatyw, organizacji i sojuszy grupy aktywistów klimatycznych. Wśród największych wystaw znalazły się m.in. *Rozwiązania i strategie*, które pokazywały projekty realizowane we współpracy z Uniwersytetem Sztuk Stosowanych i Akademią Sztuk Pięknych. Z kolei w Kunst Haus Wien, głównej przestrzeni biennale, pokazano wystawę zbiorową *Into the Woods*, poświęconą jednemu z najważniejszych ekosystemów świata: lasowi. Nie zabrakło też prac powstałych na zamówienie. Klima Biennale Wien w pierwszym roku odwiedziło 225 tys. osób¹⁹.

WPŁYW

„Jeśli w ostatnim stuleciu to muzea i galerie były medium, poprzez które mieliśmy dostęp do sztuki i ją odbieraliśmy, to dziś być może to właśnie biennale są «medium», poprzez które wprowadzane są nowe formy sztuki

16 To dużo; dla porównania – w tym samym roku biennale weneckie zgromadziło prace 331 artystów i kolektywów, <https://artinfo.pl/artinformacje/60-miedzynarodowa-wystawa-sztuki-la-biennale-di-venezia> [dostęp: 23.06.2025].

17 <https://www.biennale.wien/fuehrungen-workshops> [dostęp: 23.06.2025].

18 <https://circular.org/klima-biennale-wien-2024-x-circular-sensing-resonance/> [dostęp: 23.06.2025].

19 To tyle, ile Noc Muzeów w Warszawie w 2022 r., jednak warto pamiętać, że wówczas Noc Muzeów była już ugruntowaną imprezą, co tylko potwierdza, że mieszkańcy są zainteresowani okresowymi imprezami kulturalnymi, one zaś są dobrym medium, by do nich dotrzeć, <https://um.warszawa.pl/-/rekordowa-noc-muzeow-wiecej-miejsc-wiecej-publicznosci> [dostęp: 23.06.2025].

i praktyki artystyczne” – piszą Patel, Manghani i D’Souza²⁰. Jednak w przypadku pierwszej edycji Klima Biennale Wien stało się coś więcej: pokuszono się o wypracowywanie nowych wzorców społecznych, choćby przez włączenie aktywistów, którzy często pozostają „wyklęci”²¹, czy tworzenie innowacyjnych praktyk korzystnych dla klimatu, co ma szansę przełożyć się na dobrostan mieszkańców. W momencie przygotowywania tekstu nie zapadły decyzje o formule, w jakiej Klima Biennale Wien pojawi się w 2026 r. Jednak praca, jaką wykonali organizatorzy edycji 2024, jest imponująca i może stać się inspiracją dla podobnych działań – niezależnie od kursu, jaki obiorą wiedeńscy²². Wpływ Biennale nie ogranicza się zresztą tylko do mieszkańców Wiednia. „Dzięki różnorodnemu programowi Klima Biennale Wien powinno pełnić funkcję projektu demonstracyjnego i platformy wymiany doświadczeń” – tak potencjał festiwalu jako modelu podobnych wydarzeń w innych ośrodkach podkreśla członek zarządu miasta Wiednia ds. klimatu Jürgen Czernohorszky²³. Także dla ośrodków w Polsce.

Do zobaczenia na ekobiennale.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Newell J., *Climate museums: powering action*, „Museum Management and Curatorship” 2020, nr 6, t. 35, wyd. specjalne: *Museums and climate action*, red. J. Davis.
- Patel S.A., Manghani S., D’Souza R.E., *How to Biennale! (The Manual)*, „On Curating” 2018, nr 39.

O autorce:

Agnieszka Becler,
kulturoznawczyni i kuratorka,
agnieszka.becler@gmail.com

- 20 S.A. Patel, S. Manghani, R.E. D’Souza, *How to Biennale!*, dz. cyt., (tłum. autorki artykułu), s. 10.
- 21 Organizatorzy Klima Biennale Wien dostrzegli pożytki z włączania grup aktywistów do programu, od Greenpeace’u do Ostatniego Pokolenia.
- 22 A już go kilkakrotnie zmieniali – w Wiedniu, przed Klima Biennale Wien, organizowano Vienna Biennale oraz Vienna Biennale for Change. Więcej informacji: <https://biennialfoundation.org/biennials/vienna-biennale-austria/> [dostęp: 23.06.2025].
- 23 <https://www.pap.pl/mediaroom/pierwsze-biennale-klimatu-w-wiedniu-polaczy-zrownowazony-rozwoj-i-swiat-sztuki> [dostęp: 23.06.2025].

MUZEALNY ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Antonina Hejwowska
Narodowy Instytut Muzeów

Narodowy Instytut Muzeów (NIM) to państwowa instytucja kultury, której organizatorem jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Głównym celem NIM jest gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o muzeach, zbiorach publicznych i obiektach zabytkowych czy wyznaczanie i upowszechnianie standardów w muzealnictwie. Od 2014 r. NIM, przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN), prowadzi także projekt badawczy pod nazwą Statystyka muzeów¹.

Statystyka muzeów to badanie ankietowe organizowane corocznie i kierowane do populacji polskich muzeów. Oprócz możliwości wypracowania metod wspierania placówek muzealnych rezultatem analiz gromadzonych danych są również publikacje i raporty, cyklicznie wydawane przez NIM².

W ramach niniejszego opracowania, ilekroć w tekście pojawi się słowo „muzeum”, będzie ono oznaczać instytucję w rozumieniu ustawy o muzeach z 21 listopada 1996 r. – czyli podmiot, który uzgodnił swój statut lub

- 1 Program działania Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów na lata 2023–2027, NIM, <https://bip.nimoz.pl/container/Program-dzialania-Narodowego-Instytutu-Muzealnictwa-i-Ochrony-Zbiorow-na-lata-2023-2027-1672611385.pdf> [dostęp: 15.05.2025].
- 2 Statystyka muzeów, NIM, <https://nim.gov.pl/dzialalnosc/projekty/statystyka-muzeow> [dostęp: 15.05.2025].

regulamin z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dodatkowym zawężeniem będzie podawanie danych dla muzeów będących instytucjami kultury³. Na koniec 2024 r. w wykazie prowadzonym przez MKiDN znajdowały się 1043 muzea (1356, licząc wraz z oddziałami), z czego 390 było instytucjami kultury (697, licząc z oddziałami).

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W BADANIACH NIM

Idea zrównoważonego rozwoju jest przedstawiona w raporcie *Nasza wspólna przyszłość* Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (WCED) z 1987 r. jako „rozwój odpowiadający obecnym potrzebom bez uszczerbku dla możliwości spełnienia swoich potrzeb przez przyszłe pokolenia”⁴. Narodowy Instytut Muzeów w ramach projektu Statystyka muzeów zbiera dane, uwzględniając każdy aspekt działalności muzealnej, także ten dotyczący zrównoważonego rozwoju. Zagadnienia związane z energooszczędnością czy dostępnością architektoniczną budynków muzealnych były badane jako osobne działy ankiety „Infrastruktura i bezpieczeństwo” (KK-3 IB) przeprowadzonej w 2023 r.⁵ Z biegiem czasu zespół pracujący

- 3 Czyli muzeów państwowych i samorządowych (organizowanych przez ministerstwa lub jednostki samorządu terytorialnego). Zawężenie analizy w tekście do muzeów będących instytucjami kultury wynika z kilku czynników. W wykazie prowadzonym przez MKiDN blisko 60% muzeów niebędących instytucjami kultury pozostaje formalnie w procesie organizacji (wśród instytucji kultury odsetek muzeów będących w organizacji wynosi 3%). Poza tym muzea państwowe i samorządowe wykazują się większą responsywnością statystyczną – przykładowo w ankiecie z projektu „Statystyka muzeów” zbierającej dane za 2022 r. wzięło udział blisko 86% muzeów będących instytucjami kultury, figurujących w wykazie MKiDN, w przypadku muzeów niemających osobowości prawnej (niebędących instytucjami kultury) odsetek ten wynosił zaledwie 20%. Dane te mogą potwierdzić statystyki Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), do którego sprawozdanie K-02 za 2022 r. uzupełniło 98% muzeów finansowanych z sektora publicznego, jeśli chodzi o sektor prywatny, odpowiedziało 46% jednostek z wykazu.
- 4 EUR-lex, <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/glossary/sustainable-development.html> [dostęp: 15.05.2025].
- 5 Ponieważ od 2023 r. ankiety realizowane przez NIM wchodzą w skład programu badań statystycznych statystyki publicznej, to badania przeprowadzane

nad zakresem ankiet przeprowadzanych przez NIM zauważył obecność tego zagadnienia właściwie w każdym aspekcie działalności muzeum. Dlatego w badaniu z zakresu działalności upowszechniającej, które zostanie przeprowadzone w 2026 r. w ramach Programu badań statystycznych statystyki publicznej (Pbssp) 2025, będą uwzględnione aspekty związane z wpływem działań muzeów na środowisko, np. kwestie ponownego wykorzystania materiałów ekspozycyjnych. Planowane są również rewizje pozostałych ankiet cyklicznych KK-3 i uzupełnienie ich o zagadnienia związane ze zrównoważonych rozwojem.

„INFRASTRUKTURA I BEZPIECZEŃSTWO” 2019–2022

Z uwagi na rozległość zagadnienia, jakim jest zrównoważony rozwój, w niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione wyniki dotyczące wybranego obszaru, a konkretnie energooszczędności i wpływu działania muzeów na środowisko. Dane pochodzą z badania dotyczącego infrastruktury i bezpieczeństwa, przeprowadzonego w pierwszym półroczu 2023 r., i obejmują 326 muzeów będących instytucjami kultury, które stanowiły 85% populacji⁶. Wśród nich 226 było jednostkami bezoddziałowymi, a 100 miało złożoną strukturę organizacyjną (muzea oddziałowe). W badanej grupie znajdowało się 291 instytucji samorządowych i 35 państwowych.

Przeprowadzenie analizy wpływu na środowisko wpisuje się we wskaźnik trzeci (*climate adaptation & resilience*) opublikowanego w 2019 r. dokumencie *Culture|2030 Indicators*⁷, w którym zawarto kluczowe wskaźniki

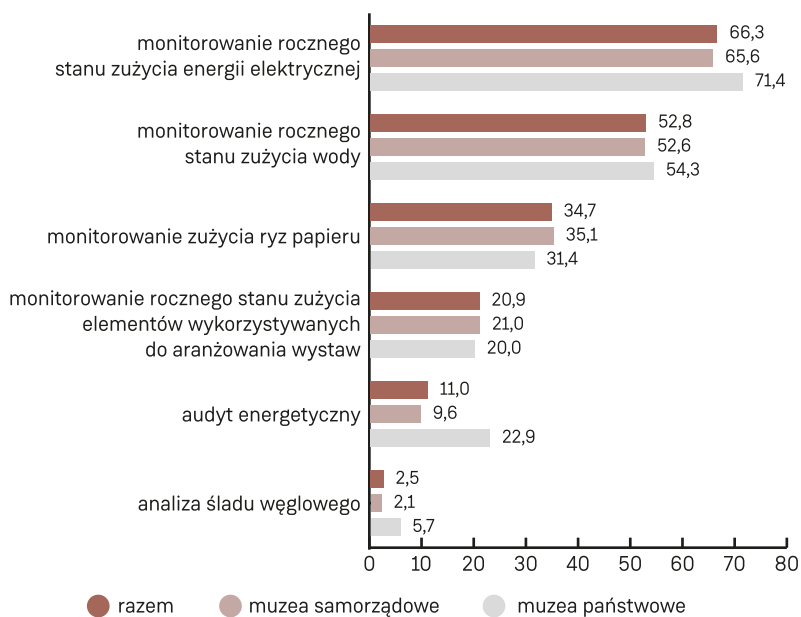
w ramach projektu „Statystyka muzeów” są przygotowywane z minimum dwuletnim wyprzedzeniem. Od edycji 2022 muzea co roku wypełniają jedną z czterech ankiet cyklicznych KK-3 (realizowanych w cyklu czteroletnim), które pogłębiają zagadnienia z formularza K-02 GUS. Tam, gdzie to konieczne, formularze KK-3 są uzupełniane przez muzea oraz ich oddziały. Tematyka ankiet obejmuje: infrastrukturę i bezpieczeństwo, organizację i zarządzanie, zarządzanie zbiorami i działalność upowszechniającą.

6 Tj. muzeów będących instytucjami kultury wpisanych do wykazu muzeów MKiDN: *Wykaz muzeów*, <https://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/wykaz-muzeow.php> [dostęp: 15.05.2025].

7 UNESCO, *Culture|2030 Indicators*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562> [dostęp: 15.05.2025].

tematyczne do realizacji celów zrównoważonego rozwoju przez sektor kultury. W ankiecie „Infrastruktura i bezpieczeństwo” muzea przekazywały informacje dotyczące zakresu przeprowadzonej analizy wpływu na środowisko. W latach 2019–2022 badanie śladu węglowego przeprowadziło niewiele muzeów – zarówno jeśli chodzi o jednostki państwowe, jak i samorządowe. Sytuacja wyglądała trochę lepiej w przypadku audytu energetycznego, którego zrealizowanie wskazało 11% instytucji kultury – dla muzeów państwowych odsetek wyniósł blisko 23%. Ponad połowa badanych wykazała monitorowanie stanu zużycia wody czy energii (w przypadku energii wartość sięga 70%). Jedna piąta instytucji kultury – niezależnie od formy organizacyjnej muzeum – monitorowała roczny stan zużycia elementów wykorzystywanych do aranżowania wystaw.

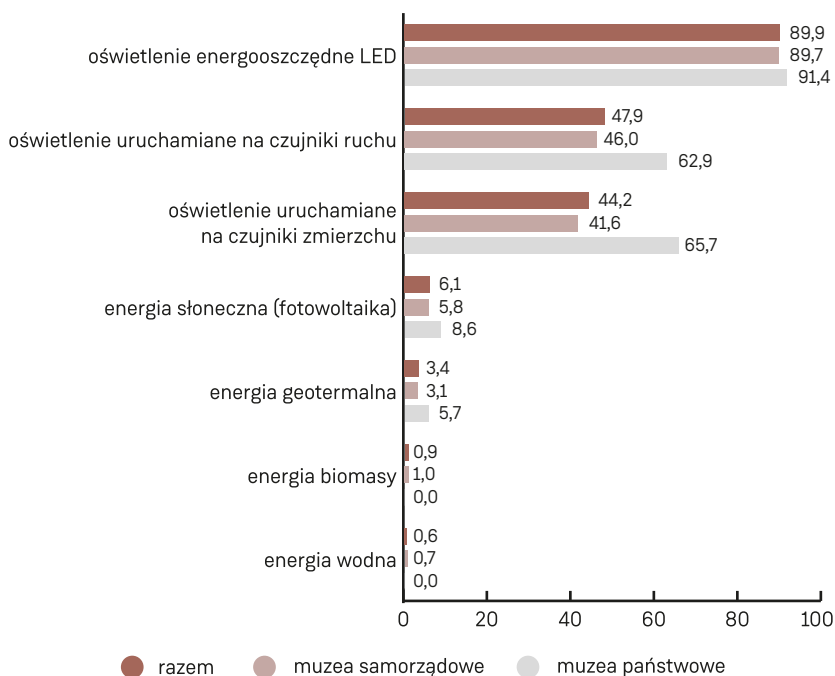
ANALIZA WPŁYWU DZIAŁALNOŚCI NA ŚRODOWISKO PRZEPROWADZONA PRZEZ MUZEA W LATACH 2019–2022 (W %)

N = 326

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu Statystyka muzeów

METODY OGRANICZENIA NEGATYWNEGO WPŁYWU NA ŚRODOWISKO STOSOWANE PRZEZ MUZEA W LATACH 2019–2022 – KORZYSTANIE Z ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII I ROZWIĄZAŃ ENERGOOSZCZĘDNYCH (W %)

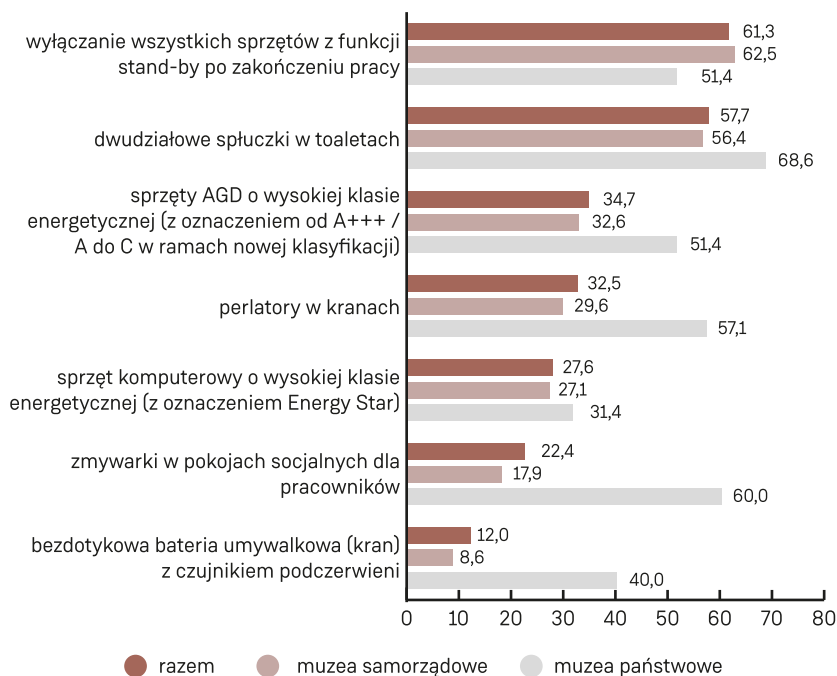
N = 326

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu Statystyka muzeów

Na wykresie na s. 176 zilustrowano inne popularne sposoby ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko, związane ze zrównoważonym korzystaniem z energii i zasobów środowiska. Ujawnia się przy tym pewne zróżnicowanie w stosowanych metodach w zależności od formy organizacyjnej muzeów. Dokładnie 60% instytucji państwowych wykazało stosowanie zmywarek w pokojach socjalnych dla pracowników, w przypadku muzeów samorządowych zaś odsetek ten wyniósł niecałe 18%. Sprzęty AGD o wysokiej klasie energetycznej posiadała ponad połowa państwowych instytucji. Rozwiązania ekologiczne niekoniecznie muszą generować ogromne koszty wdrożenia – wie o tym ponad 60% muzeów wyłączających wszystkie sprzęty z funkcji stand-by po zakończeniu pracy

czy ponad 32% instytucji kultury stosujących perlatory⁸ w kranach. Krany z czujnikiem podczerwieni stosowało dokładnie 40% muzeów państwowych (12% instytucji kultury ogółem).

METODY OGRANICZENIA NEGATYWNEGO WPŁYWU DZIAŁALNOŚCI NA ŚRODOWISKO STOSOWANE PRZEZ MUZEA W LATACH 2019–2022 – ZRÓWNOWAŻONE KORZYSTANIE Z ENERGII I ZASOBÓW ŚRODOWISKA (W %)

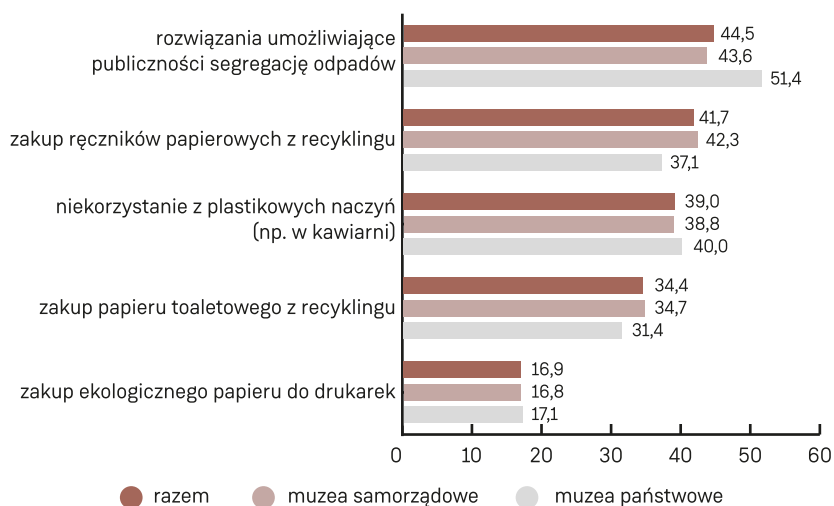
N = 326

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu Statystyka muzeów

Stosunkowo dużą popularnością cieszą się rozwiązania pozwalające na segregację śmieci – blisko połowa instytucji kultury umożliwiła zwiedzającym sortowanie odpadów. Podobny odsetek – około 40% badanych – nie korzystał z plastikowych naczyń, np. w kawiarni, kupował ręczniki papierowe czy papier toaletowy z recyklingu.

8 <https://wsjp.pl/haslo/podglad/69419/perlator> [dostęp: 15.05.2025].

METODY OGRANICZENIA NEGATYWNEGO WPŁYWU DZIAŁALNOŚCI NA ŚRODOWISKO STOSOWANE PRZEZ MUZEA W LATACH 2019–2022 – SEGREGACJA ŚMIECI I RECYKLING (W %)

N = 326

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z projektu Statystyka muzeów

DZIAŁANIA NIM W ZAKRESIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Poza uwzględnieniem zagadnienia w badaniach realizowanych w ramach statystyki publicznej NIM bezpośrednio prowadzi również działania mające na celu propagowanie idei zrównoważonego rozwoju. W 2024 r. Instytut zorganizował konferencję „Zielona misja – ekologiczne innowacje w muzeach”, która odbyła się w Muzeum Zamkowym w Malborku. Celem wydarzenia realizowanego w ramach Programu wspierania działalności podmiotów sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz stymulowania ich rozwoju (KPO) była wymiana wiedzy, doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie wprowadzania innowacji ekologicznych w instytucjach kultury⁹.

9 NIM, Konferencja „Zielona misja”, <https://nim.gov.pl/aktualnosci/konferencja-nim-zielona-misja-ekologiczne-innowacje-w-muzeach.html> [dostęp: 15.05.2025]. Nagranie z pierwszego dnia konferencji opublikowano na YouTubie NIM. Niniejszy artykuł bazuje na części prezentacji wygłoszonej przez autora tekstu podczas konferencji, poszerza jednak przeprowadzoną analizę o wybrane aspekty.

Narodowy Instytut Muzeów odpowiada też na obecne potrzeby sektora muzealnego, czego rezultatem jest inwestycja Panoptikum w gminie Lesznowola – budowa wielofunkcyjnego budynku z przestrzenią magazynową, edukacyjno-konferencyjną, administracyjną oraz pracowniami konserwatorską i digitalizacyjną. Budynek jest przyjazny środowisku – został zaprojektowany w taki sposób, by spełniał warunki uzyskania certyfikatu BREEAM¹⁰ poprzez m.in. maksymalne obniżenie energochłonności, wykorzystanie wody deszczowej, zastosowanie pomp ciepła oraz umieszczenie paneli fotowoltaicznych na dachu. Inwestycja zakłada również zagospodarowanie otoczenia budynku – powstanie parku, placu zabaw, ścieżek rowerowych, alejek spacerowych, parkingów czy miejsc ładowania samochodów elektrycznych, montaż budek lęgowych dla ptaków i hoteli dla owadów. Nowy oddział NIM zapewni usługi dla muzeów, w tym bezpieczeństwo przechowywanych zbiorów, wspomże rozwój kadr muzealnych, włączy w kulturalne działania lokalną społeczność¹¹, wpisując się tym samym w większość z 22 wskaźników z dokumentu *Culture/2030 Indicators*¹².

Wśród działań propagujących proekologiczne podejście w muzealnictwie znajduje się również przygotowywane przez Instytut tłumaczenie na język polski *Zielonego protokołu Bizot*, który jest zbiorem m.in. zalecanych parametrów klimatycznych czy wskazówek związanych ze zrównoważonym transportem obiektów. *Zielony protokół Bizot* propaguje zrównoważone rozwiązania w zakresie długoterminowej opieki nad zbiorami¹³. Narodowy Instytut Muzeów finalizuje też prace nad programem nowego szkolenia

10 <https://breeam.com/> [dostęp: 15.05.2025].

11 NIM, Panoptikum, <https://nim.gov.pl/dzialalnosc/panoptikum/panoptikum-opis-inwestycji.html> [dostęp: 15.05.2025].

12 UNESCO, *Culture/2030 Indicators*, dz. cyt.

13 CIMAM, *Bizots Green Protocol*, <https://www.cimam.org/news-archive/bizots-refreshed-green-protocol-2023/> [dostęp: 15.05.2025]. Grupa Bizot – Międzynarodowa Grupa Organizatorów Dużych Wystaw, która zrzesza ponad 50 największych muzeów z całego świata – w 2015 r. opracowała *Zielony protokół*. Do zaktualizowanej w 2023 r. wersji protokołu zostały załączone podręczniki zawierające zestaw danych naukowych, studiów przypadków i przykładów bardziej ekologicznych narzędzi w instytucjach muzealnych, jak wirtualny kurier.

dla muzealników z zakresu prewencji konserwatorskiej¹⁴. Promuje metodę Re-org, opracowaną przez The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM). Jest to metoda reorganizacji magazynów muzealnych, która zakłada m.in. maksymalne wykorzystanie i dostosowanie posiadanych przestrzeni oraz wyposażenia i propaguje zrównoważone i proekologiczne podejście do tego aspektu działalności muzeów¹⁵. W 2022 r. powstał również dokument, dostępny do pobrania na stronie NIM, dotyczący „minimalizowania zużycia energii, zabezpieczenia zbiorów i utrzymania działalności muzeów w przypadku ograniczeń w dostawach energii lub konieczności jej oszczędzania”, opisujący przykłady działań przy użyciu prostych środków¹⁶.

PODSUMOWANIE

- Narodowy Instytut Muzeów w ramach projektu Statystyka muzeów zbiera dane dotyczące zrównoważonego rozwoju. Zagadnienia związane z energooszczędnością czy dostępnością architektoniczną budynków muzealnych były badane w ankiecie „Infrastruktura i bezpieczeństwo” (KK-3 IB) przeprowadzonej w 2023 r.
- W latach 2019–2022 ponad połowa muzeów prowadziła regularny monitoring zużycia wody i energii w swoich obiektach, tymczasem audyt energetyczny i analiza śladu węglowego były nadal traktowane marginalnie.
- Metody ograniczenia negatywnego wpływu działalności na środowisko, stosowane przez muzea w latach 2019–2022, skupiały się głównie na wprowadzaniu rozwiązań zmniejszających zużycie energii elektrycznej i wody, segregacji odpadów, wykorzystaniu materiałów z recyklingu i ograniczaniu zużycia plastiku. Korzystanie z odnawialnych źródeł energii, w tym z wykorzystaniem fotowoltaiki, wykazał niewielki odsetek badanych.

14 Pierwsze z cyklu szkoleń z tego tematu miało zostać przeprowadzone we wrześniu 2025 r. Za: NIM, Szkolenia, <https://szkolenia.nim.gov.pl/> [dostęp: 15.05.2025].

15 ICCROM, Re-org, <https://www.iccrom.org/programmes/re-org> [dostęp: 15.05.2025].

16 NIM, *Wskazówki minimalizowania zużycia energii, zabezpieczenia zbiorów i utrzymania działalności muzeów w przypadku ograniczeń w dostawach energii lub konieczności jej oszczędzania*, <https://nim.gov.pl/aktualnosci/wskazowki-dotyczace-zmniejszenia-zuzycia-energii.html> [dostęp: 15.05.2025].

- Narodowy Instytut Muzeów propaguje ideę zrównoważonego rozwoju, podejmując się organizacji konferencji tematycznych, szkoleń, przekładów dokumentów strategicznych czy promowania implementacji rozwiązań ergonomicznych w muzeach.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- CIMAM, *Bizots Green Protocol*, <https://www.cimam.org/news-archive/bizots-refreshed-green-protocol-2023/> [dostęp: 15.05.2025].
- EUR-lex, <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/glossary/sustainable-development.html> [dostęp: 15.05.2025].
- ICCROM, Re-org, <https://www.iccrom.org/programmes/re-org> [dostęp: 15.05.2025].
- MKiDN, Wykaz muzeów, <https://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejstry-ewidencje-archiwa-wykazy/wykaz-muzeow.php> [dostęp: 15.05.2025].
- NIM, Konferencja „Zielona misja”, <https://nim.gov.pl/aktualnosci/konferencja-nim-zielona-misja-ekologiczne-innowacje-w-muzeach.html> [dostęp: 15.05.2025].
- NIM, Panoptikum, <https://nim.gov.pl/dzialalnosc/panoptikum/panoptikum-opis-inwestycji.html> [dostęp: 15.05.2025].
- NIM, Program działania Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów na lata 2023–2027, <https://bip.nimoz.pl/container/Program-dzialania-Narodowego-Institutu-Muzealnictwa-i-Ochrony-Zbiorow-na-lata-2023-2027-1672611385.pdf> [dostęp: 15.05.2025].
- NIM, Statystyka Muzeów, <https://statystykamuzeow.pl/> [dostęp: 15.05.2025].
- NIM, Szkolenia, <https://szkolenia.nim.gov.pl/> [dostęp: 15.05.2025].
- NIM, *Wskazówki minimalizowania zużycia energii, zabezpieczenia zbiorów i utrzymania działalności muzeów w przypadku ograniczeń w dostawach energii lub konieczności jej oszczędzania*, <https://nim.gov.pl/aktualnosci/wskazowki-dotyczace-zmniejszenia-zuzycia-energii.html> [dostęp: 15.05.2025].
- UNESCO, *Culture/2030 Indicators*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562> [dostęp: 15.05.2025].

O autorce:

Antonina Hejwowska,
Dział Statystyki i Parametryzacji Muzeów,
Narodowy Instytut Muzeów,
statystyka@nim.gov.pl

4.

**FINANSOWANIE
I DOTACJE
W KONTEKŚCIE SD**

ZATRUDNIENIE I WYNAGRODZENIA W PRZEMYSŁACH KULTURY I KREATYWNYCH W POLSCE W LATACH 2019–2023 W KONTEKŚCIE 8. CELU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Agnieszka Czekaj, Ewa Bińczycka, Anna Kowacka
Ośrodek Statystyki Kultury
Urząd Statystyczny w Krakowie

Pracownicy Ośrodka Statystyki Kultury Urzędu Statystycznego w Krakowie prowadzą ogólnopolskie badania statystyczne oraz realizują prace metodologiczne i rozwojowe w zakresie statystyki kultury. Działania obejmują zbieranie, opracowywanie i udostępnianie kompleksowych informacji statystycznych o podmiotach działających w obszarze kultury – zarówno instytucjach państwowych i samorządowych, jak i należących do sektora prywatnego.

Zakres realizowanych badań statystycznych jest szeroki i zawiera różne aspekty działalności kulturalnej. Badania statystyczne dotyczą m.in. działalności scenicznej teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, chóarów, zespołów pieśni i tańca oraz przedsiębiorstw estradowych, a także jednostek prowadzących profesjonalną działalność kulturalną, takich jak: muzea, biblioteki, podmioty zajmujące się produkcją i dystrybucją filmową, kina, galerie sztuki, centra kultury, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice. Ponadto prowadzone są badania w zakresie masowych imprez artystyczno-rozrywkowych i sportowych, rynku dzieł sztuki i antyków oraz finansów instytucji kultury.

Regularne badania dostarczają kluczowych informacji dotyczących funkcjonowania sieci instytucji kultury oraz innych jednostek, także oferty kulturalnej, jak i jej społecznego odbioru, w tym liczby i rodzajów podmio-

tów, liczby realizowanych przedsięwzięć i uczestników imprez kulturalnych. Zebrane dane pozwalają na przedstawienie informacji charakteryzujących zjawiska i trendy zachodzące w dziedzinie kultury, z uwzględnieniem zarówno aspektów ekonomicznych, jak i społecznych. Badania dostarczają również informacji o poziomie zatrudnienia w obszarze kultury.

Zebrane dane stanowią cenne źródło wiedzy dla instytucji i decydentów odpowiedzialnych za kształtowanie polityki kulturalnej oraz dla wszystkich zainteresowanych analizą i rozwojem kultury w Polsce.

Niniejszy artykuł analizuje zatrudnienie oraz poziom wynagrodzeń w przemysłach kultury i kreatywnych¹ w Polsce w latach 2019–2023 w zestawieniu z założeniami 8. celu zrównoważonego rozwoju ONZ, który promuje stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi.

ZNACZENIE PRZEMYSŁÓW KULTURY I KREATYWNYCH DLA GOSPODARKI

Przemysły kultury i kreatywne należą do najszybciej rosnących sektorów gospodarki światowej i odgrywają istotną rolę we współczesnej gospodarce, są nie tylko źródłem wzrostu PKB i zatrudnienia, lecz także siłą napędową innowacji, eksportu i tożsamości kulturowej. Tworzą je przedsiębiorstwa zajmujące się masową produkcją oraz dystrybucją dóbr i usług o charakterze kulturalnym i kreatywnym.

Do przemysłów kultury zaliczają się przede wszystkim branże wydawnicza, fonograficzna, telewizyjna, radiowa, filmowa oraz gier komputerowych. Z kolei działalność przemysłów kreatywnych koncentruje się na projektowaniu, wzornictwie, architekturze, reklamie i tłumaczeniach.

W 2023 r. przemysły kultury i kreatywne w Polsce wygenerowały wartość dodaną na poziomie 32,6 mld zł – o 21,4% więcej niż w 2019 r. Dzięki swojemu potencjałowi oraz zdolności do tworzenia nowych miejsc pracy uznawane są za ważny element zrównoważonego rozwoju.

1 Na podstawie danych pochodzących z badania stałego GUS 1.28.12 „Przemysły kultury i kreatywne”. W artykule prezentowane są również dane GUS dotyczące gospodarki narodowej.

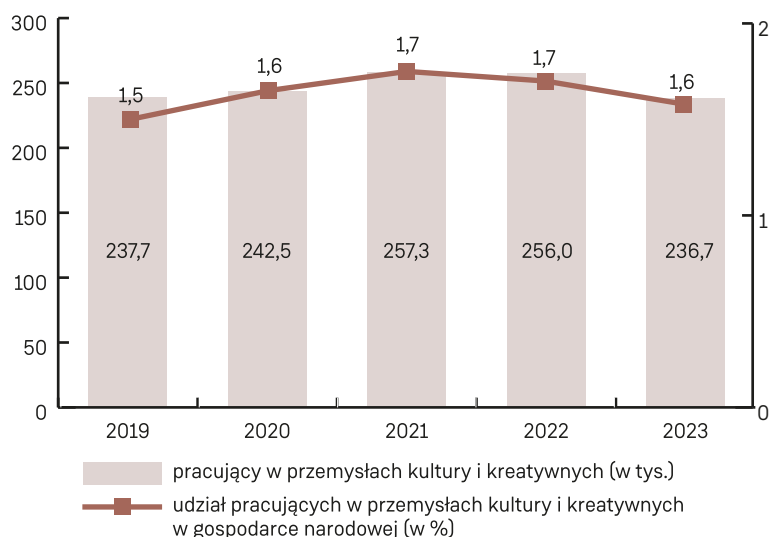
PRACUJĄCY W PRZEMYSŁACH KULTURY I KREATYWNYCH

Przemysły kultury i kreatywne tworzą zróżnicowane i innowacyjne miejsca pracy. Według stanu z 31 grudnia 2023 r. w przedsiębiorstwach zaliczanych do przemysłów kultury i kreatywnych pracowało 236 686 osób, co stanowiło 1,6% ogółu pracujących w całej gospodarce. Oznacza to, że na 65 osób pracujących w gospodarce 1 osoba pracowała w obszarze przemysłów kultury i kreatywnych. Udział pracujących w przemysłach kultury i kreatywnych w porównaniu z ogółem pracujących w całej gospodarce zwiększył się z 1,5% w 2019 r. do 1,6 % w 2023 r.

Liczba pracujących w przedsiębiorstwach zaliczanych do przemysłów kultury i kreatywnych rosła do 2021 r., osiągając wartość 257 298, co stanowiło 1,7% ogółu pracujących w gospodarce narodowej. Największy wzrost liczby pracujących w przemysłach kultury i kreatywnych odnotowano w 2021 r. (o 6,1% w porównaniu z 2020 r.). Wzrost ten dotyczył głównie mikroprzedsiębiorstw², w których liczba pracujących wyniosła 194 947 osób (wzrost o 8,9%). W dużych przedsiębiorstwach w 2021 r. miał miejsce spadek liczby pracujących w przemysłach kultury i kreatywnych o 3,8% w porównaniu z 2020 r. Po okresie pandemii i lockdownu obserwujemy spadek liczby osób pracujących w przemysłach kultury i kreatywnych. W 2023 r. liczba pracujących w przemysłach kultury i kreatywnych wyniosła 236 686 osób. Było to o 1007 mniej niż w 2019 r., a o 19 335 mniej w porównaniu z 2022 r. Zmniejszenie liczby pracujących dotyczyło w największym stopniu mikroprzedsiębiorstw (o 17 319 osób), ale widoczne było także w przypadku dużych przedsiębiorstw (o 2931 osób). Spadek liczby pracujących w przemysłach kultury i kreatywnych w ostatnich latach może wiązać się ze zmniejszeniem liczby podmiotów (w 2023 r. było ich o 4,7% mniej niż w 2022 r., w 2022 r. o 3,6% mniej niż w 2021 r.).

- 2 Mikroprzedsiębiorstwa – podmioty, w których pracuje 9 lub mniej osób; małe przedsiębiorstwa – podmioty, w których pracuje 10–49 osób; średnie przedsiębiorstwa – podmioty, w których pracuje 50–249 osób; duże przedsiębiorstwa – podmioty, w których pracuje 250 i więcej osób.

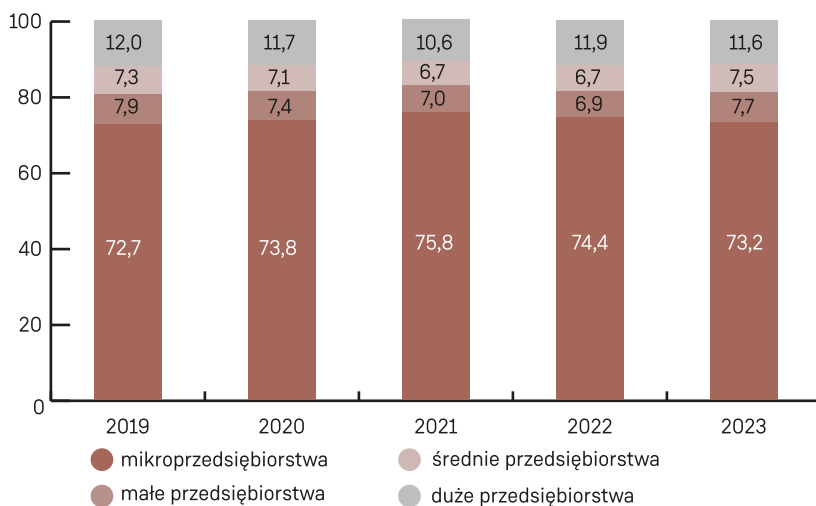
PRACUJĄCY W PRZEMYSŁACH KULTURY I KREATYWNYCH NA TLE GOSPODARKI NARODOWEJ (STAN W DNIU 31 GRUDNIA)

Większość przedsiębiorstw zaliczanych do przemysłów kultury i kreatywnych to mikroprzedsiębiorstwa. W 2023 r. stanowiły one 99,1% ogólnej liczby podmiotów zaliczanych do przemysłów kultury i kreatywnych i były miejscem pracy dla 73,2% ogółu pracujących w tym obszarze (małe oraz średnie przedsiębiorstwa – 15,2%, duże – 11,6%). Taka struktura, z przewagą mikroprzedsiębiorstw, nie zmieniała się znacząco w latach 2019–2023, choć da się zauważyć pewne drobne wahania. Najwyższy udział pracujących w mikroprzedsiębiorstwach zaobserwowano w 2021 r. (75,8%). Towarzyszył mu najniższy udział pracujących w dużych firmach (10,6%) oraz najniższy udział pracujących w małych oraz średnich przedsiębiorstwach (13,6%).

W 2023 r. w jednym przedsiębiorstwie zaliczonym do przemysłów kultury i kreatywnych pracowały średnio 2 osoby, przy czym na jedno mikroprzedsiębiorstwo przypadał 1 pracujący, małe przedsiębiorstwo – 19 pracujących, średnie – 102, duże – 573. Te parametry nie ulegały większym zmianom w okresie analizy.

PRACUJĄCY W PRZEMYSŁACH KULTURY I KREATYWNYCH WEDŁUG KLASY WIELKOŚCI PRZEDSIĘBIORSTWA W % (STAN W DNIU 31 GRUDNIA)

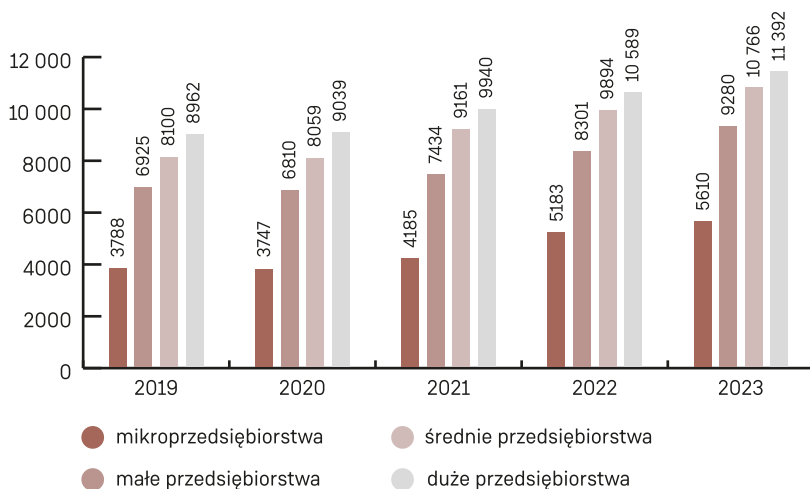
PRZECIĘTNE ZATRUDNIENIE

W 2023 r. w przedsiębiorstwach klasyfikowanych do przemysłów kultury i kreatywnych przeciętne zatrudnienie wyniosło 92,5 tys. etatów, co stanowiło 0,8% przeciętnego zatrudnienia w gospodarce narodowej ogółem. Udział ten był mniejszy niż w przypadku pracujących, co może oznaczać, że w przypadku przemysłów kultury i kreatywnych częściej zatrudniano w niepełnym wymiarze czasu pracy niż w przypadku gospodarki narodowej ogółem.

W porównaniu z 2019 r. przeciętne zatrudnienie w obszarze przemysłów kultury i kreatywnych zmniejszyło się o 7,4%, podczas gdy w całej gospodarce wzrosło o 2,2%. Przemysły kultury i kreatywne odnotowały słabszą dynamikę zatrudnienia niż gospodarka narodowa we wszystkich analizowanych latach. Szczególnie wyraźna różnica widoczna była w 2023 r.: w przemysłach kultury i kreatywnych odnotowano najsilniejszy spadek zatrudnienia (o 8,9%), podczas gdy w całej gospodarce – niewielki wzrost (o 0,1%).

Na sytuację związaną z zatrudnieniem w przemysłach kultury i kreatywnych w analizowanych latach miały wpływ przede wszystkim mikroprzedsiębiorstwa – cechowały się największymi wahaniami

PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE WYNAGRODZENIE BRUTTO W PRZEMYSŁACH KULTURY I KREATYWNYCH WEDŁUG KLASY WIELKOŚCI PRZEDSIĘBIORSTWA (W ZŁ)

W 2023 r. w porównaniu z 2019 r. w mikroprzedsiębiorstwach odnotowano największy wzrost miesięcznego wynagrodzenia brutto na jednego zatrudnionego – aż o 48,1%. W małych i średnich przedsiębiorstwach miesięczne wynagrodzenia wzrosły w tym czasie odpowiednio o 34,0% i 32,9%. Najmniejszy wzrost miesięcznego wynagrodzenia brutto przypadającego na jednego zatrudnionego wystąpił w dużych przedsiębiorstwach (o 27,1%).

Podsumowując, 8. cel zrównoważonego rozwoju koncentruje się na promowaniu stabilnego, zrównoważonego i inkluzywnego wzrostu gospodarczego oraz na zapewnieniu pełnego i produktywnego zatrudnienia oraz godnej pracy dla wszystkich ludzi. Przemysły kultury i kreatywne wpisują się w realizację tego celu przede wszystkim poprzez oferowanie konkurencyjnych wynagrodzeń. Wyższe przeciętne wynagrodzenie na jednego zatrudnionego przyczynia się do tworzenia godnych warunków pracy i sprawiedliwego wynagradzania. Aspektem, który być może powinien być elementem szerszej analizy, jest przeciętne zatrudnienie w mikroprzedsiębiorstwach. Znaczny udział osób zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy może sugerować różnorodne formy zatrudnienia, w tym samozatrudnienie, lecz także wysokie koszty pracy, które mogą być istotnym obciążeniem dla mikroprzedsiębiorstw. Jednocześnie, bez względu

na formę, stabilne zatrudnienie odgrywa znaczącą rolę w trwałym wzroście gospodarczym. Zróżnicowane formy zatrudnienia powinny iść zatem w parze z mechanizmami wspierającymi ich stabilność.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Informacje sygnałne: *Wyniki finansowe instytucji kultury w 2024 r.; Wyniki finansowe instytucji kultury w I kwartale 2025 r.; Działalność teatrów i instytucji muzycznych w 2024 r.; Działalność galerii sztuki w 2024 r.; Działalność muzeów w 2024 r.; Kinematografia w 2024 r.; Imprezy masowe w 2024 r.; Działalność centrów kultury, domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic w 2024 r.; Biblioteki publiczne w 2024 r.; Rynek dzieł sztuki i antyków w 2024 r.; Przemysły kultury i kreatywne w 2023 r.; Satelitarny rachunek kultury w 2020 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/>.
- *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2024 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Krakowie, Warszawa 2025.

O autorkach:

Agnieszka Czekaj,

kierownik wydziału, Ośrodek Statystyki Kultury, Urząd Statystyczny w Krakowie,

A.Czekaj@stat.gov.pl;

Ewa Bińczycka,

główny specjalista, Ośrodek Statystyki Kultury, Urząd Statystyczny w Krakowie,

E.Binczycka@stat.gov.pl;

Anna Kowacka,

główny specjalista, Ośrodek Statystyki Kultury, Urząd Statystyczny w Krakowie,

A.Kowacka@stat.gov.pl

JAK IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JEST REALIZOWANA W INSTYTUCJI KULTURY NA PRZYKŁADZIE PROGRAMU KPO DLA KULTURY

Karolina Kalinowska

Oddział specjalistyczny ds. Programów Wsparcia

Narodowy Instytut Muzyki i Tańca

Narodowy Instytut Muzyki i Tańca (NIMiT) to państwowa instytucja kultury, której misją jest działalność na rzecz rozwoju polskiej kultury muzycznej i tanecznej. Zajmuje się ona przede wszystkim rozwojem i profesjonalizacją środowiska muzycznego i tanecznego, edukacją muzyczną i taneczną, rozwojem infrastruktury i badań naukowych w zakresie muzyki i tańca, działaniami na rzecz zwiększania zainteresowania sztuką muzyki i tańca, a także ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą. W zakres działań Narodowego Instytutu Muzyki i Tańca wchodzi również zachowanie i rozwój kultury tradycyjnej oraz włączanie do nurtu kultury i sztuki artystów i artystek z niepełnosprawnością.

Od 2024 r. NIMiT realizuje inwestycję A2.5.1: Program wspierania działalności podmiotów sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz stymulowania ich rozwoju w ramach Krajowego Planu Odbudowy. Jej celem jest zapobieganie długoterminowym negatywnym skutkom pandemii COVID-19 oraz zachęcanie do zielonej i cyfrowej transformacji w sektorze kultury i sektorze kreatywnym. Inwestycja składa się z dwóch elementów – programu dotacji (część grantowa) oraz programu stypendialnego (część stypendialna). Pierwszy z nich dotyczy instytucji kultury, organizacji pozarządowych, mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw, drugi – indywidualnych twórców, artystów, animatorów, edukatorów i naukowców w sektorze kultury i sektorze kreatywnym.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników analizy dotyczącej realizacji projektów grantowych promujących transformację zieloną i cyfrową oraz zrównoważony rozwój w ramach programu KPO dla kultury. Jej podstawą są dane statystyczne zebrane przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca w 2024 r. oraz w pierwszym kwartale 2025 r.

PIERWSZY NABÓR W RAMACH PROGRAMU KPO DLA KULTURY – OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA

Projekty grantowe, realizowane dzięki wsparciu z Krajowego Planu Odbudowy, na potrzeby badania zostały podzielone na trzy główne kategorie. Pierwsza odnosi się do przedsięwzięć poświęconych architekturze, projektowaniu i sztuce kreatywnej, które pomagają artystom i projektantom w rozwijaniu ich umiejętności ekologicznych i cyfrowych o zasięgu regionalnym. Druga dotyczy działań wykorzystujących technologie przełomowe, takie jak sztuczna inteligencja, łańcuch bloków¹ oraz internet rzeczy², w sektorze kultury i sektorze kreatywnym o zasięgu regionalnym. Trzecia natomiast obejmuje projekty związane z podnoszeniem kompetencji cyfrowych i ekologicznych w sektorze kultury i sektorze kreatywnym o zasięgu regionalnym. Nie wzięto pod uwagę pozostałych dwóch rodzajów przedsięwzięć powstałych w ramach KPO dla kultury, a więc mających na celu wspieranie współpracy oraz wymianę wiedzy i umiejętności między sektorem nauki, technologii i przedsiębiorstw, a także realizowanych albo wyłącznie w formie wirtualnej, albo jednocześnie w formie stacjonarnej i wirtualnej. Nie są one bowiem w tak dużym stopniu związane z ideą zrównoważonego rozwoju jak trzy wskazane wcześniej rodzaje przedsięwzięć.

W analizie trzech kategorii zostały wzięte pod uwagę następujące aspekty:

- segment, w którym realizowane było przedsięwzięcie (sztuki wizualne, muzyka, taniec, teatr, muzealnictwo, kultura ludowa);
- 1 Łańcuch bloków to rozproszona baza danych, która zapisuje informacje w sposób trwały, transparentny i odporny na manipulacje, <https://edge1s.com/pl/blog/blockchain-co-to-definicja-dzialanie-i-zastosowania/> [dostęp: 3.06.2025].
 - 2 Internet rzeczy to koncepcja połączenia urządzeń codziennego użytku z internetem, co umożliwia im wysyłanie i odbieranie danych, <https://cyrekdigital.com/pl/baza-wiedzy/internet-rzeczy/> [dostęp: 3.06.2025].

- rodzaj instytucji realizującej przedsięwzięcie (instytucja kultury, organizacja pozarządowa bądź małe lub średnie przedsiębiorstwo);
- kwota dofinansowania (od 20 tys. zł do 100 tys. zł);
- województwo.

Jeden wnioskodawca mógł złożyć kilka wniosków, a inicjatywa mogła spełniać więcej niż jeden warunek otrzymania wsparcia (np. dotyczyć sztuki kreatywnej i być realizowana w formie wirtualnej). Znaczna część projektów była wykonywana przez instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe, pozostałe zaś przez mikroprzedsiębiorstwa oraz małe i średnie przedsiębiorstwa. W każdej z trzech kategorii najwięcej przedsięwzięć było realizowanych w województwie mazowieckim. Ponadto najwięcej z nich otrzymało dofinansowanie w wysokości 20 tys. zł, najmniej zaś wsparcie wynoszące 100 tys. zł.

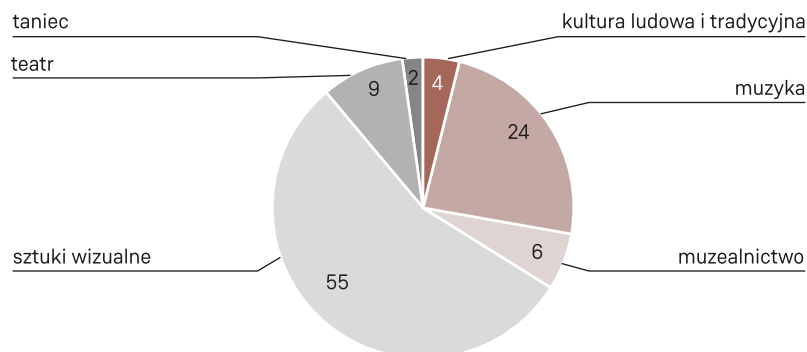
W pierwszym naborze w ramach KPO, zakończonym w 2024 r., zostało złożonych łącznie 7,8 tys. wniosków (z czego 4,3 tys. o grant). Po dokonaniu oceny przedsięwzięć podpisano 1503 umowy grantowe, a średnia wartość wniosku o grant wyniosła 71 308 zł.

KATEGORIA I: PRZEDSIĘWZIĘCIA POŚWIĘCONE ARCHITEKTURZE, PROJEKTOWANIU I SZTUCE KREATYWNEJ

W pierwszej kategorii, obejmującej przedsięwzięcia poświęcone architekturze, projektowaniu i sztuce kreatywnej, ponad połowa projektów dotyczyła sztuk wizualnych (55%). Na drugim miejscu znalazła się muzyka z 24-procentowym udziałem. Najmniej przedsięwzięć znalazło się w segmencie taniec – zaledwie 2%.

Tak mały udział projektów związanych z tańcem mógł wynikać z trudności w połączeniu koncepcji architektonicznych bądź projektowych ze sztuką wymagającą zaangażowania ruchowego. Z kolei jednym z powodów, dla których to właśnie sztuki wizualne w największym stopniu stały się przestrzenią ułatwiającą artystom i projektantom rozwijanie ich umiejętności ekologicznych i cyfrowych, była większa niż w przypadku innych segmentów możliwość kreatywnego połączenia kilku dyscyplin, takich jak: kursy, szkolenia, warsztaty, projekty edukacyjne i animacje kulturowe, w jeden spójny, odpowiadający na wyzwania związane ze zrównoważonym rozwojem projekt.

UDZIAŁ POSZCZEGÓLNYCH SEGMENTÓW KULTURY W PRZEDSIĘWZIĘCIACH Z DZIEDZINY ARCHITEKTURY, PROJEKTOWANIA I SZTUKI KREATYWNEJ (W %)

Całkowita liczba przedsięwzięć: 47

Źródło: dane własne

Przykładem takiego rozwiązania jest przedsięwzięcie o nazwie „Odświeżenie nieba” zrealizowane przez Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Przecławiu w województwie zachodniopomorskim. Prototypowe interdyscyplinarne warsztaty edukacyjne inspirowane światłem, jego rolą w astronomii i sztuce oraz problemem sztucznego zaświecenia nieba, stworzone z użyciem najnowszych technologii, takich jak SI, AI³, Metawersum⁴, pozwoliły na wymianę wiedzy między sektorami kultury, nauki i artystami, angażującą lokalnych mieszkańców. Wzmocniły one lokalny sektor kultury poprzez promowanie innowacyjnych rozwiązań, a do tego skutecznie ograniczyły zużycie zasobów (m.in. papieru) i emisję CO₂ poprzez cyfrową dystrybucję materiałów edukacyjnych⁵.

W związku z przedsięwzięciami poświęconymi architekturze, projektowaniu i sztuce kreatywnej warto również wspomnieć o ciekawej inicjatywie Suwalskiego Domu Kultury o nazwie „Uwolnij wyobraźnię”. W ramach

3 O różnicach między tymi dwoma rodzajami sztucznej inteligencji można przeczytać w artykule *Czym się różni AI od SI?*, <https://www.technologie.info.pl/czym-sie-rozni-ai-od-si/> [dostęp: 3.06.2025].

4 Metawersum to koncepcja trwałego internetowego świata w 3D, który łączy różne wirtualne przestrzenie, <https://metawersum.biz/> [dostęp: 3.06.2025].

5 <https://goksirpreclaw.pl/odswietlenie-nieba-w-przeclawiu/> [dostęp: 3.06.2025].

projektu przygotowano wirtualną galerię VR⁶, a także wirtualną wystawę zbiorów Suwalskiego Ośrodka Kultury przedstawiającą prace wybitnych twórców z regionu. Projekt pozytywnie wpłynął na rozwój sektora kultury i sektora kreatywnego oraz w znacznym stopniu przyczynił się do promocji sztuki współczesnej za pomocą nowych technologii. Jednocześnie był zgodny z zasadą zrównoważonego rozwoju i racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych – promowano w nim bowiem sztukę ekologiczną oraz walory Suwalszczyzny, jednego z najczystszych regionów w Polsce⁷.

KATEGORIA II: PRZEDSIĘWZIĘCIA WYKORZYSTUJĄCE TECHNOLOGIE PRZEŁOMOWE

W drugiej kategorii, na którą składają się przedsięwzięcia wykorzystujące technologie przełomowe, na pierwszym miejscu wciąż znajdują się sztuki wizualne (35%), jednak znacząco zwiększyła się liczba przedsięwzięć związanych z teatrem (26%), co daje im drugie miejsce. Najmniej projektów znalazło się tym razem w segmencie, w którym najtrudniej było połączyć technologie przełomowe z tradycyjnymi sposobami przedstawiania sztuki. Była to kultura ludowa i tradycyjna, której udział wyniósł 3%.

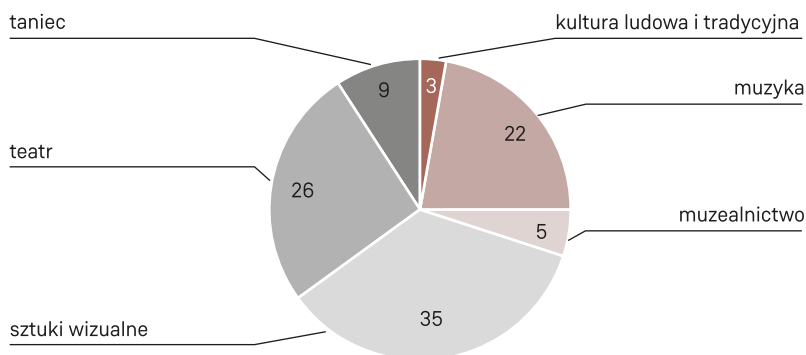
Technologie przełomowe to ogromna szansa dla sektora kultury na rozwinięcie umiejętności cyfrowych i ekologicznych. Udowadniają to twórcy teatralni, skupieni np. w Stowarzyszeniu Form Różnych z Łańcuta w województwie podkarpackim. W ramach przedsięwzięcia „E-mocje. Teatr interaktywny” stworzyli oni interaktywny spektakl teatralny, w którym to widz decyduje o przebiegu akcji. Przedstawienie było ogólnodostępne w formie online, a jego realizatorzy przeszli szkolenia dotyczące ekologii i narzędzi cyfrowych w teatrze, które następnie wdrożyli w działaniu. Głównym celem projektów było podniesienie kompetencji cyfrowych i ekologicznych twórców, a także aktywizacja i zwiększenie dostępu społeczeństwa do dóbr kultury w atrakcyjnej, wirtualnej formie⁸.

6 VR to przedstawienie wirtualnego świata w taki sposób, że widziane w nim obiekty sprawiają wrażenie fizycznej, przestrzennej obecności, <https://epicvr.pl/pl/co-to-jest-vr-i-jak-dziala/> [dostęp: 3.06.2025].

7 <https://epicvr.pl/pl/portfolio/uwolnij-wyobraznie/> [dostęp: 3.06.2025].

8 <https://stofo.info/projekty/e-mocje-teatr-interaktywny/> [dostęp: 3.06.2025].

UDZIAŁ POSZCZEGÓLNYCH SEGMENTÓW KULTURY W PRZEDSIĘWZIĘCIACH Z ZAKRESU TECHNOLOGII PRZEŁOMOWYCH (W %)

Całkowita liczba przedsięwzięć: 58

Źródło: dane własne

Również artyści związani ze sztukami wizualnymi dostrzegają potencjał technologii przełomowych, tworząc takie projekty, jak „Playtesting”. Przedsięwzięcie zrealizowane przez Centrum Sztuki Współczesnej w Zamku Ujazdowskim łączyło gry, technologię, sztukę i naukę, angażując publiczność w spekulatywną narrację. Twórcy i uczestnicy użyli sztucznej inteligencji i zaawansowanego programowania, aby zbadać relacje między ludźmi, sztuką i technologią w scenariuszu 1:1. Projekt promował również ekologię, wykorzystując pozostałości z innych wystaw do tworzenia scenografii. Celem inicjatywy było nie tylko zwiększenie odporności instytucji na kryzysy poprzez dywersyfikację działalności⁹, lecz także podniesienie kompetencji w wykorzystaniu nowych technologii w sztuce i praktyczne zastosowanie upcyklingu¹⁰. Integracja nowoczesnych narzędzi i praktyk ekologicznych rozwinęła umiejętności cyfrowe i środowiskowe uczestników oraz organizatorów, co w dłuższej perspektywie przyczyni się do trwałej stabilności w zmieniającym się otoczeniu ekonomicznym i technologicznym¹¹.

9 <https://u-jazdowski.pl/dofinansowania/playtesting> [dostęp: 3.06.2025].

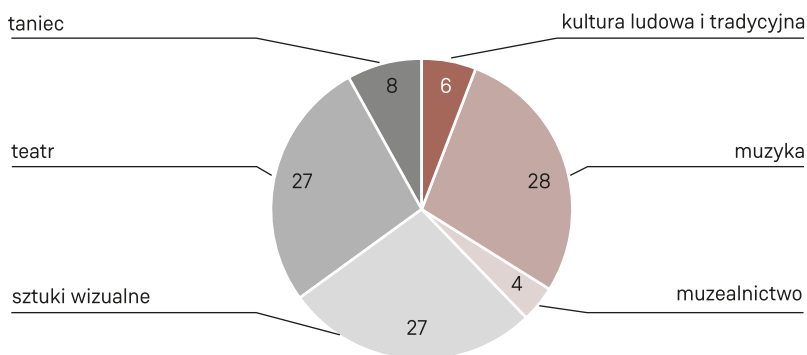
10 Upcykling to proces przekształcania przedmiotów i materiałów, które wydają się już beużyteczne, w nowe, bardziej wartościowe produkty. Więcej informacji: <https://kompasesg.pl/esg/co-to-jest-upcykling-i-dlaczego-wartego-wdrazac-na-wielu-polach/> [dostęp: 3.06.2025].

11 <https://u-jazdowski.pl/dofinansowania/playtesting> [dostęp: 3.06.2025].

KATEGORIA III: PROJEKTY ZWIĄZANE Z PODNOSZENIEM KOMPETENCJI CYFROWYCH I EKOLOGICZNYCH

W trzeciej kategorii, obejmującej projekty związane z podnoszeniem kompetencji cyfrowych i ekologicznych, segmentem dominującym okazała się muzyka (28%), a tuż za nią znalazły się sztuka wizualna i teatr – po 27% udziału. Najmniej przedsięwzięć zrealizowano w tej kategorii w segmencie, w którym prawdopodobnie najtrudniej było wprowadzić rozwiązania ekologiczne. Chodzi o muzealnictwo z czteroprocentowym udziałem.

UDZIAŁ POSZCZEGÓLNYCH SEGMENTÓW KULTURY W PROJEKTACH PODNOSZĄCYCH KOMPETENCJE CYFROWE I EKOLOGICZNE (W %)

Całkowita liczba przedsięwzięć: 104

Źródło: dane własne

By odpowiedzieć na pytanie, skąd tak duży udział projektów muzycznych w trzeciej kategorii, warto przywołać konkretne przykłady. Możliwość połączenia umiejętności muzycznych z wartościami ekologicznymi dostrzegła choćby agencja eventowa Especto Music, która stworzyła cykl koncertów „Sunplugged”. Ten innowacyjny projekt jako pierwszy w Polsce połączył muzykę na żywo z energią słoneczną, wykorzystując technologię fotowoltaiczną i magazynowanie energii. Energia z paneli fotowoltaicznych zasiliała światło i dźwięk w czasie koncertów na żywo, a do ładowania baterii wykorzystano zieloną energię. Całe przedsięwzięcie pokazało, jak innowacyjnie można wykorzystać ekologiczne technologie w kulturze, a przy okazji zwiększyć atrakcyjność samych wydarzeń¹².

12 <https://especto.pl/portfolio/> [dostęp: 3.06.2025].

Równie kreatywnie do tematu podeszli twórcy realizujący swoje działania w segmencie taniec. Projekt „Ruchy ekologiczne”, autorstwa Fundacji Sanatorium Somatyczne z województwa mazowieckiego, pozwolił na stworzenie form artystycznego wyrazu dla środowisk ekologicznych poprzez ruch i taniec, zarówno wśród społeczności wiejskich, jak i wielkomiejskich. Inicjatywa rozwinęła wśród odbiorców kompetencje ekologiczne, a do tego zaktywizowała lokalne społeczności, dając poczucie sprawczości i siły w wymiarze lokalnym, regionalnym i krajowym¹³.

ZAKOŃCZENIE

Wszystkie wymienione w artykule przedsięwzięcia, a także tysiące innych projektów dofinansowano z Krajowego Planu Odbudowy w ramach inwestycji A2.5.1. Program wspierania działalności podmiotów sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz stymulowania ich rozwoju jest dowodem na to, że instytucje kultury w coraz większym stopniu inwestują w zrównoważony rozwój. Niezależnie od wysokości dotacji, charakteru podmiotu (gminny dom kultury czy firma eventowa z dużego miasta), a także tego, czy projekt dotyczył sztuk wizualnych, tańca czy muzealnictwa – każdy podmiot objęty wsparciem wykorzystał otrzymane środki nie tylko do rozwoju własnych umiejętności cyfrowych i ekologicznych, lecz także do dzielenia się swoimi pomysłami z odbiorcami spektakli, wystaw lub warsztatów. Spośród wszystkich 1503 umów grantowych aż 209 (47 w kategorii I, 58 w kategorii II oraz 104 w kategorii III) dotyczyło proekologicznych inicjatyw, które zyskały zarówno walor nowatorski, jak i edukacyjny, przyczyniając się do upowszechniania pozytywnych wzorców działania w sferze kultury oraz stając się inspiracją dla innych sektorów i konkretnych jednostek.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Agencja Especto Music, <https://especto.pl> [dostęp: 16.05.2025].
- Agencja kreatywna EPICVR, która stworzyła aplikację VR dla Suwalskiego Domu Kultury, <https://epicvr.pl/> [dostęp: 14.05.2025].

13 <https://sanatoriumsomatyczne.org/ruchy-ekologiczne/> [dostęp: 3.06.2025].

- Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, <https://u-jazdowski.pl/> [dostęp: 15.05.2025].
- Fundacja Sanatorium Somatyczne, <https://sanatoriumsomatyczne.org/> [dostęp: 16.05.2025].
- Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Przecławiu, <https://goksir-przeclaw.pl/> [dostęp: 14.05.2025].
- Strona internetowa Stowarzyszenia Form Różnych, <https://stofo.info/> [dostęp: 15.05.2025].
- Sztuczna inteligencja, <https://www.technologie.info.pl/> [dostęp: 3.06.2025].
- Technologia internetu rzeczy, <https://cyrekdigital.com/> [dostęp: 3.06.2025].
- Technologia łańcucha bloków, <https://edge1s.com/> [dostęp: 3.06.2025].
- Technologia metawersum, <https://metawersum.biz/> [dostęp: 3.06.2025].
- Upcycling, <https://kompasesg.pl/> [dostęp: 3.06.2025].

O autorce:

Karolina Kalinowska,
specjalistka ds. komunikacji KPO,
oddział specjalistyczny ds. Programów Wsparcia,
Narodowy Instytut Muzyki i Tańca,
karolina.kalinowska@nimit.pl

PROGRAMY DOTACYJNE NCK JAKO WSPARCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W KULTURZE

Martyna Rutka, Anna Jermacz, Anna Pasznik
Dział Programów Dotacyjnych
Narodowe Centrum Kultury

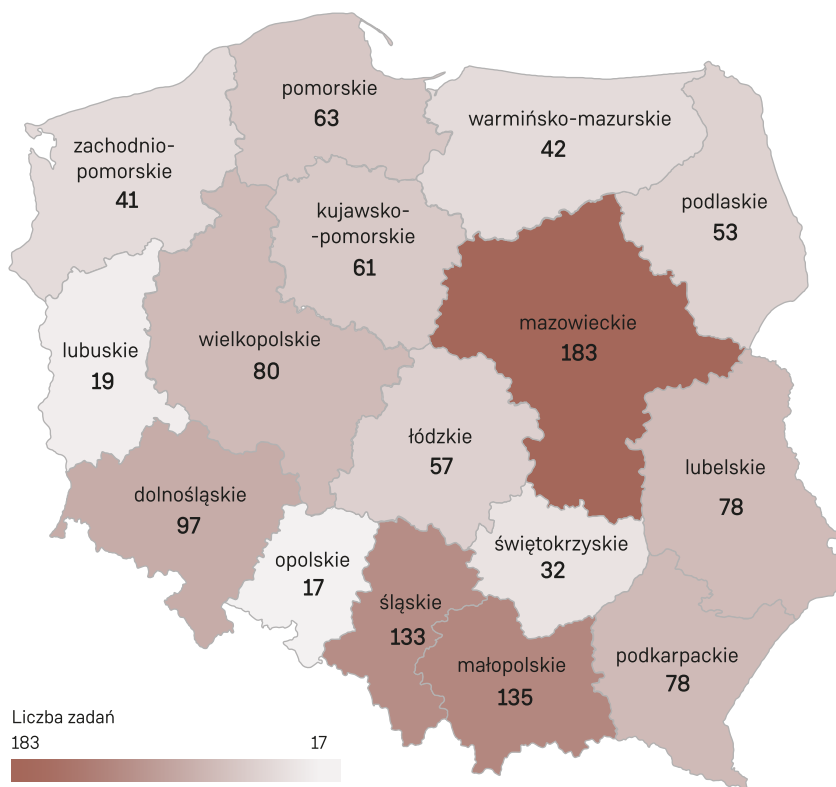
Jednym z czołowych działań Narodowego Centrum Kultury (NCK) jest wspieranie rozwoju kultury w Polsce. Od lat realizujemy liczne programy kierowane do samorządowych instytucji kultury, organizacji pozarządowych, kościołów i związków wyznaniowych, osób prawnych oraz podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. W 2024 r. prowadziliśmy sześć programów własnych [Kultura – Interwencje, EtnoPolska, Dom Kultury+, Ojczysty – dodaj do ulubionych, Bardzo Młoda Kultura (BMK), Polsko-Ukraińska Wymiana Młodzieży (PUWM)]¹, trzy rządowe (Infrastruktura domów kultury, Edukacja kulturalna, Kultura dostępna)², dwa stypendialne (Młoda Polska, Gaude Polonia)³ oraz Kierunek interwencji 4.1. w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0.

- 1 Regulaminy programów własnych wraz z opisem celów głównych są dostępne na stronie NCK pod linkiem: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia> [dostęp: 14.05.2025].
- 2 Regulamin i specyfikacje programów ministerialnych wraz z opisem celów głównych są dostępne na stronie MKiDN pod linkiem: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2024> [dostęp: 14.05.2025].
- 3 Regulaminy programów stypendialnych wraz z opisem celów głównych są dostępne na stronie NCK pod linkiem: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia> [dostęp: 14.05.2025].

na lata 2021–2025: BLISKO – Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność⁴.

Celem udzielanych dofinansowań jest m.in. popularyzowanie kultury i dziedzictwa narodowego, podnoszenie kompetencji zarówno społeczności lokalnych, jak i kadr kultury, a także wspieranie rozwoju infrastrukturalnego, dostępnościowego oraz społeczno-kulturowego. W 2024 r. objęliśmy wsparciem finansowym 1169 podmiotów. Poniższa mapa przedstawia rozmieszczenie beneficjentów w podziale na województwa.

ZADANIA REALIZOWANE W PROGRAMACH WŁASNYCH NCK I RZĄDOWYCH W ROKU 2024 W PODZIALE NA WOJEWÓDZTWA

Źródło: opracowanie własne na podstawie zadań realizowanych w programach dotacyjnych zarządzanych przez NCK w roku 2024

4 Regulamin konkursu w ramach kierunku interwencji 4.1. BLISKO wraz z opisem celów głównych jest dostępny na stronie NCK pod linkiem: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/nprcz20/blisko> [dostęp: 14.05.2025].

PROGRAMY DOTACYJNE NCK A ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Współczesny świat stawia nas przed licznymi wyzwaniami cywilizacyjnymi wiążącymi się z rosnącymi nierównościami społecznymi, zmianami klimatycznymi, a także szybko postępującą cyfryzacją i rozwojem nowoczesnych technologii. Przeobrażenia te skutkują potrzebą wypracowania nowego podejścia do kształtowania polityk – również kulturalnych – oraz wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju w sektorze kultury.

Definicja zrównoważonego rozwoju, przedstawiona po raz pierwszy w 1987 r. przez Komisję Brundtland w brzmieniu: „Zrównoważony rozwój to rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia, bez uszczerbku dla zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania ich własnych potrzeb”⁵, obecnie kojarzy się bardziej z działaniami proekologicznymi niż z kulturą. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjmujemy jego szersze rozumienie w obszarze kultury, obejmujące wybrane cele przedstawione w Agendzie 2030⁶. Zrównoważony rozwój w kulturze to zatem rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia, a jednocześnie dba o zdolność przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb poprzez podejmowanie działań mających na celu wyrównywanie szans w dostępie do dóbr kultury i promowanie inkluzji społecznej; ponadto poprzez zachowanie dziedzictwa kulturowego ukazującego różnorodność kulturową regionów, wzmacniającego poczucie tożsamości regionalnej, oraz podnoszenie poziomu i jakości edukacji kulturowej, a także wspieranie budowania partnerstw umacniających instytucje, rozwój przestrzeni publicznych i ochronę środowiska naturalnego⁷. Tak rozumiana definicja ukazuje możliwy wpływ programów dotacyjnych NCK na realizowanie celów zrównoważonego rozwoju, niemniej należy pamiętać, że wspieranie go w kulturze przez programy dotacyjne NCK zależy w głównej mierze od tego, w jaki sposób są projektowane i realizowane przedsięwzięcia przez beneficjentów.

5 <https://www.gridw.pl/pl/partnerstwo/cele-zrownowazonego-rozwoju> [dostęp: 13.05.2025].

6 <https://www.un.org/pl/> [dostęp: 14.05.2025].

7 Przy rozbudowanej definicji warto też przywołać koncepcję J. Hawkesa, według którego kultura stanowi czwarty filar zrównoważonego rozwoju, dzięki czemu odgrywa ona istotną rolę w kształtowaniu miast oraz społeczności. Za: K. Plebańczyk, *Role kultury we współczesnych strategiach rozwoju zrównoważonego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 376, s. 169.

Złożone w naborach wnioski podlegają ocenie strategicznej pod względem m.in. realizacji w ramach zadania celów zrównoważonego rozwoju. Przeprowadzona pod tym kątem analiza wykazała, że zakres zadań w programach dotacyjnych zarządzanych przez NCK obejmuje 8 z 17 celów określonych w Agendzie 2030⁸. Są to: cel 4. Zapewnić wszystkim edukację włączającą na wysokim poziomie i promować uczenie się przez całe życie; cel 5. Osiągnąć równość płci i wzmocnić pozycję kobiet i dziewcząt; cel 8. Promować inkluzywny, zrównoważony model wzrostu gospodarczego oraz pełne, efektywne zatrudnienie i godną pracę dla wszystkich; cel 10. Zmniejszyć nierówności rozwojowe pomiędzy krajami i w obrębie poszczególnych krajów; cel 11. Tworzyć bezpieczne, zrównoważone, odporne na skutki klęsk żywiołowych miasta i osiedla ludzkie; cel 12. Wypracować zrównoważone modele konsumpcji i produkcji; cel 16. Promować pokojowe, inkluzywne, zrównoważone modele rozwoju społecznego, zapewnić wszystkim ludziom jednakowe szanse i sprawiedliwe traktowanie oraz dostęp do wymiaru sprawiedliwości; budować na wszystkich szczeblach efektywne, odpowiedzialne instytucje; cel 17. Wzmocnić narzędzia wdrażania i odbudowywania globalnego partnerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju. W tabeli na s. 203–204 zestawiliśmy programy, które uwzględniają cele zrównoważonego rozwoju oraz obrazują ich skalę.

PROGRAMY DOTACYJNE REALIZOWANE PRZEZ NCK W 2024 R.

A CELE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

NAZWA PROGRAMU	LICZBA WNIOSKÓW ZŁOŻONYCH W PROGRAMIE	LICZBA UDZIEŁOWYCH DOFINANSOWAŃ	BUDŻET	CELE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU REALIZOWANE W RAMACH PROGRAMU
Kultura – Interwencje	2272	240	11 500 000 zł	4, 5, 11, 12, 16
EtnoPolska	1877	257	12 000 000 zł	4, 5, 8, 10, 11, 12, 16
Dom Kultury+	135	60	2 500 000 zł	4, 5, 8, 10, 11, 12, 16, 17
Ojczysty – dodaj do ulubionych	361	44	1 669 000 zł	4, 5, 11, 12, 16

8 Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/70/1, dostępna na stronie Polskiego Komitetu do spraw UNESCO: https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf [dostęp: 14.05.2025].

NAZWA PROGRAMU	LICZBA WNIOSKÓW ZŁOŻONYCH W PROGRAMIE	LICZBA UDZIELO- NYCH DOFI- NANSOWAŃ	BUDŻET	CELE ZRÓWNO- WAŻONEGO ROZ- WOJU REALIZO- WANE W RAMACH PROGRAMU
Bardzo Młoda Kultura (2023–2025)	nie dotyczy – kontynuacja zadań z 2023 r.	11	1 941 750 zł	4, 5, 8, 10, 11, 12, 16, 17
BLISKO (2023–2024)	nie dotyczy – kontynuacja zadań z 2023 r.	47	2 750 000 zł	4, 5, 8, 10, 11, 12, 16, 17
BLISKO (2024–2025)	104	47	2 750 000 zł	4, 5, 8, 10, 11, 12, 16, 17
Polsko- -Ukraińska Wymiana Młodzieży	90	32	1 600 000 zł	4, 5, 10, 16, 17
Infrastruktura domów kultury	826	111	14 200 000 zł	5, 10, 11, 16
Edukacja kulturalna	1278	210	14 778 000 zł	4, 5, 10, 11, 16
Kultura dostępna	799	110	5 750 000 zł	5, 10, 11, 16
Razem	7742	1169	71 438 750 zł	

N = 7742

Źródło: opracowanie własne na podstawie wniosków złożonych w naborach do programów własnych i rządowych realizowanych przez NCK w 2024 r.

Wsparcie zrównoważonego rozwoju w kulturze dzięki dofinansowaniom z programów własnych i dotacjom rządowym należy rozpatrywać w wymiarach: społeczno-kulturalnym, edukacyjnym, ekonomicznym oraz ekologicznym.

W wymiarze społeczno-kulturalnym programy dotacyjne prowadzone przez NCK dofinansowujące projekty skupiające się na oferowaniu aktywności kulturalnej i tworzeniu miejsc spotkań pozytywnie oddziałują na integrację społeczności lokalnych. Poprzez aktywizację (jak też włączenie w tworzenie działań) mieszkańców wspomagają zacieśnianie się więzi wśród zbiorowości oraz nawiązywanie dialogu międzypokoleniowego, a niekiedy i międzykulturowego lub międzynarodowościowego. Dzięki temu umożliwiają transmisję wiedzy oraz kompetencji na dwóch poziomach (starsze osoby uczą młodsze i na odwrót), podnoszą poziom

zaufania oraz zaangażowania obywatelskiego, ucząc jednocześnie współdziałania na rzecz dobra wspólnego. Prowadzą tym samym do rozwoju kapitału społecznego (o którym pisali m.in. J.S. Coleman⁹, R.D. Putnam¹⁰, F. Fukuyama¹¹) czy kapitału kulturowego szerzej omówionego przez P. Bourdieu¹². Co więcej, wpływają pozytywnie na rozwój społeczeństwa obywatelskiego¹³ (które potrafi artykułować własne potrzeby i oddziaływać na decyzje o charakterze publicznym), a także na rozbudowanie świadomości historycznej oraz poczucia tożsamości regionalnej¹⁴. Tożsamość tę szczególnie intensyfikują projekty wyłonione w ramach naborów do programu EtnoPolska pielęgnującego zachowanie i przekazywanie dziedzictwa kulturowego – lokalnych tradycji, zwyczajów, języka, sztuki ludowej, strojów regionalnych – prowadząc tym samym do zachowania różnorodności kulturowej regionów Polski.

Jedną z istotnych cech dofinansowanych działań projektowych jest także uniwersalne projektowanie oferty, by odpowiadała ona na różnorodne potrzeby grup odbiorców, tworząc bardziej inkluzyjne i dostępne środowisko. Co więcej, projekty obejmowane wsparciem finansowym m.in. w ramach programów Kultura dostępna, Kultura – Interwencje czy Infrastruktura domów kultury w głównej mierze skoncentrowane są na zmniejszaniu istniejących barier w dostępie do kultury. Dla przykładu, według danych zebranych z raportów rozliczeniowych beneficjentów programu Infrastruktura domów kultury za 2024 r., 26 ze 109 podmiotów zdecydowało się na wplecenie w ramach zadania inicjatyw poprawiających dostępność w instytucji. Były to przede wszystkim: zakup pętli indukcyjnych (8), dostosowanie toalet i sanitariatów (5), zakup podjazdów/

9 Zob. J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Massachusetts 1990.

10 Zob. R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. S. Szymański, P. Sadura, Warszawa 2008.

11 Zob. F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, tłum. A. Śliwa, L. Śliwa, Warszawa 1997.

12 Zob. P. Bourdieu, *The forms of capital*, [w:] *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J. Richardson, New York 1986.

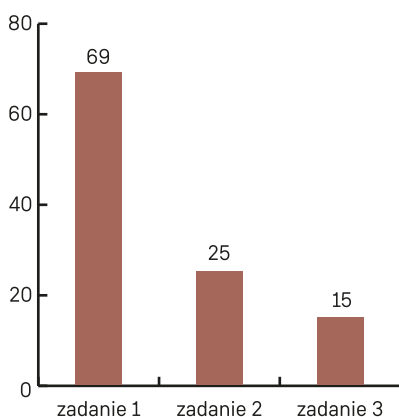
13 Zob. I. Pietraszko-Furmanek, *Spółczesność obywatelska – zarys problematyki*, „Zarządzanie Publiczne” 2005, nr 1, s. 35–44.

14 Zob. D. Hejda, *Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców Podkarpacia – zarys problematyki*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2018, nr 4, t. 13, s. 162–170.

szyn dla osób poruszających się na wózkach (5), zakup sceny mobilnej (4) i budowa windy osobowej (2). Pojedynczymi rozwiązaniami były m.in. zakup platformy przyschodowej, zestawu do audiodeskrypcji, tyflografik, słuchawek wyciszających, materaców ewakuacyjnych, krzeseł dla osób z niepełnosprawnościami, dostosowanej lady czy regulowanego stolika AS-RN dla osoby na wózku inwalidzkim.

Aby uświadomić wpływ programów dotacyjnych na próbę zmniejszenia nierówności w dostępie do kultury, prezentujemy poniżej wykres ukazujący liczbę projektów, w podziale na poszczególne zadania, zorganizowanych w 2024 r., w ramach programu Kultura dostępna¹⁵.

LICZBA PROJEKTÓW ZREALIZOWANYCH W 2024 R. W RAMACH PROGRAMU KULTURA DOSTĘPNA W PODZIALE NA RODZAJ ZADANIA

N = 109

Źródło: opracowanie własne na podstawie wniosków zakwalifikowanych do programu Kultura dostępna w 2024 r. Zadanie 1. Dostosowanie merytoryczne oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami, zawierające komponent działań z odbiorcami. Zadanie 2. Działania uwzględniające mobilność oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej: przeniesienie oferty beneficjenta do miejsc i miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury i instytucji kultury lub pozyskanie przez beneficjenta wskazanej oferty na rzecz takich miejsc i miejscowości. Zadanie 3. Organizacja wyjazdów tematycznych mających na celu skorzystanie z oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej, w tym oferty instytucji kultury (takich jak teatry, muzea, kina, biblioteki, filharmonie, miejsca ważne dla kultury narodowej).

- 15 Program ten ma na celu dofinansowanie zadań wiążących się z niwelowaniem barier w dostępie do kultury, w tym umożliwiania wypożyczanie sprzętów czy opłacanie usług włączających w odbiór kultury osoby z niepełnosprawnościami.

Jak wynika z danych, większość beneficjentów realizowała zadanie 1 związane z dostosowaniem merytorycznym oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, co tylko podkreśla ich chęć do niwelowania istniejących nierówności w dostępie do kultury.

Realizacja przedsięwzięć (aktywizacja mieszkańców, wynajem lub zakup rozwiązań dostępnościowych i modernizacja budynków) sprawia, że kultura w coraz większym stopniu dociera na tereny peryferyjne, tj. do wsi i małych miejscowości, jak również do osób zagrożonych marginalizacją oraz wykluczeniem społecznym: osób z niepełnosprawnościami, seniorów, dzieci oraz młodzieży z ubogich rodzin itp. Powyższe wskazuje zatem na przyczynianie się programów dotacyjnych NCK do wypełniania przez beneficjentów trzech celów zrównoważonego rozwoju. Pierwszym z nich jest cel 10. dotyczący zmniejszania nierówności. Drugim cel 11. Zrównoważone miasta i społeczności, w którym m.in. tereny mieszkalne powinny sprzyjać włączeniu społecznemu. Z kolei trzecim jest cel 5. dotyczący równości płci pod względem kierowania oferty do wszystkich bez względu na płeć.

Znaczna część projektów dofinansowanych w ramach programów dotacyjnych uwzględnia również kwestię nawiązywania przez beneficjentów współpracy i budowania partnerstw. Szczególnie widoczne jest to w przypadku programów, takich jak: Dom Kultury+, BMK, BLISKO czy Kultura dostępna. Atmosfera współdziałania różnych podmiotów wzbogaca je o różnorodne perspektywy funkcjonowania instytucji, umożliwia wymianę doświadczeń oraz dobrych praktyk, rozszerza dotychczasową ofertę kulturalną oraz grono odbiorców, dzięki partnerstwom wzmacnia poczucie przynależności lokalnych społeczności do Unii Europejskiej. Nawiązanie czasowej lub długotrwałej współpracy, owocującej rozwojem zaangażowanych w partnerstwo podmiotów, przyczynia się do procesu tworzenia silnych instytucji otwartych na dialog i odpowiedzialną kooperację. Włączanie w ten proces przedstawicieli lokalnej społeczności, ogniskowanie ich wokół działania na rzecz wyznaczonych celów (tj. aktywne współtworzenie oferty) oraz niwelowanie barier w dostępie do odbioru kultury w pełni wpisują się w kolejne cele zrównoważonego rozwoju – 16. Pokój, sprawiedliwość, silne instytucje oraz 17. Partnerstwa na rzecz celów.

Programy dotacyjne NCK pełnią istotną rolę także w wymiarze edukacyjnym. Wspierają projekty prowadzące do edukacji odbiorców (poprzez

rozbudowanie wiedzy oraz kompetencji społeczno-kulturowych), która w kontekście zrównoważonego rozwoju odbywa się przez całe życie. Edukacja ta przybiera różnorodne formy aktywizujące społeczność, są to np. szkolenia, warsztaty, konkursy czy przedsięwzięcia uwzględniające współpracę międzypokoleniową lub międzypodmiotową prowadzącą do wzajemnego uczenia się partnerów (Kultura dostępna, Edukacja kulturalna, Ojczysty – dodaj do ulubionych, Kultura – Interwencje, EtnoPolska, PUWM, BMK, BLISKO, Dom Kultury+). Wymiar edukacyjny szczególnie uwidacznia się w aktywnościach realizowanych w ramach BMK, które wspierają rozwój umiejętności młodych osób w zakresie twórczego, krytycznego uczestnictwa w kulturze, animują zmiany społeczne, jak również starają się odpowiadać na współczesne wyzwania pojawiające się w świecie młodzieży¹⁶. Nacisk położony w części projektów na wspólną pracę projektową np. ze szkołami czy z bibliotekami prowadzi z kolei do budowania pomostu pomiędzy sektorami kultury i edukacji z korzyścią dla obydwu stron. Co więcej, założenia programu BMK, opierające się m.in. na współpracy młodych z osobami dorosłymi oraz upowszechnianiu wiedzy i doświadczeń animatorów czy podmiotów zaangażowanych w proces edukacyjny, nie tylko prowadzą do rozwoju sektora kultury, lecz także podnoszą poziom działań animacyjnych.

Na wzrost poziomu jakości edukacji kulturowej pozytywnie oddziałują programy dotacyjne prowadzone przez NCK, tj. Dom Kultury+, Kultura – Interwencje, BLISKO czy rządowa Edukacja kulturalna, które uwzględniają komponent szkoleniowy dla animatorów i kadr kultury. Umożliwiają tym samym podnoszenie przez nich dotychczasowego poziomu kompetencji, profesjonalizację działań oraz wymianę (i/lub zdobycie nowych) doświadczeń. Wynika więc z tego, że programy dotacyjne NCK wspierają wypełnianie kolejnego celu zrównoważonego rozwoju, czyli 4. Dobra jakość edukacji, szerzej rozumianego jako zapewnienie wszystkim edukacji wysokiej jakości oraz promowanie uczenia się przez całe życie.

Dofinansowanie udzielane w ramach programów dotacyjnych NCK przekłada się ponadto na gospodarkę. Dzięki temu można mówić o wy-

16 Specyfika programu Bardzo Młoda Kultura i jego wpływ na uczestnictwo młodzieży w kulturze zostały omówione w artykule: M. Rutka, A. Jermacz, A. Pasznik, *Uczestnictwo młodzieży w kulturze z perspektywy programów dotacyjnych i stypendialnych prowadzonych przez NCK*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2024, s. 106–128.

miarze ekonomicznym. Wspiera zatrudnienie w sektorze kultury, tworząc w ramach realizacji projektów miejsca pracy m.in. dla animatorów, artystów, edukatorów oraz lokalnych twórców i przedsiębiorców (np. w programie EtnoPolska czy Kultura – Interwencje), oddziałując tym samym pozytywnie na gospodarkę regionalną. Co więcej, przyczynia się do pobudzenia mikroprzedsiębiorczości poprzez generowanie dodatkowych usług czy współpracy międzysektorowej, np. z gastronomią, hotelarstwem, transportem i budownictwem. Ostatnie szczególnie mocno uwidacznia się w przypadku projektów realizowanych w ramach Infrastruktury domów kultury, która wspiera modernizację instytucji prowadzące m.in. do zastosowania bardziej ekonomicznych rozwiązań obniżających koszt użytkowania powierzchni i/lub posiadanych na stanie sprzętów. Realizacja projektów prowadzonych przy wsparciu finansowym udzielonym przez NCK sprzyja też niekiedy turystyce kulturowej i promocji regionu, przyciągając z jednej strony odbiorców oferty, z drugiej potencjalnych inwestorów. Świadczy to zatem o wypełnianiu następnego, 8. z 17 celów zrównoważonego rozwoju, który mówi o wzroście gospodarczym i godnej pracy.

Skrótowa analiza wymiaru ekonomicznego pokazuje, że beneficjenci programów dotacyjnych są również wspierani w realizacji celu 12. dotyczącego odpowiedzialnej konsumpcji i produkcji, który w znacznym stopniu wiąże się z wymiarem ekologicznym. Choć projekty realizowane w ramach udzielonej dotacji przez NCK nie ogniskują się stricte wokół zagadnień związanych z ekologią, ten aspekt również pojawia się w działaniach podejmowanych przez beneficjentów. Wiąże się on m.in. z możliwością przeznaczenia pozyskanej dotacji w Infrastrukturze domów kultury na modernizację dotychczasowych rozwiązań infrastrukturalnych zastosowanych w nieruchomościach, np. poprzez poprawę ich efektywności energetycznej i ograniczenie emisji gazów cieplarnianych. Odwołanie się do danych z raportów rozliczeniowych beneficjentów z 2024 r. pokazuje, że 18 ze 109 zdecydowało się na sfinansowanie działań stricte z obszaru ekologii – zakup oświetlenia LED (9), modernizacje polegające na termoizolacji budynku (7), montaż instalacji fotowoltaicznej (2) czy centralnej wentylacji z funkcją odzysku ciepła (1) oraz energooszczędnych pieców ceramicznych (1). W tym miejscu warto wspomnieć o wynikach badania Narodowego Centrum Kultury przeprowadzonego na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie domów kultury w 2019 r., z którego wynika, że jednym z częściej oczekiwanych obszarów wsparcia – wskazywanych przez osoby

zarządzające instytucją – były inwestycje w środki trwałe, infrastrukturę. Odpowiedź taką wskazało 73% badanych z terenów wiejskich i 67% z terenów miejskich. Co więcej, największy odsetek podmiotów, którym zmniejszono dofinansowanie, przyznał, iż niemożliwy był zakup potrzebnego wyposażenia domu kultury (90%) oraz planowany remont budynku (70%)¹⁷. Można zatem sądzić, że w przypadku otrzymania dofinansowania na infrastrukturę instytucje koncentrują się głównie na uzupełnieniu braków w wyposażeniu (w tym braków sprzętowych) oraz przeprowadzeniu najważniejszych prac remontowych zapewniających dalsze funkcjonowanie placówki, przykładając tym samym mniejszą wagę do aspektu ekologizacji wdrażanych przedsięwzięć.

Patrząc szeroko na pozostałe programy dotacyjne NCK, w których dofinansowane zadania opierają się w głównej mierze na lokalności działań, należy wspomnieć o ograniczeniu potrzeby transportu, a tym samym zmniejszaniu śladu węglowego, wykorzystywaniu naturalnych surowców np. w trakcie realizowanych warsztatów rzemiosła tradycyjnego – jak wikliniarstwo, garncarstwo i tkactwo – lub zakupie papieru z recyklingu czy jednorazowych naczyń do spożywania posiłków przyrządzonych z produktów zakupionych od lokalnych dostawców. Na zakończenie omawiania punktu dotyczącego ekologii należy też wspomnieć, że część beneficjentów łączy w swoich projektach obszar kultury i ekologii, proponując odbiorcom aktywności kulturalne odwołujące się do zagadnień ekologii i/lub aktywności uzupełniające główne działania o przedsięwzięcia ekologiczne.

Podsumowując, programy dotacyjne prowadzone przez NCK wspierają zrównoważony rozwój w sektorze kultury m.in. poprzez wzmacnianie instytucji, rozwój społeczności lokalnych oraz kadr kultury, budowanie kapitału relacyjnego czy wzmacnianie rangi animacji i edukacji kulturowej. Przyczyniają się tym samym do niwelowania nierówności w dostępie do kultury, wzrostu inkluzji społecznej, rozwoju lokalnego, podniesienia jakości edukacji czy zachowania dziedzictwa (w tym różnorodności kulturowej). Wpisują się zatem w cele wyznaczone w Agendzie 2030 przyjętej przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Mając świadomość ważkości zagadnienia zrównoważonego rozwoju w kulturze w obecnych czasach,

17 R. Wiśniewski, G. Pol, R. Pląsek, A. Bąk, *Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury*, Warszawa 2021, s. 94–113, <https://sklep.nck.pl/pl/p/file/ff459e0edda6abdb063c5f97091a4a70/Oswajajac-zmienosc.pdf> [dostęp: 23.05.2025].

a także potrzeby jeszcze pełniejszego systemowego wsparcia animacji i edukacji kulturowej, NCK rozszerza swe działania w tym obszarze. I tak, w 2025 r. przeprowadziliśmy m.in. nabory do dwóch nowych programów dotacyjnych – Reymont. Interwencje (służący m.in. promowaniu postaw wrażliwości społecznej i różnorodności) oraz Synergie¹⁸ (ukierunkowany m.in. na budowanie silnych instytucji i partnerstw międzynarodowych). Ponadto w programie Kultura – Interwencje wzmociliśmy realizację zadań będących kontynuacją działań kulturalnych podjętych przez partnerstwa związane w latach ubiegłych w innych programach dotacyjnych NCK, przeredagowaliśmy również zadanie poświęcone badaniom praktyk kulturalnych / uczestnictwa w kulturze, włączając tym samym w program Kultura – Interwencje idee Narodowego Obserwatorium Kultury. Na koniec warto zauważyć, że zrównoważony rozwój jest jedną z pięciu istotnych wartości stanowiących podstawę działań NCK, opisanych w przyjętej przezeń w 2025 r. strategii systemowego wsparcia animacji i edukacji kulturowej¹⁹.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Bourdieu P., *The forms of capital*, [w:] *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J. Richardson, New York 1986.
- Coleman J.S., *Foundations of Social Theory*, Massachusetts 1990.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, tłum. A. Śliwa, L. Śliwa, Warszawa 1997.
- Hejda D., *Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców Podkarpacia – zarys problematyki*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2018, nr 4, t. 13.
- Pietraszko-Furmanek I., *Spółczesność obywatelskie – zarys problematyki*, „Zarządzanie Publiczne” 2005, nr 1.

- 18 Założeniem Synergii jest propagowanie idei europejskich oraz wspieranie realizacji priorytetów polskiej prezydencji w Radzie UE. Zadania są z kolei realizowane przy wsparciu partnerów wywodzących się z państw członkowskich UE, EFTA oraz państw kandydujących, <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/synergie> [dostęp: 30.05.2025].
- 19 *Wspólna Kultura. Działania strategiczne na rzecz systemowego wsparcia animacji i edukacji kulturowej*, Warszawa 2025, s. 4, <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck> [w przygotowaniu].

- Plebańczyk K., *Role kultury we współczesnych strategiach rozwoju zrównoważonego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 376.
- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. S. Szymański, P. Sadura, Warszawa 2008.
- Rutka M., Jermacz A., Pasznik A., *Uczestnictwo młodzieży w kulturze z perspektywy programów dotacyjnych i stypendialnych prowadzonych przez NCK*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2024.
- Wiśniewski R., Pol G., Płasek R., Bąk A., *Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury*, Warszawa 2021.
- <https://sklep.nck.pl/pl/p/file/ff459e0edda6abdb063c5f97091a4a70/Oswajajac-zmienosc.pdf> [dostęp: 23.05.2025].
- <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia> [dostęp: 14.05.2025].
- <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/nprcz20/blisko> [dostęp: 14.05.2025].
- <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2024> [dostęp: 14.05.2025].
- <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2025> [dostęp: 14.05.2025].
- <https://www.gridw.pl/pl/partnerstwo/cele-zrownowazonego-rozwoju> [dostęp: 13.05.2025].
- https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf [dostęp: 14.05.2025].
- <https://www.un.org.pl/> [dostęp: 14.05.2025].
- <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/synergie> [dostęp: 30.05.2025].
- <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck> [w przygotowaniu].

O autorkach:

Martyna Rutka,

Dział Programów Dotacyjnych,

mrutka@nck.pl;

Anna Jermacz,

kierownik Działu Programów Dotacyjnych,

Narodowe Centrum Kultury,

ajermacz@nck.pl;

Anna Pasznik,

zastępca kierownika Działu Programów Dotacyjnych,

Narodowe Centrum Kultury,

apasznik@nck.pl

5.

**REALIZACJA SD
W KULTURZE –
*CASE STUDIES***

ZIELONA ZMIANA W KULTURZE: ROLA ORGANIZATORÓW I SAMORZĄDÓW W EKOLOGICZNEJ TRANSFORMACJI

Joanna Tabaka

WSTĘP

Artykuł koncentruje się na analizie i opisie działań, dzięki którym organizatorzy kultury wspierają zrównoważoną zmianę w instytucjach i organizacjach kulturalnych, na przykładzie miasta stołecznego Warszawy. W ostatnich latach samorządy w całej Polsce coraz częściej wprowadzają wymagania dotyczące zrównoważonych praktyk, obejmujące poziom miasta, gminy i województwa. Choć działania te są rozproszone i częściowo okresowe, odgrywają kluczową rolę w kontekście narastających skutków katastrofy klimatycznej.

Celem artykułu jest stworzenie zestawu inspiracji dla organizatorów kultury, którzy pragną świadomie wspierać instytucje w redukowaniu emisji zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Szczególny nacisk kładziemy na wspieranie edukacji ekologicznej wśród pracowników instytucji, mieszkanek i mieszkańców oraz aktywizację społeczności lokalnych. Takie podejście jest istotne, ponieważ instytucje kultury oddolnie nie zawsze mają odpowiednie narzędzia i wiedzę, jak skutecznie wdrażać zieloną transformację. Jednocześnie same samorządy często nie wiedzą, jak najlepiej wspierać sektor kultury w tym procesie, dlatego kluczowe staje się dzielenie dobrymi praktykami i wypracowanie skutecznych strategii.

W obliczu katastrofy klimatycznej obowiązuje zasada: wszystkie ręce na pokład. Jednak aby te ręce zaczęły działać, potrzeba nie tylko rzetelnej wiedzy, ale też puli konkretnych, osiągalnych działań do realizacji. Jak wynika z badania pt. „Globalnie reprezentatywne dowody na rzeczywiste i postrzegane poparcie dla działań na rzecz klimatu”¹ (2024), ludzie mają tendencję do zaniżania odsetka osób, które faktycznie są chętne do podjęcia aktywnych działań na rzecz klimatu. Sami badani i badane w znacznej mierze deklarowali poparcie dla proklimatycznych norm społecznych (89%), intensyfikacji działań politycznych (89%) oraz prawie trzy czwarte przekazałoby 1% swoich dochodów na rzecz ochrony klimatu. Jednak kiedy zostali poproszeni, aby oszacować poziom zaangażowania innych ludzi w te kwestie, liczby mocno poszły w dół. Badani twierdzili, że mniej niż połowa osób myśli podobnie jak oni (43%). Dezinformacja klimatyczna, wzbudzanie lęku oraz przenoszenie odpowiedzialności na indywidualne ekopraktyki² w obszarze katastrofy klimatycznej³ to zbadana i opisana metoda systemu kapitalistycznego, korporacji (szczególnie paliwowych) w celu utrzymania status quo. Dzieje się to przez kampanie informacyjne, *greenwashing*, katastroficzne narracje w mediach czy choćby pomysł na liczenie indywidualnego śladu węglowego, który został upowszechniony przez jedną z firm paliwowych⁴. To wszystko ma nas zdezorganizować i zdemotywować do wspólnego działania i skierowania energii przeciw tym, którzy faktycznie za zmiany klimatu odpowiadają. Dlatego tak ważne jest włączenie instytucji kultury w tworzenie przestrzeni aktywistycznych

- 1 P. Andre, T. Boneva, F. Chopra, A. Falk, *Globally representative evidence on the actual and perceived support for climate action*, „Nature Climate Change” 2024, nr 3, t. 14, s. 253–259, <https://www.nature.com/articles/s41558-024-01925-3> [dostęp: 9.06.2025].
- 2 M.F. Maniates, *Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World?*, „Global Environmental Politics” 2001, nr 3, t. 1, <https://direct.mit.edu/glep/article-abstract/1/3/31/14114/Individualization-Plant-a-Tree-Buy-a-Bike-Save-the-World?redirectedFrom=fulltext> [dostęp: 9.06.2025].
- 3 A. Lawes, *Capitalism: How its dominating corporations and creation of status anxiety inhibit collective climate action*, London 2025, <https://sites.manchester.ac.uk/global-social-challenges/2025/01/15/capitalism-how-its-dominating-corporations-and-creation-of-status-anxiety-has-created-an-unforgiveable-climate-crisis/> [dostęp: 9.06.2025].
- 4 Our Changing Climate 2022, *Why Companies Need to Greenwash*, <https://www.youtube.com/watch?v=-xjZ54TFT2o> [dostęp: 1.06.2025].

i programów ekoedukacyjnych, ale też budowanie partnerstw pomiędzy instytucjami i innymi jej interesariuszami. Jednak punktem wyjścia powinien być dwustronny dialog między instytucją kultury a jej organizatorem, czyli podmiotem publicznym, który powołuje instytucje kultury, nadzoruje ich działalność oraz zapewnia im środki finansowe. Organizatorem instytucji kultury może być gmina, powiat, województwo, minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego lub inna jednostka organizacyjna administracji publicznej⁵.

Instytucje mogą podejmować pewne działania oddolnie, same, ale dzięki różnym rodzajom wsparcia to właśnie organizator może pomóc inicjować oraz wzmacniać czasami rozproszone i nieuporządkowane działania ekologiczne, pomóc uniknąć *greenwashingu*, a także wzmacniać ten proces w obliczu oporu i zrozumienia potrzeby przez osoby zarządcze. Jak zatem organizatorzy mogą wspierać kulturę w inicjowaniu zielonej transformacji? Opowiem głównie na podstawie sześciu inicjatyw realizowanych przez m.st. Warszawę.

EDUKACJA KULTURALNA W WARSZAWIE – KONKURS

W corocznym konkursie organizowanym przez m.st. Warszawę od kilku lat zachęca się do podejmowania tematyki środowiska naturalnego i klimatu⁶. Zmieniły się też oczekiwania wobec produkcji wszystkich wydarzeń w ramach realizacji grantu. Obecnie duży nacisk kładzie się właśnie na zrównoważoną produkcję, uwzględnianie troski o środowisko społeczno-przyrodnicze – o zasoby i klimat⁷.

W ogłoszeniu konkursowym z 2022 r., pkt 7 par. 3, dotyczącym warunków realizacji zadania publicznego, widnieją szczegółowe zapisy,

- 5 Ustawa z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 87), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493> [dostęp: 1.06.2025].
- 6 *Edukacja kulturalna w Warszawie*, otwarty konkurs ofert przeprowadzany przez Biuro Kultury, 2022, <https://um.warszawa.pl/waw/ngo/-/zarzadzenie-1753-2022> [dostęp: 1.06.2025].
- 7 Załącznik do zarządzenia nr 1753/2022 Prezydenta m.st. Warszawy z 28.11.2022 r., <https://um.warszawa.pl/waw/ngo/-/zarzadzenie-1753-2022> [dostęp: 9.06.2025].

jak miałyby wyglądać zrównoważona produkcja i do czego zobowiązuje zleceniobiorcę realizacja zadania publicznego. Możemy tu przeczytać m.in. o obowiązku wyeliminowania jednorazowego plastiku (co jest też zgodne z ustawą Single Use Plastic), zastępowaniu elementami wielorazowymi lub kompostowalnymi/biodegradowalnymi, certyfikowanymi. Zapis dotyczy m.in. „jednorazowych talerzy, sztućców, kubeczków, mieszadełek, patyczków, słomek i pojemników na żywność wykonanych z poliolefinowych tworzyw sztucznych”, ale także wszelkiego rodzaju opakowań i elementów dekoracyjnych, np. balonów, puszcanych chińskich lampionów i odpalania sztucznych ogni czy petard. Zachęca też do podawania wody kranowej.

W edycji z 2024 r. również założono, że produkcja wydarzeń powinna odbywać się w sposób zrównoważony, z naciskiem na korzystanie z lokalnych zasobów, wdrażanie ekologicznej promocji czy zapraszanie do współpracy dbających o środowisko dostawców dóbr i usług. Miasto zachęca również do wypożyczania niezbędnych do realizacji zasobów z miejskiej Spółdzielni – www.spoldzielniakultury.waw.pl.

Te same wytyczne widnieją w umowach podpisywanych z podmiotami, które te granty otrzymały. Takie podejście do przekazywania i rozliczania środków publicznych uświadamia podmiotom ubiegającym się o nie, że działalność kulturalna ma wpływ na planetę i powinna realizować te zadania w sposób zrównoważony. Jest to praktyczne wdrożenie obowiązku konstytucyjnego art. 5 Konstytucji RP o „niepodległości państwa i nienaruszalności granic”:

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”⁸.

Ale też wynika bezpośrednio z publikacji *Edukacja kulturalna w Warszawie*⁹ oraz strategii *Zielona Wizja Warszawy*¹⁰.

8 <https://lexlege.pl/konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej/art-5/> [dostęp: 9.06.2025].

9 *Edukacja kulturalna w Warszawie*, dz. cyt.

10 *Zielona Wizja Warszawy*, Plan działań na rzecz zielonego miasta i klimatu, 2023, <https://eko.um.warszawa.pl/documents/63448/85193582/Zielona+Wizja+Warszawy+-+wersja+PL.pdf/ec7f4eca-2fd5-af9a-366e-32c0a-565ee23?t=1692353333464> [dostęp: 1.06.2025].

WARSZAWSKA NAGRODA EDUKACJI KULTURALNEJ (WNEK)

Jednym z głównych elementów wdrażania edukacji kulturalnej w Warszawie jest przyznawanie tej prestiżowej corocznej nagrody. W 2023 r. pojawiła się całkowicie nowa kategoria: środowisko naturalne i klimat¹¹, w której są oceniane projekty. Wyodrębnienie to pozwoliło wzmocnić wagę zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska jako inspiracji i zakresu tematycznego do realizacji przez podmioty kultury. Jest to działanie również powiązane z utworzeniem Funduszu Edukacji Ekologicznej¹².

FUNDUSZ EDUKACJI EKOLOGICZNEJ

Uruchomiony przez Biuro Ochrony Powietrza i Polityki Klimatycznej m.st. Warszawy we współpracy ze Staromiejskim Domem Kultury fundusz to miejskie wsparcie dla dzielnicowych instytucji kultury i organizacji pozarządowych promujących postawy proekologiczne. W pierwszej edycji (10 kwietnia – 10 maja 2024 r.) przyznano dotacje w wysokości do 15 tys. zł – łącznie zakontraktowano 11 różnorodnych projektów obejmujących rozwiązania z zakresu retencji wody, ochrony różnorodności biologicznej, gospodarki o obiegu zamkniętym czy zrównoważonej mobilności. Pilotaż przeprowadzony pod koniec 2023 r. obejmował siedem dzielnic, sfinansowano wówczas warsztaty kompostowania, spacerzy przyrodnicze i działania z lokalnymi partnerami, co potwierdziło duże zapotrzebowanie na takie inicjatywy. W marcu 2025 r. ogłoszono nabór do drugiej edycji, w której można uzyskać do 15 tys. zł. Fundusz Edukacji Ekologicznej również wpisuje się w cele *Zielonej Wizji Warszawy*.

11 <https://kultura.um.warszawa.pl/warszawska-nagroda-edukacji-kulturalnej> [dostęp: 1.06.2025].

12 <https://sdk.pl/projekty/fundusz-edukacji-ekologicznej/> [dostęp: 1.06.2025].

OBOWIĄZEK UJĘCIA STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W PROPOZYCJACH KONKURSOWYCH NA STANOWISKA DYREKTORSKIE

W ostatnich latach zmieniły się oczekiwania wobec kandydatek i kandydatów ubiegających się o stanowiska dyrektorskie w warszawskich instytucjach kultury. Coraz większą wagę przykłada się do odpowiedzialności środowiskowej oraz planowania działań zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju. W ogłoszeniu konkursowym na stanowisko dyrektora Teatru Dramatycznego im. Gustawa Holoubka podkreślono, że komisja konkursowa będzie zwracać szczególną uwagę na „propozycje działań proekologicznych w ramach funkcjonowania instytucji kultury i plan ich wprowadzania”¹³.

Takie podejście pozwala na angażowanie osób już świadomych, którym będzie zależało na realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Jest to ważne także z tego względu, że to właśnie dyrektorzy mają ostatnie zdanie w sprawie legitymizowania oddolnych ekoinicjatyw pracowniczek i pracowników. A niestety często dzieje się tak, że brak wsparcia osoby decyzyjnej niszczy motywację i przyspiesza wypalenie się osób aktywnych, świadomych i chcących wprowadzać zmiany.

SPÓŁDZIELNIA (KULTURY)¹⁴

Inicjatywa, która powstała w 2017 r., promuje ideę współdzielenia zasobów między instytucjami, organizacjami i mieszkańcami Warszawy, wpisując się tym samym w założenia ekonomii obiegu zamkniętego. Poprzez wspólne korzystanie z przestrzeni, sprzętu i materiałów ogranicza nadprodukcję, zmniejsza ilość odpadów i wspiera bardziej odpowiedzialne gospodarowanie zasobami. Inicjatywa ta nie tylko sprzyja ekologii, lecz także przyczynia się do racjonalnego wykorzystywania publicznych środków, a dzięki stałemu wsparciu Urzędu m.st. Warszawy zyskała trwałość i stabilność operacyjną, umożliwiając długofalowe planowanie działań społeczno-kulturalnych.

13 Zarządzenie nr 220/2024 z 2 lutego 2024 r., <https://bip.um.warszawa.pl/web/prezydent/-/zarzadzenie-nr-220/2024-z-2024-02-02> [dostęp: 1.06.2025].

14 <https://www.spoldzielnia.waw.pl> [dostęp: 1.06.2025].

WARSZAWSKI STANDARD ZIELONEGO BUDYNKU (WSZB)

Uchwalony 9 września 2024 r. standard to pierwszy w Polsce kompleksowy zbiór wytycznych dla miejskich inwestycji (np. szkół, przedszkoli, bibliotek), który kładzie nacisk na m.in. efektywność energetyczną, gospodarowanie wodą, gospodarkę obiegu zamkniętego, zieleni oraz komfort użytkowników. Publiczna Biblioteka nr 69 w Choszczówce została pierwszym miejskim obiektem w Warszawie wyróżnionym świadectwem zgodności z WSZB – to drewniana, modułowa konstrukcja z pompą ciepła, panelami fotowoltaicznymi, zbiornikiem na deszczówkę i powierzchniami przepuszczalnymi, promująca efektywne i ekologiczne budownictwo. Taka realizacja pokazuje, że WSZB to nie tylko formalność – to narzędzie praktycznej adaptacji do zmian klimatycznych oraz optymalizacji kosztów eksploatacyjnych, a także wsparcie w przygotowaniu projektów tworzenia instytucji kultury.

PODSUMOWANIE

Zielona transformacja instytucji kultury nie może opierać się wyłącznie na działaniach oddolnych – kluczowe jest systemowe wsparcie ze strony organizatorów i samorządów. Dobrze zaprojektowane mechanizmy pozwalają wdrażać realne i trwałe zmiany. Przykład Warszawy pokazuje, że samorząd może pełnić rolę lidera w zielonej transformacji sektora kultury, tworząc spójny ekosystem wsparcia. Jednak równie istotne jest budowanie relacji opartych na dialogu między instytucjami a ich organizatorami – aby wspólnie stawiać czoła wyzwaniom klimatycznym, inspirować do działań i przeciwdziałać zniechęceniu wywołanemu przez dezinformację i *greenwashing*. Kultura, jako przestrzeń wartości, wyobraźni i wspólnoty, ma szczególne znaczenie, także w kształtowaniu innego typu narracji niż ta opierająca się na straszeniu. Daje konkretne pomysły na zaizolowanie wspólnot, dzielnic, gmin, miast i całego kraju.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Andre P., Boneva T., Chopra F., Falk A., *Globally representative evidence on the actual and perceived support for climate action*, „Nature Climate Change” 2024, nr 3, t. 14, <https://doi.org/10.1038/s41558-024-01973-5> [dostęp: 9.06.2025].
- Edukacja kulturalna w Warszawie, otwarty konkurs ofert przeprowadzany przez Biuro Kultury, 2022, <https://um.warszawa.pl/waw/ngo/-/zarzadzenie-1753-2022> [dostęp: 1.06.2025].
- Lawes A., *Capitalism: How its dominating corporations and creation of status anxiety inhibit collective climate action*, London 2025, <https://sites.manchester.ac.uk/global-social-challenges/2025/01/15/capitalism-how-its-dominating-corporations-and-creation-of-status-anxiety-has-created-an-unforgiveable-climate-crisis/> [dostęp: 9.06.2025].
- Maniates M.F., *Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World?*, „Global Environmental Politics” 2001, nr 3, t. 1, <https://direct.mit.edu/glep/article-abstract/1/3/31/14114/Individualization-Plant-a-Tree-Buy-a-Bike-Save-the-World?redirectedFrom=fulltext> [dostęp: 9.06.2025].
- Our Changing Climate 2022, *Why Companies Need to Greenwash*, <https://www.youtube.com/watch?v=-xjZ54TFT2o> [dostęp: 1.06.2025].
- Ustawa z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493> [dostęp: 1.06.2025].
- Zarządzenie nr 220/2024 z 2 lutego 2024 r., <https://bip.um.warszawa.pl/web/prezydent/-/zarzadzenie-nr-220/2024-z-2024-02-02> [dostęp: 1.06.2025].
- Zielona Wizja Warszawy, Plan działań na rzecz zielonego miasta i klimatu, 2023, <https://eko.um.warszawa.pl/documents/63448/85193582/Zielona+Wizja+Warszawy+-+wersja+PL.pdf/ec7f4eca-2fd5-af9a-366e-32c0a565ee23?t=1692353333464> [dostęp: 1.06.2025].

O autorce:

Joanna Tabaka,
niezależna ekodukatorka dla kultury,
inicjatywa Zielona Instytucja Kultury,
www.joannatabaka.pl

OD ODDOLNOŚCI DO CERTYFIKACJI. W KIERUNKU INSTYTUCJI ODPOWIEDZIALNEJ

Bartosz Rief

Europejskie Centrum Solidarności (ECS) jest instytucją kultury, która utrwała pamięć o sukcesie obywatelskim Solidarności. Od 2014 r. działa w budynku powstałym na terenie dawnej Stoczni Gdańskiej. Jest to instytucja kultury i muzeum, ale też ośrodek edukacyjny, centrum badawczo-naukowe, archiwum, biblioteka oraz przestrzeń publiczna i miejsce spotkań.

W 2024 r. ECS otrzymało certyfikat Green Key, który podsumował pierwszy etap zielonej transformacji.

Centrum tak ujmuje zakres kierunków wynikających z definicji zielonej instytucji, która zapisana została w Zielonej Księdze:

- Instytucja z wdrożonymi zielonymi rozwiązaniami infrastrukturalnymi i proceduralnymi.
- Przeszkolony i świadomy ekologicznie zespół (zarówno osoby zatrudnione bezpośrednio przez instytucję, jak i firmy pracujące na zlecenie instytucji).
- Działania merytoryczne, budujące świadomość ekologiczną:
 - pośrednio – poprzez sposób, w jaki są organizowane wydarzenia
 - bezpośrednio – wydarzenia uwzględniające tematykę ekologiczną¹.

Zielona transformacja to określenie procesu zmian, które prowadzą do realizacji powyższego modelu.

1 Europejskie Centrum Solidarności, *Zielona księga ECS*, Gdańsk 2024, s. 11.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych doświadczeń instytucji, takich jak: tworzenie dokumentacji, powołanie zielonego zespołu i prowadzenie procesu certyfikacji, które były kluczowe pod kątem procesu zielonej transformacji, a także tworzenia i uczestnictwa w regionalnej sieci instytucji zainteresowanych lub wdrażających odpowiedzialność środowiskową.

ROZPOCZĘCIE ZIELENEJ TRANSFORMACJI

Punktem wyjścia do zielonych zmian była kwerenda istniejących dokumentów, zarówno tych stanowiących fundament, np. Cele zrównoważonego rozwoju², jak i lokalnych. W wypadku Gdańska można posiłkować się tymi na poziomie miasta³, województwa⁴ czy też obszaru metropolitalnego⁵. Pozwoliły one umieścić instytucję i zachodzące przemiany w kontekście kierunków określanych na poziomie urzędowym.

Przy tworzeniu planu sięgnęliśmy również do pamięci instytucji. Czy w przeszłości organizowaliśmy zbiórki, sadzenie drzew, inne działania ekologiczne? Ta wiedza pozwoliła osadzić temat w społeczności instytucjonalnej i podkreślić ważność procesu.

W wypadku ECS pierwszym zielonym krokiem było zbieranie nakrętek (jako działanie ekologiczne i społeczne) oraz wprowadzenie selektywnej zbiórki do przetargu w 2020 r. Dzisiaj brzmi to archaicznie, ale pokazuje tempo, w jakim rozwija się proces myślenia o zielonej transformacji w kontekście przemian społecznych. Coraz częściej nie stawiamy pytania „czy?“, ale „jak?“.

W początkowej fazie wprowadzania zielonej transformacji należy zweryfikować, w jakich obszarach mamy kompetencje, zasoby i wiedzę na ten temat. Warto przyjrzeć się postawom w grupie i zacząć je wzmocnić. W ECS sprawdziły się zespołowe wizyty studyjne (m.in. w Zakładzie

2 Cele zrównoważonego rozwoju, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/cele-zrownowazonego-rozwoju> [dostęp: 2.06.2025].

3 Urząd Miejski w Gdańsku, *Gdańsk 2030 Plus. Strategia Rozwoju Miasta*, Gdańsk 2022, s. 74.

4 Załącznik do uchwały nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z 12 kwietnia 2021 r., *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030*, s. 70.

5 M. Czepczyński i in., *Strategia Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot do roku 2030*, Gdańsk 2015, s. 20.

Utylizacji czy w Muzeum Śląskim w Katowicach). Każde spotkanie może być punktem wyjścia do ewaluacji i wdrażania wniosków lub pozyskanych inspiracji. Po wizycie studyjnej w Zakładzie Utylizacji w ECS wprowadzono działania wzmacniające selektywną zbiórkę odpadów, takie jak: giveboksy⁶, pojemniki na zużyte baterie czy kuwetki na zadrukowane kartki.

Rekomendowanym działaniem jest także przeprowadzenie diagnozy instytucji pod kątem zrównoważonego rozwoju. Można to zrobić zespołowo, traktując to jako sposobność do dyskusji, podnoszenia kompetencji i ustalania kierunków zmian.

ZIELONY ZESPÓŁ

Założenie Zielonego Zespołu w instytucji było jednym z kamieni milowych w zielonej transformacji. Można go stworzyć na podstawie różnych strategii. W przypadku ECS była to strategia oddolna i systemowa.

Forma oddolna opiera się na pomysły i zaangażowaniu osób pracujących. Daje ona możliwość bazowania na energii współdziałania i rozwijania pracowniczej inicjatywy. Przypomina to grupę aktywistyczną (nieformalną, angażującą się w określonym celu), która w życiu społecznym wskazuje błędy, nakłania do zmiany kierunku, lobbuje⁷. Wyzwaniem jest zapewnienie trwałości działań nakierowanych na zieloną transformację w trybie obowiązków dziennych. Skład zespołu w tym wypadku częściej bazuje na sieci znajomych lub deklaracji danych osób, że wstąpią w jego struktury. Poziom zaangażowania, co wiemy z obserwacji funkcjonowania grup nieformalnych, może być oparty na specyficznej dynamice: krótkotrwałość zaangażowania, wybiórczość działań, brak gotowości na działania procesualne⁸.

Inną formą założenia Zielonego Zespołu w instytucji jest strategia systemowa. W porozumieniu z dyrekcją zostaje wyłoniony skład zespołu oraz osoba koordynująca. Z perspektywy podejmowanych działań uzasadnione jest zadbanie o szeroką reprezentację. Można to osiągnąć dzięki różnym stra-

6 Rodzaj mebla lub przestrzeni, w których można zostawiać nieużywane rzeczy na potrzeby osób, które będą ich dalej używać. W ECS inicjatywa jest realizowana przy użyciu oznakowanych kubików płóciennych i skrzynek. Z obserwacji wynika, że najczęściej wymieniane są ubrania, książki, elementy dekoracyjne, drobna biżuteria.

7 T. Besta, K. Jaśko, J. Grzymała-Moszczyńska, P. Górńska, *Walcz, protestuj, zmieniaj świat. Psychologia aktywizmu*, Sopot 2019, s. 43–46.

8 Tamże, s. 139–141.

tegiom: delegowaniu osób pracujących (dołączają osoby z poszczególnych działów, ale niekoniecznie wiąże się to z gotowością do zaangażowania) lub przyjęciu deklaracji danej osoby (istnieje ryzyko niepełnego składu, co może się później przekładać na niedoreprezentowanie tematów lub perspektyw).

Niezależnie od tego, na jakiej strategii się oprzemy, istotne będą praca nad wyrównywaniem kompetencji, zaopiekowanie się różnym poziomem zaangażowania, stosowanie indywidualnego podejścia, by z czasem nie utracić członków i członkiń zespołu. Działania na rzecz zielonej transformacji mogą być określone (zwłaszcza na początku, w momencie wprowadzania tematu do instytucji) jako dodatkowe, dopisane do zakresu obowiązków i siłą rzeczy mogą spadać w hierarchii zadań do wykonania.

W Europejskim Centrum Solidarności zastosowano oba modele funkcjonowania Zielonego Zespołu⁹. Grupa została zawiązana oddolnie i stopniowo wchodziła w struktury, aż do jej powołania przez zarządzenie. Potrzebą, jaka za tym stała, było nadanie grupie większej sprawczości. Zarówno grupa, jak i koordynator musieli poszerzyć zakres obowiązków oraz potrzebowali mandatu do procedowania zmian. Część działań można realizować bez osadzenia w strukturach, jak np. działania integracyjne, szkoleniowe, wydarzenia. Zmiany systemowe, przykładowo w zakresie polityk zakupowych, zmiany dokumentów, prowadzenia działań inwestycyjnych, mogą być trudne do przeprowadzenia przez nieusankcjonowany w strukturach zespół.

TWORZENIE DOKUMENTACJI I WZMOCNIENIE WIDOCZNOŚCI

W ECS zostały wprowadzone dwa dokumenty regulujące funkcjonowanie zielonej transformacji:

- Zielona księga – dokument wyznaczający priorytety rozwojowe instytucji¹⁰;
- Deklaracja ekologiczna ECS – dokument, który w sposób syntetyczny i bieżący przedstawia kierunki i cele zielonej transformacji¹¹.

9 W latach 2021–2023 Zielony Zespół działał jako grupa nieformalna. Od 2023 r. został powołany zarządzeniem. W jego skład wchodzi 8 osób z różnych działów instytucji.

10 Europejskie Centrum Solidarności, *Zielona księga ECS*, dz. cyt.

11 Europejskie Centrum Solidarności, *Deklaracja ekologiczna ECS*, Gdańsk 2024.

Wprowadzanie ich wspiera działania, poczucie bezpieczeństwa i wskazuje, że kierunek zielonej transformacji jest elementem funkcjonowania instytucji, a nie czymś z nią sprzecznym.

Przygotowanie pierwszej wersji Zielonej księgi było jednym z wyzwań stojących przed Zielonym Zespołem jeszcze na etapie formowania. Stało się doświadczeniem budującym zespół i udowadniającym, że może to być formuła realizująca istotne z perspektywy instytucji zadania.

Elementem budowania zaangażowania i poczucia ważności tematu powinno być wsparcie dyirekcji oraz szczebla kierowniczego. Dla osób odnajdujących się w działaniach w sytuacjach hierarchicznych zielone światło od przełożonych będzie stanowić uwiarygodnienie działań i zachęcać do ich podejmowania.

CERTYFIKACJA INSTYTUCJI

Zielona księga jest dokumentem pokazującym, jakie wartości mogą przyświecać instytucji w trakcie realizacji zadań, jednak w dalszym ciągu nie obejmuje ona sposobu wprowadzania rozwiązań do bieżących działań. Dokument ten mówi językiem idei, zaś proces certyfikacji operacjonalizuje pojęcie zielonej transformacji, uzupełniając je o wskaźniki do realizacji.

Certyfikacja porządkuje sposób funkcjonowania instytucji. Oprócz zakresu tematów do zrealizowania musimy określić to, jakie wskaźniki przyjmujemy, poziom dotychczasowego wdrożenia, i zaplanować, w jaki sposób chcemy poszerzać realizowane elementy.

Lista głównych kryteriów branych pod uwagę przy procedurze certyfikacyjnej w ramach programu *Green Key*:

- Zarządzanie środowiskowe
- Zaangażowanie pracowników
- Informowanie klientów
- Woda
- Utrzymanie czystości
- Odpady
- Energia
- Żywność
- Wnętrze
- Tereny zielone
- Społeczna odpowiedzialność
- Aktywność

Pierwsze rozeznanie pokazało różne formy certyfikacji związane z infrastrukturą budynku, dostępnością rowerową czy też systemem zarządzania. Wybór padł na certyfikat Green Key, który z perspektywy instytucji miał kilka ważnych cech.

Po pierwsze, mógł być zindywidualizowany, wskaźniki zostały wybrane w porozumieniu z audytorem. Każdy z punktów przedstawionych na s. 226 jest dookreślony przez jednostkę certyfikującą. Jednak uszczegółowienie rozumienia jest już po stronie instytucji. Przykładowo realizacja punktu pierwszego, który określa wyznaczenie osoby odpowiedzialnej za zarządzanie środowiskowe, został przez ECS wdrożony przez powołanie Zielonego Zespołu i jego koordynatora w drodze zarządzenia dyrektora.

Po drugie, certyfikacja obejmowała szeroki zakres kryteriów, poczynając od infrastrukturalnych, skończywszy na tych odnoszących się do praw człowieka, co jest spójne z koncepcją celów zrównoważonego rozwoju.

Trzecim punktem były potencjał i możliwość rozwoju instytucji. Certyfikat pomaga określić cele krótko- oraz długoterminowe. W wypadku ECS Zielony Zespół wskazuje cele, które są akceptowane przez zarząd. Następnie opracowuje miniraporty pogłębiające temat i pokazujące możliwości oraz wytyczne na potrzeby wdrożeń. Na tej podstawie podejmowane są działania realizujące dany cel środowiskowy (tabela poniżej).

CELE ŚRODOWISKOWE INSTYTUCJI WPROWADZANE PRZEZ ZIELONY ZESPÓŁ ECS

ROK WPROWADZENIA CELU	CEL ŚRODOWISKOWY
2023	Dostępność rowerowa w ECS
	Woda pitna w ECS
	Ewaluacja selektywnej zbiórki odpadów w budynku ECS
2024	Wprowadzenie certyfikatu Green Key
2025	Ekologiczność organizacji wydarzeń przez zespół ECS
	Wymiana opraw chodnikowych wzdłuż wejścia bocznego budynku na oprawy LED
	Sprawdzenie ekologiczności biletów na wystawę

Źródło: opracowanie własne na podstawie celów Europejskiego Centrum Solidarności

Tego typu działania nie są jedyną formą systematyzowania zmian. Można sięgnąć po checklisty¹², opracowywać plan działania samodzielnie lub przy współpracy zewnętrznych ekspertów.

SIEĆ ZIELONE INSTYTUCJE TRÓJMIASTA I POMORZA

Zarówno w wypadku działań nakierowanych do wewnątrz, jak i na zewnątrz instytucji warto odwołać się do teorii związanych z kapitałem społecznym¹³ i nawiązać współpracę z innymi instytucjami, które mają podobne wyzwania, strukturę, budżet czy infrastrukturę. To daje nam sposobność rozwiązywania problemów wspólnotowo.

Sieć została zainicjowana w kwietniu 2023 r. przez Martę Szadowiak (Goyki 3 Art Inkubator, a obecnie Nadbałtyckie Centrum Kultury) oraz Bartosza Riefa (ECS). Cele grupy wskazane na pierwszym spotkaniu dotyczyły możliwości czerpania ze swoich doświadczeń i wiedzy oraz sieciowania.

Grupa przyjęła metodę swobodnego dołączania. W ciągu dwóch lat skupiła 51 osób z 33 podmiotów. Dookreślona została identyfikacja sieci złożonej z instytucji obszaru kultury, edukacji i nauki. Ten krok był niezbędny, by skupić się na potencjałach tego typu jednostek.

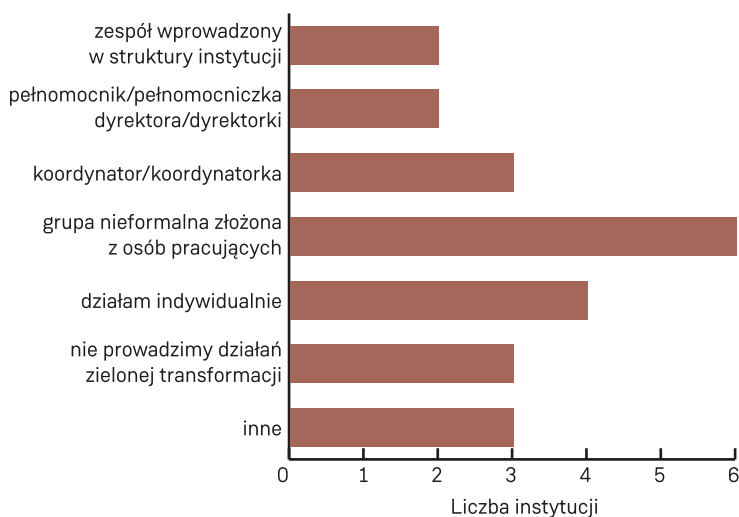
Planowane spotkania odbywają się raz w miesiącu, o stałej porze, każdorazowo w innym miejscu, a merytorycznie omawiane są tematy związane z odpowiedzialnym środowiskowo funkcjonowaniem instytucji.

W maju 2024 r. grono dyrektorskie 21 instytucji podpisało list intencyjny¹⁴, który był komunikatem na zewnątrz, mówiącym o budowaniu uważności na kwestie zrównoważonego rozwoju.

- 12 Przykładami tego typu dokumentów regulujących zakres funkcjonowania są checklisty przygotowane przez Centrum Nauki Experiment w Gdyni: Centrum Nauki Experiment, *Narzędziownik organizatora. Zaplanuj to w klimacie 1.0 + załączniki*, Gdynia 2023.
- 13 R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot w Stanach Zjednoczonych*, tłum. S. Szymański, P. Sadura, Warszawa 2008, s. 40–41.
- 14 List intencyjny zawarty 8 maja 2024 r., https://ecs.gda.pl/wp-content/uploads/2024/05/Zielone-Instytucje-Trojmiasta-i-Pomorza_list-intencyjny.pdf [dostęp: 2.06.2025].

Instytucje w sieci mają w różnym stopniu wdrożone struktury odpowiedzialne za zieloną transformację. Z ankiety dotyczącej zielonej transformacji wynika, że w pięciu instytucjach (z 17, które odpowiedziały na badania ankietowe) pracują odpowiednio przeszkolone osoby (koordynator, pełnomocnik), a w trzech działają ukierunkowane na ekologiczną transformację zespoły (w tym jeden projektowy). Sześć opiera swoje działania na grupach nieformalnych (w tym jedna jest na etapie transformacji), a cztery na aktywności pojedynczych osób. Przeprowadzone badanie pokazuje, że instytucje stosują różnorodny dobór narzędzi. Kiedy uzupełni się je o obserwacje prowadzone podczas dyskusji w trakcie spotkań sieci, można przewidywać dalszy rozwój różnych struktur (wykres poniżej).

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „KTO W TWOJEJ INSTYTUCJI ODPOWIADA ZA WDRAŻANIE ZMIAN ZWIĄZANYCH Z ZIELONĄ TRANSFORMACJĄ?” NA PRZYKŁADZIE ZIELONYCH INSTYTUCJI TRÓJMIASTA I POMORZA (MOŻNA BYŁO WSKAZAĆ WIELE ODPOWIEDZI)

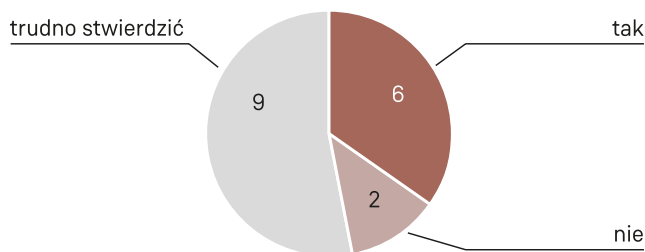

N = 17

Źródło: Zielone Instytucje Trójmiasta i Pomorza

W ciągu dwóch lat 10 z 17 instytucji biorących udział w badaniu wprowadziło u siebie elementy zielonej transformacji, w tym 7 czerpało inspirację ze spotkań sieci (wykres na s. 230).

ROZKŁAD ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „CZY W CIĄGU DWÓCH LAT (OD KWIEŚNIA 2023 R.) TWOJA INSTYTUCJA WPROWADZIŁA ZMIANY ZWIĄZANE Z ZIELONĄ TRANSFORMACJĄ INSPIROWANE DZIAŁALNOŚCIĄ SIECI ZIELONYCH INSTYTUCJI TRÓJMIASTA I POMORZA?”

N = 17

Źródło: Zielone Instytucje Trójmiasta i Pomorza

Zmiany dotyczyły przykładowo: ograniczania lub zmiany charakteru zakupów, inwestycji w infrastrukturę, ograniczania elektronicznego śladu węglowego, wprowadzania checklisty jako załącznika do umów. Pojedyncze organizacje wprowadzają dokumenty środowiskowe, powołują zielone zespoły, rozpoczynają mierzenie śladu węglowego oraz realizują projekty o charakterze ekologicznym.

PODSUMOWANIE

Przed instytucjami kultury stoi wiele wyzwań związanych z zieloną transformacją, jeżeli chciałyby wprowadzać zmiany na poziomie infrastruktury, zespołu i działań merytorycznych. Doświadczenia współpracy w ramach sieci pokazują, że gruntowne zmiany w instytucjach dopiero będą podejmowane, ale już teraz dysponujemy dobrymi praktykami, które mogą ułatwić wprowadzanie tych zmian, a praca w sieci umożliwi wymianę pomysłów. Instytucje także należy wzmacniać poprzez tworzenie rozwiązań prawnych na poziomie ogólnokrajowym i lokalnym, animowanie oraz wspieranie rozwijania infrastruktury i zespołu pracowniczego. Rozwiązania przyjmowane w Europejskim Centrum Solidarności mogą być źródłem praktyk do analizy i wdrażania w innych instytucjach kultury.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Besta T., Jaśko K., Grzymała-Moszczyńska J., Górską P., *Walcz, protestuj, zmieniaj świat. Psychologia aktywizmu*, Sopot 2019.
- Cele zrównoważonego rozwoju, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/cele-zrownowazonego-rozwoju> [dostęp: 2.06.2025].
- Centrum Nauki Experiment, *Narzędziownik organizatora. Zaplanuj to w klimacie 1.0 + załączniki*, Gdynia 2023.
- Czepczyński M. i in., *Strategia Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot do roku 2030*, Gdańsk 2015.
- Europejskie Centrum Solidarności, *Deklaracja ekologiczna ECS*, Gdańsk 2024.
- Europejskie Centrum Solidarności, *Zielona księga ECS*, Gdańsk 2024.
- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot w Stanach Zjednoczonych*, tłum. S. Szymański, P. Sadura, Warszawa 2008.
- Urząd Miejski w Gdańsku, *Gdańsk 2030 Plus. Strategia Rozwoju Miasta*, Gdańsk 2022.
- Załącznik do uchwały nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z 12 kwietnia 2021 r., *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030*, https://strategia2030.pomorskie.eu/wp-content/uploads/2021/06/Zalacznik-do-uchwaly_SWP_376_XXXI_21_SRWP2030_120421.pdf [dostęp: 2.06.2025].
- Zielone Instytucje Trójmiasta i Pomorza, List intencyjny, https://ecs.gda.pl/wp-content/uploads/2024/05/Zielone-Instytucje-Trojmiasta-i-Pomorza_list-intencyjny.pdf [dostęp: 2.06.2025].

O autorze:

Bartosz Rief,

główny specjalista ds. projektów społecznych,

koordynator Zielonego Zespołu ECS,

Dział Projektów Obywatelskich,

Europejskie Centrum Solidarności,

doktorant w Międzydziedzinowej Szkole Doktorskiej UW

b.rief@ecs.gda.pl

WDROŻENIE MISJI SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI W MUZEUM NARODOWYM W KRAKOWIE: FILAR ZARZĄDZANIA

Anna Berkowicz, Agata Jabłońska
Muzeum Narodowe w Krakowie

AMBASADA MISJI I KOMUNIKACJA WEWNĘTRZNA

Dokument misji społecznej odpowiedzialności Muzeum Narodowego w Krakowie *Muzeum – ludzie – przyszłość* został przyjęty zarządzeniem dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie 8 czerwca 2022 r.¹ W opracowaniu go uczestniczyły osoby reprezentujące różne działy instytucji,

- 1 Dokument misji społecznej odpowiedzialności Muzeum Narodowego w Krakowie: *Muzeum – Ludzie – Przyszłość*, Muzeum Narodowe w Krakowie, przyjęty zarządzeniem nr 8 Dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie z dnia 8 czerwca 2022 r. w sprawie wprowadzenia dokumentu misji społecznej odpowiedzialności *Muzeum – Ludzie – Przyszłość* w Muzeum Narodowym w Krakowie, Kraków, 2022, https://mnk.pl/images/upload/pliki/MNK-misja-Muzeum_Ludzie_Przyszlosc.pdf [dostęp: 10.04.2025]. Więcej informacji: kanał nadawczy MNK: <https://mnk.pl/muzeum-odpowiedzialne>, aktualizowana lista artykułów o najważniejszych działaniach: <https://mnk.pl/artykul/muzeum-ludzie-przyszlosc-dzialania>, sortowanie po frazie na stronach MNK: <https://mnk.pl/szukaj/mnkodpowiedzialne>.

odpowiedzialne za różne obszary pracy muzeum². Pierwszym zadaniem zespołu był przegląd i opis stanu wyjściowego: przyjrzenie się standardom działania muzeum w świetle kryteriów pozafinansowej oceny funkcjonowania organizacji ESG (*environment, social responsibility and governance*). Rozpoznanie sytuacji było kluczowe dla określenia wyzwań i odpowiadających im filarów społecznej odpowiedzialności.

Trzy filary misji to: dostępność, włączanie i odpowiedzialne zarządzanie. Dokument wskazuje punkty wyjścia i wyzwania stojące przed instytucją: stworzenie muzeum w pełni dostępnego, opartego na współpracy i działającego w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Ważną częścią wdrożenia było ustalenie metod komunikacji i wymiany wiedzy w obrębie MNK oraz powołanie ambasady muzeum odpowiedzialnego – międzydziałowej grupy wspierającej mniejsze zespoły we włączaniu kryteriów ESG w codzienną pracę. Ambasada działa na styku różnych obszarów pracy muzeum, dobierając swój skład i kompetencje do zadań.

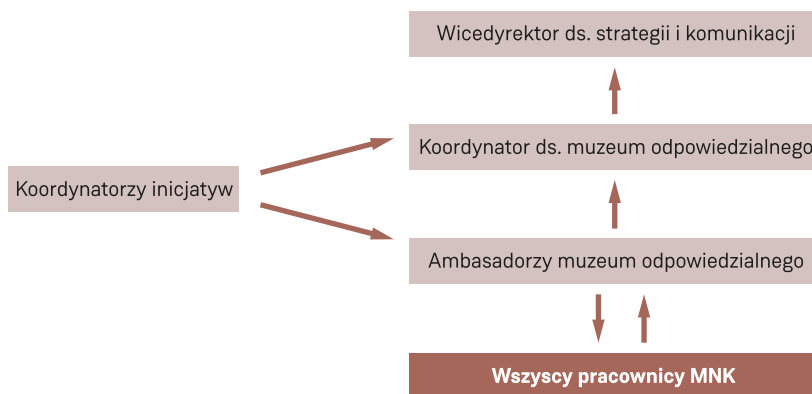
Wdrożenie poprzedziły analiza, zebranie inspiracji i poznanie podobnych rozwiązań w sektorze biznesu i instytucjach kultury za granicą. Powstał zespół pracujący nad stworzeniem mapy interesariuszy instytucji. Za pomocą ankiet określono zagadnienia, na których należy się skupić przy tworzeniu strategii ESG. Zespół określił cele misji, strukturę przepływu informacji i raportowania działań związanych z ESG w naszej instytucji.

Muzeum Narodowe w Krakowie uwzględniła wymogi dostępności w modernizacji swoich budynków, galerii, tworzeniu programu edukacyjnego i użyciu narzędzi cyfrowych umożliwiających korzystanie ze zbiorów osobom, dla których dotarcie do muzeum może być utrudnione. Zasada współpracy – włączania dotyczy relacji między MNK a podmiotami w jego otoczeniu. Obecność instytucji w życiu miasta to z jednej strony budowanie wiedzy eksperckiej przez muzealników i muzealniczki, z drugiej – włączanie i angażowanie w działania publiczności: zarówno osób

- 2 Misję *Muzeum – Ludzie – Przyszłość* z inicjatywy T. Ostrowskiego, zastępcy Dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie ds. strategii i komunikacji, opracował zespół: A. Berkowicz (liderka, Dział Edukacji), A. Jabłońska (Marketing, Sekcja Komunikacji). Współpraca: B. Cichy i I. Parzyńska (Zespół ds. Dostępności), B. Mastalerz (Dział Personalny). Więcej informacji o ogłoszeniu misji: *Muzeum Narodowe deklaruje misję społecznej odpowiedzialności instytucji*, <https://mnk.pl/artukul/mnkodepowiedzialne-konferencja-2022> [dostęp: 14.04.2025].

o utrudnionym dostępie do kultury, jak i organizacji i instytucji skupionych na współpracy z konkretnymi grupami odbiorców oraz specjalistów i specjalistki z różnych dziedzin³.

SCHEMAT STRUKTURY RAPORTOWANIA DZIAŁAŃ ESG W MNK

Źródło: plan wdrożenia misji *Muzeum – Ludzie – Przyszłość*, oprac. Anna Berkowicz (dokument wewnętrzny), 2022

Wytyczne misji społecznej odpowiedzialności MNK pozostają w spójności z aktualną definicją muzeum, przyjętą w 2022 r. przez Zgromadzenie Generalne ICOM, w szczególności z zapisem: „[muzea] swoją działalność i sposoby komunikowania opierają na zasadach etyki, profesjonalnej rzetelności i społecznej partycypacji”⁴. Praktyki włączania odbiorców i odbiorczyń w działanie muzeum oraz dążenie do etycznych relacji z otoczeniem wpisują się w długoterminowe globalne trendy i społeczne oczekiwania stawiane instytucjom kultury.

- 3 MNK jest członkiem Krakowskiej Sieci Dostępności Kultury, powołanej w 2025 r. przez reprezentantów i reprezentantki różnych podmiotów działających w Krakowie. Więcej: *Krakowska Sieć Dostępności Kultury*, <https://mnk.pl/arttykul/krakowska-siec-dostepnosc-kultury> [dostęp: 18.06.2025].
- 4 Nowa definicja muzeum, przyjęta 24 sierpnia 2022 r. w Pradze, Zgromadzenie Generalne ICOM, tłum. J. Suchan, 2022, <https://icom-poland.mini.icom.museum/nowa-definicja-muzeum/> [dostęp: 15.04.2025].

ODPOWIEDZIALNE ZARZĄDZANIE – PRZYKŁADY DZIAŁAŃ

W zakresie zrównoważonego zarządzania misja *Muzeum – Ludzie – Przyszłość* odnosi się do MNK jako miejsca pracy wielu osób, w różny sposób korzystających ze sprzętów, materiałów i zasobów. Mowa tu o instytucji o złożonej strukturze, zlokalizowanej na terenie Starego Miasta w Krakowie, w strefie UNESCO. Duża rozpiętość działań – od wystawienniczych i edukacyjnych, przez konserwację, badania, po inwestycje i zarządzanie zespołem – wymaga uwagi i zaangażowania w wielu obszarach równocześnie.

Działania prośrodowiskowe w przypadku muzeum wynikają z przepisów i zobowiązań nakładanych na instytucje publiczne. Jednak jakość jest w tym przypadku zależna od podejścia i zaangażowania osób respektujących te przepisy i dążenia do rozwoju. Uważne i świadome wybory podnoszą efektywność energetyczną, zmniejszają zużycie materiałów, prowadzą do oszczędności. Przykładami wdrożeń mogą być zakupy ekologicznego sprzętu do czyszczenia i środków czystości, montaż poidelka z wodą pitną w ogólnodostępnych przestrzeniach gmachu głównego MNK, wymiana oświetlenia czy współpraca z podmiotami ekonomii społecznej w realizacji zleceń dla muzeum⁵.

Wsparcie podmiotów ekonomii społecznej stanowi jeden z elementów strategii ESG, łączący aspekty społeczne (*social*) i zrównoważonego zarządzania (*governance*). Krakowskie Muzeum Narodowe chce promować wiedzę na temat wdrażania klauzul społecznych⁶. W sytuacjach, w których jest to możliwe, zaprasza do składania ofert podmioty ekonomii społecznej, np. przy organizacji cateringu. W przypadku zawężania postępowań ogranicza się możliwość udziału tylko do podmiotów ekonomii społecznej lub innych spełniających kryteria poziomu zatrudnienia czy stawiania za cel społecznej i zawodowej integracji osób społecznie marginalizowanych.

5 Raport wdrożenia misji społecznej odpowiedzialności MNK za okres 06.2022–08.2022, 11.2023, https://mnk.pl/images/upload/pliki/MNK-ESG-raport-2022_23.pdf [dostęp: 10.04.2025].

6 Zapisy umowy o zamówienie publiczne określające szczególne wymagania o charakterze społecznym odnoszące się do realizacji zamówienia, <https://www.gov.pl/web/uzp/klauzule-spoeczne-w-zamowieniach-publicznych> [dostęp: 18.06.2025].

W tej sytuacji istotne jest ustalenie sposobu kontroli podmiotu i rzetelnej jej przeprowadzenie, by wykluczyć oszustwa, np. poprzez zatrudnienie krótkoterminowe wymaganej liczby osób marginalizowanych.

Raport wdrożenia misji *Muzeum – Ludzie – Przyszłość* wymienia działania z lat 2022–2023, m.in. ograniczanie zużycia energii w budynkach muzeum (np. przez wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę źródeł światła na energooszczędne, poprawę działania systemów klimatyzacji i wentylacji) i audyt energetyczny dla oddziału Biblioteka Czartoryskich (w 2023 r.). Odpowiedzialne zarządzanie ma w tym przypadku miejsce na etapie planowania i przygotowania kosztorysu oraz zapytań ofertowych. Poprzez odwołanie do wytycznych misji społecznej odpowiedzialności liczne przedsięwzięcia MNK są prowadzone na podstawie kryteriów przetargowych, w których cena stanowi maksymalnie 60%, zaś kolejne punkty dotyczą aspektów środowiskowych i społecznych. Sposób oceny i szczegółowe kryteria związane są z konkretnymi zadaniami i potrzebami. Decyzja o wprowadzeniu takich wymagań zależy od inicjatywy poszczególnych komórek muzeum i zależy od bieżących warunków.

Praktyką Działu Wydawnictw MNK jest włączanie 10% kryteriów środowiskowych do oceny zamówień druków offsetowych (etykieta FSC 100% lub FSC Mix albo PEFC), a także zwracanie uwagi na zużycie materiałów w dystrybucji. Do wysyłki używa się kartonowych pudełek i taśmy pakowej ekologicznej z makulatury na naturalnym kleju kauczukowym. Do pakowania produktów i wypełniania wolnych przestrzeni w przesyłce wykorzystywany jest papier pakowy makulaturowy i papier z odzysku. Wyjątkowym przypadkiem było zamówienie gadżetów MNK zaprojektowanych z założeniem użycia biodegradowalnych, recyklingowych materiałów: w poszukiwaniu ciekawych i wartościowych rozwiązań sięgnięto wówczas po papier zawierający naturalne odpady przetwórstwa jabłek. Tak w 2024 r. powstały notesy i planery MNK z tłoczonymi okładkami, pakowane w worek z folii biologicznej kompostowalnej zawierającej skrobię ziemniaczaną⁷.

Przyjęcie misji społecznej odpowiedzialności MNK to deklaracja spójnego podejścia do różnych obszarów działalności, w której czynnikiem łączącym jest wrażliwość na różnorodne potrzeby użytkowników i użytkowniczek muzeum. Dotyczy to przestrzeni dostępnych dla zwiedzających, jak również wewnętrznych pracowni. To kierunek zbieżny z wy-

7 *Obfite zbiory. Nowe notesy z muzeum!*, <https://mnk.pl/arttykul/obfite-zbiory-notesy-2024> [dostęp: 14.04.2025].

tycznymi rozwoju infrastruktury kultury, zwrócenie na to uwagi było pomocne we wnioskowaniu o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej, np. w przypadku projektu: „Biblioteka Książąt Czartoryskich – rozbudowa i przebudowa oddziału Muzeum Narodowego w Krakowie”⁸. Przyczyną podjęcia prac w budynku biblioteki był stan techniczny. Funkcjonujące od lat 60. XX w. pomieszczenia nie zapewniały adekwatnych warunków przechowywania księgozbioru i wymagały podjęcia pilnych działań. Wykorzystano to jako okazję do stworzenia planu rozwoju instytucji oraz dostosowania jej do wymogów współczesności, zarówno na poziomie technologii, jak i standardów dostępności i programu.

Plan modernizacji na każdym etapie projektu przewiduje stosowanie kryteriów horyzontalnych, służących przeciwdziałaniu dyskryminacji⁹. Założeniem jest wyrównanie sytuacji zaangażowanych w działania kobiet i mężczyzn: zapewnienie wolności od przemocy i stereotypów, stworzenie możliwości rozwoju opartego na równouprawnieniu – równowadze płci w procesach decyzyjnych i wzmacnianiu pozycji kobiet oraz poprawa dostępności dla osób o różnych potrzebach funkcjonalnych. Po przebudowie biblioteki poprawią się warunki korzystania z księgozbioru (także przez uzupełnienia katalogów cyfrowych i innych baz wiedzy w internecie). Projekt obejmuje szkolenia i audyty, angażujące przedstawicieli i przedstawicielki publiczności, w tym osoby ze szczególnymi potrzebami. To podejście umożliwiło wykorzystanie dotacji ze środków Europejskiego Funduszu Regionalnego, a wynikające z tego korzyści będą dotyczyły nie tylko remontowanego oddziału – sprawdzone w bibliotece rozwiązania będą bazą doświadczeń i narzędzi dla kolejnych przedsięwzięć.

- 8 Projekt „Biblioteka Książąt Czartoryskich – rozbudowa i przebudowa oddziału Muzeum Narodowego w Krakowie” jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, Priorytet VII: Kultura, Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej). Termin realizacji: marzec 2024 r. – marzec 2028 r., <https://mnk.pl/artukul/projekt-biblioteka-ksiazat-czartoryskich-rozbudowa-i-przebudowa-oddzialu-muzeum-narodowego-w-krak> [dostęp: 14.04.2025].
- 9 *Dostępność i równość w MNK – jak realizujemy kryteria horyzontalne w Funduszach Europejskich*, <https://mnk.pl/artukul/kryteria-Dostepnosc-i-rownosc-w-MNK-jak-realizujemy-kryteria-horyzontalne-w-Funduszach-Europejskich> [dostęp: 14.04.2025].

PROJEKTOWANIE PRZYSZŁOŚCI

W ramach współpracy Działu Edukacji MNK z grupą studentek i studentów Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie odbyły się warsztaty poświęcone pomysłom na zestaw koszy do segregacji odpadów. Wyzwanie polegało na tworzeniu projektów ze zbędnych materiałów z magazynów oraz projektowania uniwersalnego zgodnie z wytycznymi. Prototypowe kosze mają powstać w warsztatach MNK i służyć w przestrzeniach gmachu głównego MNK.

Efektowne i zaskakujące wystawy czasowe często wiele zawdzięczają scenografii, która jest jedną z droższych pozycji w budżecie. Sposobem redukcji kosztów i zużycia materiałów może być inwentaryzacja ułatwiająca wielokrotne używanie pulpitów i gablot. Pomocne w gospodarowaniu materiałami są przejrzyste procedury pozbywania się starego etalazu: darowizny i przekazania, dzięki którym można oddać lub sprzedać za symboliczne kwoty zbędny sprzęt innym instytucjom lub organizacjom. Od początku 2025 r. w ramach ambasady muzeum odpowiedzialnego działu zespół pracujący nad praktycznymi rozwiązaniami w tym zakresie.

Wdrożenie misji ESG nie powinno być zmianą samą dla siebie. Kryteria ESG to wskazówka w projektowaniu większych całości, zintegrowanych z modelem działania firmy lub instytucji. „Model biznesowy powinien być spójny ze strategią i uwzględniać główne cechy łańcucha wartości oraz opis działań, ryzyka i możliwości wynikających z oceny tematów istotnych dla firmy” – rekomendują autorzy serwisu CSRinfo w poradniku dla tworzących strategię ESG¹⁰. W MNK praca nad strategią społecznej odpowiedzialności opierała się na szukaniu zbieżności między wytycznymi i dobrymi praktykami a autentyczną dotychczasową działalnością instytucji. Częścią pracy nad dokumentem było spojrzenie na działanie muzeum jako mechanizmu, w którym mniejsze zespoły mają zróżnicowane zakresy zadań¹¹. Zauważenie i nazwanie działań służyło podniesieniu motywacji zespołu. Kryteria i wytyczne traktowano jak przewodnik do zrozumienia procesów, przybornik użytecznych rozwiązań w planowaniu. Wydaje się

- 10 *Strategia ESG w biznesie: kierunek zrównoważonej przyszłości*, 25.09.2023, <https://www.csrinfo.org/blog/strategia-esg-w-biznesie> [dostęp: 19.05.2025].
- 11 *MNK odpowiedzialne: Muzeum Narodowe deklaruje misję społecznej odpowiedzialności*, <https://mnk.pl/artukul/mnkodeklaracja-konferencja-2022> [dostęp: 19.05.2025].

ważne, by wdrażanie założeń misji społecznej odpowiedzialności nie generowało ograniczeń, nadmiernego obciążenia pracowników i pracowniczek instytucji. Realizacja celów nie może się odbywać kosztem czasu, tylko ma pomóc ten czas oszczędzać. Zadowolenie z pracy i utożsamianie się z misją to równoważne wskaźniki powodzenia.

Działania ESG są naturalnie wpisane w funkcje muzeum i oddają istotę funkcjonowania instytucji tego typu. Skupienie się na nich i rozwijanie tego kierunku służy wzmocnieniu więzi z publicznością i otoczeniem. Narzędzia dostarczone przez strategię określają kierunki rozwoju MNK.

O autorkach:

Anna Berkowicz,
koordynatorka ds. ESG,
Dział Edukacji MNK;
Agata Jabłońska,
sekcja komunikacji,
Dział Marketingu MNK

STRATEGIA ESG W DZIAŁANIACH CENTRUM NAUKI KOPERNIK

Anna Miętkowska
Centrum Nauki Kopernik

Centrum Nauki Kopernik zostało powołane na mocy umowy z 1 czerwca 2005 r., zawartej między m.st. Warszawą a Skarbem Państwa reprezentowanym przez Ministra Nauki i Informatyzacji oraz Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, o utworzeniu wspólnej instytucji kultury.

Celem działania CNK jest budowanie kapitału naukowego i społecznego oraz zmienianie kultury uczenia się poprzez angażowanie społeczeństwa, a szczególnie zwiedzających, w różne formy aktywności, a także prowadzenie prac badawczo-rozwojowych i badawczo-naukowych w tym zakresie.

Centrum Nauki Kopernik zlokalizowane jest w dwóch obiektach i stanowi jedno z największych centrów nauki w Europie. W budynku głównym znajdują się przestrzeń wystawiennicza zachęcająca do swobodnego eksperymentowania, planetarium z salą projekcyjną oraz sala konferencyjna. W 2022 r. została otworzona Pracownia Przewrotu Kopernikańskiego – ośrodek badawczo-rozwojowy poświęcony innowacjom w edukacji. Jest to przestrzeń współpracy badaczy, edukatorów, naukowców, inżynierów, ekspertów działających na rzecz społecznego zaangażowania nauki. Budynek Pracowni Przewrotu Kopernikańskiego został zaprojektowany w sposób zrównoważony, czyli tak, aby zużywał jak najmniej energii i zasobów naturalnych. Są w nim instalacja do wykorzystania wody deszczowej w sanitariatach i energooszczędny system oświetlenia zasilany panelami fotowoltaicznymi, które zamieniają światło słoneczne na czystą energię.

Elewacja wykonana jest z membrany wypełnionej powietrzem, która wymaga mniejszej ilości energii do eksploatacji budynku. Oba budynki CNK mają zielone dachy – które chłodzą i nawilżają powietrze, redukując efekt miejskiej wyspy ciepła i tym samym poprawiając lokalny mikroklimat.

CZYM JEST STRATEGIA ESG

Strategia ESG to praktyczny dokument wyznaczający kierunki i cele organizacji w trzech obszarach: środowiskowym (E – *environmental*), społecznym (S – *social*) i ładu korporacyjnego (G – *governance*). Stworzenie strategii jest kluczowym aspektem definiowania podejścia organizacji do zrównoważonego rozwoju. Powinna być ona zakorzeniona w wartościach podmiotu i stanowić integralną część jej podstawowej strategii organizacyjnej. Wyznacza ramy do działania, inwestowania i usprawniania organizacji, a także angażowania wewnętrznych i zewnętrznych interesariuszy, partnerów strategicznych, sponsorów. Pokazuje zaangażowanie organizacji i jest podstawą zaufania do niej. Zrównoważony rozwój to szeroka kategoria: znajdują się tu działania zarówno na rzecz środowiska, ekologii, klimatu, odpadów, gospodarki w obiegu zamkniętym, jak i społeczności lokalnych, społeczeństwa, na rzecz niwelowania nierówności społecznych, praw grup mniej reprezentowanych, a także na rzecz etyki, transparentności, pracowników, bezpieczeństwa pracy.

CO NALEŻY UWZGLĘDNIĆ, TWORZĄC STRATEGIĘ ESG?

W procesie budowy strategii zrównoważonego rozwoju podstawowym elementem jest edukacja najwyższego kierownictwa, pracowników oraz wszystkich interesariuszy wewnętrznych i zewnętrznych. Dzięki temu będzie im łatwiej zrozumieć potrzebę działań na rzecz zrównoważonego rozwoju w organizacji, a co za tym idzie – zaangażować się w osiągnięcie celów wyszczególnionych w strategii. Strategia zrównoważonego rozwoju dotyczy wszystkich działów w organizacji – począwszy od działu zakupów, warsztatowego, organizacyjnego, gospodarczego, zamówień publicznych, poprzez zarządzanie zasobami ludzkimi, komunikację i promocję, aż po dział prawny.

Przy tworzeniu strategii zrównoważonego rozwoju należy wziąć pod uwagę obowiązujące wymogi regulacyjne w tym zakresie, krajowe oraz

unijne, cele zrównoważonego rozwoju ONZ, trendy związane ze zrównoważonym rozwojem oraz obszar wpływu działalności organizacji.

Pierwszym krokiem w tworzeniu strategii zrównoważonego rozwoju jest zdefiniowanie, jaka jest wizja organizacji, misja, wartości, strategiczne cele: co instytucja chce osiągnąć w obszarze zrównoważonego rozwoju zgodnie ze swoją strategią. Kolejnym krokiem jest określenie wyniku i ustanowienie dla niego celu, który mierzymy poprzez dobranie wskaźników.

STRATEGIA CENTRUM NAUKI KOPERNIK

JAKA JEST WIZJA ORGANIZACJI, MISJA, WARTOŚCI, STRATEGICZNE CELE

- Wizja: Ludzie kształtują świat przyjazny dla siebie i natury, rozwijając i stosując naukę.
- Misja: Inspirujemy do doświadczania, rozumienia świata i odpowiedzialnego działania.
- Wartości: Cenimy naukę, uczciwość, otwartość, współpracę i dbałość o środowisko.

STRATEGICZNE CELE:

- Cel S1. Zaoferować niezapomniane, inspirujące i przyjazne doświadczenie ponad milionowi zwiedzających rocznie. Zapewnić zwiedzającym komfort wizyty, najwyższej jakości eksponaty, ciekawe pokazy w zaawansowanym technologicznie planetarium i angażujące aktywności. Dotrzeć z wystawami i pokazami Kopernika do lokalnych społeczności w całym kraju.
- Cel S2. Wspierać samodzielność poznawczą i umiejętność współdziałania. Animować dialog o wyzwaniach na styku nauki i społeczeństwa z udziałem różnorodnych uczestników. Tworzyć i upowszechniać rozwiązania, które zmieniają edukację. Rozwijać sieci społeczności uczących się.
- Cel S3. Zwiększyć udział osób i grup niedostatecznie reprezentowanych w programach CNK. Usuwać bariery i włączać w działania programowe osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Budować inkluzywną kulturę organizacyjną.
- Cel S4. Uczynić CNK zieloną instytucją kultury. Zmniejszyć ślad węglowy działalności. Wprowadzić w życie zasadę 3U¹. Stworzyć park różnorodności biologicznej i zazielenić otoczenie.

1 Zasada 3U polega na racjonalnym gospodarowaniu zasobami, ma na celu ograniczenie wytwarzania odpadów. W praktyce oznacza: unikaj, używaj ponownie, utylizuj.

- Cel S5. Zapewnić CNK stabilność finansową i partnerstwa. Zapewnić zwiędzającym komfort wizyty, najwyższej jakości ekspozycje, ciekawe pokazy w zaawansowanym technologicznie planetarium i angażujące aktywności. Dotrzeć z wystawami i pokazami Kopernika do lokalnych społeczności w całym kraju.
- Cel S6. Tworzyć przyjazną i sprawną organizację. Usprawnić działania i zapewnić lepszą współpracę wewnętrzną. Zapewnić satysfakcję zespołu z pracy.

PRZYKŁADY REALIZACJI WYBRANYCH CELÓW STRATEGICZNYCH W CNK

W ramach realizacji celu strategicznego S5 zobowiązujemy się budować partnerstwa służące realizacji wspólnych celów, wykorzystując uzupełniające się kompetencje, zasoby, zaangażowanie i wzajemne zaufanie stron. Partnerstwa będą dotyczyły różnych obszarów: badań, edukacji, angażowania społeczeństwa w naukę, włączenia społecznego i troski o środowisko. W 2024 r. ustanowiliśmy miernik: satysfakcja z partnerstwa, mierzony za pomocą ankiety dla współpracowników CNK i zewnętrznych partnerów strategicznych oraz sponsorów. Ankieta została skierowana do 53 przedstawicieli partnerów CNK, z czego odpowiedzi udzieliło 18. W ankiecie znalazło się pytanie wielokrotnego wyboru dotyczące powodu, dla którego partner zdecydował się na współpracę z CNK. Jedna osoba wskazała jako powód „możliwość raportowania w obszarze ESG”. Udzielona odpowiedź w tym zakresie oznacza, że Centrum Nauki Kopernik znajduje się w łańcuchu wartości tego partnera i w sposób pośredni umożliwia raportowanie w zakresie ESG oraz realizację jego celów strategicznych. Z perspektywy podmiotu raportującego ESG łańcuch wartości to uwzględnienie działań wpływających na środowisko i społeczeństwo nie tylko w samym podmiocie, ale również u jego dostawców, kontrahentów i partnerów.

W ramach realizacji celu strategicznego S4 dbamy o spójność działań z wartościami, tworzymy i wprowadzamy w życie plan zmniejszania negatywnego wpływu naszej działalności na środowisko. Chcemy osiągnąć neutralność klimatyczną i zostać zielonym liderem wśród dużych instytucji kultury.

W zakresie zmniejszania śladu węglowego organizacji został wykonany kompleksowy audyt energetyczny, obejmujący przegląd budynków, instalacji, urządzeń i środków transportu wraz z wyliczeniem emisji CO₂ w zakresie 1., 2. w celu wskazania obszarów o najwyższym potencjale redukcyjnym emisji. W 2024 r. przeprowadziliśmy remont systemów klimatyzacji i wentylacji, który nie tylko zwiększył komfort zwiedzania, lecz także pozwolił przedłużyć żywotność urządzeń, a przede wszystkim

zmniejszyć zużycie energii elektrycznej, co przekłada się bezpośrednio na mniejszy ślad węglowy. Również w tym roku rozpoczęliśmy procedurę związaną z modernizacją systemu oświetlenia, polegającą na wymianie opraw typu tradycyjnego na energooszczędne LED.

Do zmniejszenia śladu węglowego Centrum Nauki Kopernik przyczyniają się także zmiany trybu wyświetlania w ekspozycjach wyposażonych w monitory. Instalacja *Teatr cieni* to wielki jasny ekran, na którym pojawiały się czarne cienie stojących przed kamerą zwiedzających. Teraz wyświetlacz jest ciemny, a cienie białe. Ta zmiana nie wpływa na charakter ekspozycji, a pozwoliła zaoszczędzić ponad 70% energii elektrycznej.

Zmiana organizacji ruchu w wejściu głównym, mająca na celu redukcję strat ciepła w sezonie zimowym i chłodu w sezonie letnim, polegała na reorganizacji lokalizacji kas względem wejścia, eliminując w ten sposób powstawanie zatorów osobowych w wejściu i utrzymywanie otwartych drzwi wejściowych. Wyjazdy służbowe i uczestnictwo w konferencjach poprzedzamy świadomym wyborem środków transportu, mając na uwadze szczególnie zmniejszanie emisji gazów cieplarnianych, a przede wszystkim przy wyborze charakteru spotkania dajemy priorytet spotkaniom, szkoleniom i konferencjom wirtualnym. Planujemy trasy naszych wyjazdów tak, aby podczas jednej podróży docierać do więcej niż jednego miejsca. Dzięki zmianom konstrukcyjnym niektórych ekspozycji wystawę Naukobusa „odchudziliśmy” o 170 kg, co pozwoliło dodatkowo zmniejszyć emisję związaną z transportem.

W zakresie wprowadzania zasady 3U w 2024 r. rozpoczęliśmy proces konstruowania ekspozycji zgodnie z zasadami ekoprojektowania, wykorzystując m.in. materiały pochodzące z recyklingu. Na wystawach znajduje się już jeden prototyp w całości ukazujący nowe podejście i kilka częściowo stworzonych z surowców wtórnych. To ekspozycja *Efekt mory* – zbudowany z próbnej partii profili aluminiowych, które zamówiliśmy kiedyś do testów scenografii wystawy. Ekspozycja *Ślady termiczne* to aluminiowa konstrukcja składająca się z profili, które stanowiły barierkę wokół innego ekspozycji.

Przykładem gospodarki w obiegu zamkniętym (GOZ) są warsztaty prowadzone w Majsterni i Wytwórni. Polegają one na samodzielnym konstruowaniu. Korzystamy z materiałów, które pozostały w warsztatach i nie przydadzą się już do budowy ekspozycji (kawałki sklejk i drewna, kable, akcesoria elektroniczne, tkaniny). Dążymy do tego, aby sięgać wyłącznie po materiały z odzysku – dać im drugie życie. Podczas zajęć

„Światło w słoiku” uczestnicy tworzą lampki nocne ze słoików i starych kabli. Podstawa powstaje z resztek sklejki. Warsztaty cyjanotypii pozwalają dać drugie życie starym koszulkom i bluzom poprzez wzbogacenie ich w unikatowe wzory. „Jak spod igły” to zajęcia, podczas których można wykonać własny workoplecak z niepotrzebnych kawałków materiału – pościeli, zasłon czy tekstylnych rollupów.

Zrezygnowaliśmy z zamawiania jednorazowych gadżetów reklamowych. Te, które już posiadamy (długopisy, smycze, identyfikatory), stały się akcesoriami wielokrotnego użytku podczas organizowanych przez nas spotkań i konferencji. Zastąpiliśmy informacje drukowane cyfrowymi, dotyczy to map, ulotek i programów przygotowywanych na wydarzenia, ulotek reklamowych, repertuarów, voucherów.

W ramach działania „stworzyć park różnorodności biologicznej i zazielenić otoczenie” teren wokół Centrum Nauki Kopernik chcemy oddać przyrodzie, tworząc Park Różnorodności Biologicznej. W marcu 2025 r. złożyliśmy wniosek do Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w celu pozyskania finansowania tej inwestycji w ramach programu FEnKS 2021–2027. Dzięki otrzymanym środkom chcemy stworzyć miejsce, które pomoże zrozumieć, czym jest różnorodność biologiczna i jak ważna jest ochrona naturalnych ekosystemów oraz jak znaczący wpływ na nie ma człowiek. Planujemy udostępnić publiczności wyjątkową przestrzeń, dzięki której edukacja ekologiczna oraz promowanie postaw i działań wspierających bioróżnorodność zyskają nową, wartościową formę. Można tu będzie bezpośrednio: wśród zieleni, i pośrednio: przy użyciu sprzętu zbierającego dane środowiskowe, obserwować procesy i powiązania między organizmami. Będzie to także teren prezentacji dobrych praktyk, na którym pokażemy, jak rozwijać tego typu ogród w szkołach, w otoczeniu własnych domów i osiedli. Dane zbierane w parku pozwolą na stworzenie programu edukacyjnego oraz interaktywnych eksponatów na wystawach Centrum Nauki Kopernik. Oprócz promowania idei zwiększania różnorodności biologicznej i sposobów adaptacji do zmian klimatu chcielibyśmy także inicjować debatę, która pozwoli się zmierzyć z mitami na temat ochrony środowiska i postaw proekologicznych oraz będzie okazją do kontaktu z naukowcami i rozmów o wynikach badań naukowych.

Określenie „zielony Kopernik” znalazło symboliczny wyraz w zazielenieniu naszych wystaw, na które wprowadziliśmy ponad 20 gatunków roślin, m.in. bluszcz, filodendrony, paprocie, fikusy, monstery, figowce, zielistki. Nasze trawniki kosimy ekstensywnie – raz do roku. Taki sposób

koszenia pomaga poprawić wskaźniki bioróżnorodności, uodpornić na warunki ekstremalne, ogranicza parowanie, poprawia retencję wody i mikroklimat. Pomaga też wiązać węgiel i zanieczyszczenia atmosferyczne. Do tego pozostawiamy niewielkie nieskoszone powierzchnie, by powstawały strefy biocenotyczne.

W ramach realizacji celu strategicznego S2 animujemy dialog o wyzwaniach na styku nauki i społeczeństwa z udziałem różnorodnych uczestników. W 2024 r. motywem przewodnim Festiwalu Przemiany był temat *Z czego zbudujemy przyszłość*. Można było wówczas poznać całą gamę tworzyw i idei, które pomogą zadbać o przyszłość naszej planety. Prezentowane były nowe i tradycyjne materiały, eksperymentalne próbki i gotowe produkty. Niektóre z nich powstały dzięki rozwojowi nauki i zaawansowanym technologiom, kolejne były darem natury (jak np. sukienka z korzeni, taboret z rybiej łuski, farby z kapusty). Podczas festiwalowych debat z udziałem ekspertów można było pozyskać wiedzę w zakresie zrównoważonego projektowania mody.

Działania Centrum Nauki Kopernik wpisują się w ideę zrównoważonego rozwoju, o czym świadczą zaprezentowane rozwiązania w zakresie celu 13. – działania w dziedzinie klimatu, które mogą stać się inspiracją dla innych instytucji publicznych. Konsekwentnie podejmowane działania zmierzające do realizacji celów zrównoważonego rozwoju ONZ to jedyna droga do tworzenia lepszego, bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego świata.

O autorce:

Anna Miętkowska,

starsza specjalistka ds. ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju,

Centrum Nauki Kopernik,

anna.mietkowska@kopernik.org.pl

BEZ PARASOLKI. ZIELONY ZESPÓŁ W SAMORZĄDOWEJ INSTYTUCJI KULTURY

Beata Frankowska, Milena Stryjewska
Mazowiecki Instytut Kultury

Mazowiecki Instytut Kultury jest jednostką organizacyjną Samorządu Województwa Mazowieckiego. Organizuje wydarzenia edukacyjne dla wszystkich grup wiekowych: od programu Dziecięcego Uniwersytetu Sztuki po Mazowiecki Uniwersytet Trzeciego Wieku. W jego obrębie funkcjonują działy programowe: literatury i teatru, muzyki, sztuk performatywnych, Mazowiecki i Warszawski Fundusz Filmowy, a także Czytelnia Słów i Dźwięków „Elektra”, cztery galerie: Foksal, Galeria XXI, Galeria Test i Galeria Elektor, oraz kino Luna. W ramach MIK działa również Mazowieckie Obserwatorium Kultury – regionalny program badawczy i animacyjny. Działalność MOK obejmuje m.in. badania podmiotów działających w kulturze: kompetencji kadr kultury, współpracy i sieciowania w działalności kulturalnej, mechanizmów i praktyk zarządzania kulturą.

ZIELONY ZESPÓŁ MIK

W 2021 r. na mocy zarządzenia dyrektora MIK został powołany zespół projektowy pn. Zielony Patrol – oddolny, międzydziałowy kolektyw, dysponujący środkami finansowymi na edukację ekologiczną osób pracujących w instytucji i w szerszej perspektywie – kadr kultury na Mazowszu. Projekty są realizowane w ramach Działu Mazowieckie Obserwatorium Kultury. Do zielonego zespołu może przystąpić na zasadzie dobrowolności każda osoba pracująca w MIK. Pełni on funkcje doradcze i pomocnicze przy wdrażaniu

proekologicznych praktyk w MIK oraz inicjuje procesy badawcze. Członkowie zespołu realizują zadania w ramach obowiązków służbowych.

Dokumentem, który stanowi podstawowy punkt odniesienia do wspomnianych działań, jest Polityka ekologiczna dla wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych¹, której głównym celem jest ochrona środowiska, a szczególnie wzrost świadomości ekologicznej pracowników i klientów poszczególnych instytucji. W dokumencie zwraca się uwagę na zrównoważoną gospodarkę energią elektryczną, ciepłą, wodą i odpadami przy jednoczesnym monitorowaniu ilości zużywanych surowców oraz wprowadzeniu proekologicznej polityki zakupów.

OD AUDYTU EKOLOGICZNEGO DO ZIELONEGO BADANIA (INSTYTUCJI) KULTURY

W 2021 r. na zlecenie Zielonego Patrolu został zrealizowany audyt ekologiczny MIK przez firmę zewnętrzną, obejmujący audyt formalno-prawny, wizytę studyjną i pogłębiony wywiad z pracownikami wszystkich działów. Badania ilościowe opierały się na przeprowadzonej ankiecie, jakościowe – na pogłębionych wywiadach z pracownikami MIK. W rekomendacji dla dalszych działań edukacyjnych Zielonego Patrolu prowadząca szkolenie zaproponowała, by w ramach edukacji ekologicznej odnosić się do kategorii zrównoważonego rozwoju, skupiając się na wyborze obszarów priorytetowych spośród 17 celów. Z trzech obszarów poddanych badaniu: gospodarowanie odpadami, emisje do środowiska i wprowadzanie produktów (opakowania/gadżety) na rynek krajowy, został wybrany komponent pierwszy: gospodarowanie odpadami. Temu komponentowi zostały w dużej mierze poświęcone trzy kolejne lata działalności zespołu Zielonego Patrolu MIK (2022–2024). Szkolenia z prawidłowej segregacji śmieci były również okazją do poruszenia tematów związanych z nadprodukcją w kulturze, kulturą nadmiaru i „gadżetozą” wydarzeń kulturalnych.

Szukając sposobów na większe zaangażowanie pracowników i pracowniczek, a także kadry zarządczej w proces zielonej transformacji instytucji,

1 Polityka ekologiczna dla wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych. Załącznik do uchwały nr 1829/189/20 Zarządu Województwa Mazowieckiego z 1 grudnia 2020 r., <https://bip.mazovia.pl/pl/bip/zarząd/rejestr-uchwał-zarządu/nr-182918920-z-dn-2020-12-01.html> [dostęp: 23.06.2025].

zespół Zielonego Patrolu zaprosił do współpracy dr Martę Trawińską, która w drugiej połowie 2022 r. przeprowadziła badania jakościowe na wybranej grupie 16 osób spośród pracowników i kadry zarządczej MIK, zakończone raportem do użytku wewnętrznego pn. *Zmiany klimatu, działania Zielonego Patrolu i zielona instytucja kultury – perspektywa pracowników Mazowieckiego Instytutu Kultury*, uwzględniającym diagnozę, wnioski i rekomendacje. Podczas indywidualnych wywiadów pogłębionych autorka raportu badała postawy respondentów i respondentek wobec kryzysu klimatycznego – osoby były pytane o znaczenie problemu, wizję przyszłości, odpowiedzialność, sprawczość, emocje klimatyczne i źródła wiedzy. Padło również pytanie o działania Zielonego Patrolu – jego rozpoznawalność, ocenę działań i stopień gotowości do współdziałania, a także o wizję zielonej instytucji kultury, opór wobec zmiany, podejmowanie decyzji i wdrażanie zmian. Celem badania było przygotowanie otwartego zasobu służącego kadrom kultury, animatorom czy edukatorom we wdrażaniu polityk ekologicznych, właściwych dla konkretnych jednostek.

Badanie, choć przeprowadzone pod koniec 2022 r., stało się punktem odniesienia do dalszych realizowanych działań – również tych podejmowanych w 2024 r. i w pierwszej połowie 2025 r. Może pełnić również funkcję narzędzia angażującego badany zespół w podejmowaną tematykę zrównoważonego rozwoju i jako takie jest rekomendowane przez zielony zespół MIK do wewnętrznej komunikacji z zespołem i kadrami zarządczą w lokalnych instytucjach kultury.

Z tego przeświadczenia wyrósł również projekt badawczy „Zielone badanie (instytucji) kultury”, realizowany w 2025 r. na zamówienie Zielonego Patrolu przez dr Martę Trawińską, adresowany do kadr kultury na Mazowszu. Pierwsza część, trwająca do czerwca 2025 r., polegała na przeprowadzeniu pogłębionych badań fokusowych online w trzech grupach osób reprezentujących mazowieckie instytucje kultury, w tym biblioteki, muzea, domy kultury, organizacje pozarządowe. Wśród respondentów i respondentek były osoby zarówno z kadry zarządczej (dyrekcji), jak i zespołu. Żadna z osób (N = 30) nie reprezentowała zielonego zespołu danej instytucji. Większość badanych skupiała się na edukacji ekologicznej adresowanej do publiczności (często utożsamianej z dziećmi), dużo rzadziej na wewnętrznym funkcjonowaniu samej instytucji, jeszcze rzadziej – na decyzjach zarządczych. Termin „zrównoważony rozwój” był słabo rozpoznawany i nie do końca rozumiany. Jest to zgodne z ogólnopolskimi badaniami na temat rozumienia i implementowania zasad zrównoważonego rozwoju w instytucjach kultury w Polsce, prezentowanymi

podczas IV Konferencji „Badania w sektorze kultury. (Współ)tworzenie” na Uniwersytecie Jagiellońskim w listopadzie 2024 r.

Druga część wspomnianego badania będzie polegała na wyborze trzech zróżnicowanych instytucji kultury na Mazowszu (spośród instytucji reprezentowanych w badaniach fokusowych) i przeprowadzeniu pogłębionych analiz, z udziałem całego zespołu, wraz z wnioskami i zielonymi rekomendacjami od badaczki. Raport badawczy *Zielone badanie (instytucji) kultury* zostanie opublikowany online w grudniu 2025 r. na stronie Mazowieckiego Obserwatorium Kultury.

REKOMENDACJE ODDOLNE A KONIECZNOŚĆ DECYZJI ZARZĄDCZYCH I MIERZENIA ZMIANY

W 2024 r. na zaproszenie zespołu projektowego Zielony Patrol edukatorka ekologiczna Joanna Tabaka przeprowadziła szkolenie dla zespołu Mazowieckiego Instytutu Kultury pn. *Mój klimatyczny MIK*. Jednym z założonych celów było sprawdzenie, czy sformułowana w 2023 r. *Deklaracja ekologiczna MIK* jako dokument stanowiący rodzaj zobowiązania zespołu i dyrekcji jest rzeczywistym punktem odniesienia w podejmowanych działaniach, czy może pozostaje szlachetną, ale martwą ideą.

Spotkania warsztatowe odbywały się w lutym i marcu 2024 r. Szkolenie było adresowane do całego zespołu i kadry zarządczej MIK. Wzięło w nim udział 70% zespołu. Szkolenie było zaproszeniem do rozmowy na temat antropogenicznej zmiany klimatu i roli, jaką pracownicy instytucji kultury mogą odegrać w adaptacji do nadchodzących i już istniejących zmian. Efektem szkolenia były karty pracy przygotowane przez poszczególne działy pn. *Moje pomysły na ekorozwiązania w codziennej praktyce działu*, z podziałem na: bez-/niskokosztowe; wymagające inwestycji; łatwe, szybkie do wdrożenia i trudne, wymagające czasu. Rok później, w lutym–kwietniu 2025 r., został przeprowadzony proces ewaluacyjny z przedstawicielami poszczególnych działów: co się udało wdrożyć, a co nie; jeśli zaś nie, to dlaczego.

Konsekwencją procesu ewaluacyjnego była wspólna karta rekomendacji dla kadry zarządczej w sprawie zminimalizowania kosztów środowiskowych MIK, z odwołaniem do kategorii zaczerpniętych z Polityki ekologicznej dla wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych. Postulaty zostały przedstawione dyrekcji MIK. Czas pokaże, czy zielone działania oddolne mają szansę na realizację i wdrożenie w postaci decyzji

zarządczych. Spośród wielu postulatów powracają bowiem jak bumerang – począwszy od audytu ekologicznego z 2021 r. – postulaty mierzalności zmiany związanej z ograniczeniem zużycia zasobów: papieru, energii, wody i innych. Dopóki nie mierzymy danych, nie możemy mówić o zmianie. Możemy jedynie komunikować, że czegoś robimy mniej, ale nie jest to przeświadczenie oparte na twardych, porównywalnych danych, ale jedynie intuicyjne wrażenie.

OD OGRYZKA DO BIOGAZOWNI, CZYLI SŁÓW KILKA O OBIEGU ZAMKNIĘTYM

Równolegle do działań wewnętrznych, mających na celu zieloną transformację instytucji, zespół projektowy Zielonego Patrolu proponuje działania skierowane do warszawskich i mazowieckich kadr kultury. Przykładem jest projekt „Wyprawy do brzucha miasta”, realizowany w Warszawie w latach 2023–2024 i kontynuowany na Mazowszu w 2025 r. we współpracy z lokalnymi instytucjami kultury, z udziałem pracowników kultury, oświaty i samorządu (w Wołominie i Ożarowie Mazowieckim). Projekt warszawski polega na przeprowadzeniu wypraw badawczych „szlakiem śmieci” do wybranych instytucji związanych z przetwarzaniem odpadów. W 2024 r. projekt otrzymał Nagrodę Edukacji Kulturalnej od m.st. Warszawy.

W tym roku kontynuujemy wyprawy w województwie mazowieckim we współpracy z lokalnymi instytucjami kultury. Naszym głównym celem jest zwrócenie uwagi na problem marnowania żywności² i pokazanie dobrych praktyk związanych z przetwarzaniem i kompostowaniem odpadów bio. Zależy nam również na budowaniu sieci współpracy między mazowieckimi instytucjami kultury oraz samorządem i biznesem w kontekście gospodarki cyrkularnej miast i współtworzenia obiegu zamkniętego na poziomie lokalnym. Projekt zostanie zakończony publikacją podsumowującą badania i rekomendującą dobre praktyki (grudzień 2025 r.).

ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie warto zastanowić się nad językiem, w jakim komunikujemy nasze zielone działania. Z naszych doświadczeń wynika, że kategoria zrównoważonego rozwoju, choć w swej definicji odwołująca się do „zaspo-

2 Zob. 45% Polaków wyrzuca jedzenie – badania Banków Żywności, <https://bankizywnosci.pl/swiatowy-dzien-zywnosci-2024> [dostęp: 23.06.2025].

kojenia potrzeb przyszłych pokoleń”, pozostaje częścią języka urzędowego, który z trudem przedostaje się do świadomości i praktyki kadr kultury.

Kryzys klimatyczny to kryzys wyobraźni i kryzys narracji – to wiemy już wszyscy. W jaki sposób zatem opowiadamy sobie o zielonych działaniach podejmowanych w instytucjach kultury? Korzystając z analizy semiotycznej, przedstawionej w raporcie z projektu *Ziemianie Atakują!* z 2024 r., można stwierdzić, że instytucje kultury, w tym MIK, sięgają przede wszystkim po język ekopraktyk (dobrych praktyk, małych kroków, nawyków) i ekoprofitów (umiejętności gospodarowania i oszczędzania). A co z ekoutopią – wizją, która stoi za piciem kranówki, wegetariańskim cateringiem, wielorazowymi naczyniami i zielonymi rekomendacjami w produkcji wydarzeń kulturalnych, przetargach, riderach i zamówieniach publicznych? To przecież właśnie kultura porusza wyobraźnię i emocje, tworzy opowieści, które mogą stać się przeciwwagą dla narracji o konieczności wzrostu konsumpcji. Jak choćby historia pewnej plastikowej parasolki, która jest opowieścią etiologiczną naszego zielonego zespołu. Parasolki, która nie stała się kolejnym niepotrzebnym gadżetem, bo ktoś kiedyś odważył się powiedzieć „nie”.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Trawińska M., *Zielone badanie (instytucji) kultury* [raport w przygotowaniu] 2025.
- Trawińska M., *Zmiany klimatu, działania Zielonego Patrolu i zielona instytucja kultury – perspektywa pracowników Mazowieckiego Instytutu Kultury* (raport do użytku wewnętrznego), 2022.
- *Ziemianie Atakują!*, 2024, <https://ziemianieatakujq.pl> [dostęp: 18.07.2025].

O autorkach:

Beata Frankowska,
Zielony Patrol MIK,
b.frankowska-patrykont@mik.waw.pl;
Milena Stryjewska,
Zielony Patrol MIK,
m.stryjewska@mik.waw.pl

ZWINNE I ODPOWIEDZIALNE INSTYTUCJE KULTURY A CELE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. STUDIUM PRZYPADKU WROCŁAWSKIEGO INSTYTUTU KULTURY

Anna Bieliz, Romana Pomianowska
Dział Programów Wsparcia i Rozwoju
Wrocławski Instytut Kultury

Aktualne wyzwania cywilizacyjne – od kryzysu klimatycznego, przez narastające nierówności społeczne, aż po kryzys zaufania do instytucji publicznych – wymagają nowego podejścia do polityki rozwoju. W tym kontekście coraz większe znaczenie przypisuje się kulturze, nie tylko jako sferze estetycznych doświadczeń czy pielęgnowania dziedzictwa, ale również jako narzędziu sprzyjającemu kształtowaniu bardziej zrównoważonego, inkluzywnego i świadomego społeczeństwa. Podejście to znajduje potwierdzenie w dokumentach międzynarodowych, w szczególności w Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030¹, stanowiącej globalną deklarację zobowiązań na rzecz m.in. promowania równości i sprawiedliwości społecznej, zapewnienia powszechnego dostępu do zasobów edukacyjnych, zdrowotnych i środowiskowych oraz wzmocnienia działań na rzecz ochrony klimatu, pokoju i poszanowania praw człowieka. Kluczowym elementem tego dokumentu jest 17 celów zrównoważonego rozwoju (Sustainable Development Goals – SDG) oraz 169 powiązanych z nimi działań operacyjnych.

Wśród wielu aktorów realizujących te cele coraz ważniejszą rolę odgrywają instytucje kultury. Dzięki predyspozycjom do tworzenia prze-

1 Agenda 2030, strona rządowa Ministerstwa Rozwoju i Technologii: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030> [dostęp: 2.06.2025].

strzeni dialogu, wzmacniania więzi społecznych, animowania wspólnot lokalnych i promowania wartości: równości, solidarności, zaangażowania czy odpowiedzialności, stają się one naturalnymi sojusznikami zrównoważonego rozwoju. Zasadne jest więc kształtowanie instytucji otwartych, współpracujących i reagujących na zmieniające się potrzeby społeczne.

Powołany do życia w 2022 r. Wrocławski Instytut Kultury (WIK) jest dobrym przykładem instytucjonalnej transformacji, która wynikała z zaważenia potrzeby przyjmowania przez jednostki samorządowe nowych ról. Powstanie WIK ma bezpośrednie źródło w pełnieniu przez Wrocław roli Europejskiej Stolicy Kultury 2016 (ESK). W latach 2018–2021 wiele elementów programu, który dziś realizowany jest przez Instytut, wchodziło w skład działań powołanej po zakończeniu ESK instytucji – Strefy Kultury Wrocław². Pod koniec 2021 r. podjęto decyzję o stworzeniu przestrzeni do wzmocnienia dwóch coraz wyraźniej rysujących się odnóg instytucji: produkcyjnej, do dziś realizowanej przez SKW, i kompetencyjno-animacyjnej, którą rozwija WIK.

Wrocławski Instytut Kultury łączy refleksję nad współczesną kulturą z praktycznym działaniem. W rozmowie opublikowanej na łamach „Wrocławskiego Niezbędnika Kulturalnego” zatytułowanej *Instytucja poza schematem* dyrektorka Dominika Kawalerowicz na pytanie o rolę WIK odpowiada: „Odwołując się do «instytutu» w nazwie, WIK będzie instytucją skierowaną ku przyszłości – odkrywającą, w drodze i w procesie, eksperymentującą, testującą nowe formaty działania, odważnie poszukującą rozwiązań i świeżych trendów. Odwołując się do idei współdzielenia, sieciowania i obserwatorium kultury, będzie też «hubem» zbierającym i transmitującym doświadczenia własne i innych, wiedzę oraz trendy w kierunku sektora kultury i organizacji społecznych (...)”³.

W przeciwieństwie do klasycznych modeli instytucji kultury, skoncentrowanych na produkcji i prezentacji wydarzeń artystycznych, WIK zamiast zajmowania pozycji „dostawcy kultury” przyjmuje rolę facylitatora i mediatora – instytucji wspierającej oddolne inicjatywy, budującej kompetencje kulturalne mieszkańców/mieszkanek oraz wzmacniającej

- 2 Szczegółowa historia przekształceń instytucji dostępna na stronie: <https://instytutkultury.pl/poznaj-instytut/> [dostęp: 2.06.2025].
- 3 „Wrocławski Niezbędnik Kulturalny” 2022, czerwiec-lipiec, https://instytutkultury.pl/pdfviewer/niezbednik-06-07-2022/?auto_viewer=true#page=&zoom=page-fit&pagemode=none [dostęp: 2.06.2025].

sieci współpracy pomiędzy różnorodnymi podmiotami: organizacjami pozarządowymi, artystami/artystkami, lokalnymi liderami/liderkami, edukatorami/edukatorkami, instytucjami naukowymi czy biznesem, które docelowo pozwalają na łączenie wiedzy, zasobów, potencjałów, sprzyjając tym ograniczeniu nadprodukcji zarówno w wymiarze fizycznym, jak i merytorycznym. Wydaje się to świetnie wpisywać w zadania Agendy 2030.

Celem niniejszego artykułu jest analiza sposobu, w jaki Wrocławski Instytut Kultury realizuje założenia zrównoważonego rozwoju, zarówno w wymiarze ideowym, jak i praktycznym – poprzez swoje programy, metody działania i strukturę organizacyjną.

ZADANIA CELÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU A DZIAŁANIA PROGRAMOWE ZWINNEJ (AGILE) INSTYTUCJI KULTURY

Spośród 17 celów i 169 zadań, które w ich ramach znalazły się na sztafach państw podpisujących Agendę 2030, co najmniej kilkanaście może być realizowanych dzięki codziennej aktywności instytucji kultury, które swoim programem i towarzyszącymi mu działaniami produkcyjnymi, promocyjnymi czy organizacyjnymi wcielają w życie idee służące współtworzeniu środowiska sprawiedliwego oraz wrażliwego na ekologiczne, społeczne i gospodarcze aspekty naszego funkcjonowania.

W WIK organizujemy projekty i programujemy procesy pozwalające na zapewnianie wysokiej jakości edukacji i promowanie uczenia się przez całe życie (cel 4. Dobra jakość edukacji⁴). W naszej głównej siedzibie, Barbarze⁵, organizujemy tematyczne cykle popularnonaukowe poświęcone historii. Od ponad dwóch lat dzięki „Znikającemu miastu”⁶ docieramy do międzypokoleniowej publiczności zainteresowanej nie tylko najbliższym otoczeniem, ale też wspólnym odkrywaniem ciekawostek, mniej znanych faktów (czy też legend) o miejscach, zjawiskach i grupach, które zniknęły z mapy (fizycznej i mentalnej) naszego miasta. Wielokrotnie

4 Cele zrównoważonego rozwoju, cel 4., <https://www.un.org.pl/cel4> [dostęp: 2.06.2025].

5 Strona głównej siedziby WIK – Barbary, <https://instytutkultury.pl/barbara/> [dostęp: 2.06.2025].

6 Opis cyklu i mapa „Znikającego miasta”, <https://instytutkultury.pl/mapa/> [dostęp: 2.06.2025].

skupialiśmy się na zmianach związanych z marginalizowaniem zieleni, naświetlaliśmy nieuzasadnione wyburzenia, przebudowy czy nadmierną eksploatację dzikich terenów w mieście. Dzięki bardzo dużej frekwencji na wydarzeniach – zarówno osób, które pamiętają pierwsze polskie dni dawnego Breslau, jak i tych, które Wrocław dopiero poznają, np. przy okazji studiów, wierzymy, że wpływamy na wrażliwość w zakresie tematów związanych ze zrównoważonym rozwojem i percepcją otoczenia: prawami człowieka, promowaniem kultury pokoju i niestosowania przemocy oraz docenienia różnorodności kulturowej.

Ucząc się z przeszłych doświadczeń, chcemy przyczynić się do tworzenia zrównoważonych miast i osiedli (cel 11. Zrównoważone miasta i społeczności⁷). W drugiej z siedzib WIK – Klubie pod Kolumnami⁸ – organizujemy cykl spotkań z pasjonatami i pasjonatkami zabudowy kamienicznej (Klub Kamienicy), dzielącymi się z nami nie tylko opowieściami o praktykach zamieszkiwania tego typu wnętrz, lecz także sposobami na modernizację, renowację, wskazując przy tym, jak można poprawić żywotność oraz zwiększyć poziom zrównoważonego funkcjonowania tych obiektów w śródmiejskiej zabudowie. Uwrażliwiając odbiorców i odbiorczynie na architektoniczne dziedzictwo, liczymy, że będą z większą dbałością odnosili się do swojego otoczenia oraz starali się mieć pozytywny wpływ na zabezpieczanie wartościowych elementów zabudowy z okresu przełomu wieków, która stanowi jeden z największych w całej Polsce zasobów.

Podczas wydarzeń realizowanych poza siedzibami WIK, takich jak wędrówki rodzinne m.in. z przedstawicielami nauk przyrodniczych, staramy się edukować różne pokolenia i przekazywać im ciekawostki związane z fauną i florą miejskich krajobrazów. Zarówno tych bardzo mocno zurbanizowanych, jak i tych, które wciąż uniknęły znacznej ingerencji człowieka (cel 14. Życie pod wodą⁹ i cel 15. Życie na łądzie¹⁰). Z ostrożnością przyglądamy się dzikim zwierzętom: ssakom, płazom i owadom, a także eksplorujemy dobroczynne właściwości chwastów oraz gatunków rodzimych.

7 Cele zrównoważonego rozwoju, cel 11., <https://www.un.org.pl/cel11> [dostęp: 2.06.2025].

8 Strona jednej z siedzib WIK – Klubu pod Kolumnami, <https://instytutkultury.pl/klub-pod-kolumnami/> [dostęp: 2.06.2025].

9 Cele zrównoważonego rozwoju, cel 14., <https://www.un.org.pl/cel14> [dostęp: 2.06.2025].

10 Cele zrównoważonego rozwoju, cel 15., <https://www.un.org.pl/cel15> [dostęp: 2.06.2025].

Przez wszystkie nasze aktywności programowe przewija się istotny cel strategiczny podmiotu o zwinnym, odpowiadającym na wyzwania współczesności charakterze, czyli przyczynianie się do wzmocnienia równych, pokojowych i inkluzywnych społeczeństw oraz uwidacznianie skuteczności i odpowiedzialności, sprzyjającej włączaniu społecznemu (cel 16. Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje¹¹). Nasze działania kierujemy do osób z doświadczeniem migranckim i/lub uchodźczym: podczas części wydarzeń zapewniamy odpowiednie tłumaczenia, otwieramy przestrzeń naszych siedzib na wydarzenia poświęcone kulturze różnych społeczności. Dzięki przynależności do koalicji na rzecz zwiększania ich aktywności w kulturze (Reagujemy – Otwarta Sieć Ludzi Kultury¹²) możemy wspólnie z innymi instytucjami i organizacjami pracować na rzecz wdrażania rozwiązań sprzyjających tworzeniu przyjaznych procedur i programów, bezpieczniejszych, bardziej otwartych przestrzeni, a także szukać i opracowywać nowe rozwiązania.

ZADANIA CELÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU A CODZIENNE FUNKCJONOWANIE ZWINNEJ INSTYTUCJI

Gdy powoływaliśmy WIK, istotne było dla nas, by reprezentowane w naszych działaniach programowych wartości były wdrażane w codziennym funkcjonowaniu biura i praktykach pracowników i pracownic. Nasz Dział Administracyjno-Techniczny regularnie przeprowadza audyty sprzętów, które w większości są multifunkcyjne i mają opcję czuwania pozwalającą na mniejsze zużycie energii. Pracujemy na platformie Microsoft 365, współdzieląc pliki, przez co ograniczamy wysyłkę e-maili i dużych materiałów między sobą. Drukujemy dwustronnie na certyfikowanym papierze. W sanitariatach udostępniamy wielorazowe ręczniki. W trakcie wydarzeń organizowanych w naszych siedzibach używamy wielorazowych naczyń. Pijemy wrocławską kranówkę. To tylko kilka podstawowych kwestii, które weszły nam w nawyk, a odczuwamy je jako sprzyjające środowisku i działaniom w duchu ekologizacji.

- 11 Cele zrównoważonego rozwoju, cel 16., <https://www.un.org/pl/cel16> [dostęp: 2.06.2025].
- 12 Strona sieci Reagujemy! na portalu Facebook, <https://www.facebook.com/reagujemywkulturze/> [dostęp: 2.06.2025].

Jesteśmy pierwszą we Wrocławiu instytucją, która ma Plan równości płci¹³ (Gender Equality Plan), opracowany przy współudziale wszystkich osób pracujących w WIK, wprowadzony w 2024 r. Pozwala nam to wspólnie działać na rzecz wzmocnienia pozycji kobiet (cel 5. Równość płci¹⁴).

Bardzo ważne jest dla nas dzielenie się zasobami. Posiadamy sprzęt do organizacji imprez plenerowych oraz scenicznych, co powoduje, że w okresie wiosenno-letnim jesteśmy jednym z kilku dysponentów np. leżaków, namiotów, głośników, które w sezonie wykorzystywane są na kilkunastu osiedlach Wrocławia. Prowadzimy Program wsparcia oddolnych inicjatyw lokalnych Mikrogranty¹⁵, który pozwala osobom fizycznym oraz grupom nieformalnym na organizację projektu skierowanego do lokalnej społeczności. W ramach współpracy uczymy osoby organizujące aktywności, jak dbać o zrównoważony rozwój w wymiarze środowiskowym. Od lat udostępniamy tzw. ekoporadnik¹⁶, w którym zwracamy uwagę na ograniczenie drukowania materiałów promocyjnych, wybieranie środków transportu zbiorowego, przekazywanie niewykorzystanej żywności do lodówek społecznych oraz zachowywanie uważności na zieleń i zwierzęta znajdujące się w pobliżu organizowanych wydarzeń. Dodatkowo z każdą formalnie współpracującą z nami w charakterze lidera/liderki projektu osobą podpisujemy umowę z załącznikiem określającym zasady ekologicznych działań¹⁷, zobowiązując ją do przestrzegania zasad, takich jak zakaz zamawiania produktów z platform typu Temu czy rezygnowanie z wysokonakładowych druków plakatów i ulotek. Wiemy, że wiele współpracujących z nami osób dzięki takim dokumentom zaczęło się zastanawiać nad zasadnością swoich wcześniejszych praktyk.

- 13 *Plan równości płci WIK*, https://instytutkultury.pl/wp-content/uploads/2025/06/GEP_WIK_ostateczny.pdf [dostęp: 2.06.2025].
- 14 Cele zrównoważonego rozwoju, cel 5., <https://www.un.org.pl/cel5> [dostęp: 2.06.2025].
- 15 Strona programu Mikrogranty, <https://instytutkultury.pl/mikrogranty/> [dostęp: 2.06.2025].
- 16 Ekoporadnik z rekomendowanymi rozwiązaniami dla osób startujących w Mikrograntach, https://instytutkultury.pl/wp-content/uploads/2025/04/Poradnik-Ekologiczny_Mikrogranty-2025.pdf [dostęp: 2.06.2025].
- 17 Wzór załącznika do umowy współorganizacji zawieranej z przedstawicielem/przedstawicielką realizowanego projektu, https://instytutkultury.pl/wp-content/uploads/2025/04/Zalacznik-nr-6_WZOR-UMOWY-GLOWNEJ_MIKROGRANTY_EDYCJA-38.pdf [dostęp: 2.06.2025].

W ramach konkursu na najemcę kawiarni znajdującej się w Barbarze zaproponowaliśmy zasady współpracy obligujące do: zmniejszenia ilości odpadów (segregowanie śmieci, ograniczanie plastiku), korzystania z rozwiązań proekologicznych (m.in. oferta wegetariańska), dostępności (również dla osób z niepełnosprawnościami) czy przeciwdziałania dyskryminacji oraz wykluczeniu np. ze względu na narodowość, płeć, orientację seksualną, wiek, rasę przekonania polityczne, religię czy wygląd.

Dzięki środkom będącym w dyspozycji Departamentu Zrównoważonego Urzędu Miejskiego Wrocławia, w ramach programu Zielona Kultura, na tylnej elewacji budynku, w którym znajduje się Barbara, udało nam się stworzyć miejsce dla dzikiej zieleni pełniące nie tylko funkcję estetyczną, ale też będącej mikroeksklawą dla owadów pośród opanowanego przez beton otoczenia.

REALIA: MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA

Zdajemy sobie sprawę, że jako samorządowa instytucja ze stałymi zasobami kadrowymi, lokalowymi i finansowymi jesteśmy na uprzywilejowanej pozycji – możemy testować różne rozwiązania i wprowadzać zmiany. Wiele z praktykowanych przez nas zachowań i zasad wynika z niedoboru, ale równie dużo z tego, że możemy kupić certyfikowany papier, ekologiczne środki czystości czy mieć materiały do wypożyczenia innym. Nie ukrywamy też, że mamy sporo do zrobienia: wciąż nie udało nam się w pełni wdrożyć elektronicznego obiegu dokumentów, a nasze obiekty nie pozwalają na nadmierne ograniczanie klimatyzowania pomieszczeń. Po kilku latach zaniechania produkowania gadżetów (teczek, smyczy, toreb z naszymi logotypami) przekonaliśmy się, że ze względu na prowadzone współpracy potrzeba nam czasami tego typu materiałów.

Największym wyzwaniem we wprowadzaniu reguł wynikających z celów zrównoważonego rozwoju są dla nas ciągłe balansowanie między popadaniem w nadmierną restrykcyjność, która przyniesie straty – czy to odbiorców i odbiorczyń, czy chcących z nami współpracować osób – a odwagą i konsekwencją w trzymaniu się zasad, do których prędkiej czy później, ze względu na sytuację, w której znajduje się Ziemia, wszystkie i wszyscy będziemy chciały i chcieli (lub musiały i musieli) się przyzwyczajać.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Agenda 2030, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030> [dostęp: 2.06.2025].
- Barbara, <https://instytutkultury.pl/barbara/> [dostęp: 2.06.2025].
- Cele zrównoważonego rozwoju, <https://www.un.org.pl> [dostęp: 2.06.2025].
- Ekoporadnik z rekomendowanymi rozwiązaniami dla osób startujących w Mikrograntach, https://instytutkultury.pl/wp-content/uploads/2025/04/Poradnik-Ekologiczny_Mikrogranty-2025.pdf [dostęp: 2.06.2025].
- Klub pod Kolumnami, <https://instytutkultury.pl/klub-pod-kolumnami/> [dostęp: 2.06.2025].
- Mikrogranty, <https://instytutkultury.pl/mikrogranty/> [dostęp: 2.06.2025].
- Reagujemy!, Facebook, <https://www.facebook.com/reagujemywkulturze/> [dostęp: 2.06.2025].
- Wrocławski Instytut Kultury, <https://instytutkultury.pl/poznaj-instytut/> [dostęp: 2.06.2025].
- „Wrocławski Niezbędnik Kulturalny” 2022, czerwiec–lipiec, https://instytutkultury.pl/pdfviewer/niezbednik-06-07-2022/?auto_viewer=true#page=&zoom=page-fit&pagemode=none [dostęp: 2.06.2025].
- Wzór umowy głównej Mikrogranty, https://instytutkultury.pl/wp-content/uploads/2025/04/Zalacznik-nr-6_WZOR-UMOWY-GLOWNEJ_MIKROGRANTY_EDYCJA-38.pdf [dostęp: 2.06.2025].

O autorkach:

Anna Bieliz,
główna specjalistka ds. rozwoju pola kultury,
Dział Programów Wsparcia i Rozwoju,
anna.bieliz@instytutkultury.pl;
Romana Pomianowska,
wicedyrektorka Wrocławskiego Instytutu Kultury,
romana.pomianowska@instytutkultury.pl

KULTURA, SPOŁECZNOŚĆ, ŚRODOWISKO – WOLSKIE CENTRUM KULTURY W WARSZAWIE JAKO PRZYKŁAD INSTYTUCJI ZRÓWNOWAŻONEJ

Marta Dermańska

Instytucje kultury w warszawskiej dzielnicy Wola mają długą historię. Pierwszy dom kultury powstał przy ul. Obozowej 85 w 1937 r. Placówka działała dalej po II wojnie światowej. Kolejne lokale i przestrzenie przeznaczone były na działalność kulturalną. W 2015 r. wszystkie lokalne instytucje kulturalne połączono w Wolskie Centrum Kultury¹. Dziś funkcjonuje ono w ośmiu różnych lokalizacjach, na które składają się przestrzenie wystawowe, lokale z zapleczem scenicznym, salami warsztatowymi oraz amfiteatr. Wśród prowadzonych przez WCK działań są takie, które tradycyjnie możemy utożsamić z domem kultury. Są i takie, które z pozoru nie wpisują się w tradycyjną działalność domu kultury: ogrody społeczne, przestrzenie przeznaczone na wymianę zasobów mieszkańców i współdzielenie, miejsce do prac stolarskich czy pasieka. W każdej z tych przestrzeni realizowane są działania, które wpisują się w założenia zrównoważonego rozwoju, edukacji ekologicznej, promocji współdzielenia i niemarnowania zasobów. Są to drobne, czasem spontaniczne inicjatywy, ale też większe działania związane już na stałe z funkcjonowaniem instytucji. Niezależnie od swojego zakresu wpisują się w zasadę 5P zdefiniowaną w Agendzie 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju ONZ, a ukierunkowaną na ludzi,

1 Wolskie Centrum Kultury, *O Wolskim Centrum Kultury*, <https://wck-wola.pl/o-nas/> [dostęp: 26.05.2025].

planetę, dobrobyt, pokój i partnerstwo, które są głównymi obszarami aktywności i zmiany².

Pierwsze działania z zakresu ekologii związane były z zagospodarowaniem najbliższej przestrzeni głównej siedziby Wolskiego Centrum Kultury przy ul. Działdowskiej 6. Rozpoczęły się w latach 2017–2018. Założone zostały klomby do uprawy ziół, ogród społeczny, szklarnia, powstała także jadłodzielnia. Zmiany zaszły również w administracyjnym obszarze instytucji – wprowadzono wielorazowe naczynia i druk na papierze ekologicznym. Pracownicy między filiami poruszają się na służbowych rowerach. Działania są otwarte dla mieszkańców, dzięki czemu mogą oni budować społeczność i relacje sąsiedzkie. Powstaniu ogrodu czy jadłodzielni towarzyszyły warsztaty, spotkania, zajęcia związane z grafiką, ogrodnictwem, kuchnią wegetariańską, prowadzone przez artystów zaangażowanych w promocję postaw zrównoważonego rozwoju. Co ważne, wydarzenia te nie miały charakteru moralizatorskiego, ale włączający. Działania ekologiczne przeplatały się w nich z elementami sztuki i kreacji, materiały barwiono naturalnymi barwnikami, a papier był tworzony ze słomy. Ogród społeczny do dzisiaj prowadzą wolontariusze, którzy podczas warsztatów ze specjalistami uczyli się pielęgnacji roślin³. Dzięki otwarciu na współpracę z różnymi grupami powstały m.in. pasieka i warsztaty pszczelarskie, gdzie realizowana jest edukacja przyrodnicza⁴. Zaangażowanie mieszkańców zostało dostrzeżone i w 2024 r. ogród społeczny przy Wolskim Centrum Kultury zajął pierwsze miejsce w kategorii inicjatywy sąsiedzkiej w konkursie „Warszawa w kwiatach”, organizowanym corocznie przez Zarząd Zieleni m.st. Warszawy⁵.

2 United Nations, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, <https://sdgs.un.org/2030agenda> [dostęp: 26.05.2025].

3 A. Nowakowska, *Partnerstwa instytucji rozwijających wolontariat: „Wspólnie z wolontariuszkami i wolontariuszami tworzymy nie tylko ogród, ale także budujemy wokół niego społeczność” – relacja z działania Domu Kultury ŚWIT i Wolskiego Centrum Kultury*, 26.05.2022 r., <https://ochotnicy.waw.pl/aktualnosci/748-partnerstwa-instytucji-rozwijajacych-wolontariat-wspolnie-z-wolontariuszkami-i-wolontariuszami-tworzymy-nie-tylko-ogrod-ale-takze-budujemy-wokol-niego-spoleczność-relacja-z-działania-domu-kultury-swit-i-wolskiego-centrum-kultury> [dostęp: 26.05.2025].

4 Wolskie Centrum Kultury, *Ekosystem*, <https://wck-wola.pl/projekty/ekosystem/> [dostęp: 26.05.2025].

5 Zarząd Zieleni m.st. Warszawy, *41. edycja Konkursu „Warszawa w kwiatach”*, <https://zww.waw.pl/edukacja/warszawawkwiatach/konkurs-warszawa-w-kwiatach/41-edycja/> [dostęp: 26.05.2025].

W zaadaptowanym zewnętrznym pomieszczeniu przy ul. Działdowskiej 6 działa Męska Szopa. Miejsce inspirowane jest australijskim projektem Mens's Shed. W otwartym warsztacie stolarskim organizowane są zajęcia i spotkania edukacyjne dotyczące pracy z drewnem, naprawy i renowacji różnych przedmiotów. Do Męskiej Szopy można przyjść i samodzielnie wykonywać prace, na które w domu brakuje miejsca czy narzędzi. Możemy tu odnowić krzesło lub naprawić stolik. Dyżury w Męskiej Szopie pełnią wolontariusze, którzy pomagają i doradzają. Obok funkcjonuje Kawiarnia Sąsiedzka, miejsce spotkań i nawiązywania relacji⁶. Projekt uzupełniony został o autorskie działanie – Sąsiedzką Skrzynkę Narzędziową. Jest ona kolejnym sposobem na zachęcenie mieszkańców do dzielenia się zasobami i integracji sąsiedzkiej. Założeniem jest to, że nie ma potrzeby kupowania nowych narzędzi, które często wykorzystywane są w naszych domach sporadycznie. Mieszkańcy dostali możliwość wypożyczenia szlifierki, wiertarki czy zestawu śrubokrętów. Narzędzia te wykorzystywane są też do prac w ogrodzie społecznościowym. Dzięki wspomnianym działaniom możliwe stało się ograniczenie konsumpcji i sprzyjanie idei naprawiania rzeczy, a nie nabywania nowych⁷.

Stworzenie w 2021 r. Współdzielni – miejsca do wymiany, edukacji i kreatywnej pracy z rzeczami codziennego użytku – jest wyjściem do słownie i w przenośni poza granice codziennego funkcjonowania domu kultury. Prowadzony jest on we współpracy z Centrum Handlowym Wola Park, w jednym z lokali usługowych na jego terenie, w alei pomiędzy sklepami z odzieżą a wyposażeniem wnętrz. Odbywają się tu spotkania, warsztaty zero waste, stworzono możliwość naprawienia zepsutych przedmiotów codziennego użytku. Można to robić samodzielnie, jak również z pomocą innych mieszkańców czy wolontariuszy, którzy są w tej przestrzeni aktywni. Jest też miejsce, gdzie możemy zostawić niepotrzebne przedmioty czy ubrania, a za darmo wziąć te zostawione przez innych.

Od 2023 r. Wolskie Centrum Kultury w partnerstwie z Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy prowadzi projekt Spółdzielni, który ma na celu promocję idei współdzielenia zasobów pomiędzy instytucjami, organizacjami pozarządowymi i mieszkańcami. Jest to działanie ogólnomiejskie, wykraczające poza lokalną, dzielnicową społeczność.

6 Wolskie Centrum Kultury, *Męska Szopa*, <https://wck-wola.pl/miejsce/meska-szopa/> [dostęp: 26.05.2025].

7 Wolskie Centrum Kultury, *Sąsiedzka Skrzynka Narzędziowa*, <https://wck-wola.pl/projekty/sasiedzka-skrzynka-narzedziowa/> [dostęp: 26.05.2025].

Trzonem działań jest portal internetowy Spółdzielnia, który umożliwia prezentację i wymianę zasobów oraz kontakt pomiędzy zainteresowanymi stronami. W 2023 i 2024 r. na portalu dostępnych było ponad 500 zasobów z różnych kategorii: przedmioty, przestrzenie, wystawy czy koncerty i spektakle⁸. Największym zainteresowaniem cieszą się sale do organizacji wydarzeń, spotkań, warsztatów oraz sprzęt i materiały wspierające ich organizację: leżaki, stoły, krzesła, namioty, a nawet maszyny do robienia waty cukrowej i popcornu. Zasobami dzielą się instytucje i organizacje pozarządowe. Korzystają z nich także grupy sąsiedzkie przy organizacji lokalnych wydarzeń. Warunkiem jest niekomercyjny charakter inicjatywy. Spółdzielnia umożliwia ograniczenie konsumpcji, gospodarne wykorzystanie środków publicznych, co pozwala redukować koszty organizacji przedsięwzięć, a budżety przeznaczać na inne cele. Jest to sposób na promocję współdzielenia, budowanie zaufania i przełamywanie oporów z tym związanych. Poszukiwane są nowe podmioty, które będą się dzielić swoimi zasobami. Uzupełnieniem narzędzia internetowego jest działalność sieciująca i edukacyjna. Organizowane są tematyczne spotkania w różnych miejscach Warszawy, siedzibach instytucji i organizacji. W atmosferze rozmowy przy dobrym, ekologicznym jedzeniu spotykają się lokalni aktywiści, osoby prowadzące miejsca aktywności lokalnej, animatorzy lokalnych społeczności. Dzielą się doświadczeniami i inspirują wzajemnie. Każdemu spotkaniu towarzyszy prezentacja inicjatywy czy miejsca, którego funkcjonowanie oparte jest na idei współdzielenia i zaangażowania społecznego w kulturze. W 2024 r. odbyły się cztery takie spotkania.

Z obserwacji pracowników Wolskiego Centrum Kultury wynika, że opisane działania cieszą się zainteresowaniem mieszkańców, choć początki nie były łatwe. Ich nieoczywistość dla domu kultury budziła ciekawość, która nie od razu zmieniała się w udział. Zrozumienie, że nie jest to przestrzeń dla działań socjalnych (jak np. jadłodzielnia), ale też dla kultury i społecznego zaangażowania, wymagało czasu. „Długo przekonywaliśmy, że to jest wspólne (...), że dom kultury jest dobrem wspólnym i każdy może mieć

8 Miasto Stołeczne Warszawa, *Raport o stanie miasta 2023*, https://um.warszawa.pl/documents/56602/53230519/ROSM_2023_dostepny_8lipca.pdf/038235a7-df1d-77d1-30e0-9cf8619e4552?t=1720507686120 [dostęp: 26.05.2025]; Wolskie Centrum Kultury, Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy, <https://www.spoldzielnia.waw.pl/> [dostęp: 26.05.2025].

w nim swój udział. Wprowadzenie do kultury może być różnorodne. Pokazaliśmy też, że ekologia może być czymś przyjemnym i praktycznym” – mówi Krzysztof Mikołajewski, dyrektor Wolskiego Centrum Kultury.

Opisane w artykule działania łączy ich autentyczność. Gdyby nie angażowały mieszkańców do wspólnych działań, nie byłyby realizowane. Nowe aktywności przyciągają nowe osoby, część z nich angażuje się na dłużej, część dowiadyuje się o pozostałych działaniach domu kultury i korzysta z nich. Co piąty warszawiak w 2024 r. brał udział w wydarzeniach promujących ekologiczne zachowania, co czwarty korzystał z oferty warszawskiego domu kultury. Oba te wskaźniki wzrosły względem lat poprzednich⁹. Tymczasem w badaniach ogólnopolskich wizytę w domu kultury lub podobnej instytucji w ubiegłym roku deklaruje ponad połowa respondentów¹⁰. Rozbudowana oferta kulturalna i rozrywkowa stolicy to konkurencja dla działań lokalnych domów kultury, stąd wybór kierunków uwzględniających społeczne zaangażowanie i działania na rzecz środowiska naturalnego może być istotną zachętą do udziału. Aktywności te cieszą się coraz większą popularnością, a co za tym idzie – kultura i ekologia mogą korzystać z efektu synergii.

„Dom kultury to jest miejsce współtworzenia, nie tylko prezentacji (...) nie mówimy o publiczności, ale o społeczności” – mówi Krzysztof Mikołajewski.

Prowadzona w ten sposób instytucja wpisuje się w koncepcje zrównoważonego rozwoju. Wypełnia cechy „globalnego obywatelstwa” UNESCO, opartego na zaangażowanym i świadomym uczestnictwie w życiu spo-

- 9 Miasto Stołeczne Warszawa, PBS sp. z o.o., *Raport z badania potrzeb, postaw i opinii mieszkańców Warszawy na temat jakości funkcjonowania Warszawy*, lipiec 2024 r., https://um.warszawa.pl/documents/55043703/0/BW_II-fala_2024_raport_20240802.pdf/6a3a6b32-695f-53b0-5341-7d7a9d9cf03d?t=1727676020880 [dostęp: 26.05.2025]; Miasto Stołeczne Warszawa, PBS sp. z o.o., *Raport z badania potrzeb, postaw i opinii mieszkańców Warszawy na temat jakości funkcjonowania Warszawy – IV fala*, grudzień 2024 r., <https://um.warszawa.pl/documents/55043703/0/Barometr+Warszawski+IV+2024.pdf/cd5f95c5-210b-ad18-4f33-428385a78d1a-?t=1738574781003> [dostęp: 26.05.2025].
- 10 Narodowe Centrum Kultury, *Aktywność kulturalna Polaków w 2023 roku*, sierpień 2024 r., https://nck.pl/upload/2024/08/komunikat_z_badania_uczestnictwo_w_kulturze_2023422.pdf [dostęp: 26.05.2025].

tecznym, budowanym m.in. na wartościach zrównoważonego rozwoju¹¹. Jej funkcjonowanie jest spójne ze Strategią Rozwoju m.st. Warszawy, która za główne kierunki obiera m.in. zaangażowanie społeczne i dbałość o środowisko naturalne¹².

Opisane inicjatywy będą kontynuowane, a w planach są kolejne: zielona ściana budynku przy ul. Działdowskiej porośnięta roślinami, która poza walorami estetycznymi będzie miała też wymiar praktyczny (istotnie schłodzi pomieszczenia wewnątrz, umożliwiając ograniczenie korzystania z klimatyzacji w upalne dni) rozwój przestrzeni i infrastruktury wokół amfiteatru w parku Sowińskiego (gdzie już teraz woda opadowa spływająca do niecki amfiteatru i umieszczonych w niej zbiorników retencyjnych po oczyszczeniu używana jest w toaletach), festiwal klimatyczny mający na celu przedstawienie i promocję ekologicznych inicjatyw. Przyszłe działania, niezależnie, czy techniczne, organizacyjne, czy programowe, realizowane będą w duchu ekologii, współdzielenia i niemarnowania zasobów. Po zapoznaniu się z nimi pierwsze wrażenie ich nieoczywistego charakteru znika, a pojawiają się poczucie sensu i harmonijnego wpisania się w potrzeby lokalnej społeczności i środowiska.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Miasto Stołeczne Warszawa, *Raport o stanie miasta 2023*, https://um.warszawa.pl/documents/56602/53230519/ROSM_2023_dostepny_8lipca.pdf/038235a7-df1d-77d1-30e0-9cf8619e4552?t=1720507686120 [dostęp: 26.05.2025].
- Miasto Stołeczne Warszawa, PBS sp. z o.o., *Raport z badania potrzeb, postaw i opinii mieszkańców Warszawy na temat jakości funkcjonowania Warszawy – IV fala*, grudzień 2024 r., <https://um.warszawa.pl/documents/55043703/0/Barometr+Warszawski+IV+2024.pdf/cd5f95c5-210b-ad18-4f33-428385a78d1a?t=1738574781003> [dostęp: 26.05.2025].

11 UNESCO, *Addressing global citizenship education in adult learning and education*, 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372425> [dostęp: 26.05.2025].

12 Miasto Stołeczne Warszawa, *Strategia #Warszawa2030*, <https://um.warszawa.pl/waw/strategia/strategia-rozwoju-miasta> [dostęp: 26.05.2025].

- Miasto Stołeczne Warszawa, PBS sp. z o.o., *Raport z badania potrzeb, postaw i opinii mieszkańców Warszawy na temat jakości funkcjonowania Warszawy*, lipiec 2024, https://um.warszawa.pl/documents/55043703/0/BW_II+fa-la_2024_raport_20240802.pdf/6a3a6b32-695f-53b0-5341-7d7a9d9c-f03d?t=1727676020880 [dostęp: 26.05.2025].
- Miasto Stołeczne Warszawa, *Strategia #Warszawa2030*, <https://um.warszawa.pl/waw/strategia/strategia-rozwoju-miasta> [dostęp: 26.05.2025].
- Narodowe Centrum Kultury, *Aktywność kulturalna Polaków w 2023 roku*, sierpień 2024, https://nck.pl/upload/2024/08/komunikat_z_badania_uczestnictwo_w_kulturze_2023422.pdf [dostęp: 26.05.2025].
- Nowakowska A., *Partnerstwa instytucji rozwijających wolontariat: „Wspólnie z wolontariuszkami i wolontariuszami tworzymy nie tylko ogród, ale także budujemy wokół niego społeczność” – relacja z działania Domu Kultury ŚWIT i Wolskiego Centrum Kultury*, 26.05.2022, <https://ochotnicy.waw.pl/aktualnosci/748-partnerstwa-instytucji-rozwijajacych-wolontariat-wspolnie-z-wolontariuszkami-i-wolontariuszami-tworzymy-nie-tylko-ogrod-ale-takze-budujemy-wokol-niego-spolecznosc-relacja-z-dzialania-domu-kultury-swit-i-wolskiego-centrum-kultury> [dostęp: 26.05.2025].
- United Nations, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, <https://sdgs.un.org/2030agenda> [dostęp: 26.05.2025].
- UNESCO, *Addressing global citizenship education in adult learning and education*, 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372425> [dostęp: 26.05.2025].

O autorce:

Marta Dermańska,

pracuje w Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy, gdzie od wielu lat współpracuje z Wolskim Centrum Kultury w zakresie wzmacniania wspólnot lokalnych i promocji działań na rzecz współdzielenia i niemarnowania zasobów

DZIEDZICTWO KULTUROWE A ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W REGIONALNYM CENTRUM ANIMACJI KULTURY W ZIELONEJ GÓRZE

Lucyna Majewska

Dział Edukacji, Badań i Animacji Kultury

Regionalne Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze

WSTĘP

Zrównoważony rozwój to hasło współcześnie mocno wkomponowane w codzienne życie. Jego obszerną definicję zawiera rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 25 września 2015 r. „Przekształcamy nasz świat”: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 (Agenda 2030), gdzie określono łącznie 17 celów zrównoważonego rozwoju (SDG) i 169 powiązanych z nimi zadań¹. I choć dominują ważne dla rozwoju w skali globalnej cele, związane m.in. z eliminacją ubóstwa, powszechnym dostępem do edukacji i opieki zdrowotnej czy wyrównaniem szans i równością płci, to jednak można znaleźć wśród nich takie, które wpisują się w działalność sektora kultury. Jak podaje wspomniana Agenda 2030 w preambule: „Cele zrównoważonego rozwoju i powiązane z nimi zadania są współzależne i niepodzielne oraz zapewniają równowagę pomiędzy trzema aspektami zrównoważonego rozwoju: gospodarczym, społecznym i środowiskowym”². W celu 11. Uczy-

1 Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne 25 września 2015 r. „Przekształcamy nasz świat”: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, preambuła, s. 1.

2 Tamże.

nienie miast i osiedli ludzkich bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu, w ust. 11.4 czytamy, że należy „wzmocnić wysiłki na rzecz ochrony i zabezpieczenia światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego”³.

A czym właściwie jest owo dziedzictwo kulturowe? Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej 17. sesji, w art. 1 definiuje dziedzictwo kulturalne jako zabytki, zespoły budowli oraz miejsca zabytkowe. Natomiast według definicji dostępnej na stronie UNESCO dziedzictwo kulturalne jest traktowane szerzej i definiowane jest jako dziedzictwo kulturowe, które: „[u]mownie dzieli się na dziedzictwo materialne, na które składają się zabytki nieruchomości (w tym światowe dziedzictwo) i ruchome oraz dziedzictwo niematerialne, przekazywane przede wszystkim za pomocą przekazu ustnego i tradycji. Zabytki piśmiennictwa (...). Dziedzictwo kulturowe jest uważane za ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, środek poszukiwania dróg porozumienia”⁴.

Poszanowanie dla Agendy 2030 i stopień realizacji poszczególnych celów są opisane również w *Realizacji celów zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport 2023*, gdzie czytamy: „Duże znaczenie dla realizacji Agendy 2030 ma też implementacja programów i konwencji dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju przemysłów kultury (SDG 16, SDG 9). Polska, jako członek Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO w latach 2018–2022 współdecydowała o formach pomocy udzielanej państwom z całego świata w zakresie ochrony ich niematerialnego dziedzictwa, w tym przede wszystkim o wpisach kandydat na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego”⁵.

To właśnie instytucje kultury są czołowymi organizacjami, dla których kluczowe jest chronienie niematerialnego dziedzictwa kulturowego i promowanie lokalnej kultury.

3 Tamże, s. 25.

4 <https://www.unesco.pl/kultura/wprowadzenie/> [dostęp: 18.06.2025].

5 *Realizacja celów zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport 2023*, s. 19.

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W KULTURZE W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM I ZIELONEJ GÓRZE

Korzenie Regionalnego Centrum Animacji Kultury (RCAK) w Zielonej Górze sięgają Poradni Kulturalno-Oświatowej, która od 1960 r. funkcjonowała w nieistniejącej już Hali Ludowej przy ul. Wrocławskiej. W 1969 r. przekształcono ją w Wojewódzki Dom Kultury (WDK), a jego siedzibą stał się budynek przy ul. Sienkiewicza 11. W 1989 r. WDK przekształcono w Wojewódzki Ośrodek Metodyki Kultury, który po kilku latach podzielił się na dwie odrębne instytucje: Wojewódzki Ośrodek Sztuk Widowiskowych „Arlekin” i Ośrodek Folkloru. W 1996 r. połączono te dwie instytucje, tworząc Regionalne Centrum Animacji Kultury, którego siedzibą jest zabytkowa willa Hermanna Suckera z 1903 r.

Do głównych zadań RCAK należy wspieranie rozwoju edukacji kulturowej oraz wyznaczanie kierunków działalności kulturalnej w regionie, m.in. w zakresie zrównoważonego rozwoju. Jedną z takich dróg jest inicjowanie inwestycji oraz dofinansowywanie działań kulturalnych w regionie. Projekt „Przebudowa i remont budynku willowego Regionalnego Centrum Animacji Kultury”, którego celem było zwiększenie liczby osób korzystających z dóbr dziedzictwa kulturalnego w województwie lubuskim, w tym w mieście Zielona Góra, zapowiedział gruntowny remont willi oraz adaptację terenów przyległych do RCAK na potrzeby kulturalne. To działanie, które przywróciło świetność obiektowi, dostosowało go do typowo kulturalnych funkcji potrzebnych na obszarze zamieszkanym przez ponad 23 tys. osób. Projekt ściśle wiąże się ze wspomnianym Raportem 2023, gdzie zaznaczono, że istotne znaczenie dla realizacji Agendy 2030 ma też implementacja programów i konwencji dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju przemysłów kultury⁶. Inwestycja opisana w studium wykonalności obejmowała odrestaurowanie zabytkowej willi i gruntowny remont parku, jak również budowę nowych obiektów, takich jak: sala widowiskowa, pracownie artystyczne i innowacyjne przestrzenie przeznaczone do realizacji programów edukacji kulturowej oraz animacji dzieci, młodzieży i dorosłych.

6 Tamże.

Studium wykonalności opisuje cele szczegółowe realizacji całej inwestycji:

- zwiększenie dostępności do kultury i dóbr dziedzictwa kulturowego w województwie lubuskim, w tym w mieście Zielona Góra, poprzez uruchomienie nowych produktów w zakresie oferty kulturalnej RCAK;
- poprawa jakości funkcji edukacyjnej, realizowanej w obrębie województwa lubuskiego, w tym w mieście Zielona Góra, poprzez uruchomienie ścieżki edukacyjnej i historycznej w ramach działalności RCAK;
- poprawa jakości oferty usług turystycznych opartych na kulturze i dziedzictwie kulturowym w województwie lubuskim, w tym w mieście Zielona Góra, poprzez uruchomienie nowych produktów atrakcyjnych turystycznie w ramach działalności RCAK;
- poprawa jakości infrastruktury kulturalnej na terenie województwa lubuskiego, w tym w mieście Zielona Góra, poprzez inwestycje w infrastrukturę kulturalną RCAK⁷.

Wspomniane cele są zbieżne z założeniami Agendy 2030 w ust. 20: „Będziemy pracować na rzecz znacznego zwiększenia poziomu inwestycji”⁸ oraz w ust. 34: „Uznajemy, że zrównoważony rozwój obszarów miejskich i zarządzanie tymi obszarami mają kluczowe znaczenie dla jakości życia ludzi. Będziemy współpracować z lokalnymi władzami i społecznościami, aby odnawiać i planować nasze miasta i osiedla ludzkie w sposób sprzyjający spójności społecznej i bezpieczeństwu osobistemu oraz stymulować innowacje i zatrudnienie. (...) Będziemy także prowadzić prace na rzecz zminimalizowania wpływu miast na globalny system klimatyczny (...)”⁹.

Działania w ramach zrównoważonego rozwoju wspierające nowoczesne budownictwo wpisują się w założenia Agendy 2030 zawarte w celu 9. Budowanie stabilnej infrastruktury, promowanie zrównoważonego przemysłownictwa oraz wspieranie innowacyjności, gdzie w ust. 9.1 czytamy, że należy: „Budować niezawodną, zrównoważoną, trwałą i stabilną infrastrukturę dobrej jakości, w tym infrastrukturę regionalną i transgraniczną,

7 Studium wykonalności „Rozbudowa i nadbudowa budynku Regionalnego Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze wraz z restauracją zabytkowego parku”.

8 Rezolucja..., dz. cyt., s. 7.

9 Tamże, s. 10-11.

wspierającą rozwój gospodarczy i dobrobyt ludzi¹⁰, a w ust. 9.2, że należy: „Promować zrównoważoną, sprzyjającą włączeniu społecznemu industrializację (...)”¹¹. W RCAK taką funkcję nowoczesnego, wspierającego innowacyjność budownictwa pełni nowy budynek Centrum Kreatywnej Kultury (CKK), który realizuje następujące cele:

- poprawa dostępności do obiektu dla osób niepełnosprawnych i z dysfunkcjami narządu ruchu;
- poprawa stanu technicznego budynku;
- poprawa ładu przestrzenno-funkcjonalnego w zakresie infrastruktury kulturalnej w obszarze zdegradowanym Śródmieścia miasta Zielona Góra;
- znaczące unowocześnienie zaplecza technicznego poprzez zakupienie nowych elementów wyposażenia¹².

Są one jak najbardziej zbieżne z założeniami Agendy 2030 w celu 11., gdzie w ust. 11.7 czytamy o obietnicy, by „do 2030 roku zapewnić łatwy i powszechny dostęp do bezpiecznych terenów zielonych sprzyjających integracji społecznej i takiej samej przestrzeni publicznej (...)”¹³, która w RCAK została spełniona już na początku 2022 r., gdy CKK oddano do użytku wraz z otaczającym go zrewitalizowanym parkiem i zagospodarowaniem terenu – odrestaurowanymi alejkami, fontanną i ścieżką edukacyjną.

DZIEDZICTWO KULTUROWE I RÓŻNORODNOŚĆ KULTUROWA W RCAK

W zabezpieczenie dziedzictwa kulturowego, sprecyzowane w celu 11., wpisuje się, kluczowa w tym zakresie, działalność Lubuskiego Zespołu Pieśni i Tańca im. Ludwika Figasa (LZPiT) działającego od 1953 r. Elementami działalności artystycznej zespołu, które nie tylko utrzymują w ciągłości dziedzictwo kulturowe, ale też promują działalność ludową, są liczne pieśni i tańce ludowe, umocowane źródłowo w korzeniach tradycji folkloru, opracowane artystycznie oraz stylizowane¹⁴.

Interdyscyplinarną inicjatywą, która od 1964 r. gości w programie letnich wydarzeń na terenie Zielonej Góry, a której gospodarzem jest LZPiT, jest Międzynarodowy Festiwal Folkloru – Oblicza Tradycji (MFF). Wydarzenie

10 Tamże, s. 23.

11 Tamże.

12 <https://rcak.pl/projekty/projekty-przebudowa-i-remont/> [dostęp: 29.05.2025].

13 Rezolucja..., dz. cyt., s. 25.

14 <https://rcak.pl/lubuski-zespol-piesni-i-tanca/> [dostęp: 29.05.2025].

prezentuje różnorodność kulturową i tradycje różnorodnych kręgów kulturowych z Europy i świata. Promuje tradycyjne dziedzictwo kulturowe, tworzy warunki do nawiązania międzynarodowych kontaktów, a także integruje środowiska i pokolenia uczestników festiwalu. Dziedzictwo kulturowe – muzyka, śpiew, taniec, obrzędy i zwyczaje – prezentowane jest w formie scenicznej i przybliża obyczajowość różnorodnych kultur. Pozwala to na kształtowanie wśród odbiorców zasad tolerancji i szacunku dla własnej kultury i kultury innych narodów, a także ukazanie bogactwa kultury tradycyjnej województwa lubuskiego, jej różnorodności i wpływu na współczesną kulturę, sztukę i życie codzienne.

Z kolei cel 12. Agendy 2030, czyli zapewnienie wzorców zrównoważonej konsumpcji i produkcji, w ust. 12.b zawiera wytyczne, by „opracowywać i wdrażać narzędzia monitorujące wpływ zrównoważonego rozwoju na zrównoważoną turystykę tworzącą miejsca pracy oraz promującą lokalną kulturę i produkty”¹⁵. Promocją lokalnej kultury jest realizacja FolkoLove – programu grantowego wsparcia zespołów ludowych tanecznych i śpiewaczych. Celem programu jest pielęgnowanie tradycji ludowych z uwzględnieniem różnorodności folkloru na ziemi lubuskiej poprzez wspieranie ludowych zespołów pieśni i tańca, a także grup śpiewaczych na dwóch poziomach. Pierwszym są bezpłatne warsztaty ze specjalistami z zakresu m.in.: śpiewu, ruchu scenicznego, zakładania stowarzyszeń czy też emisji głosu. Drugi poziom to dofinansowania na realizację wydarzeń kulturalno-edukacyjnych, m.in.: promocję zespołu, organizację koncertów, zaprojektowanie stroju ludowego czy też zakup tkanin i artykułów pasmanteryjnych potrzebnych do uszycia strojów, nagranie i wyłoczenie płyty zespołu, udział zespołu w prestiżowych przeglądach, konkursach czy festiwalach.

ZAKOŃCZENIE – ZAANGAŻOWANIE INSTYTUCJI

Regionalne Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze stanowi przykład połączenia dziedzictwa kulturowego z ideą zrównoważonego rozwoju. Realizowane inicjatywy – od rewitalizacji zabytków po wsparcie lokalnych środowisk twórczych – pokazują, jak kultura może harmonijnie współistnieć z nowoczesnością, ekologią i integracją społeczną, kształtując silne fundamenty dla przyszłych pokoleń.

15 Rezolucja..., dz. cyt., s. 26.

DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO ELEMENT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Dorota Pociask-Frącek
Instytut im. Wojciecha Korfantego w Katowicach

Instytut im. Wojciecha Korfantego to samorządowa instytucja kultury województwa śląskiego, która realizuje swoje cele statutowe na podstawie czterech platform tematycznych: dziedzictwa, kultury, nauki, edukacji, stanowiące oś programową Instytutu.

To ośrodek kulturotwórczy stanowiący miejsce spotkań i dialogu dla kadr kultury, centrum badań i nauki nad dziedzictwem kulturowym, miejsce kształcenia edukatorów i animatorów, w końcu ośrodek aktywności społecznej i obywatelskiej. W ramach działalności merytorycznej realizuje projekty ukierunkowane na aktywizację i kształcenie odbiorców kultury, w tym postaw zaangażowanych na rzecz zrównoważonego rozwoju. Działalność z obszaru dziedzictwa kulturowego stanowi jedną z platform tematycznych Instytutu, która ukierunkowana jest na popularyzację dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu oraz upowszechnianie wiedzy o tym dziedzictwie. Odgrywa ono istotną rolę w zrównoważonym rozwoju jako walor kulturowy zwiększający kapitał społeczny, stymulujący wzrost gospodarczy oraz zapewniający równowagę środowiskową.

Te tematy rokrocznie stanowią przedmiot interdyscyplinarnej konferencji organizowanej w ramach cyklicznej imprezy Forum Dziedzictwa Kultury Przemysłowej. „Kultura może stać się katalizatorem rozwoju gospodarczego, a tym samym przyczynić się do rozwoju miast i regionów, sprzyjać rozwojowi lokalnych i regionalnych rynków pracy, wpływać na ich

atrakcyjność osiedleńczą i inwestycyjną oraz promocję i upowszechnienie dziedzictwa przemysłowego jako elementu turystyki kulturowej na arenie ogólnopolskiej oraz europejskiej”¹.

W ramach struktury organizacyjnej Instytutu im. Wojciecha Korfańskiego funkcjonuje Mobilne Centrum Digitalizacji, którego pracownicy dokumentują dziedzictwo materialne i niematerialne wraz z podziałem na obiekty i zjawiska, oraz Centrum Dziedzictwa stanowiące bazę ekspercką w obszarze prowadzenia prac badawczych, studialnych, projektowych oraz dokumentacyjnych, w tym sporządzania dokumentacji konserwatorskich.

Niniejszy artykuł nawiązuje do analizy planu merytorycznego Instytutu z perspektywy określenia liczby realizowanych projektów z obszaru dziedzictwa kulturowego, liczby pracowników oddelegowanych do zadań oraz wysokości środków finansowych przeznaczonych na realizację projektów w ramach przyznanej dotacji podmiotowej.

WSTĘP

Zrównoważony rozwój to taki, który „zaspokaja obecne potrzeby, nie zagrażając zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb”². Zmiana klimatu i degradacja środowiska to obecnie największe wyzwania naszych czasów dla Europy i świata. Owe zagrożenia przekładają się bezpośrednio na coraz częstsze katastrofalne uszkodzenia obiektów dziedzictwa kulturowego stanowiące niejednokrotnie pamięć historyczną miejsca. Le Corbusier w Karcie ateńskiej pisał, że „[...] dzieła materialne (zaprojektowane lub zbudowane) nadają miastu osobowość, [...] są cennymi świadkami przeszłości, szanowanymi za ich wartość historyczną i uczuciową, [...] są częścią dziedzictwa ludzkości”³. Mamy zatem obowiązek ocalenia swojej spuścizny dla przyszłych pokoleń – jako wyrazu poprzednich kultur, stanowiących dziedzictwo – oraz podchodzenia z uważnością do ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Kultura wraz z dziedzictwem kulturowym stanowi istotny aspekt w osiągnięciu zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączaniu społecz-

- 1 I Forum Dziedzictwa Kultury Przemysłowej, *Dziedzictwo postindustrialne. Z przeszłością w przyszłość*, Katowice 2023, s. 5.
- 2 *Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju*, 1987.
- 3 Le Corbusier, *Karta ateńska*, Warszawa 2017, s. 183.

nemu, które obejmuje rewitalizację obiektów, w tym obiektów postindustrialnych oraz całych miast i regionów. To także propagowanie dostosowania i ponownego adaptacyjnego wykorzystania zabytkowych budynków oraz zapewnienia równowagi między dostępem do dziedzictwa kulturowego a zrównoważoną turystyką kulturalną i dziedzictwem naturalnym. Wszystkie te obszary zapewniają harmonijny rozwój lokalnego ekosystemu kulturowego. Powinny także stanowić elementy polityk strategicznych miast oraz regionów w celu ich prawidłowego wdrażania, a następnie nadzoru, z uwzględnieniem postanowień konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, która została przyjęta przez Konferencję Generalną UNESCO w 1972 r. W Polsce Narodowy Instytut Dziedzictwa koordynuje realizację postanowień konwencji światowego dziedzictwa, w tym odpowiada za „tworzenie podstaw dla zrównoważonej ochrony dziedzictwa poprzez gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach, wyznaczanie standardów ich ochrony i konserwacji oraz kształtowanie świadomości społecznej w celu zachowania dziedzictwa kulturowego Polski dla przyszłych pokoleń”⁴.

W ramach prowadzonej działalności statutowej Instytut im. Wojciecha Korfańtego realizuje projekty ukierunkowane na:

- promocję kultury i dziedzictwa kulturowego regionu z wykorzystaniem różnorodnych rodzajów i form przekazu;
- ochronę materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz upowszechnienia wiedzy o tym dziedzictwie;
- prowadzenie prac badawczych, studialnych, projektowych, dokumentacyjnych oraz sporządzanie dokumentacji konserwatorskich;
- prowadzenie działalności archiwalnej i digitalizacyjnej.

Są to zadania ujęte w planie merytorycznym i finansowym Instytutu.

Prezentowana analiza działalności Instytutu z zakresu dziedzictwa kulturowego została przeprowadzona na podstawie zebranego i opracowanego własnego materiału badawczego.

DOKUMENTUJEMY DZIEDZICTWO

Dziedzictwo kulturowe stanowi jedną z platform tematycznych, na podstawie której funkcjonuje Instytut im. Wojciecha Korfańtego. W ramach

4 https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowy_Institut_Dziedzictwa [dostęp: 22.07.2025].

struktury organizacyjnej placówki działają Centrum Dziedzictwa oraz Mobilne Centrum Digitalizacji, których pracownicy realizują projekty z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, materialnego i niematerialnego, w celu jego popularyzacji, upowszechnienia i zachowania dla przyszłych pokoleń.

Do najistotniejszych projektów ukierunkowanych na dokumentację dziedzictwa kulturowego należy projekt Śląskie Digitalium, który nieodpłatnie wspiera w digitalizacji i udostępnianiu do domeny publicznej zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa śląskiego. W tym obszarze Instytut im. Wojciecha Korfańtego współpracuje z instytucjami i organizacjami kulturalnymi, izbami regionalnymi, a także z prywatnymi posiadaczami zbiorów i kolekcji oraz zarządcami obiektów.

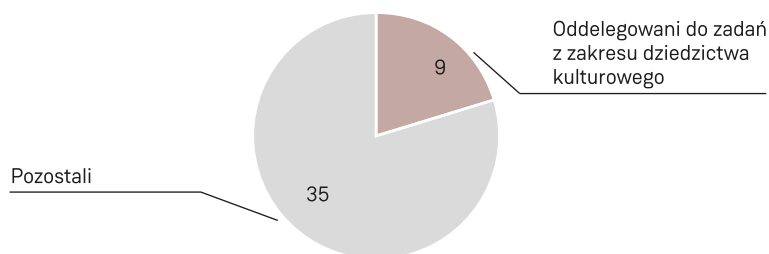
Na potrzeby artykułu poddano analizie sprawozdania Instytutu im. Wojciecha Korfańtego, tj. plan działania placówki w latach 2024 i 2025 (styczeń–czerwiec) wraz z oceną ich realizacji. Prześledzono także dane związane z zatrudnieniem pracowników na umowę o pracę w latach 2024 i 2025 (styczeń–czerwiec). Analiza zapotrzebowania kadrowego jest istotnym elementem planowania i realizacji zadań, mającym na celu określenie optymalnej liczby pracowników o odpowiednich kwalifikacjach potrzebnych do wykonania zadań ujętych w planie merytorycznym instytucji. W przypadku Instytutu to wykwalifikowana kadra oddelegowana do projektów z obszaru dziedzictwa kulturowego, która ma niezbędne kompetencje i umiejętności do efektywnego wykonania zadań.

Natomiast analiza dotycząca oceny liczby realizacji projektów z obszaru dziedzictwa kulturowego przedkłada się bezpośrednio na wykonanie planu merytorycznego i finansowego Instytutu. Dotyczy to zarówno analizy statystycznej (liczba projektów ujętych w planie a ich wykonanie), jak i interpretacji wyników (utrzymanie liczby realizacji projektów czy też jej zmniejszenie lub zwiększenie), co pozwala sformułować rekomendacje na przyszłość w obszarze działalności merytorycznej Instytutu.

ZATRUDNIENIE

W Instytucie im. Wojciecha Korfańtego w 2024 r. pracowały na podstawie umowy o pracę 44 osoby, w tym 9 osób oddelegowanych do zadań z zakresu dziedzictwa kulturowego, co stanowiło ok. 20% zatrudnionych.

PRACOWNICY ZATRUDNIENI W INSTYTUCIE IM. WOJCIECHA KORFANTEGO W 2024 R.

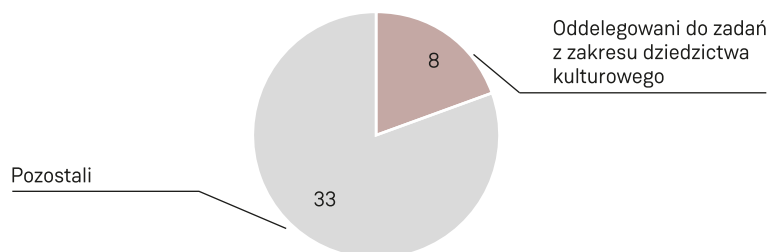

N = 44

Źródło: dane własne

Obecnie w Instytucie na podstawie umowy o pracę zatrudnionych jest 41 osób, w tym 8 oddelegowanych do zadań z zakresu dziedzictwa kulturowego, co stanowi 20% zatrudnionych. To stan na 1 czerwca 2025 r.

PRACOWNICY ZATRUDNIENI W INSTYTUCIE IM. WOJCIECHA KORFANTEGO W 2025 R.

N = 41

Źródło: dane własne

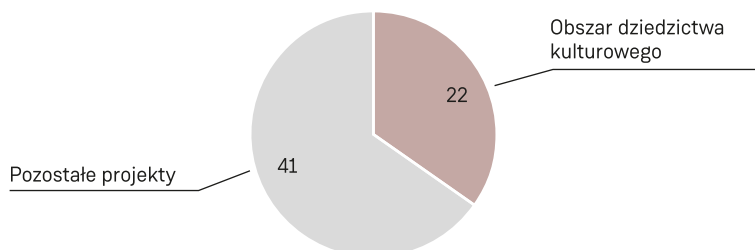
Możemy zauważyć, że zatrudnienie osób oddelegowanych do realizacji zadań z obszaru dziedzictwa kulturowego kształtuje się na stałym poziomie i obejmuje 20% wszystkich pracowników zatrudnionych w Instytucie na podstawie umowy o pracę.

PROJEKTY

Na potrzeby niniejszego artykułu poddano analizie projekty z zakresu dziedzictwa kulturowego, które rokrocznie są realizowane przez Instytut w ramach dotacji podmiotowej organizatora.

Analiza sprawozdania merytorycznego za rok 2024 wykazała, że w ramach dotacji podmiotowej zrealizowano 63 projekty, w tym 22 z obszaru dziedzictwa kulturowego. Stanowi to ok. 35% wszystkich działań zaprogramowanych w ramach dotacji.

LICZBA PROJEKTÓW ZREALIZOWANYCH W INSTYTUCIE IM. WOJCIECHA KORFANTEGO W 2024 R.

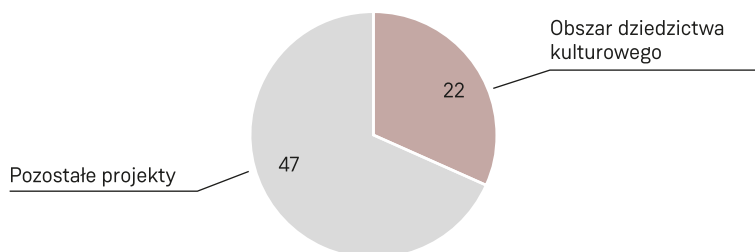

N = 63

Źródło: dane własne

Na dzień 1 czerwca 2025 r. ujęto w planie merytorycznym 69 projektów, w tym 22 projekty z obszaru dziedzictwa kulturowego, co stanowi ok. 32% wszystkich działań zaprojektowanych w ramach dotacji podmiotowej.

LICZBA PROJEKTÓW UJĘTA W PLANIE MERYTORYCZNYM INSTYTUTU IM. WOJCIECHA KORFANTEGO W 2025 R.

N = 69

Źródło: dane własne

Należy zauważyć, że działalność Instytutu w obszarze dziedzictwa kulturowego jest oparta na organizacji cyklicznych zadań, które rokrocznie są ujmowane w planie merytorycznym i finansowym Instytutu.

FINANSOWANIE

W roku 2024 w ramach dotacji podmiotowej z przeznaczeniem na działalność merytoryczną wydatkowano kwotę w wysokości 995 687,64 zł, w tym na realizację projektów z obszaru dziedzictwa kulturowego 193 507,09 zł.

Na rok 2025 w planie finansowym Instytutu na działalność merytoryczną zabezpieczono kwotę 1 041 000 zł, z czego 225 500 zł to suma przeznaczona na realizację projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego.

Należy podkreślić, że rokrocznie w planie finansowym Instytutu im. Wojciecha Korfatego zostaje zabezpieczona kwota na działalność z obszaru dziedzictwa kulturowego, co gwarantuje stabilizację realizacji projektów ujętych w planie merytorycznym.

Dziedzictwo, obok platformy kultury, edukacji i nauki, stanowi oś programową Instytutu nie tylko w zakresie ochrony i upowszechnienia dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, lecz także monitorowania wojewódzkich dokumentów strategicznych w obszarze kultury i dziedzictwa kulturowego. Eksperti Instytutu uczestniczą w opracowywaniu dokumentów strategicznych dla województwa śląskiego, aktualnie procedowany jest dokument *Polityka rozwoju kultury w województwie śląskim do 2035 roku*, w którym dziedzictwo kulturowe zostało ujęte jako element zrównoważonego rozwoju, wpisując się w tzw. Europejski Ład – plan działania na rzecz zrównoważonej gospodarki Unii Europejskiej.

Kadra Instytutu im. Wojciecha Korfatego oddelegowana do zadań z obszaru dziedzictwa kulturowego odgrywa kluczową rolę w promowaniu zrównoważonego rozwoju, integrując aspekty kulturowe z ekonomicznymi, społecznymi i środowiskowymi. To nie tylko specjaliści w swojej dziedzinie, ale również animatorzy kultury i edukatorzy. Ich praca jest niezwykle ważna dla zachowania, promocji i rozwoju dziedzictwa kulturowego, a także dla budowania tożsamości i spójności społecznej. Włączenie dziedzictwa kulturowego w procesy zrównoważonego rozwoju jest kluczowe dla budowania trwałej i harmonijnej przyszłości.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- *I Forum Dziedzictwa Kultury Przemysłowej. Dziedzictwo postindustrialne. Z przeszłością w przyszłość*, Katowice 2023.

- *Le Corbusier, Karta ateńska, Warszawa 2017.*
- *Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju, 1987.*
- *Statut Regionalnego Instytutu Kultury im. Wojciecha Korfańtego.*

O autorce:

Dorota Pociask-Frącek,
dyrektor Instytutu im. Wojciecha Korfańtego w Katowicach,
d.pociask@instytutkorfańtego.pl

MAPOWANIE KOMPETENCJI CYFROWYCH W KONTEKŚCIE TRANSFORMACJI EKOLOGICZNEJ: STUDIUM PRZYPADKU PUBLICZNOŚCI NOSPR

Maja Gawryłek-Osińska, Bogna Halska-Pionka
Stowarzyszenie Instytut Badań Organizacji Kultury – IBOK

Katarzyna Spyra
Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia

WPROWADZENIE

W gwałtownie zmieniającej się rzeczywistości społecznej i technologicznej sektor kultury i przemysłów kreatywnych staje przed wyzwaniem adaptacji do nowych wymagań współczesności. Proces transformacji cyfrowej połączony z dążeniem do zrównoważonego rozwoju ekologicznego redefiniuje sposoby, w jakie instytucje kultury komunikują się z odbiorcami oraz realizują swoje misje. W dobie globalnych przemian zdolność instytucji do dostosowywania się do tych procesów jest znacząca nie tylko dla ich przetrwania, ale również dla skutecznego pełnienia ich społecznej i edukacyjnej funkcji.

Niniejszy artykuł prezentuje wyniki badania zrealizowanego w ramach projektu „Mapowanie kompetencji cyfrowych w dobie transformacji ekologicznej: analiza preferencji grup odbiorców NOSPR”. Celem badania było uchwycenie stopnia gotowości publiczności NOSPR do adaptacji cyfrowych i proekologicznych rozwiązań wdrażanych przez instytucję. Fundamentalne dla zespołu badawczego było zrozumienie nie tylko poziomu kompetencji cyfrowych odbiorców, ale również ich postaw wobec rozwiązań sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi.

PRZEGLĄD LITERATURY – RAMY TEORETYCZNE

Niniejsze badanie zakorzenione jest w dwóch wzajemnie przenikających się obszarach refleksji: transformacji cyfrowej oraz transformacji ekologicznej w sektorze kultury. Analiza kompetencji cyfrowych opiera się na ujęciu, w którym są one rozumiane nie tylko jako techniczne umiejętności posługiwania się narzędziami informatycznymi, lecz także jako zdolność do ich świadomego, krytycznego i refleksyjnego wykorzystania w zróżnicowanych kontekstach społecznych¹. Szczególną uwagę zwraca się tu na zagadnienia inkluzji cyfrowej, nierówności dostępu, a także różnic pokoleniowych w sposobach korzystania z technologii².

Jednocześnie coraz częściej w debatach poświęconych kulturze wspomina się o paradygmacie zrównoważonego rozwoju, który opisywany jest m.in. w dokumentach takich jak Agenda 2030 ONZ³ oraz raport UNESCO *Culture/2030 Indicators*⁴. Instytucje kultury postrzegane są nie tylko jako przestrzeń produkcji i upowszechniania wartości symbolicznych, lecz także jako aktorzy społecznej zmiany, zdolni do kształtowania proekologicznych norm i postaw⁵. Koncepcja zielonych instytucji uwzględ-

- 1 A. Ferrari, *DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*, European Commission 2013; M. Dooly, R. Darwin, *Intercultural communicative competence in the digital age: Critical digital literacy and inquiry-based pedagogy*, „Language and Intercultural Communication” 2022, nr 3, t. 22, s. 354–366; F. Pettersson, *On the issues of digital competence in educational contexts: A review of literature*, „Education and Information Technologies” 2018, t. 23, s. 1005–1021.
- 2 I. Mariën, J.A. Prodnik, *Digital inclusion and user (dis)empowerment: A critical perspective*, „Info” 2014, nr 6, t. 16, s. 35–47; A. Nguyen, *Digital inclusion: Social inclusion in the digital age [w:] Handbook of Social Inclusion*, Cham 2020; F. Pettersson, *On the issues of digital competence in educational contexts*, dz. cyt.
- 3 United Nations, *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2015, <https://sdgs.un.org/2030agenda> [dostęp: 22.07.2025].
- 4 UNESCO, *Culture/2030 Indicators*, 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562> [dostęp: 22.07.2025].
- 5 A.M. de la Calle, A. Pacheco-Costa, M.A. Gomez-Ruiz, *Understanding teacher digital competence in the framework of social sustainability: A systematic review*, „Sustainability” 2021, nr 13, t. 23.

nia zarówno wymiar operacyjny (np. ograniczenie zużycia papieru, gospodarowanie odpadami), jak i edukacyjno-symboliczny poprzez inicjowanie dyskursów ekologicznych i integrowanie ich z działalnością programową.

Tym samym ramy teoretyczne badania opierają się na interdyscyplinarnej perspektywie, ujmującej instytucję kultury jako przestrzeń krzyżowania się technologicznych innowacji, odpowiedzialności środowiskowej oraz procesów świadomej partycypacji społecznej.

METODOLOGIA

Zastosowano strategię triangulacji metod: połączono techniki ilościowe (ankieta, N = 1059) i jakościowe (obserwacje uczestniczące oraz mini-wywiady). Takie zestawienie narzędzi badawczych umożliwiło wgląd w różnorodne wymiary opinii i doświadczeń odbiorców NOSPR, odnoszące się do procesów cyfryzacji i transformacji ekologicznej, jakie zachodzą w instytucji kultury.

Ankieta została przeprowadzona w trybie hybrydowym, zarówno w formie elektronicznej (dystrybuowanej m.in. przez newsletter NOSPR), jak i papierowej, dostępnej podczas koncertów w siedzibie instytucji. Uwzględniono zróżnicowanie respondentów pod względem wieku, poziomu kompetencji cyfrowych, form uczestnictwa oraz preferowanych kanałów komunikacji.

Obserwacje odbywały się podczas pięciu wydarzeń koncertowych. Rejestrowano m.in. sposób korzystania z udostępnionych narzędzi (np. kodów QR), reakcje na zmiany w organizacji przestrzeni oraz sposoby poruszania się i interakcji z otoczeniem. Uzupełniające rozmowy, prowadzone zarówno z publicznością, jak i pracownikami NOSPR, pozwoliły rozpoznać kluczowe bariery we wdrażaniu nowych rozwiązań oraz potencjał adaptacyjny instytucji w jej codziennym funkcjonowaniu.

Całość badania przeprowadzono z uwzględnieniem zasad etycznych oraz potrzeb różnych grup użytkowników, ze szczególnym naciskiem na inkluzywność i dostępność wdrażanych rozwiązań.

WYNIKI BADAŃ

Wyniki badania ujawniają złożony obraz postaw publiczności NOSPR wobec procesów cyfryzacji i transformacji ekologicznej. W badaniu wyróżniono pięć głównych obszarów analizy: profil odbiorców, kompetencje cy-

frowe, postawy wobec technologii, postawy ekologiczne oraz postrzeganie roli instytucji i jej personelu.

PROFIL ODBIORCÓW

Analiza odpowiedzi respondentów ujawnia, że NOSPR jest miejscem cenionym przez swoich odbiorców przede wszystkim za wysoką jakość repertuaru, który odpowiada ich gustom muzycznym.

Odpowiedzi respondentów wskazują, że lubią oni NOSPR, ponad połowa (55% odpowiedzi) zaznaczyła, że podoba im się repertuar, a wizyta w instytucji pozwala im się zrelaksować i odpocząć (52%) przy muzyce, którą lubią (67%). Doceniają przede wszystkim przestrzeń (76% odpowiedzi) i warunki odbioru (72%). Wśród nieco mniej istotnych czynników znalazły się opcje spędzania wolnego czasu wspólnie ze znajomymi/przyjaciółmi/dziećmi (20%) czy możliwość posłuchania/obejrzenia znanych wykonawców (36%). Wśród najpopularniejszych koncertów znalazły się koncerty symfoniczne (zadeklarowało tak 79% badanych) i jazzowe (41%), a zaraz za nimi wydarzenia rozrywkowe (39%). Należy przy tym zauważyć, że zainteresowanie respondentów innymi koncertami jest mniej więcej na tym samym poziomie (między 20 a 30%). Wyraźnie mniejsze zainteresowanie koncertami edukacyjnymi (6%) oraz familijnymi (9%) może być związane z profilem badanych, którzy uzyskali dostęp do ankiety za pośrednictwem kanałów komunikacyjnych NOSPR. Zjawisko to wymaga jednak dalszej weryfikacji, aby potwierdzić jego zależność od charakterystyki grupy respondentów.

GOTOWOŚĆ ODBIORCÓW NA DZIAŁANIA PROŚRODOWISKOWE

W analizie obszaru zaangażowania NOSPR w działania prośrodowiskowe można wyróżnić cztery główne kategorie postaw respondentów. Kategorie te opisują zarówno poziom akceptacji, jak i różnicowanie podejścia do działań ekologicznych podejmowanych przez instytucję. W celu pełniejszego zrozumienia tych postaw każda z kategorii została rozwinięta poniżej z uwzględnieniem szerszego kontekstu i implikacji wynikających z odpowiedzi.

POSTAWY WOBEC ZAANGAŻOWANIA KLIMATYCZNEGO

<p>Poparcie dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (działania w sensie wąskim) Respondenci w tej kategorii koncentrują się na dostrzegalnych, konkretnych działaniach proekologicznych podejmowanych przez NOSPR, takich jak segregacja czy ograniczanie odpadów. Wskazują widoczne i mierzalne inicjatywy.</p>	<p>Poparcie dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (działania w sensie szerokim) Odpowiedzi w tej kategorii obejmują uznanie dla działań, które wykraczają poza bezpośrednie działania proekologiczne, takich jak np. promowanie edukacji ekologicznej czy współpraca z innymi instytucjami kultury w celu zwiększenia świadomości klimatycznej.</p>
<p>Brak poparcia dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (stosunek negatywny) Respondenci w tej grupie wyrażają sceptycyzm wobec działań proekologicznych NOSPR, sugerując ich niewystarczalność, brak widoczności lub uznając je za nieistotne w kontekście działalności instytucji kultury.</p>	<p>Brak poparcia dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (stosunek neutralny) W tej kategorii mieszczą się osoby, które nie dostrzegają potrzeby zaangażowania instytucji w działania ekologiczne, podkreślając inne priorytety działalności NOSPR, takie jak oferta kulturalna czy walory artystyczne.</p>

W ramach postawy poparcia dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (działania w sensie wąskim) najczęściej zauważane inicjatywy to rezygnacja z materiałów drukowanych na rzecz treści cyfrowych (59%). Drugą najpopularniejszą odpowiedzią dotyczącą inicjatyw prośrodowiskowych była segregacja odpadów, również wysoko oceniana przez respondentów (53%), co wskazuje na jej widoczność i znaczenie. Promowanie korzystania z transportu publicznego lub rowerów (39%) oraz ograniczanie odpadów (29%) zostały wskazane przez znaczną część respondentów, ale nie są tak powszechne jak działania cyfrowe czy związane z segregacją. Respondenci, którzy identyfikują NOSPR jako organizację podejmującą konkretne, wymierne działania na rzecz ochrony środowiska, wskazują inicjatywy skupione na ekologii w wymiarze operacyjnym. Takie podejście jest często kojarzone z odpowiedzialnością korporacyjną i zrównoważonym zarządzaniem. Rezygnacja z materiałów drukowanych to ważny, z perspektywy odbiorców NOSPR, krok w stronę cyfryzacji i redukcji śladu węglowego. Działanie to jest wyraźnie dostrzegane i pozytywnie odbierane przez część respondentów, co może świadczyć o rosnącej świadomości ekologicznej w społeczeństwie.

W ramach kategorii postrzegania NOSPR jako części większego ekosystemu miejskiego, który odgrywa kluczową rolę w zrównoważonym rozwoju i poprawie jakości życia mieszkańców, najczęściej pojawiały się wypowiedzi, wskazujące promowanie korzystania z trans-

portu publicznego, przemieszczania się rowerem czy pieszo, włączenie ekologicznych rozwiązań w dostępność instytucji. Działania te mogą być związane z lokalizacją w dobrze skomunikowanym obszarze miasta. Zielen wokół obiektu NOSPR wzbogaca estetykę przestrzeni publicznej, sprzyjając relaksowi, a także pełni funkcję ekologiczną (poprawa jakości powietrza, zmniejszenie miejskiego efektu wyspy ciepła). Respondenci postrzegający NOSPR jako integralną część ekosystemu miejskiego zauważają jego wpływ na zrównoważony rozwój, poprawę jakości życia mieszkańców i budowanie pozytywnego wizerunku miasta. W ich opiniach pojawiają się wątki związane z ekologicznymi aspektami funkcjonowania NOSPR, takimi jak promowanie transportu publicznego, rozwój zieleni wokół budynku oraz budowanie przestrzeni, która harmonijnie współgra z otoczeniem. Aby skutecznie odpowiadać na oczekiwania tej grupy, kluczowe jest wzmocnienie przekazu o roli NOSPR w kształtowaniu tkanki miejskiej oraz aktywne podejmowanie działań na rzecz dalszej integracji z miejskim ekosystemem.

Respondenci w grupie postaw braku poparcia dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (stosunek negatywny) wyrażają sceptycyzm wobec działań proekologicznych NOSPR, sugerując ich niewystarczalność, brak widoczności lub uznając je za nieistotne w kontekście działalności instytucji kultury. Dla tej grupy odbiorców kluczowe jest podejście edukacyjne i skoncentrowane na budowaniu pozytywnych skojarzeń oraz zrozumienia dla działań prośrodowiskowych. Respondenci wskazujący na brak akceptacji dla takich działań często uzasadniają swoje stanowisko tym, że ekologia nie jest związana z misją instytucji kultury, co sugeruje konieczność wprowadzenia bardziej wyważonej komunikacji. Przykładem mogą być projekty artystyczne inspirowane naturą. W ten sposób tematyka ekologiczna może być przedstawiona jako naturalna część artystycznego wyrazu, a nie element narzucony z zewnątrz.

W kategorii braku poparcia dla zaangażowania klimatycznego NOSPR (postawa neutralna) respondenci wyrażają brak zainteresowania działaniami prośrodowiskowymi, które podejmuje NOSPR. Postawa ta może wynikać z braku informacji, niskiej świadomości ekologicznej lub przekonania, że działalność prośrodowiskowa nie jest rolą instytucji kultury. Niska liczba konkretnych wskazań może też oznaczać, że publiczność nie dostrzega związku między działalnością kulturalną a środowiskiem. Dla tej grupy kluczowe jest zbudowanie narracji, która pokaże związek między kulturą a ochroną środowiska. Brak informacji

i komunikacji może skutkować brakiem akceptacji dla działań ekologicznych. Aby zwiększyć akceptację tych działań, NOSPR powinien budować narrację, która łączy kulturę z ochroną środowiska. Ciągłego podkreślania wymagałyby wspólne wartości, takie jak harmonia i piękno – wskazanie, że zarówno sztuka, jak i środowisko naturalne są źródłem inspiracji oraz estetycznego przeżycia, a ich ochrona jest kluczowa dla zachowania tych wartości. Istotne byłoby również dziedzictwo dla przyszłych pokoleń, np. komunikowanie, że zarówno kultura, jak i środowisko są dziedzictwem, które wymaga troski i zrównoważonego zarządzania, aby mogło być przekazywane przyszłym pokoleniom.

WNIOSKI

Przeprowadzone badanie ukazuje NOSPR jako instytucję kultury, której publiczność wykazuje wysoki poziom kompetencji cyfrowych oraz rosnącą wrażliwość na kwestie środowiskowe. Choć rozwiązania cyfrowe, takie jak kody QR czy programy elektroniczne, nie zostały jeszcze powszechnie zaadaptowane, to potencjał ich dalszego rozwoju jest zauważalny, zwłaszcza przy odpowiednim wsparciu informacyjnym i komunikacyjnym.

Respondenci deklarują otwartość na zmiany, aż 87% badanych jest skłonnych zrezygnować z programu papierowego na rzecz wersji cyfrowej, motywując to względami proekologicznymi oraz funkcjonalnością. Jednocześnie istotna pozostaje potrzeba stopniowego przechodzenia od form tradycyjnych do nowoczesnych, z poszanowaniem dla już utrwalonych praktyk kulturowych. Przestrzeń instytucji muzycznej jawi się nie tylko jako miejsce odbioru sztuki, lecz także jako przestrzeń symboliczna – osadzona w rytuałach uczestnictwa, sprzyjająca skupieniu i odczytywana jako gwarant kontaktu z formą kultury nacechowaną wysokim walorem estetycznym.

Ergo, wdrażanie rozwiązań cyfrowo-ekologicznych powinno uwzględniać zróżnicowane potrzeby publiczności, w tym jej przywiązanie do określonego stylu uczestnictwa. Hybrydowe modele działania, łączące nowoczesność z tradycją, okazują się tu szczególnie obiecujące. Cyfryzacja, odpowiednio zakomunikowana i zintegrowana z misją instytucji, może wzmacniać działania na rzecz zrównoważonego rozwoju, a nie je zakłócać.

Jako instytucja operująca na styku kultury wysokiej, innowacji i odpowiedzialności społecznej NOSPR dysponuje zasobami do tego, by kształtować model zrównoważonego rozwoju kultury. Publiczność instytucji,

kompetentna, świadoma i zaangażowana, stanowi istotny potencjał w tym procesie. Wyniki badania potwierdzają, że najistotniejsze dla skuteczności przeprowadzenia tej transformacji będą: stopniowość działań, podtrzymywanie wrażliwości komunikacyjnej oraz zachowanie partnerskiej relacji między instytucją a jej odbiorcami.

PODSUMOWANIE

Wyniki przeprowadzonego badania potwierdzają, że instytucje kultury, takie jak NOSPR, mogą i powinny odgrywać aktywną rolę w kształtowaniu kulturowych modeli zrównoważonego rozwoju. Ujawniony potencjał kompetencyjny i deklaratywna gotowość odbiorców do adaptacji cyfrowych oraz proekologicznych rozwiązań wskazują, że dominujące znaczenie ma sposób wdrażania innowacji – ich osadzenie w kontekście wartości estetycznych, rytuałów uczestnictwa i tożsamości instytucji.

Proces transformacji powinien być zakorzeniony w relacyjnej dynamice między instytucją a jej publicznością, realizowanej poprzez dialog, inkluzję oraz uważność na symboliczne znaczenia przypisywane poszczególnym praktykom kulturowym. Funkcjonujący na przecięciu tradycji i nowoczesności NOSPR ma unikatowy potencjał, by wyznaczać kierunki dla kultury jako obszaru odpowiedzialnej innowacji: estetycznej, technologicznej i ekologicznej.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Calle de la A.M., Pacheco-Costa A., Gomez-Ruiz M.A., *Understanding teacher digital competence in the framework of social sustainability: A systematic review*, „Sustainability” 2021, nr 13, t. 23.
- Dooly M., Darvin R., *Intercultural communicative competence in the digital age: Critical digital literacy and inquiry-based pedagogy*, „Language and Intercultural Communication” 2022, nr 6, t. 16.
- Ferrari A., *DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*, European Commission 2013.
- Mariën I., Prodnik J.A., *Digital inclusion and user (dis)empowerment: A critical perspective*, „Info” 2014, nr 6, t. 16.
- Nguyen A., *Digital inclusion: Social inclusion in the digital age [w:] Handbook of Social Inclusion*, Cham 2020.

- Pettersson F., *On the issues of digital competence in educational contexts: A review of literature*, „Education and Information Technologies” 2018, t. 23.
- UNESCO, *Culture[2030 Indicators*, 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562> [dostęp: 22.07.2025].
- United Nations, *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2015, <https://sdgs.un.org/2030agenda> [dostęp: 22.07.2025].

O autorkach:

Maja Gawryłek-Osińska,
członkini Zarządu Instytutu Badań Organizacji Kultury,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie,
maja.gawryolek-osinska@ibok.org.pl;

Bogna Halska-Pionka,
członkini Instytutu Badań Organizacji Kultury,
asystentka Instytutu Spraw Publicznych,
Uniwersytet Jagielloński,
bogna.halska-pionka@uj.edu.pl;

Katarzyna Spyra,
kierowniczka Działu Organizacji i Rozwoju Publiczności
w Narodowej Orkiestrze Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach (NOSPR),
k.spyra@nospr.org.pl

6.

**POLSKIE MIASTA
W DRODZE
PO TYTUŁ
EUROPEJSKIEJ
STOLICY KULTURY**

DOŚWIADCZENIA I DZIEDZICTWO APLIKACJI BIELSKA-BIAŁEJ DO TYTUŁU EUROPEJSKIEJ STOLICY KULTURY 2029 POD HASŁEM „TKAMY DOBROSTAN”

Jakub Krajewski

Miasto Bielsko-Biała Urząd Miejski w Bielsku-Białej

Dobrostan rozumiemy jako stan harmonii jednostki z samą sobą, jej świadomy udział w życiu społecznym oraz możliwość działania w sytuacjach niesprawiedliwości. Zakłada poszanowanie różnorodności, wolności, bezpieczeństwa i życia w dostępnej przestrzeni miejskiej. Obejmuje również troskę o naturę, dobrostan wszystkich istot, a także odporność na zagrożenia świata cyfrowego¹. Te założenia stanowią fundament naszego programu na najbliższe lata. Bez ich uwzględnienia rozmowa o przyszłości miasta i zrównoważonym rozwoju staje się niemożliwa.

Miasto Bielsko-Biała ubiegało się o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2029. Choć tytułu nie otrzymało, zaangażowanie mieszkańców, partnerów i twórców zostało dostrzeżone przez minister kultury i dziedzictwa narodowego Hannę Wróblewską – dlatego w 2026 r. Bielsko-Biała stanie się pierwszą Polską Stolicą Kultury. To ogromne wyróżnienie i impuls do dalszego działania. Aby nie zmarnować potencjału, doświadczeń i projektów wypracowanych w procesie aplikacyjnym, postanowiliśmy je stopniowo wdrażać. Realizacja niektórych z nich rozpoczęła się już w 2023 i 2024 r.

1 Definicja dobrostanu i idei „Tkania dobrostanu” została szczegółowo opisana w aplikacji Bielska-Białej do tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2029: *Tkamy dobrostan*, Instytut Kultury Miejskiej – Miasto Splotów, Bielsko-Biała 2024, s. 3.

Celem niniejszego tekstu jest pokazanie działań i dobrych praktyk realizowanych w Bielsku-Białej w wyniku aplikacji do ESK – w duchu poszanowania zrównoważonego rozwoju w kulturze, z przekonaniem, że to właśnie kultura może stać się kluczowym narzędziem długofalowej zmiany społecznej i ekologicznej.

Artykuł stanowi podsumowanie doświadczenia Bielska-Białej związanego z aplikacją do tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2029 oraz przedstawia działania planowane w ramach Polskiej Stolicy Kultury 2026. Opisuje, jak idea „Tkania dobrostanu” przekłada się na konkretne inicjatywy społeczne, ekologiczne i kulturalne. Wskazuje przykłady, w jaki sposób kultura może wspierać zrównoważony rozwój, budowanie wspólnoty i wzmacnianie miejskiej odporności. Został podzielony na cztery części: wprowadzenie, zrównoważony rozwój w praktyce, relacje i wspólnota oraz nowe modele współpracy i edukacji. Każda z nich ukazuje inne aspekty miejskiej transformacji inspirowanej procesem aplikacyjnym.

Miasto położone u stóp Beskidów, na pograniczu Małopolski i Śląska, od zawsze było miejscem spotkań różnych tradycji, kultur i krajobrazów. Jego górskie położenie, otoczenie lasów kształtują codzienne doświadczenia mieszkańców. Przyroda odgrywa tu szczególną rolę – jest źródłem tożsamości, odpoczynku i wrażliwości ekologicznej.

Tkanie symbolizuje metody współpracy, a dobrostan to zarówno cel, jak i efekt naszych działań. Najważniejszym wyzwaniem było uchwycenie i zdefiniowanie tego pojęcia. Wiemy, że dobrostan jest zjawiskiem zmiennym, zależnym od osoby, czasu i miejsca, dlatego opracowaliśmy elastyczny model, który pozwala zrozumieć dobrostan w kontekście programu ESK, a następnie PSK. Dobrostan i jego wpływ na miasto oraz mieszkańców to również pojęcie mierzalne. Szerszymi badaniami na ten temat podzielimy się po roku noszenia tytułu Polskiej Stolicy Kultury – w 2026 r. – oraz po ewaluacji całego przedsięwzięcia.

W wyniku działań podjętych w 2024 r. uczestniczymy m.in. w programie pilotażowym sieci Culture Next, który bada wpływ kultury na cele zrównoważonego rozwoju. W 2025 r. rozpoczniemy dalsze działania, a do 2026 r. wypracujemy dobre praktyki we współpracy z lokalnymi instytucjami.

Aby wcielić w życie idee „Tkania dobrostanu”, miasto Bielsko-Biała podjęło rozmaite działania, realizując poniższe projekty.

G29 (Generation 29) to jedna z kluczowych inicjatyw skierowanych do młodzieży. Stanowi platformę zrzeszającą młodych ambasadorów

zmian w Bielsku-Białej oraz promującą wartości zawarte w programie PSK 2026. Młodzież z Bielska-Białej, urodzona w 2011 r., przez kolejne lata podejmuje ważne tematy – w tym międzynarodowe cele zrównoważonego rozwoju – oraz realizuje artystyczne interwencje aż do momentu osiągnięcia pełnoletności. W ramach projektu młodzi ludzie nie tylko angażują się w działania własne, lecz także inspirują swoich rówieśników, rozwijają kompetencje i zdobywają doświadczenie od międzynarodowych ekspertów.

Nie możemy zapominać, że miasto i kultura nie są oderwane od środowiska, dlatego realizowane są również projekty o charakterze ekologicznym. Jednym z istotnych tematów jest woda i jej retencja, które zyskały nowy, kulturalny wymiar. Skupiamy się na „niebieskich przestrzeniach” – rzekach i potokach – które, jak pokazują badania, mają kluczowe znaczenie dla zdrowia psychicznego, a zieleń działa terapeutycznie na odwiedzających. Względy te dostrzegano już w XIX w., kiedy zmęczeni pracą w przemyśle włókienniczym robotnicy wypoczywali w okolicznych górskich lasach.

Problemy Bielska-Białej są typowe dla wielu miast: hałas, zanieczyszczenie powietrza, wody, a obecnie także światłem. W Lesie Komunalnym, należącym do miasta, formalnie – zgodnie z Planem Urządzania Lasu – znacząco ograniczono pozyskiwanie drewna, ograniczając się jedynie do cięć niezbędnych, m.in. ze względów bezpieczeństwa. Tą dobrą praktyką dzielimy się z Państwowym Gospodarstwem Leśnym Lasy Państwowe, z którym w 2024 r. podpisaliśmy list intencyjny w sprawie utworzenia Lasu Społecznego Mieszkańców Bielska-Białej.

Kluczowe było zaangażowanie bielszczan wokół inicjatywy Las Wokół Miast. Grupa ta działa nie tylko lokalnie, lecz również centralnie – wypracowując rozwiązania wspólnie z Ministerstwem Klimatu i Środowiska. Naszym celem jest leśnictwo nastawione na ochronę przyrody, zwiększenie retencji wodnej, ochronę zasobów wodnych oraz wsparcie społecznego dobrostanu. Podobną praktykę rekomendujemy również innym ośrodkom miejskim, aby wspólnie zadbać o miejsca wytchnienia dla mieszkańców.

Zbliżoną refleksję podejmuje projekt „Rzeki odzyskane”, który przywraca rzece Białej jej społeczne i przyrodnicze znaczenie. Sztuka staje się tu narzędziem wspólnego działania i odzyskiwania relacji z wodą – zarówno fizycznie, jak i emocjonalnie. Praktyki te są wdrażane już na etapie projektowania miejskich inwestycji, a jednocześnie prowadzone są rozmowy i konsultacje z podmiotami prywatnymi.

W centrum Bielska-Białej, przy ul. Krasieńskiego, na niewielkim skrawku przestrzeni między budynkami, w 2024 r. powstał projekt ogrodów społecznych. To wspólna inicjatywa lokalnych organizacji i grup, które przekształciły zaniedbane miejsce w zieloną wyspę – przestrzeń budowania więzi międzyludzkich i relacji z naturą. Ogród rozwijany jest zgodnie z zasadami permakultury, z troską o ziemię, ludzi i przy sprawiedliwym podziale zasobów. Pełni funkcje integracyjne, edukacyjne, ekologiczne i artystyczne, z poszanowaniem bioróżnorodności. Mieszkańcy aktywnie uczestniczą w porządkowaniu i zagospodarowaniu terenu, wspólnie tworząc przestrzeń sąsiedzkiej współpracy. Inicjatywa jest częścią szerszego programu realizowanego z Aglomeracją Beskidzką, obejmującego m.in. odtwarzanie tradycyjnych odmian jabłoni.

„Magia gór” to projekt artystyczno-edukacyjny poświęcony relacji człowieka z krajobrazem Beskidów, osadzony w europejskim kontekście duchowości przyrody i kryzysu klimatycznego. W ramach projektu powstaną wielowarstwowe biografie beskidzkich szczytów – od Koziej Góry po Szyndzielnię – ukazujące ich krajobraz, historię, emocje, mity i zmiany klimatyczne. Wędrówka stanie się motywem działań artystycznych, naukowych i społecznych. Projekt realizowany jest w ramach Festiwalu Dziewięćsił i planowanego Wędrownego Festiwalu, który ma się odbywać we wszystkich Polskich Stolicach Kultury. Zainicjowana przez Kołobrzeg impreza stanie się platformą współpracy miast kandydatów oraz prezentacji projektów o ponadlokalnym znaczeniu.

Wśród zielonych enklaw ważne miejsce zajmują cmentarze ewangelicki i żydowski w centrum miasta, którym przywracamy rolę przestrzeni kontemplacji, pamięci i kontaktu z przyrodą. Ich rewitalizacja podkreśli zarówno społeczną, jak i przyrodniczą wartość tych terenów oraz przyczyni się do ochrony bioróżnorodności. Stanowią one również cenne przykłady sztuki cmentarnej i dziedzictwa miasta – to miejsca pochówku osób, które współtworzyły Bielsko-Białą. Ich zamknięcie sprzyjało dewastacji, dlatego pracujemy nad ich ponownym udostępnieniem. W skład zespołu roboczego powołanego przez Prezydenta Miasta wchodzi historycy, przyrodnicy, aktywiści miejscy oraz przedstawiciele związków wyznaniowych.

Kolejną zieloną enklawą i wyjątkowym obiektem historycznym jest tzw. Grodzisko w Starym Bielsku. To miejsce realizacji projektu „Porzuczone miasto”, badającego dawną, nieudaną lokację miejską zniszczoną w XIV w. Jej mieszkańcy przenieśli się 1,5 km dalej – gdzie dziś znajduje się

centrum miasta. Grodzisko, bliźniacze pod względem formy i wymiarów do obecnego rynku, jest przedmiotem badań archeologów z Muzeum Historycznego oraz Uniwersytetu Wrocławskiego. Projekt podejmuje również współczesne tematy, jak opuszczanie miast wskutek wojen. Partnerem jest szwedzka Kiruna – Europejska Stolica Kultury 2029 – której centrum jest przesiedlane z powodu szkód górniczych. Artyści i naukowcy podejmują wspólną refleksję nad utratą miejsca i relacją człowieka z naturą.

„Historia podkoszulka” to projekt dotyczący zrównoważonej mody i przemysłu tekstylnego, realizowany przez Punkt 11 – nowe miejsce aktywizujące młodych. Bielsko-Biała, miasto o włókienniczej tożsamości, reaguje na wyzwania związane z nadprodukcją odzieży i jej wpływem na środowisko. Inicjatywa poprzez wystawy, warsztaty i działania artystyczne angażuje mieszkańców w dyskusję o odpowiedzialnej konsumpcji i wpływie codziennych wyborów na planetę.

„Kultura na receptę” to innowacyjny program łączący kulturę i działania terapeutyczne. We współpracy z lekarzami i terapeutami mieszkańcy mogą „na receptę” uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych. Program rozwija się w bielskich instytucjach i podnosi świadomość wpływu sztuki na zdrowie. W 2024 r. odbyła się międzynarodowa konferencja „Kultura dla zdrowia i dobrostanu” pod patronatem ministerstw zdrowia i kultury, władz samorządowych i Śląskiego Uniwersytetu Medycznego. Szczególną uwagę poświęcono kondycji psychicznej młodzieży, uchodźcom i osobom pracującym w służbach ratowniczych, wskazując rolę kultury w redukcji stresu i odbudowie emocjonalnej odporności. Uczestnikami konferencji byli m.in. przedstawiciele WHO, służb mundurowych i lokalnych instytucji kultury.

W ramach rewitalizacji miasta powstaje również Przestrzeń Splotów – nowe miejsce integrujące Teatr Lalek Banialuka im. Jerzego Zitzmana, bibliotekę, targowisko i parking. Zwycięski projekt konkursu architektonicznego (maj 2024 r.) ma się stać lokalnym węzłem kultury, zrównoważonego transportu i społecznej integracji.

Bielsko-Biała rozwija kompleksowy program działań na styku ekologii, kultury i dobrostanu 2029, który jest częścią składową Polskiej Stolicy Kultury 2026 i planem na najbliższe lata. Od Ogrodów Społecznych tworzonych w duchu permakultury, przez artystyczno-edukacyjne projekty związane z krajobrazem Beskidów („Magia gór”), aż po rewitalizację cmentarzy i Grodziska – miasto redefiniuje swoje dziedzictwo jako przestrzeń wspólnoty, pamięci i kontaktu z naturą w duchu zrównoważonego rozwoju

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ I PRZYSZŁOŚĆ KULTURY. LUBLIN OCZAMI MIESZKAŃCÓW¹

Marta Ryczkowska
Centrum Kultury w Lublinie

Mateusz Stępniaik
Urząd Miasta Lublin

Europejska Stolica Kultury Lublin 2029 już na etapie aplikacji rozpoczęła intensywne działania badawcze i partycypacyjne, stanowiące fundament do dalszego wdrażania idei zrównoważonego rozwoju w kulturze. W 2024 r. opracowano diagnozę potrzeb kulturalnych, podsumowującą odpowiedzi ankietowe od różnych grup związanych z miastem. Badania miały na celu rozpoznanie preferencji, oczekiwań i potrzeb mieszkańców w kontekście przyszłej stolicy kultury. Wyniki jednoznacznie wskazują, że dla społeczności Lublina szczególnie istotne są wartości zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju – zarówno w wymiarze społecznym, jak i środowiskowym czy kulturowym. Uczestniczące w badaniu osoby mieszkające w Lublinie postrzegają kulturę w dużym stopniu jako przestrzeń bliską, dostępną i wspólnotową. W takim ujęciu zrównoważona kultura miejska nie jest stanem utopijnym, lecz podstawowym narzędziem integracji społecznej, budowania odporności i planowania przyszłości miasta. Kultura w tym założeniu pozostaje wrażliwa na zmiany i bierze udział w ich kształtowaniu. Niniejsza analiza zawiera opis badań jakościowych ze wspomnianej diagnozy w kontekście zapisów w Strategii Lublin 2030.

1 Na podstawie badań i analiz przygotowanych w związku z ubieganiem się Lublina o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2029. Podstawą opracowania jest dokument: *Diagnoza potrzeb kulturalnych w ramach lubelskiej aplikacji o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2029*.

W ramach procesu aplikowania o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2029 Lublin przeprowadził kompleksowe badania diagnozujące potrzeby i preferencje kulturalne populacji miasta (prawie 3 tys. respondentów stanowiące ok. 1% mieszkańców). Między 17 lutego a 25 marca 2024 r. zrealizowano serię badań ankietowych skierowanych do szerokiego zakresu grup społecznych: ogółu mieszkańców, uczniów, nauczycieli oraz rodziców dzieci uczęszczających do lubelskich szkół i przedszkoli. Celem badania było zebranie opinii dotyczących oczekiwań wobec kultury w mieście – zarówno w kontekście programu ESK 2029, jak i przyszłości kultury w Lublinie. Ankiety, dostępne online i w formie papierowej, pozwoliły zebrać prawie 3 tys. odpowiedzi, z czego największą aktywność wykazała młodzież szkolna. Pytania dotyczyły m.in. preferowanych typów wydarzeń kulturalnych, form aktywności artystycznej oraz oczekiwań wobec oferty w poszczególnych dzielnicach miasta.

W artykule pod uwagę wzięte zostały analizy odpowiedzi zgromadzonych za pomocą ankiety skierowanej do ogółu osób mieszkających w Lublinie. W ankiecie umieszczono pytanie otwarte: „Lublin ma szansę, by stać się Europejską Stolicą Kultury już w 2029 r. O jakim Lublinie marzysz za te 5 lat?”. Odpowiedzi przeanalizowano metodą jakościowo-ilościową, grupując je według powtarzających się wątków. Kategorie były szerokie i często się przenikały, dlatego w ramach każdej z nich wyróżniono bardziej szczegółowe tematy – np. w kategorii infrastruktura miejska uwzględniono zarówno drogi i komunikację, jak i zabytki. Struktura i rozkład wyznaczonych kategorii zostały przedstawione w tabeli poniżej.

WYNIK ODPOWIEDZI NA PYTANIE: „LUBLIN MA SZANSE, BY STAĆ SIĘ EUROPEJSKĄ STOLICĄ KULTURY JUŻ W 2029 R. O JAKIM LUBLINIE MARZYSZ ZA TE 5 LAT?” (W %)

KATEGORIA	ODSETEK ODPOWIEDZI ZAWIERAJĄCYCH DANĄ KATEGORIĘ
Infrastruktura miejska	36,9
Kultura	36,1
Sprawy społeczne	28,3
Zieleń miejska	21,1
Estetyka	16,1

N = 362

Źródło: badanie CAWI, Urząd Miasta Lublin, 2024

Większość odpowiedzi wyrażała pozytywną wizję przyszłości miasta, a tylko nieliczne miały negatywny wydźwięk – dotyczyły one głównie obaw o brak zmian. Warto zaznaczyć, że poruszane wątki często się przenikały – mówiąc o infrastrukturze, respondenci wspominali także o potrzebie integracji społecznej, a temat kultury łączył się z estetyzacją przestrzeni miejskiej.

Oczekiwania i wyobrażenia dotyczące kultury w Lublinie w 2029 r. okazały się najbardziej zróżnicowaną kategorią analityczną. W dużej mierze wynika to z faktu, że kategoria kultury została zastosowana tutaj w szerokim znaczeniu. Objęto nią zarówno historię miasta wraz z wynikającym z niej dziedzictwem, różnorodne formy sztuki i powiązane z nimi potrzeby, jak i wydarzenia odbywające się w przestrzeniach miejskich czy nowe inicjatywy artystyczne, takie jak nowy cyrk. Najobszerniejszą część tej kategorii stanowią kwestie dotyczące ogólnej jakości Lublina jako miasta kultury. W analizowanych odpowiedziach wyróżniono liczne dziedziny i obszary, co pozwoliło rozłożyć tę kategorię na poszczególne wątki i tym samym podkreślić wielowymiarowość znaczeń przypisywanych temu pojęciu.

Według badanych Lublin w 2029 r. to przede wszystkim miasto o znacznie intensywniejszym życiu kulturalnym i większej liczbie wydarzeń. Respondenci dostrzegają już istniejący potencjał kulturowy Lublina, który wymaga dalszego rozwoju i poszerzania dostępu do kultury. Obok liczby ważna jest także różnorodność dostępnych inicjatyw, co dobrze oddaje poniższa wypowiedź: „Marzę o Lublinie różnorodnym, tolerancyjnym i przepełnionym subkulturami. Takim, który będzie miastem prawdziwie wielokulturowym, z mieszkańcami z całego świata, realnie uczestniczącymi w życiu społecznym i kulturalnym miasta” [O231].

Lublin w 2029 r. jest według tej wizji miastem umożliwiającym jak najszersze uczestnictwo we wszelkich dziejących się w nim wydarzeniach tak, by dla każdej z wchodzących z nim w interakcję osób znalazło się coś interesującego. Nie jest tu wyłącznie mowa o różnorodności samych działań kulturalnych, ale także o różnorodności osób doświadczających tego, co dzieje się w Lublinie w 2029 r. Wypowiedzi te nawiązują bezpośrednio do dostępności oraz otwartości. Wydarzenia powinny umożliwiać przekroczenie barier wiekowych, zdrowotnych, finansowych, kulturowych czy napotykanych przez rodziny z dziećmi, a także możliwie integrować osoby w nich uczestniczące. Aspekt dostępności oraz różnorodności osób uczestniczących w życiu kulturalnym miasta jest bezpośrednio połączony z kategorią przestrzeni społecznej.

Odpowiedzi dotyczące kultury odnosiły się również do aspektu jej instytucjonalnego funkcjonowania w Lublinie. Oczekiwania te skupiały się na tworzeniu odpowiednich warunków pracy dla osób zatrudnionych w segmencie kultury poprzez lepsze płace, tworzenie stabilnych warunków zatrudnienia, a także stałego finansowania kultury w mieście. Dodatkowo wypowiedzi dotyczyły samego środowiska osób działających artystycznie, zwracając uwagę przede wszystkim na dobre traktowanie ich zarówno przez instytucje miejskie, jak i potrzebę wsparcia na różnych poziomach, jak promocja czy tworzenie warunków rozwojowych dla mniej znanych projektów artystycznych. Część osób badanych podkreślała również potrzebę otwartości na nowe formy sztuki, innowacyjności w polu kultury i działalności artystycznej, tak by Lublin stał się istotnym punktem na mapie kulturowej Europy w roku 2029. Pojawiła się także sugestia o nawiązaniu współpracy między instytucjami kultury a lubelskim środowiskiem akademickim zajmującym się badaniem kultury, tak by wiedza akademicka została aktywnie przełożona na nowe działania.

W kontekście kultury jako historii i dziedzictwa badani postrzegają Lublin w 2029 r. jako miasto, w którym przeszłość i przyszłość pozostają w stałym dialogu. Historia to nie tylko obiekt pamięci i szacunku, lecz także punkt wyjścia dla nowych idei i działań kształtujących przyszłość miasta. Wskazywano na konieczność powrotu do wielokulturowych korzeni Lublina – zwłaszcza dziedzictwa żydowskiego, romskiego i ukraińskiego – które współtworzyły jego unikalny charakter. Zwracano też uwagę na wartość historycznej architektury, szczególnie Starego Miasta, wymagającej pilnej renowacji. W odpowiedziach pojawiały się również odniesienia do ważnych wydarzeń historycznych, m.in. Unii Lubelskiej i planowanej w 2029 r. 460. rocznicy jej zawarcia.

„Lublin przepełniony dobrocią, otwartością. Ukazujący nasze dziedzictwo poprzez pryzmat naszych przodków którzy tworzyli początki miasta. Historia opowiedziana w architekturze, sztuce czy zapomnianych zdjęciach. Lublin otwarty na ludzi i rozwój” [O199].

W marzeniach związanych z dostępnością Lublin w 2029 r. jawi się jako miasto otwarte i przyjazne dla wszystkich grup społecznych i wiekowych: dzieci, młodzieży, młodych rodziców, rodzin, seniorów, osób z innych krajów oraz turystów. Podkreślano, że każda placówka powinna być dostępna dla osób z niepełnosprawnościami, a Lublin w swojej najbardziej uniwersalnej wersji ma być po prostu miastem dla każdego. O ile w segmencie dotyczącym kultury pojawiały się postulaty dotyczące szerokiej

dostępności do oferty kulturalnej, tutaj dostępność została ujęta w szerszym, społecznym wymiarze jako wartość ogólna i uniwersalna. Bezpośrednio z tym wątkiem łączy się także postulat miasta: „różnorodnego, akceptującego, silnego w swojej międzykulturowości, odważnego, pewnego siebie”. Te wypowiedzi wskazują, że marzenia o dostępnym Lublinie obejmują nie tylko eliminowanie barier, ale również budowanie wspólnoty opartej na otwartości, szacunku i dumie z własnej wielokulturowości.

Kolejnym ważnym wątkiem dotyczącym życia społecznego Lublina w 2029 r. jest współdziałanie i integracja na poziomie lokalnych społeczności. W wypowiedziach badanych pojawiała się nadzieja na wzrost oddolnej aktywności obywatelskiej i wzajemne zaangażowanie mieszkańców w życie miasta. Mowa była o inicjatywach społecznych, które integrują lokalnie – na poziomie osiedli i dzielnic – bez konieczności ingerencji instytucji miejskich. Miasto ma być aktywnie współtworzone przez mieszkańców, z myślą o wspólnym dobru i wzmacnianiu więzi społecznych. W wizji tej Lublin to miejsce, gdzie: „stawia się na współpracę i kontakty międzyludzkie”, a przestrzeń miejska sprzyja spotkaniom, integracji i komunikacji. Wypowiedzi te podkreślają potrzebę budowania społecznego Lublina – opartego na relacjach, współpracy i wzajemnym zaufaniu.

Istotnym wątkiem pod względem częstotliwości występowania były marzenia dotyczące zieleni w Lublinie w 2029 r. W zdecydowanej większości były to wypowiedzi mówiące po prostu o mieście zielonym lub o większej albo dużej ilości zieleni. Zwracając uwagę na ilość zieleni w przestrzeniach miejskich, osoby badane w szczególności mówiły o większej liczbie drzew, parków oraz terenów zielonych. Lublin ma być „pełen roślinności”, „z dużą ilością zieleni w pasach przydrogowych”, „z mnóstwem drzew”, „zielony i ekologiczny”, „pełen ekologicznych rozwiązań i roślin”, „z kwiatami”, z „ekologiczną energią i odzyskiem i utylizacją śmieci”, gdzie przestrzenie zielone są dostępne „do relaksu i aktywności fizycznej”. W bardziej rozbudowanych wypowiedziach przedstawiano rozwiązania dotyczące zieleni miejskiej, takie jak „palmiarnia z dużą ilością roślin i kwiatów oraz arboretum z roślinami”, „lasy i parki wokół Lublina”, „mieszkalnictwo z obowiązkowymi drzewami”.

W wątek zieleni miejskiej włączono również kwestię rzek przepływających przez Lublin, zbiorników wodnych oraz zwierząt żyjących w obrębie miasta. Lublin w 2029 r. to miasto czystej Bystrzycy oraz Czerniejówki, gdzie „rzeki są częścią miasta”, a ich doliny są zadbane. Marzenia odnoszące się do zwierząt w mieście dotyczyły troski o bioróżnorodność oraz

ochronę gatunków zagrożonych występujących na terenie Lublina, takich jak chomik europejski czy gawron, a także ochrony zwierząt bezdomnych żyjących w mieście. Wśród opowieści o mieście w roku 2029, które dotyczyły kwestii zieleni, pojawiały się również wyraźne obawy dotyczące jej stanu w przyszłości. Obawy badanych koncentrowały się przede wszystkim wokół zanikania przestrzeni zielonych, wycinki drzew oraz rozrastającej się zabudowy miejskiej. Wypowiedzi wyrażały niepokój, że każdy skrawek zieleni może zostać zastąpiony betonem. W tych głosach wybrzmiewa silna potrzeba ochrony przyrody w mieście oraz zachowania równowagi między rozwojem urbanistycznym a troską o środowisko.

Kultura w Lublinie coraz wyraźniej postrzegana jest przez pryzmat lokalności, bliskości i codziennego uczestnictwa – nie jako jednorazowe spektakle, lecz jako narzędzie budowania wspólnoty, edukacji i zrównoważonego rozwoju. Takie wnioski płyną z pogłębionej diagnozy potrzeb kulturalnych mieszkańców miasta przeprowadzonej w ramach procesu aplikacyjnego Lublina do tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2029. Zarówno badania jakościowe, jak i ilościowe pokazują wyraźny trend: mieszkańcy – dorośli, dzieci i młodzież – oczekują kultury dostępnej, zakorzenionej lokalnie, budującej więzi międzypokoleniowe i wspierającej rozwój osobisty. Cenią działania w przestrzeniach wspólnych, otwartych i przyjaznych dla wszystkich grup społecznych. Chcą kultury, która odpowiada na wyzwania społeczne, klimatyczne i edukacyjne. Wyobrażenie Lublina w roku 2029 uwzględniające zrównoważone myślenie o kulturze decentralizuje ofertę kulturalną, łączy dziedzictwo z nowymi formami ekspresji, stawia na edukację kulturową od najmłodszych lat i rozwija potencjał społeczności lokalnych. Jeśli wizja ta ma się spełnić, niezbędne są wzmocnienie instytucji lokalnych, sieciowanie partnerstw, koordynacja działań edukacyjnych i budowanie wspólnej strategii kulturalnej, społecznej i rozwojowej.

Europejska Stolica Kultury Lublin 2029 stanowi szansę na wdrożenie idei zrównoważonego rozwoju poprzez kulturę jako narzędzie społecznej spójności, ekologicznej wrażliwości i historycznej ciągłości. Mieszkańcy i mieszkanki Lublina wyraźnie podkreślają potrzebę godnych warunków pracy w sektorze kultury – stabilnych form zatrudnienia, sprawiedliwego wynagrodzenia oraz systemowego wsparcia dla środowisk artystycznych. Kultura jest rozumiana jako przestrzeń dostępna i inkluzywna, wolna od barier społecznych, ekonomicznych i architektonicznych, w której możliwa jest aktywna obecność osób z różnych grup wiekowych, społecznych i kulturowych. Marzenia o Lublinie 2029 to także pragnienie powrotu do wielo-

kulturowych korzeni miasta poprzez afirmację dziedzictwa żydowskiego i ukraińskiego oraz dążenie do otwartego dialogu międzykulturowego. W badaniach silnie wybrzmiewają również postulaty ekologiczne: potrzeba ochrony zieleni miejskiej, czystych rzek i bioróżnorodności, a także integracji natury z tkanką miejską. Wizja zrównoważonego Lublina to obraz miasta czułego na przeszłość, otwartego na różnorodność i wspólnotowego, w którym kultura współtworzy społeczną i środowiskową przyszłość.

WYBRANE PUBLIKACJE:

- Bielecka-Prus J., *Diagnoza Lublin 2030. Raport z badań jakościowych i działań partycypacyjnych*, Lublin, 2021.
- Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny, <https://bdl.stat.gov.pl/> [dostęp: 21.08.2025].
- Kołtun A., *Diagnoza Lublin 2030. Wnioski z jakościowej analizy materiałów zebranych podczas Punktów Mobilnych*, Lublin, 2020.
- Raport z ankietowego badania warunków życia w dzielnicach. Badania ankietowe zrealizowane jesienią 2022 r., Lublin, 2023.
- Raport z ankietowego badania warunków życia w dzielnicach. Badania ankietowe zrealizowane jesienią 2023 r., Lublin, 2024.
- Strategia Lublin 2030, Lublin, 2022.
- Wymyślmy wspólnie Lublin 2030. Raport z analiz pytań otwartych ankiety internetowej, Lublin, 2020.

O autorach:

Opracowanie merytoryczne i redakcja:

Marta Ryczkowska,

Centrum Kultury w Lublinie,

marta.ryczkowska@lublin2029.pl;

Analiza danych i opracowanie badawcze:

Mateusz Stępnik,

Urząd Miasta Lublin,

mateusz.stepniak@lublin.eu

7.

PODSUMOWANIE

DZIAŁANIA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W KULTURZE

Aleksandra Skrzypińska
Dział Badań i Analiz
Narodowe Centrum Kultury

Artykuły opublikowane w ramach „Rocznika Kultury Polskiej” 2025 porządkowaliśmy do sześciu grup tematycznych. Charakteryzują one różne aspekty zrównoważonego rozwoju z perspektywy obecnego stanu sektora kultury (i nie tylko), od strony twórczości, turystyki kulturalnej, finansowania i dotacji, zmian wdrażanych przez konkretne instytucje oraz szczególnie dwa przypadki polskich miast ubiegających się o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury.

STAN OBECNY

Z raportu *Ziemia nie Atakuje!*¹ wynika, że Polacy oceniają swoją wiedzę na temat środowiska naturalnego przeciętnie lub dobrze. Nie ma to niestety pokrycia w rzeczywistości, gdy zostają poddani testowi wiedzy, w którym wypadają zdecydowanie poniżej swoich przewidywań. Autorzy badania przekonują natomiast, że im wyższy poziom wiedzy środowiskowej, tym większa skłonność do przyjmowania nowych regulacji, ograniczania konsumpcji i akceptacji podnoszenia cen paliw. Kluczowa zatem wydaje się edukacja. Przykładem popularnych miejsc znajdujących się na styku kultury i edukacji są domy kultury oraz biblioteki. W przypadku tych

1 *Katastrofa klimatyczna. Na czym stoimy? I Dlaczego stoimy?*

pierwszych edukacja przyjmuje różne rodzaje aktywizacji społeczeństwa, np. poprzez szkolenia, warsztaty, konkursy². W działania te wpisana bywa także edukacja ekologiczna³. Z kolei silnym potencjałem bibliotek jest rozległość ich sieci⁴ – każda gmina musi mieć taką placówkę⁵. Ich szeroko zakrojona działalność może predestynować je również do roli katalizatora debaty o własnych społecznych i środowiskowych kosztach. Mogą być one przykładem instytucji publicznych wdrażających działania na rzecz zrównoważonego rozwoju⁶. A jak SD funkcjonuje w sektorze kultury? Ze sprawozdania *quadrennial periodic report*, realizowanego w ramach zobowiązań wynikających z konwencji w sprawie ochrony i promocji różnorodności form wyrazu kulturowego UNESCO⁷, wynika, że Polska uwzględnia kulturę w swoich strategicznych dokumentach rozwojowych jako istotny element zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Mimo to praktyczna realizacja niektórych celów konwencji wciąż jest daleka od ideału. Za klucz do jej efektywnej implementacji uznaje się również aktywny udział społeczeństwa obywatelskiego – organizacji pozarządowych i obywateli, którzy mogą być najsukuteczniejszym motorem zmian.

TWÓRCZOŚĆ

Tematyka związana ze zmianą klimatu zagościła w galeriach sztuki już jakiś czas temu⁸. Wśród trendów dostrzeganych na wystawach widocznych jest kilka, wokół których grupują się artyści. Zauważyć w nich można motyw krytyki oświecenia i modernizacji, melancholii wynikającej z dewastacyjnej roli człowieka względem środowiska i poczucia zasłużonej kary, a także element sztuki przetrwania, którą katastrofa ekologiczna inspirowała do działań (np. motywy ogrodnictwa miejskiego, schronów). Temat ekologii w aktywnościach twórczych wychodzi jednak także poza mury

- 2 *Programy dotacyjne NCK jako wsparcie zrównoważonego rozwoju w kulturze.*
- 3 *Kultura, społeczność, środowisko – Wolskie Centrum Kultury w Warszawie jako przykład instytucji zrównoważonej.*
- 4 *Czytanie książek, biblioteki i zrównoważony rozwój.*
- 5 <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/samorzad-gminny-16793509/art-7> [dostęp: 16.07.2025].
- 6 *Czytanie książek...*, dz. cyt.
- 7 *Kultura w równowadze: polskie polityki kulturalne wobec konwencji UNESCO o różnorodności kulturowej (2005–2025).*
- 8 *Sztuka melancholii wobec zrównoważonego rozwoju.*

instytucji kulturalnych. Przykładem jest storytelling⁹. Dzięki komunikacyjnej funkcji może on podsuwać treści edukacyjne i wartości w emocjonalnie angażujący sposób, a uniwersalność przekazu stwarza przestrzeń do dialogu międzypokoleniowego i międzykulturowego. Osoby zajmujące się storytellingiem często unikają podczas swoich wystąpień terminów mogących wywoływać negatywny odbiór (np. kryzys ekologiczny) i zastępują je narracjami otwierającymi przestrzeń do rozmowy. Taka praktyka jest zgodna z obserwacją, że straszenie skutkami katastrofy klimatycznej nie powoduje zmiany postaw¹⁰.

Inną formą – czasami nieoczywistą – artystycznego wyrazu z potencjałem kulturotwórczym jest reklama¹¹. Głównym celem spotów jest wpływanie na zachowania odbiorców. Jest to zatem kolejne narzędzie, które może wzmacniać postawy społeczne realizujące cele zrównoważonego rozwoju. Trend *brand purpose*, czyli marka, która obiera rolę aktora społecznego wpływającego realnie na świat (nie jest jedynie podmiotem sprzedającym usługi lub produkty), od kilku lat zyskuje na popularności. Kampanie podmiotów komercyjnych coraz częściej realizują cele społeczne, związane również z SD, np. zdrowie fizyczne i psychiczne, edukacja, równość czy sprawiedliwość społeczna. W konkursie branżowym realizowanym przez Klub Twórców Reklamy 65% przyznawanych od 2022 r. nagród trafia właśnie do kampanii z przekazem środowiskowym lub społecznym. Przyszłość tego narzędzia zależy jednak od intencji użycia motywu SD – odbiorcy bez problemu zauważają nadużycia ekologii w działaniach marketingowych, znane powszechnie pod nazwami *greenwashing* i *purpose washing*.

Od produkcji reklam blisko już do produkcji filmowej, a dokładnie – jeśli poruszamy się w tematyce zrównoważonego rozwoju – do ekologicznej i odpowiedzialnej produkcji filmowej, czyli *green filmingu*¹². Założenia zrównoważonej produkcji filmowej w Polsce, jak również innych krajach europejskich, nie są jeszcze wyraźnie ugruntowane, przez co przyjmowane strategie znacznie się od siebie różnią. Niemniej nasz rodzimy system wsparcia (Polski Instytut Sztuki Filmowej i regionalne fundusze filmowe)

9 *Storytelling jako most między tradycją a współczesnością – sensoryczne narzędzie rozwoju kultury.*

10 *Katastrofa klimatyczna...*, dz. cyt.

11 *Czy reklama może być lepsza dla świata?*

12 *Zrównoważona produkcja filmowa. Green filming w Polsce – nowe standardy, stan i wyzwania branży audiowizualnej.*

w coraz większym stopniu uwzględnia SD i zachęca do jego realizacji – głównie przez motywacje finansowe, ale także poprzez formalne wsparcie, dodatkowe punkty we wnioskach i promocję idei bez realnego wpływu na dofinansowanie projektu. Natomiast wśród wyzwań, przed jakimi stają w tym kontekście producenci filmowi, wymienić można: brak odgórnych regulacji, brak narzędzi dostosowanych do polskich realiów czy niewystarczające możliwości realizacji działań proekologicznych. Wzrost liczby wniosków uwzględniających plan zrównoważenia przy produkcji pokazuje jednak rosnące zainteresowanie ekologią.

TURYSTYKA KULTURALNA

Rozwinięta sieć inicjatyw i instytucji kulturalnych z pewnością jest czynnikiem zachęcającym turystów do odwiedzenia danego rejonu. Możliwość mierzenia walorów turystycznych poszczególnych obszarów, która uwzględnia aspekt walorów kulturowych, jest bardzo ciekawą i użyteczną propozycją¹³. Wskaźnik walorów kulturowych może być podstawą do tworzenia polityk kulturalnych i strategii SD na poziomie regionalnym i lokalnym (np. być informacją o potrzebie wzmocnienia obszarów o niższym poziomie wskaźnika). Oprócz tego może być użyteczny dla przedsiębiorców i turystów. Wartość wskaźnika walorów kulturowych koreluje silnie dodatnio z wydatkami jednostek samorządu terytorialnego na kulturę, turystykę i sport – stąd wniossek, że kulturę warto traktować jako inwestycję strategiczną, a nie koszt. Poza tym wysoka wartość tego wskaźnika koresponduje z liczbą udzielonych noclegów oraz liczbą turystów. Jak widać, turystyka kulturalna może być siłą napędową zarówno dla regionów, jak i dla samej idei zrównoważonego rozwoju. Jednakże warto zwrócić także uwagę na pewną problematyczną kwestię zaobserwowaną w Krakowie¹⁴ – turyści kulturalni zwiedzają go głównie w trybie wizualnym (bez wchodzenia) i koncentrują się na najpopularniejszych obiektach ulokowanych w centrum metropolii. Rzadko też przygotowują się do wizyt merytorycznie i nie wykazują głębszego zainteresowania historią czy szerszym kontekstem kulturowym. W rezultacie pomijają np. lokalne, mniej rozpoznawane inicjatywy. Opiswany problem nie jest odosobniony i jest na tapecie europejskich instytucji zaangażowanych

13 *Wskaźnik walorów kulturowych.*

14 *Zrównoważona turystyka kulturalna.*

w rozwój turystyki kulturalnej już od wielu lat. Zagadnienie to z pewnością wymaga pogłębionej pracy nad projektowaniem doświadczeń turystycznych i modelu podróżowania.

Wracając do samych atrakcji kulturalnych, które swoimi działaniami wpisują się w ideę zrównoważonego rozwoju, warto przyjrzeć się różnego rodzaju festiwalom. I tak jednym ze stosunkowo nowych zjawisk w sektorze kultury są biennale poświęcone w całości tematyce ekologicznej¹⁵. Format ten staje się nowym sposobem wpływania na zachowania i postawy proklimatyczne. Przykładem takiego wydarzenia jest Klima Biennale Wien, powołane w 2022 r. W jego realizację zaangażowało się 60 instytucji, starając się stworzyć wydarzenie, które wniknie w różne środowiska, instytucje i lokalizacje miasta. Innym przykładem festiwalu, tym razem w Polsce, jest Tydzień Kultury Beskidzkiej¹⁶. Jego założeniem jest działanie na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Przyczynia się do zawierania różnorodnych partnerstw międzyinstytucjonalnych, a także z innymi sektorami oraz międzynarodowych. Współprace te mają m.in. wymiar edukacyjny – podkreślają wartość kultury pokoju, równości oraz poszanowania praw człowieka i różnorodności kulturowej. Festiwal promuje również aktywność ruchową – zarówno pośrednio, poprzez prezentowanie tańca jako jednej z aktywności fizycznych, jak i bezpośrednio – mobilizując uczestników do współzawodnictwa w biegach, spacerach górskich i udziału w animacjach tanecznych. Noc Kultury, Wschód Kultury – Inne Brzmienia, Carnaval Sztukmistrzów, Re:tradycja – Jarmark Jagielloński – to kolejne przykłady festiwali, tym razem organizowanych w Lublinie¹⁷. Realizują one misję otwartego dostępu widowni do wysokiej jakości kultury. Niecodzienność inicjatyw kulturalnych tych wydarzeń skłania odbiorców do kontaktu z treściami i formami, których zwykle by nie wybrali. Udział w większości atrakcji jest bezpłatny, a formuła zapewnia swobodę (np. rezygnację z uczestnictwa w każdej chwili lub zmianę na inne atrakcje dostępne w tym czasie w ramach festiwali lub poza nimi). Mimo braku barier w opisanych zakresach publiczność tych wydarzeń jest dosyć homogeniczna – są to głównie osoby młode lub w średnim

15 *Klima Biennale Wien. Jak miasto komunikuje się z mieszkańcami poprzez festiwal sztuki poświęcony klimatowi.*

16 *Znaczenie Tygodnia Kultury Beskidzkiej – największego i najstarszego festiwalu folklorystycznego w Polsce – w kontekście strategii zrównoważonego rozwoju.*

17 *Czy festiwal może być etyczny? Lublin – Miasto Etycznych Festiwali.*

wieku, z wyższym wykształceniem, zadowolone ze swojej sytuacji ekonomicznej. Zmiana, która miała miejsce w tym obszarze na przestrzeni lat, dotyczy wzrostu udziału obcokrajowców (zwłaszcza z Ukrainy).

Przyjrzyjmy się także innym obiektom turystyki kulturalnej i ich podejściu do SD – muzeom¹⁸. W latach 2019–2022 ponad połowa z nich monitorowała roczny stan zużycia energii, a połowa stan zużycia wody. Znikomy procent przeprowadzał audyt energetyczny i analizował ślad węglowy. Zdecydowana większość tych instytucji nie miała też zielonej strategii. Większość korzystała natomiast z energooszczędnego oświetlenia LED, ale oświetlenie uruchamiane na czujniki ruchu i zmierzchu było spotykane częściej w muzeach państwowych niż samorządowych. Muzea państwowe częściej posiadały także np. sprzęty AGD o wysokiej klasie energetycznej, perlatory w kranach, zmywarki w pokojach socjalnych oraz kran z czujnikiem podczerwieni. Niecała połowa muzeów ogółem umożliwiała publiczności segregację odpadów.

Wpływ zmian klimatu na dziedzictwo kulturowe stanowi szczególnie zagadnienie turystyki kulturalnej. Obecnie Polska nie dysponuje kompletną metodologią oceny ryzyka klimatycznego dla dziedzictwa¹⁹. Badania wśród osób zarządzających miejscami światowego dziedzictwa i pomników historii pokazują, że mniej więcej połowa z nich dostrzega wpływ zmian klimatycznych na obiekt, którym się opiekują. Najczęściej negatywny skutek przynoszą wysokie temperatury, gwałtowne opady, a także nawałnice, trąby powietrzne i silne wiatry. Podejmowane przez zarządców działania mitygacyjne i adaptacyjne to głównie oszczędność energii, modernizacja stolarki okiennej i drzwiowej, instalacja systemów odwodnieniowych, zwiększenie powierzchni biologicznie czynnej, termoizolacja i hydroizolacja obiektu. Trudnością we wdrażaniu powyższych rozwiązań jest jednak brak środków finansowych. W związku z tym zarządcy obiektów deklarowali, że potrzebują wsparcia w postaci informacji o możliwości ich pozyskania, a także analiz pokazujących optymalny rodzaj interwencji dla konkretnych pomników historii oraz możliwości wymiany doświadczeń z innymi zarządzającymi. Z badania strat w zabytkach po powodzi

18 *Muzealny zrównoważony rozwój.*

19 *Zmiany klimatu a dziedzictwo kulturowe: strategie adaptacyjne i wyzwania. Wyniki badań opinii opiekunów pomników historii i miejsc światowego dziedzictwa UNESCO.*

w 2024 r.²⁰ wynika, że łącznie na terenach województw dolnośląskiego, opolskiego, śląskiego i lubuskiego zostało zniszczonych 4081 zabytków. Kwestia prac nad ochroną dziedzictwa kulturowego w aspekcie zmian klimatycznych jest istotna szczególnie w obliczu informacji, że w najbliższych dekadach ryzyko występowania zjawisk hydrologicznych będzie prawdopodobnie rosło.

FINANSOWANIE I DOTACJE

Stabilny, inkluzywny i zrównoważony wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godna praca dla wszystkich ludzi – to 8. cel zrównoważonego rozwoju. Jak więc wygląda sytuacja związana z zatrudnieniem i wynagrodzeniem w przemysłach kultury oraz kreatywnych w latach 2019–2023?²¹ Na koniec grudnia 2023 r. pracowało w nich 1,6% ogółu pracujących w całej gospodarce. Większość przedsiębiorstw z tego obszaru to mikroprzedsiębiorstwa – w 2023 r. stanowiły one 99,1% ogólnej liczby podmiotów zaliczanych do tych przemysłów. Mikroprzedsiębiorstwa w okresie 2019–2023 cechowały się największymi wahaniami w zatrudnieniu. Co więcej, stosunek przeciętnego zatrudnienia do liczby pracujących wyniósł w ich przypadku 1:5 – dla porównania w przypadku pozostałych klas wielkości przedsiębiorstw stosunek ten wyniósł około 1:1. W opisywanym okresie przeciętne wynagrodzenie w przemysłach kultury i kreatywnych wzrastało wraz z wielkością rodzaju przedsiębiorstwa.

W ramach zrównoważonego rozwoju sektor kultury w Polsce oferuje także finansowanie w postaci np. programów dotacyjnych i grantowych. Przykładem takiego wsparcia jest inwestycja A2.5.1: Program wspierania działalności podmiotów sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz stymulowania ich rozwoju w ramach Krajowego Planu Odbudowy²². Jednym z jej celów jest zachęcanie do transformacji zielonej i cyfrowej. W ramach pierwszego naboru zawarto 1503 umów grantowych, z czego 209 dotyczyło inicjatyw proekologicznych. Projekty takie jak „Odświecila-

20 *Dziedzictwo kulturowe wobec katastrof klimatycznych. Studium przypadku strat w zabytkach po powodzi we wrześniu 2024 r.*

21 *Zatrudnienie i wynagrodzenia w przemysłach kultury i kreatywnych w Polsce w latach 2019–2023 w kontekście 8. celu zrównoważonego rozwoju.*

22 *Jak idea zrównoważonego rozwoju jest realizowana w instytucji kultury na przykładzie programu KPO dla kultury.*

nie nieba”, „Playtesting”, „Sunplugged” i inne zrealizowane przy wsparciu inwestycji A2.5.1 przyczyniały się do rozpowszechniania pozytywnych wzorców działania w sferze kultury. Innym przykładem finansowania inicjatyw zbieżnych z SDG są programy dotacyjne. W tegorocznej publikacji możemy się przyjrzeć 11 programom²³, w ramach których realizowane były cele zrównoważonego rozwoju, np. EtnoPolska, Dom Kultury+, Bardzo Młoda Kultura (2023–2025). Łącznie w ich zakresie udzielono 1169 dofinansowań. Wsparcie idei zrównoważonego rozwoju w przypadku owych dofinansowań rozpatrywać należy na wymiarach: społeczno-kulturalnym (np. zmniejszanie barier w dostępie do kultury), edukacyjnym (np. edukacja odbiorców), ekonomicznym (np. pozytywne oddziaływanie na gospodarkę regionalną) i ekologicznym (np. poprawa efektywności energetycznej instytucji kultury).

DZIAŁANIA PODEJMOWANE PRZEZ INSTYTUCJE

Dzielenie się dobrymi praktykami i strategiami wypracowanymi w sektorze kultury ma duże znaczenie – mogą one stać się inspiracją dla innych instytucji oraz ich organizatorów. Ci ostatni mają bowiem możliwość inicjowania oraz wzmacniania niekiedy nieuporządkowanych i chaotycznych działań ekologicznych²⁴.

Z tegorocznych artykułów możemy się dowiedzieć, jakie doświadczenia związane z wdrażaniem strategii ESG (*enviromental, social, governance*)²⁵ i implementowaniem certyfikacji Green Key²⁶ mają instytucje, które już przeszły ten proces. Na ich podstawie możliwe jest wskazanie kilkunastu kluczowych kwestii w kontekście wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju w instytucji. Wśród nich wymienić należy: kwerendę istniejących dokumentów dotyczących SD, weryfikację kompetencji, zasobów i wiedzy instytucji w tym obszarze, określenie wizji, misji, wartości

23 *Programy...*, dz. cyt.

24 *Zielona zmiana w kulturze: Rola organizatorów i samorządów w ekologicznej transformacji*.

25 *Strategia ESG – w działaniach Centrum Nauki Kopernik; Wdrożenie misji społecznej odpowiedzialności w Muzeum Narodowym w Krakowie: filar zarządzania*.

26 *Od oddolności do certyfikacji. W kierunku instytucji odpowiedzialnej*.

i celów strategicznych, stworzenie odpowiedniej dokumentacji, która reguluje funkcjonowanie zielonej transformacji, dookreślenie, co chcemy osiągnąć w obszarze SD, wskazanie wyniku i dobór do niego mierzalnych wskaźników, a także raportowanie postępu. Istotne jest również założenie Zielonego Zespołu, który w taki lub inny sposób będzie jednostką wpisaną w strukturę instytucji. Jego rolą powinno być m.in. wspieranie pracowników we włączaniu celów SD do codziennej pracy, tak aby wdrażanie założeń nie odbywało się kosztem ich czasu i nadmiernego obciążenia. Za wartość dodaną uznaje się również widoczne wsparcie dyirekcji oraz szczebla kierowniczego, a także sieciowanie z innymi instytucjami, które chcą przejść podobny proces – jako przykład już istniejącej sieci przywołać można sieć Zielone Instytucje Trójmiasta i Pomorza.

Wiele instytucji wprowadza także ideę SD bez procesu certyfikacji. Wśród takich działań znalazły się np.: powołanie zespołu ds. zrównoważonego rozwoju, audyt ekologiczny instytucji, szkolenia dla zespołu, praca z postawami pracowników²⁷, zagospodarowanie najbliższej przestrzeni siedziby (np. ogrody społeczne), wprowadzenie ekorozwiązań w codziennym funkcjonowaniu instytucji (np. służbowe rowery), rozwój projektów włączających i aktywizujących lokalną społeczność, a także umożliwiających współdzielenie zasobów pomiędzy instytucjami (np. Spółdzielnia)²⁸, prowadzenie działalności edukacyjnej dotyczącej miasta oraz jego fauny i flory, kierowanie działań do osób z doświadczeniem migranckim i/lub uchodźczym, podejmowanie w instytucji działań na rzecz wzmocnienia pozycji kobiet²⁹, sprawdzanie, jak publiczność reaguje na wprowadzane rozwiązania ekologiczne³⁰, rewitalizacja zabytków, wspieranie lokalnych środowisk twórczych³¹ i inne działania związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym³².

27 *Bez parasolki. Zielony zespół w samorządowej instytucji kultury.*

28 *Kultura, społeczność...*, dz. cyt.

29 *Zwinne i odpowiedzialne instytucje kultury a cele zrównoważonego rozwoju. Studium przypadku Wrocławskiego Instytutu Kultury.*

30 *Mapowanie kompetencji cyfrowych w kontekście transformacji ekologicznej: studium przypadku publiczności NOSPR.*

31 *Dziedzictwo kulturowe a zrównoważony rozwój w Regionalnym Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze.*

32 *Dziedzictwo kulturowe jako element zrównoważonego rozwoju.*

POLSKIE MIASTA W KONKURSIE NA EUROPEJSKĄ STOLICĘ KULTURY

Zrównoważony rozwój znalazł również swoje miejsce w aplikacjach polskich miast do Europejskich Stolic Kultury 2029. Bielsko-Biała³³, która pretendowała do tego tytułu i ostatecznie zdobyła wyróżnienie, stając się Polską Stolicą Kultury 2026, rozwinęła kompleksowy program działań na styku ekologii, kultury i dobrostanu. W duchu zrównoważonego rozwoju miasto redefiniuje swoje dziedzictwo jako przestrzeń kontaktu z naturą, pamięci i wspólnoty w ramach inicjatyw, takich jak np. Las Społeczny Mieszkańców Bielska-Białej. Władze Lublina³⁴, który zdobył tytuł ESK 2029, dzięki diagnozie potrzeb kulturalnych swoich mieszkańców poznały wizję miasta, które chcieliby oni zobaczyć w 2029 r. Kluczowe okazały się: różnorodność (zarówno inicjatyw, jak i osób doświadczających), otwartość na innowacje w polu kultury, powrót do wielokulturowych korzeni miasta, decentralizacja oferty kulturalnej, większe zaangażowanie mieszkańców w życie miasta, równowaga pomiędzy urbanizacją a przestrzenią zieloną. Badacze mogli też poznać spojrzenie na odpowiednie warunki pracy osób zatrudnionych w sektorze kultury. W zasygnalizowanych oczekiwaniach wyraźnie wybrzmiewają różne cele zrównoważonego rozwoju. Wyniki te pokazują, że życie zgodnie z wartościami zakotwiczonymi w SD może być także potrzebą jednostek, a nie jedynie odgórnymi ustaleniami czy zobowiązaniami zawieranymi na poziomie międzynarodowym.

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W KULTURZE – CZYLI CO WYNIKA Z TEGOROCZNEJ PUBLIKACJI?

- Działania z zakresu SD w kulturze dostrzec można w wielu celach, jak choćby: zrównoważone miasta i społeczności, projekty w dziedzinie klimatu, partnerstwa na rzecz wspólnych inicjatyw, mniej nierówności, równość płci, odpowiedzialna konsumpcja i produkcja czy wzrost gospodarczy i godna praca.
- Skuteczność wprowadzania SD zależy od zaangażowania na wszystkich szczeblach państwa. Potrzebne są odgórne, specyficzne regulacje i systemy

33 *Doświadczenia i dziedzictwo aplikacji Bielska-Białej do tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2029 pod hasłem „Tkamy dobrostan”.*

34 *Zrównoważony rozwój i przyszłość kultury. Lublin oczami mieszkańców.*

szeroko rozumianego wsparcia, zaangażowanie na poziomie JST, ale także oddolne działania społeczeństwa.

- SD ma swoje miejsce w kulturze i sztuce, będąc przedmiotem artystycznego zainteresowania. Zależność ta jest szczęśliwie sprzężona – SD jest przedmiotem zainteresowania twórczości, a twórczość jest jednym z narzędzi wpływania na postawy i przekonania w zakresie SD.
- Założenia SD wdrażane są przez instytucje kultury i miasta na wielu różnych polach – od działalności administracyjnej po zewnętrzną. Należy podkreślić, że opracowanie odpowiedniej strategii i wprowadzanie takich działań wiąże się z dodatkowym wysiłkiem, czasem i zaangażowaniem osób tworzących organizację, a niejednokrotnie również z nakładem finansowym. Działania takie są jednak często strategicznie istotne dla ochrony i przetrwania dziedzictwa kulturowego.

O autorce:

Aleksandra Skrzypińska,
specjalistka ds. badań i analiz,
Dział Badań i Analiz,
Narodowe Centrum Kultury,
askrzypinska@nck.pl

KULTURA JEST ZMIANĄ – ROLA SEKTORA KULTURY W KSZTAŁTOWANIU AGENDY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Magdalena Jedlicka

Dział Współpracy Międzynarodowej i Polityk Regionalnych
Narodowe Centrum Kultury

Zrównoważony rozwój jako idea łącząca troskę o przyszłość planety z dbałością o jakość życia człowieka na stałe zakorzeniła się w sektorze kultury. Zebrane w niniejszej publikacji artykuły dowodzą, że instytucje kultury – o zasięgu ogólnopolskim i lokalnym – aktywnie poszukują swojej roli w realizacji celów Agendy 2030. Dokument ten, przyjęty przez ONZ, wskazuje kulturę jako istotny czynnik wspierający zrównoważony rozwój, choć nie uwzględnia jej bezpośrednio wśród celów SDG. Obszar kultury doczekał się opracowania szczegółowego dokumentu – *Culture|2030 Indicators* – stanowiącego operacjonalizację globalnych celów rozwojowych w odniesieniu do polityk kulturalnych. To właśnie dzięki niemu, a także dokumentom takim jak deklaracja Mondiacult 2022¹ czy Deklaracja z Limy przyjęta podczas COP20², doskonale rozumiemy, że kultura nie jest jednym z sektorów polityki publicznej, lecz realną siłą sprawczą przemiany.

- 1 UNESCO, *Declaration for Culture – MONDIACULT 2022*, Paris 2022, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383499> [dostęp: 29.07.2025].
- 2 UNFCCC, *Lima Call for Climate Action*, United Nations Framework Convention on Climate Change, 2014, <https://unfccc.int/documents/8006> [dostęp: 29.07.2025].

Nie zapominajmy też, że kultura jest aktywnie promowana jako samodzielny filar w ramach Agendy ONZ po 2030 r.

To właśnie ten potencjał przemiany wybrzmiewa najsilniej w wielu głosach zawartych w niniejszym zbiorze. Kultura potrafi opowiadać świat na nowo – przekuwać dane w doświadczenia, liczby w przeżycia, fakty w przekonania. Jest świadoma konieczności konstruowania nie tylko nowej narracji, ale i nowego języka, który zdoła przeciwstawić się dezinformacji i kryzysowi wyobraźni. Jako dziedzina oddziałująca na emocje i kształtująca wspólnotowe narracje ma unikalną zdolność inspirowania do zmiany postaw i sposobu życia. Identyfikuje się jako miejsce budowania przekazu wokół spraw kluczowych dla przyszłości, jak kryzys klimatyczny, sprawiedliwość społeczną czy prawa człowieka. Kultura czuje odpowiedzialność, by działać w duchu zrównoważonego rozwoju – nie tylko promować go na zewnątrz, lecz też konsekwentnie wdrażać w swojej codziennej praktyce. Autentyczność tych działań ma znaczenie fundamentalne. Nawoływanie do autentyczności wybrzmiewa w niemal wszystkich składających się na „Rocznik” artykułach. Autorzy podkreślają, że zielone banery i ekohaśła nie wystarczą, jeśli nie idą za nimi refleksja i działanie. Kultura nie chce być dekoracją polityk klimatycznych czy społecznych, chce być ich rdzeniem.

Instytucje kultury udowadniają, że potrafią działać w sposób inkluzywny, otwarty i partycypacyjny – to wciąż jeden z najmocniejszych aspektów wkładu sektora w zrównoważony rozwój. Otwartość na grupy narażone na wykluczenie, przekrojowe podejście do odbiorców, implementacja krajowych regulacji związanych z dostępnością i różnorodne formaty uczestnictwa są coraz powszechniejsze. Owszem, wymagają rozwoju, trwałego stosowania rozwiązań, edukowania, ale widoczny jest wyraźny ruch na zewnątrz – instytucje wychodzą w przestrzeń publiczną i cyfrową, często pracując wspólnie z organizacjami społecznymi, szkołami, lokalnymi liderami. Współpraca i sieciowanie stają się kluczem do skuteczności; kultura, która działa w izolacji, łatwo traci impet i zasięg. Wspólne projekty, wymiana wiedzy, partnerstwa ponadinstytucjonalne i międzysektorowe to dziś konieczność i szansa na rozwój.

Tymczasem jednym z największych wyzwań pozostaje realna ochrona środowiska – wielu instytucjom brakuje zasobów, sprawczości, a nie rzadko też zewnętrznego impulsu, by traktować ten obszar priorytetowo. Działania są często fragmentaryczne, ograniczone do selektywnej zbiórki

odpadów czy incydentalnych akcji ekologicznych. Sygnalizowane są opór zarządczy, tendencja do rozmywania faktów, naskórkowego traktowania celów środowiskowych, a czasami ich mylnej interpretacji. Tymczasem zrównoważony rozwój w wymiarze środowiskowym wymaga znacznie więcej: zarządzania energią, zielonych zamówień publicznych, mierzenia i ograniczania emisji, mobilności niskoemisyjnej i konkretnego monitorowania postępów. Autorzy, którzy w swoich jednostkach praktykowali wdrażanie takich rozwiązań, akcentują, że nie są to zmiany, które można wprowadzać bez odpowiedniego wsparcia systemowego. Dlatego tak ważne jest, by władze lokalne, samorządowe i centralne tworzyły spójne ramy, zachęty i standardy, które pozwolą wprowadzać zmiany nie tylko chętnym, ale wszystkim.

Potrzebne jest też wzmocnienie edukacyjnej roli sektora – zarówno w stosunku do odbiorców, jak i samych pracowników oraz interesariuszy kultury. Zrozumienie idei zrównoważonego rozwoju, umiejętność rozpoznania dezinformacji, krytyczne podejście do danych, gotowość do aktualizacji praktyk – to wszystko wymaga świadomego inwestowania w rozwój kompetencji. Edukacja ekologiczna, klimatyczna, medialna czy międzykulturowa powinna być naturalnym, stałym elementem działalności instytucji kultury.

Zebrane artykuły pokazują, że w Polsce kultura się zmienia. Przemiana dzieje się tu i teraz, w wielu instytucjach, w zespołach i w działaniach. Ostatnia część niniejszej publikacji prezentuje dziesięć studiów przypadków – konkretnych, oddolnych, ale w pełni zarządczych inicjatyw, w ramach których instytucje kultury tworzyły dokumenty i strategie poświęcone aspektom społecznym, środowiskowym lub kompleksowemu podejściu ESG. Te przykłady pokazują, że realna zmiana wymaga solidnych fundamentów: udziału ekspertów zewnętrznych, pracy z kadrą kierowniczą, konsekwentnego włączania zespołów, systematycznego przekazywania wiedzy, budowania zaangażowania i umocowania tych działań w dokumentach strategicznych. Tylko wtedy wartości stają się nie tylko szlachetnymi deklaracjami, lecz także trwałymi ramami podejmowanych decyzji. Wciąż jednak zbyt rzadko pojawiają się w tych opowieściach wątki sieciowania oraz dzielenia się wiedzą i rozwiązaniami. A przecież narracja, którą kultura tworzy, musi być tworzona i realizowana wspólnie – nie tylko z publicznością, odbiorcami czy beneficjentami projektów, twórcami, edukatorami czy animatorami, ale też z samorządami, organizatorami

instytucji kultury i partnerami z innych sektorów. Pieśń o zmianie trzeba śpiewać razem. Nie chodzi dziś o to, by kultura się zmieniała – chodzi o to, by to kultura była zmianą.

Magdalena Jedlicka,
główna specjalistka ds. zrównoważonego rozwoju,
Dział Współpracy Międzynarodowej i Polityk Regionalnych,
Narodowe Centrum Kultury

Rocznik Kultury Polskiej 2025
© Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2025

REDAKCJA

Redaktorka naczelna: Grażyna Pol
Redaktorki: Aleksandra Skrzypińska, Justyna Nowakowska
Sekretarz redakcji: Sylwia Grzegorzówka
Redakcja językowa: Katarzyna Dziedzicka
Korekta: Agata Czuj
Redaktor prowadząca: Joanna Szczurowska

KONTAKT

Dział Badań i Analiz Narodowego Centrum Kultury
tel.: +48 22 21 00 100
e-mail: nck@nck.pl

Projekt graficzny: Poważne Studio
Skład: Inter Line S.C. P. Hrehorowicz, M. Punzet
Druk: Sindruk Sp. z o.o.

ISSN: 2451-4004

Nakład: 600 egz.

WYDAWCA

ul. Płocka 13
01-231 Warszawa
<http://nck.pl>
<http://sklep.nck.pl>

Dyrektor Narodowego Centrum Kultury – Robert Piaskowski

Narodowe Centrum Kultury jest instytucją państwową
działającą na rzecz rozwoju kultury w Polsce.

**Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego**

Publikacja finansowana ze środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY